BIBLIOTHECA MANUSCRIPTA

AD

S. MARCI VENETIARUM

DIGESSIT ET COMMENTARIUM ADDIDIT

JOSEPH VALENTINELLI PRAEFECTUS

CODICES MSS. LATINI

TOM. I.

VENETIIS
EX TYPOGRAPHIA COMMERCII
MDCCCLXVIII. - 73

COMMENTARIUM

INDEX.

BIBLIOTHECAE MANUSCRIPTAE

AD D MARCI VENETIARUM

COMMENTARIUM

PROOEMIUM.

Codicum manuscriptorum bibliothecae palatinae ad d. Marci Venetiarum pretium nemo est qui, cum graviora litterarum, praesertim philologiae orientalis, grecae, latinae studia vel a limine salutaverit, ignoret. Testimonio luculentissimo sunt non tantum nostrates, sed ex Germania, Anglia, Gallia, Hollandia, qui seu Venetias accedentes, aut per epistolarum commercium, hanc spartam non intermisso opere exornarunt, ac hodiedum quoque recolunt. Eapropter dimidio saeculo proxime exacto, Laurentius Theupolus, bibliothecae nostrae praeses, catalogum codicum manuscriptorum, eorum praecipue quos cardinalis Bessarion reipublicae dono dedit, instruendum curavit, opera adhibita Antonii Mariae Zanetti et Antonii Bongiovanni (1). Veruntamen ex quo librorum manuscriptorum seges, quarundam potissimum bibliothecarum accessione, in immensum crevit, amplioris catalogi editionem eruditorum investigationi non tantum opportunam, sed necessariam existimo. In id cum ab annis quinque super vigin-

(1) *Graeca d. Marci bibliotheca codicum manuscriptorum, per titulos digesta* [curis Antonii M. Zanetti et Antonii Bongiovanni]. Venetiis, 1740, p. XX, 323, f.° — *Latina et italica d. Marci bibliotheca codicum manuscriptorum* [curis Antonii M. Zanetti]. Venetiis, 1741, p. 268, f.°.

ti, demandati muneris gratia, studia lubenti animo contulissem, adeo materiam sum penitus perscrutatus ut magnam catalogi partem pararem. Cui rite praefari cum deceat, generalem codicum nostrorum historiam evolvendam aggredior.

CAP. I.

Bibliothecae initia. Munus Francisci Petrarchae a. 1362.

Quam fabellam Fulgentius Manfredi de bibliothecae nostrae rudimentis, Venetiarum duci Andreae Dandulo tribuendis, effutit (1) nullo aevi eius documento comprobat. Singularem hanc laudem Francisco Petrarchae, humaniorum litterarum in Italia instauratori (2), minime denegandam compertum est. Is enim summo quo in scientiam universam ferebatur amore, magnam librorum copiam, eorumque pretiosorum, cum undequaque, incomparabili adhibita diligentia, sibi comparasset (3), nihil potius habuit, eo ut perpetuae eorum conservationi consuleret, simulque studiis fovendis in posterum conferret, quam *pio* quodam loco, quasi in securitatis domicilio, publicae fidei creditos deponere; quo facto familiarissimo quoque suo Joanni Boccaccio, quem idipsum facturum putabat (4), obsequutus est.

(1) « Principiossi [la bibliotheca di s. Marco] con una copia di libri sin- « golari, che si misero insieme per opera di Andrea Dandolo doge e dottore.» *Dignità procuratoria di s. Marco di Venetia.* Venetia, 1602, p. 32.

(2) Vide de eo testimonia, ante eius opera Venetiis et Basileae edita.

(3) Petrarcha, *Senil.* XI, 1; *Famil.* III, 18; IX, 2. — Boccaccius, *Commento sopra Dante.* Firenze, 1714, I, 231. — Colucius Pierius, in *Epistola Mattheo de Aureliano*, quam leges in *Petrarca, Canzoniere.* Modena, 1711, p. XIII. — Affò, *Scrittori parmensi.* II, p. XLV.

(4) In epistola Ioanni Boccaccio: « Studiorum haec supellex nostra, » post nos, si votum meum Deus adiuverit, ad aliquem nostri perpetuo

Verum cum frequentius Venetias accederet (1), praesertim publicis negotiis agendis qua ducis Mediolani legatus (2), ac urbis felicitatem et sapientem regiminis formam esset demiratus; cum nullibi nisi Venetiis litterarum et artium cultui sedem opportuniorem nancisceretur (3); cum denique praestantissimorum eruditione ac rei civilis peritia virorum, maxime Andreae Danduli ducis (4), et magni cancellarii Benintendi de Ravagnanis (5) necessitudine fuisset allectus; adhuc vivens, fato insperato, decrevit libros suos reipublicae, quasi bibliothecae futurae fundamenta, dono offerre. Reapse anno 1362 aperit senatui desiderium *beatum Marcum evangelistam .... heredem habere nescio quot libellorum quos nunc habet vel est forsitan habiturus, hac lege quod libri non vendantur nec quomodo libet distrahantur, sed in loco aliquo ad hoc deputando, qui sit tutus ab incendiis atque imbribus .... Neque appetit hoc, quod libri vel valde multi, vel valde pretiosi sint, sed sub hac spe quod postea de tempore in tempus et illa gloriosa civitas alios superaddet e publico, et privatim nobiles atque amantes patriae cives, vel forte etiam alienigenae sequuti exemplum, librorum suorum partem supremis suis relinquent voluntatibus ecclesie .... Pro se interim et pro dictis libris vellet non magnam sed honestam domum,* in prosperum rei successum amicissimo Benintendi de Ravagnanis advocato (6). Quibus desideriis sic liben-

» memorem, pium ac devotum locum simul indecerpta perveniat » *Se-*
» *nil.* I, 4.

(1) *Senil.* IV, 2.

(2) Levati, *Viaggi di Francesco Petrarca.* Milano, 1820, l. X, c. XI.

(3) *Senil.* II, 3; III, 1.

(4) Petrarca, *Variarum*, ep. 1-3.

(5) Id. *Variar.* ep. 7-8, 10-14.

(6) *Ad Benintendi Venetiarum cancellarium, de instituenda ibi bibliotheca publica.* Petrarchae epist. in cod. s. Marci [L. XIII, 70, f. 51] inc.: « Omnis, ut arbitror, inter nos gratiarum actio deinceps . . . . . »

tissime occursum: « MCCCLXII, die III septembris. Con-
» siderato quanto ad laudem Dei et beati Marci evange-
» listae, ac honorem et famam civitatis nostrae futurum
» sit illud quod offertur per dominum Franciscum Petrar-
» cham, cuius fama hodie tanta est in toto orbe, quod
» in memoria hominum non est, iamdiu inter Christianos
» fuisse vel esse philosophum moralem et poetam qui pos-
» sit eidem comparari; acceptetur oblatio sua secundum
» formam infrascriptae cedulae scriptae manu sua: et ex
» nunc sit captum quod possit expendi de monte pro domo
» et habitatione sua in vita eius, per modum affictus, si-
» cut videbitur dominio, consiliariis et capitibus, vel ma-
» iori parti; cum procuratores ecclesiae s. Marci offerant
» facere expensas necessarias pro loco ubi debuerint re-
» poni et conservari libri sui. Et est capta per sex consi-
» liarios, tria capita de XL, et ultra duas partes maioris
» consilii (1). » Quae tamen supremae maiestatis iussa
non pari animi alacritate peracta conquerimur. Ampla si-
quidem domus Henrici Molin, loco quo postea monasterium
del santo sepolcro (2) conditum, Petrarchae data est (3);

(1) Cedulam allatam et senatusconsultum ediderunt a. Marinus Sanutus ex fol. 85 libri *Novella* tabularii veneti, in *Vitae ducum* [Muratori. *Scriptt. rerum italic.* XXII, 660-661]; b. Aldus Manutius iunior, ex tabulario veneto, in *Opp. M. T. Ciceronis.* Venet. 1583, X, 134; c. Cominus in *Petrarca, Canzoniere.* Padova, 1722, p. LVI-LVII; d. itale Sansovinus in *Venezia descritta.* Ven. 1581, f. 24-25; e. ut et Tomasinus in *Petrarcha redivivus.* Patav. 1635, p. 83-84; gallice De Sade in *Memoires pour la vie de Fr. Petrarque*, t. III, p. 614-615.

(2) Sansovinus. Ibi, 1581, f. 240.

(3) Quam domum sic vates celebrat: « Hic ante ostium littoreo mar-
» mori retinaculis haerentes aliquot naves hibernaverunt, ante hanc ipsam
» quam meis usibus dedicavit libera et liberalis haec civitas, ingentem
» domum mole aequantes, ac geminas angulares turres, nimis insigniter
» veliferi mali vertice supergressae. » Senil. II, 3. Quippiam rei epigraphicae prorsus imperitus titulum externae parieti insculpendum recens curavit:

Quiete. H. Fruens. Honesta. V. Cl. Fr. Petrarcha

ubi vero eius libri reponerentur minime constat. Quanquam verosimilius putandum est ea tunc volumina in cubiculo prope quatuor aeneos equos, pronao ecclesiae maximo superpositos, locata fuisse, eodem nempe quo aedis d. Marci procuratores, a senatu de loci opportunitate praecepti, proprii documenta muneris custodiebant (1).

Verum, etsi saeculo decimoquinto eoque magis proxime insequenti, Veneti magna animorum contentione operam litteris navarent; quamvis anno 1422 actum in senatus consiliis de publica instruenda bibliotheca (2); tamen reipublicae dedecori vertendum videtur quod ea volumina oblivioni darentur usque ad annum 1634, quo patavinus Jacobus Philippus Tomasinus, vitae ac studiis Francisci Petrarchae illustrandis incumbens, de iis diligentius inquireret (3). Benedictus Capello, patria nobilitate conspicuus, cum aequum Tomasini desiderium laudasset, ac codices superiori s. Marci cubiculo adhuc depositos animadvertisset, auctor fuit Francisco Mauroceno, Francisco Molino thesaurario et Joanni Nani, *procuratoribus s. Marci de supra,* ut pretiosa ea litterarum caemelia in lucem tandem vindicarent. Quod pensum cum Fortunatus Ulmus ex familia cassinensi ordinis s. Benedicti, vir doctrinae fama, ut ferebant tempora, spectatissimus, sibi honorifice datum sumpsisset, libros duo fere saecula negle-

Cum. Diu. Com. Pari. Ioh. Boccaccio. E. Domo. S. C. Adepta
Ad. Mod. Adr. Ol. Dominae Divit. Invalescentes
Merce Qualib. Ext. Appellente Aspectabat.

(1) Tomasinus. *Petrarcha redivivus.* p. 85. — Scrittura de' Procuratori *de supra*, in bibliotheca nostra. Cod. riserv. 114, p. 171.

(2) « Fu presa parte nel *gran consiglio* di compiere il palazzo nuovo » sulla piazza della paneteria, dove si doveva fare una libreria. » Sanudo *Vitae ducum*, in Muratori *Scriptt. rer. italic.* XXII, 943; quod assertum falsum omnino, uti ex citato decreto 20 septembris 1422, quod incip.: « Cum palatium nostrum deputatum . . . . . . » constat.

(3) Tomasinus, ibi, p. 85.

ctos, ita situs udore male actos reperit (1), ut eorum septendecim tantum indicem Tomasino communicaverit (2). His non obstantibus, quis credat eos codices, iisdem ex latebris (quibus *Petrarchae tabularium* nomen tunc inditum) non nisi anno 1739 in palatinam bibliothecam, Nicolao Teupolo praefecto auctore, illatos esse (3) ?

Qui porro essent codices a Petrarcha oblati, de quibus egerint, num ab Ulmo descripti donationem revera attigerint, nemini datum decernere in praesentiarum crediderim. Quanquam enim numerum ab Ulmo relatum longe excedant codices quibus bibliotheca anno 1739 potita est (4), quis asserat eosdem esse a Petrarcha donatos, cum aliquot rem biblicam et liturgicam spectent, ius et medicinam plures, pauci admodum ante saeculum decimum quintum exarati sint, nullus ex singulis notas Petrarchae proprias praeseferat (5) ? Adde quod ea volumina iis forsitan

(1) « Qualche poco residuo del libri della quale [bibliothecae Petrar- » chae] da me ricercati e riconosciuti, per ordine degli eccell. *procura-* » *tori* . . . . . . » fu inventariato e datagline la nota nel 1634 ; l'altra » maggior parte de' quali, per negligenza de' vecchi ministri, essendo pe- » rita, darà che piangere ai buoni in ogni avvenire . . . . . cose tutte, » altre da' topi divorate, altre offese dall' umidità, in maniera tale che con » questa congiungendosi gran quantità di polvere, si sono quindi impe- » triti la maggior parte dei libri e delle scritture stesse. » Sic idem Ulmus in codice ms. bibliothecae nostrae [I. VII, 217, f. 438].

(2) *Missale — Antiphonarium geminum — libri Job et sapientales — Psalterium — Precationes missae — Prosperi Aquitani carmina — Aristotelis opera quaedam — Guidonis Respiniani in quaestiones de anima — Virgilii Aeneas — Horatii de arte poetica — Arnoldi de Villanova parabolae — Nicolai de Paganica astrologiae medicinalis — Petri Hispani logica — Spergilli Gumbellati, de partibus orationis — Egidii quodlibeta — Alphabetum persicum, comanum et latinum — Liber marchianae ruinae* — Tomasinus, *Petrarcha redivivus*, p. 85-86 ; *Biblioth. veneta ms.* 1650, p. 56.

(3) V. senatusconsultum 24 sept. 1739 in codice marciano [Riserv. CXIV, p. 180].

(4) Ab Ulmo notatis adduntur *studia in evangelia : miracula fratris Bartholomaei de Firmo ;* codices octo *de utroque iure ;* novem *de re philosophica ;* novem *de medica ;* septem *de poetica ;* bini *de historica.*

(5) « Avendoli io insieme con lui [Iacobo Morelli] diligentemente

referenda sunt qui libros proprios sacrario ecclesiae maximae, ut mos erat (1), quasi thesauri partem custodiendos tradebant. Nec praetereundum insuper adverto donationis formulam: *cupit beatum Marcum evangelistam . . . . . heredem habere nescio quot libellorum quos nunc habet, vel est forsitan habiturus,* ad libros siquidem promissos non vero traditos referri, quos, etsi magno numero hac illac possederit, nunquam Venetias delatos constat. Quibus luculentius confirmandis momenta historica accedunt. Ut mittam de libris quos Petrarcha vel dono amicis offerebat, vel deperditos conqueritur (2), liquet a. eius bibliothecam anno 1370 apud Donatum de Albanzani asservatam (3); b. Boccaccium, eo vita functo, Francisculum Bressanum rogasse, quae suprema illius voluntas circa libros fuisset (4); c. Poggium asseruisse, post eius mortem partim divenditos, partim pluribus distributos fuisse (5); d. aliquot in Europa bibliothecas codicibus manuscriptis Petrarchae ditatas gloriari. Notum reapse est Nicolaum Nicoli florenti-

» visitati [codices in bibliothecam anno 1739 illatos], non vi discoprimmo » veruno indizio che dimostrasse aver questi appartenuto al Petrarca. » Baldelli, *del Petrarca*, p. 139.

(1) Bonifacii, *De archivio liber*, in Poleni thes., I, 106. — Fontanini, *vindiciae antiquor diplomat.*, cap. II. *de archiviis et tabulariis ecclesiarum;* III-IV *de archiviorum fortuna.* — Io. Georg. Schulze, *Commentatio de bibliothecis.* Numb. 1734, 4.º. — Io. C. Beheim, *Dissertatio de tabulariis sacris.* Atldorfii, 1722, 4.º.

(2) Petrarcha, *Senil.* XV, 1; *Rerum memorab.* II, 3. — Mehus, *Ambrosii Traversarii*, ec. p. CCXVII.

(3) « Bibliotheca nostra tuis in manibus relicta, non illiterata quidem » illa, quamvis illiterati hominis, neque illis ignota est, quam totiens me » tentantes ingressi sunt. » Petr. *De ignorantia sui ipsius et multorum* in *Opp.* Basil. 1581, p. 1053.

(4) « Audissem ego libenter quid de pretiosissima viri illustris bi- » bliotheca dispositum sit; nam apud nos alii varia credunt, alia refe- » runt. » Mehus, *Ambrosii Travers.*, p. CCV.

(5) « Franciscus Petrarcha poeta excellens babuit ingentem copiam » librorum, qui post eius obitum omnes venumdati et variis hominibus » dispertiti sunt. » Poggius, *Opp. var.* p 276.

num et fratrem Tebaldum della Casa ex ordine s. Francisci, se, paulo post eius obitum, Patavium contulisse ut opera eius e codicibus qui supererant excriberent (1). Vaticanae accesserunt *Canzoniere* autographum [ex quo editio patavina anni 1472, fortasse etiam aldina anni 1501], quod Fulvius Ursinus sibi coemptum dono dedit (2), cum *comoedia* Dantis Aligherii a Boccaccio Petrarchae oblata (3); Virgilius *olim Petrarchae creditus* (4): Laurentianae *Ciceronis orationes* (5), *epistolae familiares* (6) et *ad Atticum* (7) cum postillis autographis in *Ciceronis orationem;* Horatius inscriptus *liber Francisci Petrarchae laureati, qui post obitum eius remansit apud haeredem suum* (8): item epistolae Petrarchae et aliorum autographae, partim prosa oratione, partim versu: bibliotechae s. Crucis Florentiae *flores historiarum Adami Clerici* (9): Malatestianae ariminensi *Ausonius* (10): Ambrosianae mediolanensi *Vir-*

(1) Mehus l. c. p. XXXI, CCXXXIV-CCXXXV. Codex ms. bibliothecae nostrae: *De remediis utriusque fortunae* [Z. L. 475] *scriptus et completus est manu mei Francisci de Fossadulci, notarii, civis tarvisini*, 1498, *ex originali proprio, scripto manu indelendae memoriae d. Francisci Petrarchae, per eum ipsum ad exitum perducto Ticini, anno Domini* 1366, *IV nonas octobris, hora tertia.*

(2) Ioseph Castillonus, *vita Fulvii Ursini.*

(3) Codex membran. ornatus, num. 3199, Parisios iam delatus, cuius folio primo inscriptum: « *Dante, le poesie, scritto di mano del Boccaccio, con un' epistola sua in verso latina, diretta al Petrarca, con la mano di esso Petrarca in alcuni luoghi. Ful. Urs.* Baldelli, *Vita del Boccaccio*, p. 135. — De Sade, *Memoires de Petrarque*, III, 507.

(4) Pierius. *Castigationum virgilianarum*, p. 45.

(5) *Catalogus biblioth. Laurent.* II, 443.

(6) Ibi, p. 474. Manu Petrarchae exscriptas diligentissime in suos usus contulit anno 1740 Hieronymus Lagomarsinus, ut ex nota f. 1.

(7) Ibi, p. 474.

(8) Ludovicus Podachatarus Cypri episcopus, Paduae coemptum legavit Cosimo Pascio episcopo aretino, a quo habuit canonicus florentinus Antonius Petrius, demum Laurentiana. Montfauconius, *Biblioth. bibliothecar.* p. 310.

(9) Mehus, *Ambrosii Travers.* ec. p. CCXII.

(10) Muccioli, *Biblioth. Malatestiana.* Cesenae, II, 239.

gilii liber quem lectitando triverat pene Franciscus Petrarcha (1), et *carmen autographum ad Lauram suam* (2): seminarii patavini *epistola autographa Joanni Dondi* (3): Regiae parisinae (4). Quid quod et apud viros quosdam eius libri extabant, ut *Titus Livius a Petrarcha emendatus,* quem Laurentius Valla in bibliotheca Alphonsi regis Neapoli vidit (5), *Ciceronis quaedam* in scrimniis Petri Pithoei (6), *Petrarchae bucolica* apud Petrum Bembum (7). Nec propterea tanto viro inhonesti animi notam inurendam censemus, cum extremo voluntatis documento de *Breviario* tantum disponat (8).

Quae vero de codicibus membranaceis viginti sex, quos Petrarchae pertinuisse ferunt, quorumque indicem aliquot tantum referunt exemplaria editionis secundae operis *Petrarcha redivivus* [Patavii, 1650] foliis 271-286, commentum puto. Siquidem is codicum index incipit: *Syllabus operum quibus fruitur orbis ob solitaria Petrarchae studia,*

(1) Boscha, *De biblioth. Ambrosiana,* p. 55.

(2) Id. p. 130.

(3) Prima libri XII *senilium,* seorsim edita cum notis, Patavii, anno 1808.

(4) « Oltre i molti [classici] postillati di sua mano che esistono nella » Parigina . . . . . » Baldelli, *Vita del Petrarca,* p. 135.

(5) Valla, *opp.* p. 601.

(6) « Ce Ciceron est de la plus grande beauté et de la plus haute » antiquité. Il a appartenu au fameux Petrarque. » Grosley, vie de P. Pithou, 1756, II, 281.

(7) « Vi mando la bucolica del medesimo Petrarca, scritta di mano » sua pure in carta pecora . . . . . . nella quale bucolica egli si scrive » nel titolo e più manifestamente nel fine del libretto. » P. Bembi, *Epistolae Hieronymo Quirino.* Romae, 23 aug. 1544, Inter editas.

(8) « Presbytero autem Ioanni Abocheta custodi ecclesiae nostrae, *breviarium* meum magnum, quod Venetiis emi pro pretio librarum centum: ea tamen lege illud ei dimitto ut, post eius obitum, remaneat in » sacristia paduanae ecclesiae, ad obsequium perpetuum presbyterorum, » ut ipse presbyter Ioannes et alii orent [si eis placeat] Christum et b. » Virginem pro me. » Cicero. *Opp.* Ven. Aldus. X, 133; Petrarchae, *Opp. omnia,* Basil. 1581, III, 115-118; Eiusdem, *Canzoniere,* Padova, 1722.

cum praeposito lemmate: « Curiosis non ingratum arbitror » syllabum librorum in membranis, calamo scriptorum, » quos marchio dominus Linterni aura et auro, prece et » pretio; pro primaevo mediolanensi museo, ab ipsorum » possessore Patavii, iuremerito plurimum faciente, demum » obtinuit. » Attamen cum operis textus in exemplaribus fere omnibus desinat pag. 270, *syllabus* autem proxime insequens numeratione careat, patet paginas 271-280, quibus extat quoque index recusus, serius additas, quod accurata et chartae et typorum comparatio evincit. Quod autem prorsus singulare puto, id est eos codices anno 1867 a Caietano Schieppati bibliopola mediolanensi (1), italico publicae instructionis ministerio venales fuisse propositos. Commissio in hoc instituta Petrarchae haudquaquam pertinuisse decrevit codices, quos cum bibliothecae florentinae Laurentianae concreditos ipse quoque inspexerim, in eandem cogor venire sententiam. Eiusdem furfuris est codex autographus ab equite Arrighi Petropoli detectus (2).

CAP. II.

Codices manuscripti a cardinali Bessarione dono dati a. 1468. A senatu instituta iis custodiendis.

Verum etsi Petrarcha nihil aliud nisi vacuum librorum suorum desiderium nobis reliquerit, nobili admodum, quod posteri imitarentur, profuit exemplo. Revera qui illum in hac honoris palaestra, saeculo proxime insequenti, excepit, is est cui bibliotheca nostra maximam refert splen-

(1) *Descrizione storica e bibliografica di ventisei codici membranacei manoscritti dei secoli X-XIV, che formavano parte della biblioteca di Francesco Petrarca, alcuni postillati di sua mano, ora posseduti e posti in vendita complessivamente presso Gaetano Schiepatti, libraio in Milano.*

(2) *Illustrazione al codice autografo di messer Francesco Petrarca, stato occulto alla repubblica letteraria fin dall' anno* 1501. Pietroburgo, 1826.

doris partem ac nominis famam, ob ditissimam codicum manuscriptorum, praesertim graecorum, seriem dono munificentissime datam, cardinalis trapezuntinus Bessarion, serius patriarcha constantinopolitanus, vir politioribus litteris bene institutus, animique ad grandia parati excellentia insignis. Is Italiam adveniens anno 1438 ut, qua Niceae archiepiscopus, concilio Ferrariae incaepto, Florentiam postmodum translato, de Graecis ac Latinis in fidei negotio uniendis, adesset, Venetias verosimilius appulit. Cum, rebus infectis, concilium ad finem perduceretur, Bessarion ad suos remeavit, non sine desiderio Italiae iterum visendae, ad quam praestantiorum virorum copia ac fervens scientiarum et artium restituendarum studium adlexerat. Nec defuit occasio, nam cum tristi Graeciae a Turcis vastatae spectaculo vividius commotus, ac a pontifice Eugenio quarto in cardinalium caetum esset cooptatus, nihil potius duxit quam miseram patriam deserere, seque Romam transferre. Fortunae vertit quod pretiosorem secum bibliothecam deferens, domum propriam quasi litterarum academiae domicilium constituerit, ac studiorum maecenas, benevolentia plane singulari, magni nominis viros foverit Platinam, Perottum, Valerium Viterbiensem Auximi episcopum, Casparem Zacchi, Argiropulum, Theodorum Gaza, Michaelem Apostolium, Andronicum Callistum, Julianum Maffeium archiepiscopum racusanum, Joannem Baptistam Almadianum de Viterbio, Blondum Flavium, Domitium Calderinum, fratrem Joannem Gatti messanensem. Vir summus interea, qua negotiorum sedis apostolicae actor, legationibus pluribus functus, Venetias anno 1463 orator missus est a pontifice Pio secundo (1), ut grandiori, quod iste moliebatur, in Turcas incepto (2), rempu-

(1) *Miscellanea a Baluzio*, III, 93.

(2) Pius II, *Comment.* l. XII, p. 315. — Sanudo, *Vitae ducum*, col. 1174.

blicam consociaret. Quanti venetus senatus hominem sibi pridie notum aestimaret, publico honoris documento testatus est; advenienti enim occurrit dux navi principi *Bucintoro* appellata vectus; regali prope dicam magnificentia praesentem excepit (1), retulit in patriciorum album (2). Quid quod et in supremis comitiis admissus, cum aureum globulum, pro data facultate, non ex clausa urna, uti solet, sed aperta extraxerit, officium electione implevit (3). Eo accidit ut Bessarion Venetos maiori cultu prosequeretur, quod luculentur ostendit cum se in confratrum *maioris scholae charitatis* numerum cooptari permisit, eique tabulam egregiam qua, more Graecorum, lipsana insignia includebantur, chirographo proprio dono dedit (4). Verum quod solemniori argumento summam in hanc urbem tanti viri benevolentiam comprobat, universae eius bibliothecae munus facile putes.

Bessarion primis usque ab unguiculis (5) ingenio parens in id incubuit ut libros de omni studiorum genere undequaque colligeret, seriusque graecorum praesertim scriptorum volumina, cum, Byzanthio expugnato, res omnes ac libri quoque in militis direptionem concederent, congereret; codices plures sua manu excriberet; vel sibi describendos, amanuensium maxime litteratorum hominum Joannis Argyropuli (6), Michaelis Apostolii (7), Demetrii

(1) Pius II, l. c. p. 329.

(2) Apostolus Zeno in *Vita Sabellici*, p. 46, dedit senatus consultum.

(3) Ioannes Palatii, *Fasti ducales*, p. 163.

(4) Schioppalalba Ioannes Baptista, *In perantiquam sacram tabulam graecam insigni sodalitio sanctae Mariae charitatis Venetiarum ab amplissimo cardinali Bessarione dono datam dissertatio.* Venetiis, 1767, p. 154, 4.º cum imagine cardinalis et tabulae. Hanc Franciscus Austriae imperator, pecunia sua coemptam, thesauro palatino, quo hodiedum visitur, reposuit.

(5) Vide donationis epistolam.

(6) Cod. 307.

(7) Codd. 267-268, 414.

Sguropuli (1), Joannis Plusiadeni (2), Cosmae monachi (3), Georgii Zangaropuli (4) et Joannis Rhosi (5) opera, curaret, eosque non modo quovis sed membranis exquisitis, caracteribus ad normam, oporo post scriptionem adhibito pictoris miniarii, qui insignia cardinalis, de eius temporis usu, addebat; quas curas latinis quoque codicibus impendi voluit, familiaribus in id adhibitis Matthaeo de Castagnolis notario bononiensi, Petro Turri clerico brandeburgensi, Theodorico Wulf de Lubec, Joanne Gherich de Diest (6). Huic tamen nobiliori supellectili amplificandae graeci imperii occasum ac Constantinopolim captam incitamento fuisse liquet, quod iure expavesceret barbararum gentium incursu ac stabili in Graecia domicilio, tot hominum de re litteraria meritorum opera delenda fore. Eapropter codicibus quos e patria detulerat, addidit in Italia coemptos, praesertim ex celeberrima monasterii basiliani s. Nicolai Casulorum prope Hydruntum bibliotheca (7) et quos Norimbergae a cellamarensi Carthusianorum acquisiverat, qua occasione anno 1460 ad hanc urbem missus est legatus ut bellum sacrum in Turcas promoveret (8). Exinde ingenti illi ac egregiao librorum collectioni, quam triginta aureorum millibus constare, contra sensum senatusconsulti 23 martii 1468, asseruit Platina in *panegyri,*

(1) Cod. 274.

(2) Cod. 364.

(3) Cod. 280.

(4) Codd. 369, 380.

(5) Codd. 200, 248, 260, 263, 280, 285, 287, 322, 378, 384, 388, 405, 495. — G. IV, 33, IX, 16.

(6) Codd. 50, 82, 164, 171, 288, 303, 313, 346, 387.

(7) Rodotà, II, 12. — Bandini, *Vita Bessarionis*, p. 19.

(8) Huius legationis germanicae, cuius plura extant monumenta in penitiori tabulario vaticano, narrationem dedit Platina in *oratione panegyrica*, quam leges im Bandinio, *de vita Bessarionis*, p. 45-47 Quos libros Bessarion Norimbergae coemit, folio primo annotavit, addito acquisitionis pretio.

nullam in Italia vel numero, vel praestantia comparandam fuisse tenemus.

« Diu suspensus animique anceps fuit utrum exi- » mium hunc multiplicis doctrinae thesaurum, quem bono » publico et studiosae iuventutis commodo destinaverat, » Florentiae mox vel Romae an Venetiis potius adscri- » bendum relinqueret (1). » Primo quidem amplissimam huius monasterii Benedictinorum s. Georgii maioris, apud quos tempore suae legationis hospitio recreatus est (2), dignitatem Bessarion animadvertens, eis codices graecos, sibi eorum usu dum viveret reservato, dono obtulerat; verum cum putaret nullum Graecis ex patria extorribus, qui operam litteris navare cuperent aptiorem locum aut magis obvium quam urbem ipsam offerri posse (3), consiliis maxime in id conlatis Pauli Mauroceni, Romae pro Venetis oratoris (4), donationem, pontifice Paulo II indulgente (5), revocavit, universamque bibliothecam d. Marco, perpetuo custodiendam, largiri decrevit. Quod generosi animi propositum cum Maurocenus Venetis aperiret, statim in senatus consiliis captum de gratiis agendis ac *loco deputando pro dicta bibliotheca* (6), quem *salam novissimam palatii*

(1) *Bandini, Vita Bessarionis*, p. 83, 156.

(2) *Sanudo, Vitae ducum*, col. 1174.

(3) *Scrittura Tiepolo al Senato*, a. 1738. [Riserv. cod. 114, p. 159-161].

(4) Ibid.

(5) Bulla Pauli II extat in codice marciano [L. XIV, 14, f. 4-9]. Hanc Petrus Dulcius, mense februario anni 1522, edendam curavit *ex simili authentico in secreta cancellaria existenti*, cum notaril Rosati rogatione, tribus foliis, sine loco et anno, 8.°.

(6) « 1468, die 23 martii. Reverendissimus dominus cardinalis nicenus, qui summo studio et diligentia accumulavit noningenta volumina » optima et pulcherrima in utraque facultate, latina et graeca, precii circiter quindecim millium ducatorum, hortatu et suasionibus nobilis viri » Pauli Mauroceni, contentus est largiri ac dimittere ea ill. dominationi » nostrae, cum sit nobilis noster et de nostro gremio, ita tamen ut locum » in pluteis nostris sancti Marci convenientem et capacem deputare ve-

nostri fuisse liquet ex consiliis serius habitis (1). Orator interea Venetias rediens tanti muneris documentum, una cum indice librorum (2) senatui dedit, quod etsi multoties publici iuris factum (3), edere opportunum visum, hoc

» limus, ut possit appellari bibliotheca s. Marci. Cumque res haec maxi» mum ornamentum allatura sit huic nostrae urbi; vadit pars quod prae» fato rever. d. cardinali scribatur nos acceptasse libenter hanc suam libe» ram oblationem, gratias agendo rever. paternitati suae verbis convenien» tibus et opportunis, et quid provisuri sumus in loco opportuno et apto ad » dictam bibliothecam. Ex nuncque captum sit quod collegium teneatur » reducere se insimul, uno die septimanae proximae post prandium, et per » omnes ratiocinari et recordari debeat de loco digno et honorabili depu» tando pro dicta bibliotheca. Et postea uniatur ad hoc consilium ad deli» berandum. » Ex regestis apud rei litterariae triumviros [*riformatori dello studio di Padova*], p. 30, retulerunt Zeno: *Vita M. A. Sabellici* in *Storici delle cose veneziane.* Venezia, 1718, p. XLVI; Cornelius, *Supplem. ad eccl. ven.*, p. 416.

(1) « 1468, die 2 maii, in rogatis. Conveniens est ut oblatio et munus » factum dominio nostro per reverendiss. d. cardinalem nicaenum, amicis» simum et studiosissimum senatus nostri, de tam praeclara bibliotheca » honoretur, et dicti libri collocentur in loco ut sint ad ornamentum tam di» gnae bibliothecae. Et proinde cum nullus locus sit aptior et ex desiderio » praefati d. cardinalis convenientior, quam in sala novissima palatii no» stri: vadit pars quod auctoritate huius consilii, dicta sala novissima pa» latii nostri deputetur pro dicta bibliotheca, quae aptari et commodari de» beat, sicut et quemadmodum videbitur, iuxta exigentiam rei. » Ex regestis VI *Senato-Terra* fol. 19 in tabulario veneto, protulit Zeno in *Vita M. A. Sabellici*, p. XLVII. Perperam Cornelius in *Supplem ad eccl. ven.*, p. 415, refert ad diem 2 martii.

(2) Codex marcius [L. XIV, 14, folia 64], qui a tabulario secreto reipublicae, paulo ante huius occasum, bibliothecae nostrae accessit, continet membranas authenticas indicis [praeeuntibus epistola Bessarionis et brevi Pauli II], cum publicis tabellionatus signis, ac ornamentis egregiis auro pictis, referentibus insignia pontificis, Christophori Mauri ducis, Bessarionis. Ex eo exscriptus est codex [L. XIV, 15].

(3) Latine dederunt Sanudus, *Vitae ducum* in Muratori: *Scriptt. rerum italic.* XXII, 1185-1187. — Iustinianus, *Rerum venet. historia.* Venet. 1560, p 292-294; Argentor, 1610, p. 164-176. — Camerarius, *Horae subcesivae, sive meditationes historicae*, centur. III. Francofurti, 1609, p. 265-267. — Goldastius ex propria bibliotheca, ineditum putans, datum quarto nonas

enim quasi fundamento bibliothecae nostrae laus et splendor insistit.

« Illustrissimo atque invictissimo principi d. Christo-
» phoro Mauro duci, et inclyto Venetiarum senatui Bes-
» sarion cardinalis et patriarcha constantinopolitanus sa-
» lutem ».

» Equidem semper a tenera ferme puerilique aetate
» omnem meum laborem, omnem operam, curam studium-
» que adhibui ut, quotcumque possem, libros in omni di-
» sciplinarum genere compararem; propter quod non mo-
» do plerosque et puer et adolescens manu mea conscripsi,
» sed quidquid pecuniolae seponere interim parca frugali-
» tas potuit, in iis coëmendis absumpsi. Nullam enim ma-
» gis dignam atque praeclaram suppellectilem, nullum uti-
» liorem praestantioremque thesaurum parare mihi posse
» existimabam: quippe pleni sunt libri sapientium vocibus,
» pleni antiquitatis exemplis, pleni moribus, pleni legi-
» bus, pleni religione. Vivunt, conversantur, loquunturque
» nobiscum, docent nos, instruunt, consolantur, resque a

maias, in *philologic. epistolar. centuria una.* Francof. 1610, p. 500-504; — ibi, 1614, p. 500-504. — *Epistolar. philologic.* Lipsiae, 1674, p. 490-494. — De Bure: *Philobiblia*, in *De bibliothecis.* Helmstadii, 1703, p. 67-70. — Durand et Martene, *Collectio scriptorum.* Parisiis, 1714, p. 1600-1602. — *Nova accessio Madero-Schmidiana de bibliothecis.* Francofurti, 1617, p. 68-70. — Montfaucon: *Bibliotheca bibliothec.* Paris, 1739, p. 467-468. — Boerner: *De doctis hominibus graecis.* Lipsiae, 1850, p. 101-104. — Morelli, *Della pubblica libreria di s. Marco.* Venezia, 1774, p. XIII-XVI; *Operette.* Ibi, 1820, I, p. 16-19. — Petit-Radel, *Recherches histor. sur les bibliothéques.* Paris, 1819, p. 234-238. — Hacke, *Disputatio qua Bessarionis* ec. Harlemi, 1840, p. 122-125. Habent quoque codices nostri mss. L. XIV, 14, 15, 17, 31, 229, 244, 265, 276; L. XI, 66, f. 146. — Itale: *Lettere di principi.* Ven., 1562, f. 10-11; ibi, 1581, I, p. 1-3. — Rocca, *Bibliotheca apostol. vaticana.* Romae, 1591, p. 388-390; *Opera omnia.* Romae, 1719, II, p. 340-341. — *Chiesa ducale di s. Marco.* Venezia, 1754, III, p. 54-56. — *Amati*, Origini, scoperte. II, p. 347. — Gallice Valery, *Voyages en Italie.* Paris, I, p. 381-383. — Alamannice le Bret, *Staatsgeschichte der Republick Venedig.* Riga, 1775, II, p. 687-688.

» memoria nostra remotissimas quasi praesentes nobis ex-
» hibent et ante oculos ponunt. Tanta est eorum potestas,
» tanta dignitas, tanta maiestas, tantum denique numen
» ut, nisi libri forent, rudes omnes essemus atque indocti,
» nullam fere praeteritarum rerum memoriam, nullum
» exemplum, nullam denique nec divinarum, nec huma-
» narum rerum cognitionem haberemus; eadem urna, quae
» hominum corpora contegit, etiam nomina obrueret. Quam-
» vis autem huic rei toto animo semper incubuerim, ar-
» dentiori tamen studio post Graeciae excidium et deflen-
» dam Byzanthii captivitatem, in perquirendis graecis li-
» bris omnes meas vires, omnem curam, omnem operam,
» facultatem, industriamque consumpsi. Verebar enim et
» vehementissime formidabam, ne cum caeteris rebus tot
» excellentissimi libri, tot summorum virorum sudores at-
» que vigiliae, tot lumina orbis terrae brevi tempore pe-
» riclitarentur atque perirent: quemadmodum etiam su-
» periori tempore tantam iacturam fecimus, ut ex ducentis
» viginti millibus librorum, quos Plutarchus refert in bi-
» bliotheca Apamiarum fuisse, vix mille aetate nostra su-
» persint. Conati autem sumus, quantum in nobis fuit,
» non tam multos quam optimos libros colligere, et sin-
» gulorum operum singula volumina; sicque cuncta fere
» sapientium graecorum opera, praesertim quae rara erant
» et inventu difficilia coegimus. Caeterum cum haec men-
» te saepe repeterem, parum desiderio meo satisfecisse vi-
» debar, nisi pariter providerem ut libri quos tanto studio
» et labore coegeram, me vivo, ita collocarentur ut etiam
» defuncto dissipari alienarique non possent; sed in loco
» aliquo tuto simul ac commodo, ad communem hominum
» tam graecorum quam latinorum utilitatem servarentur.
» Hoc igitur cogitanti mihi, multasque Italiae urbes ani-
» mo volventi sola tandem vestra inclyta atque amplissi-
» ma civitas occurrit, in qua animus meus omni ex parte

» conquiesceret. Primo enim non videbam quem locum
» eligere tutiorem possem, quam eum qui aequitate regi-
» tur, legibus tenetur, integritate ac sapientia gubernatur;
» ubi virtutis, continentiae, gravitatis, iustitiae, fidei do-
» micilium est; ubi imperium ut maximum est atque am-
» plissimum, ita aequabile et moderatum; animi in consu-
» lendo liberi, nulli libidini, nulli delicto obnoxii, prudentes
» clavum imperii tenent, et boni malis praeponuntur, ac
» privatorum commodorum obliti, totum corpus reipublicae
» unanimi consensu et summa integritate procurant: ex
» quibus sperandum est civitatem vestram [quod optamus]
» in dies magis et vires et nomen propagaturam. Dehinc
» intelligebam nullum locum a me eligi posse commodio-
» rem, ac nostris praesertim hominibus aptiorem. Cum
» enim in civitatem vestram omnes fere totius orbis natio-
» nes maxime confluant, tum praecipue graeci, qui e suis
» provinciis navigio venientes, Venetiis primum descen-
» dunt; ea praeterea vobiscum necessitudine devincti, ut ad
» vestram appulsi urbem, quasi alterum Byzanthium introi-
» re videantur. Post haec quomodo poterat hoc beneficium
» a nobis honestius locari, quam apud eos homines, qui-
» bus ego multis eorum in me beneficiis devinctus obstric-
» tusque essem; et in ea civitate, quam mihi, subiugata
» Graecia, pro patria elegissem, et in quam adscitus a vo-
» bis atque honorificentisssime receptus fuissem? Itaque
» conscius mortalitatis meae, et ingravescentem iam aeta-
» tem diversosque quibus affligimur morbos, et caetera
» quae evenire possent considerans; omnes libros meos
» utriusque linguae sacratissimae aedi beati Marci ve-
» strae inclytae civitatis dono dedi atque dicavi, sentiens
» talem me animum et excellentiis vestris et gratitudini
» meae et quam mihi communem esse voluistis, patriae
» debuisse; ut vos ac liberi posterique vestri, qui me vir-
» tute ac sapientia vestra, multisque in me beneficiis addi-

» ctum, deditum, obstrictumque habetis, huiusmodi meo-
» rum librorum in primis fructus uberes diuturnosque ca-
» piatis; dehinc caeteri, qui bonarum disciplinarum stu-
» diosi erunt, vestra causa capiant. Quapropter et dona-
» tionem ipsam et librorum indicem, et pontificis maximi
» decretum ad vestras excellentias mittimus; precantes
» Deum ut reipublicae vestrae omnia bene, feliciter, pro-
» spereque eveniant, et pacem habeat, tranquillitatem,
» otium concordiamque perpetuam. Valeant excellentiae
» vestrae feliciter. Ex balneis viterbiensibus, anno salutis
» 1468 pridie calendas iunias (1). »

Respublica, utpote quae primoribus viris litterarum studio peritis excelleret, quos inter honoris causa nomino Paulum Maurocenum, Ludovicum Fuscarenum, Bernardum Justinianum, Franciscum Dedum, Bernardum Bembum, Zacariam Barbarum, Antonium Dandulum, cum probe nosset quantum sibi exinde dignitatis accederet, gratos animi sensus testata est senatus consulto, quod profero:
« Reverendissimo domino cardinali niceno. Libellum de
» donatione nobilissimae bibliothecae vestrae, una cum
» indice omnium librorum, documentoque de adita, ca-
» ptaque possessione eorum, duce et capite elegantissima
» epistola vestra ad nos, quam in ipsius libelli fronte qua-
» si vestibulum proposuistis, vir nobilis Petrus Mauroce-
» nus miles, qui oratorem pro nobis Romae agebat, rediens
» nuper nobis attulit. Munus nimirum amplissimum con-
» venientissimumque liberalitati et sapientiae vestrae re-
» verendissimae dominationis quae daret; nostrae reipu-
» blicae studio et expectationi, quae acciperet. Nihil enim
» magnificentius, nihil honoratius civitati nostrae acci-
» dere hoc tempore potuisset, quam in ea collocari et do-

(1) Errant toto coelo qui diem assignant trigesimam aprilis et qui septimam maii.

» micilium fieri tot praestantissimorum voluminum graecae et latinae litteraturae. Nihil praeterea quod magis » testatam et cognitam redderet tum summam doctrinam » et bonarum artium scientiam vestram, tum erga nos » et rempublicam nostram incomparabilem benevolentiam; » quando quidem perpetuo dicetur et ab omnibus decantabitur, vestram reverendissimam dominationem, ut doctissimum et sapientissimum patrem, ita etiam principem et auctorem fuisse tam praeclari et late patentis » muneris ad usum et utilitatem publicam comparati. Etenim si Lycurgo summo viro gloriae datum est, quod » primus Homerum variis in locis per frustra dispersum » ex Asia totum in Graeciam reportaverit; quid vobis debebitur, quum vestra opera, studio, industria et demum » munificentia factum sit, ut tot praeclara volumina et litterarum monumenta e tenebris in lucem, e Graecia in » Italiam, et demum Roma Venetias, magno examine latinorum, et quidem optimorum, reducerentur? Erat nobis » antea notus ac multipliciter cognitus singularis amor et » benevolentia vestra erga nos. Complura argumenta continue extiterunt, quae constantissimo nostrorum omnium sermone quanti nostram, immo vestram rempublicam feceritis, et pro dignitate nostra laboraveritis, insigniter declararunt. Sed hoc liberalissimum factum vestrum, nempe quod civitatem nostram et aedem sancti » Marci praeelegeritis, cui viventes dono bibliothecam ipsam daretis, sic superavit omnia officia, sic hausit amoris et benevolentiae vim, ut nihil addi posse videatur. » Restat itaque ut pro huiusmodi vestro munere quod libens accipimus, et, ut par est, magnificamus, gratiam reverendissimae dominationi vestrae habeamus, quando referre hoc tempore non datur; exploratumque habetote » non minori voluptate ipsos libros excepturos quam ferunt Romanos matrem deorum suorum aut Aesculapium

» accepisse; collocabimusque eos in pulcherrimo et nobi-
» lissimo loco, hoc est in ipsius palatii nostri opportunis-
» sima regione, ita ut merito bibliotheca aedis sancti Mar-
» ci appellari poterit, interque illustria civitatis nostrae
» spectacula, cum immortali laude et gloria vestrae reve-
» rendissimae dominationis ac publica utilitate habebitur;
» iamque ex senatus nostri consulto locus et sedes ipsa
» honorificentissime designatus est. Datum in nostro du-
» cali palatio, die 10 augusti 1468 (1). »

Caeterum Bessarion, cum ultra triennium adhuc viveret, reliqua voluminum eo temporis cursu sibi coemptorum copia noluit bibliothecam nostram fraudari, quod evincunt verba instrumenti donationis (2); codices annis 1469-1472 exscripti (3): ac praesertim libri typis editi, magni pretii (4); quos facili modo a Bessarione eodem assecutos

(1) Sanudus, Vitae, 1187-1188. — *Iustinianus, Historia veneta.* Ven., 1560, p. 294-295; Argentor., 1610, p. 166. — Morelli, *La libreria di s. Marco*, p. XVII-XVIII; *Operette*, III, p. 20-22. — Hacke dedit particulam, p. 115. — Habent quoque codices marciani [L. XIV, 14, 15, 17, 31, 229, 244, 265, 276; I. XI, 66, 126]. — Magno intervallo distant de epistola iudicia Paull Rhamnusii, qui in *Historia rerum venet.*, Venet. anno 1560 impressa [modo in biblioth. nostra] sua manu ad p. 294 scripsit: *Ob turpitudinem delenda omnino epistola talis*, et Aloysii Bandini in *vita Bessarionis* asserentis: *litteris honorificentissime scriptis multas ei grates egerunt.*

(2) « . . . . voluitque ut, si ante mortem ipse reverendissimus » dominus cardinalis non miserit eos Venetias in libraria pro eis iam ab » illustrissimo domino praedicto deputata, ipsimet magnifici domini procu- » ratores nomine et vice praedictae ecclesiae sancti Marci et ipsius domi- » nii debeant et possint tanquam suos proprios apprehendere et recipere » » Cod. marcian. [L. XIV, 14].

(3) Inter graecos, codd. 280, 285, 287, 364, 369, 621.

(4) Editiones membranaceas appello a. *Hieronymi s., Epistolae.* Roma, Case de' Massimi, 1468, vol. II, f.° — b. *A. Gellii, Noctes atticae.* Ibi, 1469, f.° — c. *L. Apuleii, Opera a Io. Andrea episcopo aleriensi.* Ibi, 1469, f.°; ab eodem Andrea Pio II pontifici nuncupata opera, ac Bessarioni [qua sibi amicissimo] dono data. Ea dolemus anno 1802 in palatinam vindobonensem, malo officio equitis Angeli d' Elci, illata. — d. *Guillelmi Fichetti, Rethorica.* Parisiis, in aedibus Sorbonae. 1471, 4.°. Cartaceas

credimus primores e Venetiis, qui Ravennam *partim privato officio, partim publico ad eum venientes* (1), viri summi apud Andream Dandulum eius urbis rectorem morientis excessum conquesti sunt.

Quoniam vero orator Maurocenus assererat praesens, Bessarionem libros transmissurum statim ac comperisset locum, quo commode distribuerentur, paratum, supremum reipublicae consilium aulae dignori initium dari decrevit (2). Anno reapse proxime insequenti ea volumina *octo supra quadraginta forceriis* conclusa Venetias transtulit, ut tutius et decentius deveherentur, ipse Bessarionis rei familiaris curator, quem propterea senatus munifice donavit (3).

vero a. *M. T. Ciceronis, De officiis et alia opuscula.* Romae, 1469. — *M. A. Lucani, Pharsalia.* Ibi, 1469, f.º — *Bessarionis, In Platonem.* Ibi, saec. XV.

(1) Capranica, *Oratio funebris Bessarionis* edita a Malvasia, in *Compendio storico della basilica de' dodici apostoli di Roma.* Roma, 1665, p. 255.

(2) « 1468, die 30 augusti. Orator noster in hoc suo reditu ex Roma » retulit, quod quamprimum rever. dom. cardinalis nicaenus intelligeret » datum esse initium praeparandi bibliothecam, non differret mittere libros » dono datos ecclesiae nostrae s. Marci, et quoniam periculum est in » mora; » « vadit pars quod per officium nostrum satis dari debeant du» cati centum pro dando initio dictae librariae. » Ex regestis senatus VI, fol. 33 tabularii veneti dederunt Corneiius, *Supplem. eccl. ven.*, p. 416, ac Zanotto, *Palazzo Ducale*, vol. I.

(3) « 1469, die 21 aprilis. Quod attento memoriale et dignissimo mu» nere facto ecclesiae nostrae s. Marci per rever. d. cardinalem nicaenum » de tot pulcherrimis et nobilissimis voluminibus in utraque lingua, ut » a dominio nostro utatur condigna liberalitas erga nuntium praefati do» mini cardinalis, qui est primus homo domus suae, respectu tum digni» tatis dicti d. cardinalis, tum etiam expensarum factarum in conducen» dis dictis libris cum quindecim mulis et famulis; » « vadit pars quod » pro honore nostri dominii dentur dono dicto nuntio ducati quatuor cen» tum de quibuscunque pecuniis nostri dominii. » Ex regestis VI *Senato-Terra* fol. 55 tabularii veneti dederunt Zeno, *Vita M. A. Sabellici*, l. c., p. XLVII; Corneiius, *Suppl. eccl. ven.*, p. 416-417; Zanotto, *Palazzo Ducale*, vol. I.

Profecto quam pretiosam thesauri partem bibliothecae nostrae Bessarionis munus attulerit, is asserat necessest qui sciat ex omni scientiarum genere codices inesse optimos, sive remotam eorum originem, sive opera quae continent non adhuc edita, vel lectionis puritatem, aut copiam ornamentorum spectes. Si de graecis, utpote praestantioribus, sermonem instituo, nomino honoris causa a. versionem septuaginta interpretum ex saeculo nono (1), publico commendatam praeconio (2); b. versionem aliquot librorum veteris testamenti ex saeculo decimo quarto (3); c. evangeliarium ante mille annos exscriptum (4); d. psalterium, cum commentariis antiquioribus ac egregiis picturis, exaratum sub fino saeculi decimi (5); e. plures in libros sacros catenas (6), quibus supereminet rara nec adhuc edita in Ecclesiasten (7).

(1) *Graeca d. Marci bibliothaeca*, cod. 1. Editioni Bibliorum romanae anni 1586 inservit « unus venetus ex bibliotheca Bessarionis cardinalis, » et is quoque grandioribus litteris scriptus. » In prooemio *Stroth. Frider. Antonius* leciones nonnullas codicis graeci veteris testamenti, qui in bibliotheca d. Marci asservatur, recenset. Halae Saxonum, 1775, 4.º

(2) *Nova acta eruditor. lipsiensium*, a. 1744, p. 98.

(3) Cod. 7. Villoison, *Nova versio graeca Proverbiorum, ec. ex unico s. Marci bibliothecae codice veneto*. Argentorati, 1784, 8.º — Daher, *Animadversiones in versionem graecam ex veneta s. Marci biblioth. edit.* Argentorati, 1786. — *Pentateucus. Versio nova graeca ex codice unico venetae bibliothecae.* Erlangae, 1790-91, tom. III, 8.º. Vide Morelli, *Operette*, II, p. 205-210.

(4) Cod. 12.

(5) Cod. 17. Fragmenta edidit Mittarellius in *Graeci codices apud Nanios*. Venet. 1784, p. 14-15, 28-29, 41-43.

(6) Codd. 15-16, 22-23, 25, 28, 494, 534, 536, 538, 545, 546.

(7) Cod. 21. « Extat autem primarium exemplum catenae huius grae» cae in bibliotheca ill. cardin. Bessarionis, ... ubi exemplum meum, » unde illum in latinum sermonem transtuli, transcriptum fuit et Colo» niam Agrippinam missum ad Birckmannios typographos, qui Suffrido » Petro frisio vertendam reliquerunt, sed morte praeventus non attigit. » *Catena sexaginta quinque graecorum patrum in s. Lucam, interprete Balthassare Corderio.* Antuerpiae, 1628, in praefat.

Si patrum sanctorum et antiquiorum scriptorum classem attigero, praeter homilias ac opellas nondum publici iuris factas d. Joannis Chrysostomi (1), sanctorum Basilii (2), Gregorii Nazianzeni (3), Isidori (4), Maximi (5), refero a. panaria s. Epiphanii (6), optimae lectionis gratia pluries conlata ac laudata (7); b. disputationes ineditas Laurentii monaci hierosolymitani in Eutichianos et Nestorianos (8); c. sermones aliquot d. Isaaci syriaci anacoretae (9); d. commentationes Eliae cretensis in *scholam s. Joannis Climaci*, binis codicibus (10); e. Joannis Cantacuzeni vel Christoduli sermones novem in Haebreos (11); f. Photii patriarchae constantinopolitani sermonem de processione Spiritus sancti (12); g. scholia Nicephori Callisti Zantopuli in triginta Nazianzeni orationes (13).

Nec aestimanda minus operum seges quam sibi studio singulari collegit Bessarion, scriptorum nempe grae-

(1) Codd. 84-120, 495, 560-565, 567-569, 574.

(2) Codd. 53-65, 559.

(3) Codd. 70-83.

(4) Cod. 126.

(5) Codd. 135-137, 504, 507, 570.

(6) Accuratam codicis collectionem sibi apparandam curarunt G. Dindorfius et F. Oehler. Epiphanii episcopi, *Operum*. Edid. G. Dindorfius. Lipsiae, 1859-1860, vol. V, 8.°. Panaria edita ibi sunt ex hoc codice, ex quo sumpsit quoque Fr. Oehler. Berolini, 1860, tom. II, 8.°.

(7) Montfaucon. *Diar. ital.*, p. 42. — Villoison. *Anecdota*, II, p. 244. — « Le panarion des hérésies de s. Epiphane est un des plus rares ouvrages qui existe en manuscrit. » *Notices et extraits des manuscrits* a. 1810, vol. VIII, 2, p. 29. — « Praestat autem liber marcianus caeteris omnibus, non solum vocabulis singulis saepe emendate scriptis, vel sententiis integris rectius conformatis, sed etiam, quae praecipua eius laus est, servatis plurimis quae in aliis libris omnibus exciderunt. » Dindorf., *Epiphanii opp.* I, p. VIII.

(8) Cod. 69.

(9) Cod. 127.

(10) Codd. 128-129.

(11) Cod. 151.

(12) Cod. 152.

(13) Cod. 76.

corum qui rem polemicam, uti dicunt, de religione cum latinis tractarunt: hi sunt Niceta byzanthinus, Nilus archiepiscopus thessalonicensis, Barlaam monacus calaber, Maximus Planudes, Matthaeus Quaestor, Joannes Veccus, Joannes patriarca hierosolymitanus, Nicephorus Blemmida, Georgius Moscampenus, Genteus monacus, David Dissipatus, Andronicus Sevastus, Manuel Moscopulus, Demetrius e Canea, Manuel Grisolora, Manuel Caleca, Nicolaus episcopus Methonis, ac ipse Bessarion: ex iis inediti plures.

Si ad concilia ecclesiastica digredior, summi habendus codex oecumenici chalcedonensis (1); si ad ius civile, legum series sub imperatoribus Leone, quem *sapientem* appellant, et Constantino Porphirogenito condita, cum libris aliis basilicis (2); tractatiuncula item inedita Constantini Armenopuli *de officiis ecclesiae et de aula constantinopolitana* (3).

(1) Cod. 164 usi sunt fratres Ballerinii in *Opp. s. Leonis.* Venet., 1753, I, p. 901, 963, 1490-1491: nota praesertim quae pag. 1490 occurrunt: « Graeci codices concilii chalcedonensis bibliothecae venetae s. Marci 164 » et 555 [ex Gallicio]. Completiores sunt iis quibus romani editores usi » fuerunt .... »

(2) Codd. 172, 174-181. « In Bessarionis bibliotheca repertus est a » nobis *Novellarum graecarum* liber multo Norico locupletior, quod a me » libro secundo *Emendationum* scriptum est, cum de nauticis uxuris agetur. Ex eo libro quadraginta fere constitutiones descripsimus, partim » versas barbare, partim desideratas, in quibus Zenonis *constitutio de no-* » *vis operibus et prospectu maris*, quae in *costitutionum* codice sub titulo: » *de aedificiis privatis* deest. Item edicta omnia Justiniani, novellae aliquot » Justini minoris et Tiberii Constantini, quarum aliquae pro Justiniani » legibus circumferuntur. His in indice eius libri adlecta esse dicebantur » praefectorum edicta quae in eo libro desiderabantur. Haec memini me » in marciano libro isthic vidisse, post caetera quae edidit Holoander. » — « Reperta a nobis Venetiis est pulcherrima Zenonis *constitutio de ae-* » *dificiis privatis* in Bessarionis locupletissima bibliotheca, in eo libro in » quo Justiniani, Justini minoris et Leonis, uti vocant, sapientis, omnes » novellae leges continentur. » Haec Ant. Augustinus anno 1546 in *Opp.* Lucae, 1772, VII, p. 146, 182.

(3) Cod. 182.

Rei philosophicae porro divitiam testantur antiqui textus, iique pretiosi, Platonis (1), cui non deest magna interpretum cohors Plotini (2), Procli (3), Olimpiodori (4), Hermiae Ammonii (5), Damascii Damasceni (6); item Aristotelis (7), cum commentariis pleraque ineditis Theodori Prodromi et Leonis Magentini (8), Artemidori Daldiani (9), Damascii Damasceni (10), Theodori Metochitae (11), Davidis Armeni (12), Georgii Pachimeris (13), Michaelis Pselli iunioris (14), Jamblichi (15). Opera demum Georgii Gemisti Pletonis (16), quem Bessarion habuit institutorem.

E medicis praestant libri quatuor Oribasii et Eunapii (17), Galeni (18), Meletii monaci *de natura homi-*

(1) Codd. 184, 189. Ex his scholia sumpserant Siebenkees, Runkenius, Jo. Paulus Blessingius, Daniel Wittenbachius. Codex 180 in editione Platonis bipontina, *melioris notae* appellatur: eiusdem codicis varias lectiones dedit Müllerus in *Platonis opp.* Hamburgi, 1782. Item codd. 193, 506, 510, 520, 590.

(2) Codd. 242, 244. V. Villoison, *Anedocta graeca.* Ven. 1781, II, p. 226-242.

(3) Cod. 191. Nomini Cousin male vertit quod qui primus Procli libros in Parmenidem Platonis edidit Parisiis ann. 1820-1823 codicem nostrum multi habendum minime consenserit.

(4) Codd. 196-197.

(5) Codd. 191, 228.

(6) Cod. 245-246.

(7) Cod. 200, cuius varias lectiones sibi describendas curavit cl. Thomas Burges oxoniensis anno 1792. Item codd. 235, 237-239, 255-259, 261, 263-264, 308, 599, 604.

(8) Cod. 202.

(9) Codd. 267-268, ex quibus Aldus a. 1518, recens amicus meus Hercher, dederunt *Onirocriton* libris quinque.

(10) Codd. 257, 263.

(11) Cod. 139.

(12) Cod. 235.

(13) Cod. 212.

(14) Cod. 202.

(15) V. Villoison. *Anecdota graeca.* Ven. 1781, II, p. 188-225.

(16) Codd. 379, 406, 517, 519.

(17) Cod. 294.

(18) Cod. 275-288. « Galeni de ossibus libelli graecam editionem an-

nis (1), opus Δυναμερόν Aelii Promoti alexandrini (2). Ex mathematicis arithmetica Donni Larissei (3), Teonis in *canones Ptolemaei* (4), *introductio in geometriam Heronis* (5); opera quaedam mathematica Isaaci Argyri (6), Barlaami monaci (7), Nicephori Gregorae (8), ac Siam persi (9), *astronomica institutio* Theodori Metochitae (10).

Ex historicis *historia* Herodoti et Tucididis (11), item Herodiani (12), Xenophontis (13), Polybii (14), Dionysii Alicarnassi (15), Dionis Cassii (16), Josephi Flavii (17), Eusebii (18), Panareti (19).

E rethoricis epistolae ineditae Barlaami monaci (20),

» tiquiorem non vidi ea quam ab exemplari Venetiis descripto a Martino » Gregorio fieri curavit Jacobus Sylvius Parisiis anno 1543, ex officina » Vascosani. » Cocchius. *Graecor. chirurg. libri.* Florent. 1754, p. 23.

(1) Codd. 297, 521.

(2) Codd. 295. Plura ex hoc codice in opus *de scorbuto* [Veronae, 1761] ingessit Joannes della Bona.

(3) Cod. 318.

(4) Cod. 315.

(5) Cod. 323.

(6) Codd. 323-324.

(7) Cod. 332.

(8) Cod. 325.

(9) Cod. 309.

(10) Cod. 319

(11) Codd. 364, 367. Contulit Emmanuel Bekkerus in usum editionis berolinensis, 1821, tom. III, 8.°

(12) Cod. 389.

(13) Codd. 242, 364-365, 368-370, 511, 513.

(14) Codd. 369, 371.

(15) Codd. 372-376, 415, 429, 444, 508, 522.

(16) Codd. 395-396.

(17) Codd. 16, 25, 380-383.

(18) Cod. 338. « Thomas Tannerus transtulit e graeco Eusebium Caesareensem, libros decem ex optimis exemplaribus, praesertim antiquo » ms. in bibliotheca s. Marci Venetiarum. » *Bibliotheca britann.* p. 178.

(19) Cod. 608. Chronicon trapezuntinum ex codice ediderunt a. Fallmereyer in *Denkschriften von k. Akad. von München*, cum versione alemannica, vol. IV; b. Brosset cum versione gallica in Lebeau: *Historia byzanthina*, vol. XX; c. Tafel, Francofurti ad Maenum, 1837, 4.°

(20) Cod. 333.

Gregorii Acindini (1), Nicephori Gregorae (2), Michaelis Gabra (3).

Si poetarum libros excutio, praestantissimis adiudico commentationes in Homerum (4), a pluribus editas (5); commentationes autographas Eustatii in eundem (6); Hesiodum cum variorum commentis a Demetrio Triclinio exscriptum et annotatum (7); scolia Thomae magistri ac Manuelis Moscopuli in Pindarum inedita (8), in Euripidem (9), in Theocritum (10); Theodori Prodromi poema de amoribus Drosillae et Cariclis (11), eiusque drachma (12); pentateucum versibus redditum a Nicephoro Callisto Zantopulo (13); collectionem hymnorum Simeonis Sancti Mamantis,

(1) Cod. 155.

(2) Cod. 445.

(3) Cod. 446.

(4) Codd. 453-454.

(5) *Graeca scholia scriptoris anonymi in Homeri Iliados librum primum Antonius Bongiovanni ex veteri codice biblioth. venetae eruit, latine interpretatus est notisque illustravit.* Venetiis, 1740, p. 100, 4.° — *Homeri Ilias ad veteris codicis veneti fidem recensita, scholia in eam antiquissima ex eodem codice aliisque nunc primum edidit D'Anse Villoisonius*, Venetiis, 1788, f.° — *Probe Homerischen Scholier aus Cod. ven. B. in ihrer wahren Gestalt, von E. Mehler in Leyden.* Leguntur in *Rhein—Museum für Philog.*, 1849, p. 145-148. — La Roche J. *Text, Zeichen und Scholien des berühmten Codex venetus zur Ilias.* Wiesbaden, 1862, p. 79, 8.°

(6) Cod. 460.

(7) Cod. 464.

(8) Cod. 444.

(9) Cod. 471. Cl. Michael Angelus Carmeli omnes Euripidis codices contulit, eius tragoediarum editioni ornandae. Padova, 1743-1754, tom. XX, 8.° — V. Scholia antiqua in Euripidis tragoedias partim inedita [ex hoc codice] edidit C. G. Cobet. Lugduni Batav., 1846; iterum edidit Augustin. Witzschel. Lipsiae, 1849.

(10) Codd. 466, 480. V. Morelli, *Epistola Theophilo Christophoro Harlesio*, in eius *Epistolae septem*, p. 13-17; *Operette*, II, p. 219-222. — *Theocriti reliquiae*, graece et latine. Lipsiae, 1819, p. 977-989.

(11) Cod. 412.

(12) Cod. 524.

(13) Cod. 276.

quorum plures lucem, qua carent, merentur, cum opella prooemii Nicetae Pectorati (1); versus elegiacos perraros nec hucusque editos Aglaii constantinopolitani, medici (2); poematia item anecdota (3); anthologiam cum metaphrasi evangelii d. Joannis, Nonnio Panopolita, seu potius Ammonio pholosopho et rethore auctore, quam anno 1302 Maximus Planudes sua manu scripsit (4); quibus omnibus rite praecellunt opera Coluti thebani *de Helenae raptu* (5), ac Quinti Calabri (6), quae in monasterio s. Nicolai de Casulis propo Hydruntum a Bessarione reperta, inter deperdita querebamur (7).

Nondum publici iuris factos ex grammaticis conumeramus *dialogum grammaticum* duplici exemplari (8) ac libros Aelii Herodiani (9), Theodori Prodromi (10), Georgii Lecapeni (11), Georgii Cheroboschi (12), Ammonii (13),

(1) Cod. 495.

(2) Cod. 480.

(3) Cod. 408. Poematis historici de captivitate Constantinop. fragmenta edidit Emmanuel Bekkerus in *Abhandlungen der kön. Ak. der Wissenschaften zu Berlin auf dem Jahre* 1841, p. 1-4, 7-8, 10-11: integrum Joseph. Müllerus in *Analekten aus Handschriften der S. Markus-Biblioth. zu Venedig*. Wien, 1852, p. 86, 8.º

(4) Cod. 481.

(5) Codex corruptus ex quo textum edidit Aldus anno 1505, inter Bessarioneos minime occurrit: extat vero ex ss. Io. et Pauli codice nostro [G. IX, 1].

(6) Cod. 456. *Homeri paralipomena*. — Cod. 517. *Labores Herculis*. V. Schow Nicolai, *De codicibus Q. Calabri mss. vindobonensibus et italis*, in eius *Epistolae criticae*, Romae, 1790, 8.º.

(7) Galataeus, *de situ Iapigiae*. Ed. 1727, p. 50. — Fabricius, *Biblioth. gr.* I, p. 359, 362.

(8) Codd. 486-487.

(9) Cod. 512. V. Villoison. *Anecd. gr.* II, p. 178-186.

(10) Cod. 491.

(11) Cod. 486.

(12) Cod. 489. V. Villoison. *Anecd. gr.* II, p. 186-188. Codd. 491, 492, 512, 524.

(13) Cod. 490.

Joannis Glica (1), Trica (2), Joannis Tzetza (3), Hesichii Alexandrini (4).

Ex operibus demum miscellaneis profero binos textus Ptolemaei geographiae (5), quorum unum Georgius Martinus Raidelius, etsi leviter, descripsit (6); Strabonem (7), cui raritatis notam ingessit Theodorus Jansen de Almeloven (8); ineditas opellas *de tactica* Hadriano imperatori dicatas (9), ac de instructione imperatoris, auctore Nicephoro Blemmida (10); Photii *bibliothecam* duplici exemplo (11), opuscula inedita Michaelis Pselli (12), ac Josephi Pinarii Racendytaè (13): plura a Bessarione conscripta quae philosophiam, rethoricam, poesim attingunt (14).

Si cum graecis codicibus latinos conferas, hi, etsi dubio procul non eodem habendi sint honore, tamen laude propria non carent. Ex quibus summatim offero notae melioris: *Bibliorum* versionem vulgatam ante annos septingentos exaratam (15), opus ineditum Nicolai Manducorii

(1) Idem.

(2) Cod. 483.

(3) Idem.

(4) Cod. 622. V. Nicolai Schow. *De lexico Hesychii ms. quod Venetiis in biblioth. d. Marci extat*, in eius *Epistolae criticae*.

(5) Codd. 388, 516. V. epistol. Petri Bembo Io. B. Ramusio [I. IX, 143]. — Georgii Martini Raidelii, *Commentatio critico-litteraria de Claudii Ptolemaei geographia, eiusque codicibus*. Norimbergae, 1737, 4.º

(6) *Comment. de geographia Ptolemaei*, p. 11-13.

(7) Cod. 378.

(8) *Rerum geographicarum libri XVII*, gr.-lat. Amstelod. 1707, ll, f.º

(9) Cod. 522.

(10) Codd. 498, 524.

(11) Codd. 350, 351.

(12) Cod. 529.

(13) Cod. 505.

(14) Codd. 527, 533. *Bessarionis episc. sabin., cardin. nicaeni ac. patr. constantinopol. ad Paulum pontif. maximum, de errore paschalis*. Venet., 1741, f.º. V. *Notizie letterarie di Venezia*, 1742, p. 91.

(15) Cod. 1.

cardinalis, *suffraganeus bibliothecae* (1), quo librariorum errores in veteris et novi foederis libris transcribendis arguuntur; acta conciliorum generalium Constantiae et Basileae (2); librum *de iure canonico,* auctore Benedicto abbate massiliensi (3); opera inedita Roderici Sancii de Arivalo, *de remediis afflictae ecclesiae* (4), et de bulla Pauli papae II in Georgium Poggibraccium (5); item ineditum Bartholomaei Lapacii de Rimbertinis, super distinctione spiritus sancti a filio (6); *tabulas eclipsium solis et lunae,* ab auctore Georgio Peuerbach Bessarioni legatas (7); versionem libri Heronis mechanici *de machinis bellicis,* ab interprete Joanne Sofiano Bessarioni dicatam (8); commentationem ineditam Benevenuti de Imola in Valerium Maximum (9); item inedita, *strategicon adversus Turcas* Lampi Biragi (10), ac *historiam Romae et Januae* Joannis Cribelli, mediolanensium (11); opera denique ipsius Bessarionis (12).

Tanta codicum eorumque exquisitorum seges adeo urbi Venetiarum, utpote litterarum altrici, nominis famam conciliaverat, ut viri doctissimi, ex dissitis quoque regionibus, Bessarioneorum codicum, graecorum praesertim, indicis exempla sibi comparare certatim contenderent. Verum cum index authenticus, cui quoque insunt epistola Bessarionis, bulla Pauli papae II, ac donationis instrumentum Romae cum Petro Mauroceno oratore, die 26 iunii

(1) Cod. 289.
(2) Codd. 165-167.
(3) Cod. 131.
(4) Cod. 90.
(5) Cod. 194.
(6) Cod. 137.
(7) Cod. 342.
(8) Cod. 339.
(9) Cod. 380.
(10) Cod. 437.
(11) Cod. 309.
(12) Codd. 133-136, 226-230, 498.

ann. 1468 rogatum, in secretum reipublicae tabularium diligenter asservandum inferretur, eo accidit ut indices a singulis, quandoque imperitis, saepe unius quaestus gratia, vel festinanter aut clam identidem exarati, necessariam operis diligentiam ac perfectionem effugerent. Quod confirmant eius exempla in bibliothecis Vaticana (1), et Isidoriana (2), Riccardiana florentina (3), Albertina (4) et Regia (5) parisiensibus, Caesarea vindobonensi (6), Ambrosiana mediolanensi (7), Burmanniana lugdunensi (8), Philippiana anglica (9), Peiresciana (10), ac operibus publici iuris factis, nempe *Apparatu sacro* Possevini (11), *Bibliotheca cardinalis Bessarionis* Gregorii Sozomeni (12), *Biblioth. veneta ms.* J. Ph. Tomasini (13), *Sacra bibliothecarum arcana* Th. Spigelii (14), *Bibliotheca bibliothecarum* (15). Idem

(1) *Index libror. s. Marci Venet.* in Montfauc. *Bibliotheca biblioth.* I, 27, 114. — *Index librorum eccl. et graec. tantum qui in paucis locis inveniri possunt ex bibl. s. Marci,* in Montfauc. l. c. 112.

(2) Montfaucon, l. c., p 159.

(3) Arm. 5, ord. II. Exemplo a Lamio in *Deliciae eruditorum* [Florentiae, 1740, p. 128-146] edito, codices graeci tantum numerantur, ii qui capsarum unius supra viginti, dum, novo errore, earum triginta universim allegantur.

(4) Montfaucon, l. c., p. 467.

(5) *Catal. de la bibl. royale*, II, 604.

(6) Lambecius. *Commentar. bibl. caes. vindob.* Vindob. 1766-1782, l. III, 163-164.

(7) Montfaucon, l. c. p. 510.

(8) *Catal. bibl. Petri Burmanni secundi.* Lugd. Batav., 1779, pag. 5.

(9) *Neue Iahrbücher für Philol. und Pädagog., herausgegeben von Seebolde, Iahn und Klotz.* Supplementenband, VI Heft, 4, p. 391.

(10) Montfaucon, l. c. p. 1181.

(11) Ven. 1606, tom. II, append. p. 34-37. — Colon. Agripp., 1608, p. 27-30. Codices graeci offeruntur, ecclesiastici tautum.

(12) Ven. 1622.

(13) Utini, 1650, p. 31-55.

(14) Augustae Vindelicor. 1668, p. 252-289.

(15) Montfauconius graecos codices tantum dedit, scribens : « hic catalogus ab homine non ita perito concinnatus fuit. »

dimidio saeculo decimoseptimo impressus est, pag. 17-68 operis: *Catalogus librorum bibliothecae venetae, quae statutis diebus publicae studiosorum commoditati aperietur* [Venetiis, s. a., 4.°].

Quanquam in superioribus senatus consiliis anno, ut vidimus, 1468 *sala novissima*, nunc *dello scrutinio*, codicibus mss. Bessarionis deputaretur, tamen non liquet quo reapse publici palatii cubiculo, statim ac delati sunt, reponerentur. « Cum locus ubi reposita erant volumina, impor» tunior esset furtisque obnoxius, visum est commodiorem » tutioremque alium parare. Decimo igitur kal. augustas » anni 1473 patres consuluerunt (1) ut singulis mensibus » rei salinariae quatuorviri quinquagenos aureos nummos » d. Marci procuratoribus erogarent ad bibliothecam no» vam construendam, atque ut iidem procuratores eius » constructionis curam haberent. Id tamen opus ne perficeretur prohibuisse puto bella quae annis proximis rem-

(1) « 1473, die 23 iulii, in rogatis. Non est dubium quin si inchoa» tum opus bibliothecae, iuxta initium datum et sicut fuit desiderium san» ctae et clarae memoriae rever. dom. cardinalis niçaeni, absolvatur, fu» turum sit de pulcherrimis spectaculis huius urbis nostrae. Cumque per » totam Italiam notum sit studium et opera praestita a nobis in recupe» rando residuum librorum dimissorum et donatorum ecclesiae nostrae s. » Marci per quond. rever. dom. cardinalem praefatum; qui si dimittan» tur sic manere, praeterquamquod tot notabilissima et rarissima volumina » consumentur, erit etiam cum dedecore nostri dominii; praesertim quod » scriptum et promissum est summo pontifici et rever. dom. cardinalibus » de absolvenda dicta bibliotheca; vadit pars quod pro absolvenda dicta » bibliotheca, dari debeant omni mense per officium nostrum salis ducati » quinquaginta nostris procuratoribus s. Marci, donec integra absolvatur, » et committatur procuratoribus nostris ecclesiae s. Marci, quibus incum» bit hoc opus, ut cum omni diligentia et studio absolvi faciant dictam » bibliothecam, providendo conservationi dictorum voluminum, sicut con» veniens et melius ei videbitur. » Ex regestis n. 7 *Senato-Terra*, 1473-1477, fol. 11 in tabulario veneto. Habet quoque codex marcianus [Ris. 141], p. 290.

» publicam divexarunt (1), » nobile enim propositum minime neglectum anno 1475 reperio (2). Sunt qui ex senatus consulto (3) quo decretum ut aula librorum *quadraginta viris ad civilia* aptaretur, inferant in cubiculum illud *aulae novissimae* conterminum, quo reapse hoc tribunal usque ad reipublicae occasum consedit, spretis *rogatorum* decretis, capsas translatas fuisse. Ii certe minime advertunt cubiculum hoc fuisse partem *aulae novissimae;* iussum enim in senatus consulto ut capsae *in partem* coarcevarentur, et paries lignea eis tutandis exstrueretur. Eam *partem* constituerat reliquum *aulae novissimae,* quo capsae per alphabeti litteras, pluteorum more distributae, librorum

(1) Sic Apostolus Zeno in *vita M. A. Sabellici*, praeposita operi; *Istorici delle cose veneziane*. Ven. 1718, I, p. XLVII.

(2) « Nunc [1475] autem Veneti, Petro Mocenico duce, Ioanne Gra-» donico procuratore curante, ingentem in palatio novi dominii, publico » aere, bibliothecam struunt mille ducentis voluminibus et inde supra, tam » graecis quam latinis, quos Bessarion cardinalis tusculanus nicaenus rem-» publicam donavit, in qua etiam multi undequaque libros preciosos le-» gaverunt, ut sibi memoriam relinquerent. » Documentum coaevum in codice marciano [L. VI, 268].

(3) *Pars* collegii. « 21 novembris, 1485. Infrascripti domini consiliarii » deliberantes terminaverunt et decreverunt quod locus ubi posthac libri » bibliothecae dominii teneri et conservari debent, sit et esse debeat illamet » camera superior in qua hactenus libri praedicti per procuratores ecclesiae » s. Marci custoditi fuerunt. Verum ne occupetur maior pars camerae prae-» dictae quam necessarium sit, et consequenter locus ipse efficiatur inhabilis » ad capiendum quadraginta ad civilia, qui illuc deinceps se conferre ha-» bent, quod provisores salis teneantur immediate capsas omnes librorum » praedictorum in una parte camerae praedictae aptari et cumulari unam su-» per aliam usque adeo anguste et stricte facere, ut omnes simul coacervatae » et in unum redactae teneant quam minorem locum possibile fuerit: et ut » tutius libri praedicti maneant, dicti provisores salis fieri faciant omni possi-» bili celeritate parietem unum ligneum securum et fortem, qui libros ipsos » claudat, sicuti per procuratores ipsos ordinabitur. Declaraverunt praeterea » quod de cetero consilium de quadraginta ad civilia se se cogere ac redu-» cere debeat in cameram ipsam superiorem: locus vero nunc deputatus » quadraginta civilibus, sit in posterum quadraginta criminalium pro eorum » cousilio. » In tabulario gener. Venet. Notatorium XII, *Collegio* 1481-1489.

usum haud impediebant. Quae in posterum ad eius cubiculi absolutionem se referunt (1), ut et testimonia coaeva (2), rem plenius confirmare videntur, etsi argumenta in contrarium proferri possint (3), attendenda fortassis, si, uti quandoque solebat, iussa suprema data oblivioni fuissent. Quomodo demum cumque res esset, cuique in aperto est

(1) « 26 aprile, 1531. In conseio di X con la zonta. Fu posto per li » cal e preso di tramezar la sala di la libraria, dove di sopra sieno poste » tutte le scritture di la canzelaria et leto una deposition de inzegneri » che la spexa vorà a traversarla ducati 1200, perchè sia preso che dal » oficio dil sal li sia dati di tempo in tempo danari, el sia eletto per co- » legio uno sopra la fabricha predicta con li *cai di diexe*, come sarà deli- » berà per il colegio, e li conti sia mostrà al serenissimo ogni settimana, » ut in parte. » Sanudo, Diarj, I. VII, 472, p. 445-446. — « 20 settem- » bre 1531, in conseio di X con la zonta. Fo preso di sgrandir le do porte » vanno di libreria in gran conselo, la qual parte fu posta alias et pen- » deva. » Ibi, p. 580. — « 8 ottobre 1531. In questa mattina fo principià » a lavorar ale porte di la sala di la libreria va in gran conseio per farle » più grande. » Ibi, 473, p. 17. — « 8 aprile 1532. Nota fo compita in » questi zorni la porta di la sala dila libreria, fatta di marmo all' antica, » va in l' andeo, poi in la sala del gran conseio. » Ibi, 474, p. 20. — « 30 novembre 1532. In questo zorno si dette principio a far scrutinio in » la sala di la libreria novamente conzada con il tribunal et banche atorno » e finestre di vero nuove; manca sofitarla. » Ibi 475, p. 263. — « 21 » gennaio 1533. Fo coleio con li cai di X in execution di la parte presa » in consejo di X di elezer uno per il compir la sala di la libreria sofi- » tata. » Ibi, 476, p. 356.

(2) « Hoc quod occidui est lateris publicandae bibliothecae fuerat » destinatum. » Sabellicus, *de venetae urbis situ.* Ven. 1488, p. 19. — « Id totum quod supra forum est partim amplissima bibliotheca graecis » latinisque voluminibus non infrequens occupat, quorum partem non par- » vam Bessarion cardinalis ex testamento intulit. » Idem, *Rerum venet.* Ven. 1487, l. II — 3 giugno 1518. Il conte Cristoforo Frangipani........ andono con bona custodia in la sala di la libreria al pergolo, a veder dita processíon. Sanudo. *Diarj.* I. VII, 443, p. 350.

(3) « Per vostra informatione, m. Beneto hon.mo, vi dico che i libri del » rev. cardinal niceno stettero anni 40 et più in quella cameretta che ri- » sponde sotto di quella de' signori XXX in palazzo, dove va una lettion » ordinariamente, et li forcieri erano tutti un sopra l'altro aperti. Et qui » vidit testimonium perhibet de veritate. » Epistola Jo. Bapt. Ramusii ad Benedictum Rambertum, Venet., 21 aug. 1543. L. XIV, 17, f. 26.

codices Bessarioneos nec loci amplitudine, nec opportunitate eam aulam adeundi, nec commoda voluminum distributione, publico usui fuisse addictos. Eapropter « Sabelli- » cus, cui iam credita erat bibliothecae custodia, extructio- » nem loci Marco [Barbadico] duci commendat, ubi decen- » tius illa esset (1). » Reapse magnis contentionibus actum in senatu est (2), ac ne tum quidem certi quidpiam statutum. Quod non supremi magistratus voluntati, sed procuratorum d. Marci negligentiae tribuendum esse censeo. Anno enim 1492 senatus recte noscens leges ea de re frequenter latas, summa propriae dignitatis iniuria, irritas factas, ut e ruinae periculo tantum thesaurum, in quem Europa litteraria universa oculos et animos converterat, tueretur, petitis indulgebat Joachimi a Turre, generalis ordinis Praedicatorum, qui cum bibliothecam Venetiis in domo ss. Joannis et Pauli instituisset, eamque, ut aiebat, *ingenti quantitate librorum,* ditasset; rogabat ut Bessarionei codices in eandem inferrentur ac, nomine bibliothecae s. Marci retento, cum caeteris, usui publico, sua impensa deputarentur. Senatus pecunias, dubio procul, huc usque frustra in sumptus erogatas ac in posterum erogan-

(1) Zeno. *Vita M. A. Sabellici* in *Istorici Veneti*, 1, p. XLVII.

(2) « 1490, 8 maii in rogatis. Reverend. quondam cardinalis nicaenus » existimans, ut reipsa fecit, honorare dominium nostrum claro et prae- » stantissimo munere, nobis donavit 48 forcerios eius librorum, qui ob eo- » rum qualitatem, conditionem et quantitatem essent ex pulchrioribus re- » bus, quae ostendi vel videri possint in hac urbe nostra. Et tamen iam » multos annos reclusi permanent in capsis, inveterascunt et devastantur. » Rem sane inconvenientissimam et indignam statu nostro. Quamobrem » cum omnino expediat opportune providere ut libri ipsi deponantur ubi et » gubernentur, et possint videri cum honore et dignitate status nostri; » vadit pars quod teneantur omnes collegii potentes ponere partem futura » hebdomada, sub debito sacramenti et poena ducatorum 200 pro quolibet, » venire ad hoc consilium cum opinionibus suis, ubi deliberari habeat, » quid faciendum sit de libris praedictis. » In tabulario veneto: *Senato*, 1, R.º. 11 *Terra* 1490-1492, f. 9. Habet Cornelius in *Supplem. ad eccl. ven.* p. 417.

das considerans, impedimenta quoque quo minus res alio modo prospere procederet, libens propositis annuit senatusconsulto diei 2 iunii 1490. « Exacti iam sunt plures » anni ex quo reverend. quondam cardinalis nicaenus amicissimus status nostri donavit dominio nostro ingentem » quantitatem librorum in summa excellentia et dignitate, » tam in lingua graeca quam in latina. Qui libri inclusi » capsis tenentur per procuratores nostros, situque atque » rubigine devastantur, non sine aliqua gravedine dominii » nostri, cum futuri sint pulchrius, dignius ac honorabilius spectaculum, quod videri possit in hac urbe nostra. » Et cum alias reverendus magister Joachimus, generalis » ordinis Praedicatorum, adiens praesentiam nostram, se » obtulerit, in monasterio ss. Joannis et Pauli, loco celeberrimo, construi facere pulchram bibliothecam, ubi cum » dignitate conservari poterunt dicti libri, sub nomine bibliothecae s. Marci, offerens etiam in ea ponere ingentem quantitatem librorum, quos ingenti studio et impensis, iam longo tempore in diversis orbis partibus recuperavit, recuperaturusque promisit, semoto quocumque respectu impensae, quae sibi sequit posset; vadit » pars quod, construente dicto magistro generali bibliothecam suprascriptam sub nomine et vocabulo s. Marci, ut » se obtulit, dari sibi debeant per inventarium, prout descripti reperiuntur in camera nostra, libri praedicti, ibidem tenendi et diligentissime conservandi per deputandos ab ipso generali, distincti et separati ab aliis libris, » qui ibidem deponerentur, et semper sint ad requisitionem dominii nostri, nec possit ullo pacto vel ullo tempore aliquis librorum ipsorum alicui mutuari vel concedi, » absque licentia trium quartorum huius consilii, sed diligentissime conservari debeant, et omnibus semper liber » pateat aditus illos videndi et super ipsis studendi absque » ulla contradictione, ut fuit voluntas dicti reverendissimi

» testatoris, prout requirit honor status nostri, pro univer-
» sali commoditate et beneficio studentium.

» Et teneantur procuratores nostri de tempore in tem-
» pus fieri facere revisionem ipsorum librorum, ita ut ali-
» quis eorum non deficiat. Praeterea quia fuerunt diversi-
» mode mutuati ex dictis libris diversis personis, teneantur
» praedicti vel eorum haeredes illos immediate restituere,
» sub poena ducatorum quingentorum pro quolibet libro,
» exigenda per advocatores communis absque ullo consilio,
» de qua quidem poena ducati ducenti dentur accusatori,
» et teneatur secretus. Scabella autem et armarii qui in-
» sunt in palatio nostro consignentur bibliothecae praedi-
» ctae, ad usum et conservationem librorum praedicto-
» rum (1). » Qua vero ratione contigerit, id executioni mandatum non fuisse, haud penitus liquet. Hoc quantum, fato nobis auspicato, bene verterit, haec edocent: ut mittam libros mutuatos, quandoque etiam divenditos, saepe eiusdem ordinis monasteriis, bibliotheca carentibus, usui deputatos; senatus venetus, saeculo proxime exacto, praecipit codices mss. eius monasterii ad Marcianam adferri, monacorum negligentiam in iis asservandis incusans (2).

Dimidium fere saeculum a Bessarionis donatione excesserat quin opportunum codicibus domicilium praesto esset. Tandem anno 1515 decretum est de propria aede libris asservandis construenda, senatusconsulto quod, cum sapientiae ac magnificentiae reipublicae venetae penitus laudi vertat, ex integro proferre non dubito.

(1) Ex tabulario monasterii ss. Ioannis et Pauli dedit Cornelius in *Eccl. ven.* decad. XI, p. I, p. 283-284. Legere quoque est in tabularii veneti regestis 12. *Senato-terra*, 1493-1497, aprile, f. 57.

(2) Consilium decemvirum 23 decembris 1789 decernit *che in vista dei passati e recenti trafugamenti succeduti nella biblioteca de' ss. Giovanni e Paolo, sieno fatti* [i libri] *passare in custodia della libreria di s. Marco.* V. Moschini. *Letteratura veneziana* II, p. 31-32.

« 1515, die quinto maii, in rogatis. Benè institutas » civitates maxime illustrare ac celebrare solent bibliothe» cae delectis voluminibus librorum refertae; quemadmo» dum habere consueverant Roma, Athene, aliaeque anti» quae et florentissimae civitates. Nam praeter ornatum, » animos quoque ad doctrinam et eruditionem accendunt; » ex quibus boni mores aliaeque virtutes provenire solent. » Cum igitur reverendissimus quondam cardinalis nicae» nus reipublicae nostrae benevolentissimus, ad octingen» tos libros mirae pulchritudinis et praestantiae inter grac» cos et latinos dominio nostro iamdiu dono dederit, nul» libi locorum quam in hac civitate nostra, munus ipsum » magis splendere potuisse existimans; decet pretiosissi» mum thesaurum, quem vicissitudo temporum abscondi» tum fere tenuit, tandem erigere; cum praecipue procu» ratores templi nostri d. Marci locum in foro ipso apud » novam fabricam alacri animo concesserint; qui quidem » locus nec pulchrior in hac civitate, nec litteratis commo» dior esse posset: praeterquamquod bibliotheca perfecta » posteris nostris perpetuum monumentum, et toti Italiae » speculum et lumen allatura sit. Ideo decernatur quod » locus antedictus aedificetur in foro d. Marci eo modo, qui » ipsis procuratoribus magis congruus videbitur; in quo » reponantur libri praedicti quanto ornatius fieri poterit. » Verum pro recognitione loci praefatis procuratoribus sin» gulis annis dentur ducati octoginta, quousque per domi» nium nostrum templo d. Marci prospicietur de reddita » annuo ecclesiastico ducatorum centum. Caeterum ipsi » bibliothecae praeficiatur adstans sive gubernator, cum » eo stipendio quod videbitur; qui libros ipsos gubernare » teneatur: pro quorum conservatione fiant aliae provisio» nes et ordines qui expedire videbuntur (1). »

(1) Cornelius, *Supplem. ad eccl.* 417. — Morelli, *Libreria di s. Marco.* Ven. 1774, p. 31-32; *Operette*, I. p. 39-40.

Solemniori huic grati animi et voluntatis in rem litterariam amplificandam testimonio statim fuisse indultum, erraret omnino qui crederet. Anno tantum 1529 *procuratores s. Marci de supra* architectum celeberrimum Jacobum Sansovinum conducunt (1), qui aedes *procuratie nuove* appellatas, e regione palatinarum, construat, publicae demum bibliothecae paratas. Interim *decemvirum consilium*, ex Sansovini sententia, huić praecipit (2) ut *aula novissima* com-

(1) « Die septimo aprilis, 1529 Magnifici et clarissimi domini Leonar- » dus Mocenico, Aloysius Pascalico, Laurentius Lauretano, Iacobus Superantio, Andreas Leono, Ioannes Pisani et Victor Grimani, procuratores » s. Marci de supra, absentibus aliis collegis; tanquam optime informati » de sufficientia et bonitate magistri Iacobi Sansovini architecti, ipsum as- » sumpserunt in prothum dictae suae procuratiae, in locum quondam ma- » gistri Boni insuper defuncti, cum salario ducatorum octuaginta in anno, » et ratione anni, valoris lib. 6, 4 pro singulo ducato, nec non cum domo » pro sua habitatione; Incipiendo tempus sui salarii die primo aprilis in- » stantis; qui magister Iacobus facere et exercere debeat et teneat officium » suum praedictum diligenter et accurate, prout convenit eius debito. » Ex tabulario procuratorum de supra *Actor.* II, p. 53 protulit Temanza in *Vita di Iacopo Sansovino.* Ven. 1752, p. 16. In tabulario veneto, *Senato-terra*, R.º 19, 1515-1516, f. 16.

(2) « 1531, die 26 aprilis, in consilio decem. Reducendosi el conseio » nostro de' pregadi nel maior conseio cum tanta incommodità ed indignità » del ditto conseio quanta ognun Intende; è molto a proposito adaptar la » sala de la libraria in quel modo che sia conveniente, nella qual per esser » spaciosa se potrà commodamente redur el conseio de' pregadi: questo » conseio per salvar le importantissime scrittnre della cancellaria nostra, » che si attrovano in loco periculoso di foco, et far quelle altre cose che » saranno deliberate. Perho l'anderà parte che per autorità de questo con- » seio adaptar se deba la dicta sala de la libreria, adornarla et redurla in » quella forma et modo che sia deliberà per el collegio nostro, interve- » nienti li capi de questo conselo cum la metà delle ballote, havuto etiam » el parer de Iacomo Sansovino protho de la chiesia de s. Marco. Et ha- » vendo deposto in scrittura maistro Antonio protho che in far dicta opera » se spenderà ducati mille dusento In circa, però sia preso che per i pro- » veditori nostri al sal sieno dati a quel nobel nostro che sarà deputato per » dicto collegio, sopra dicta fabrica de li danari che soprabondano al officio » del sal, facti i depositi et pagato le spese ordinarie del dicto officio de » tempo in tempo fino alla dicta summa, deli qual se habi a tener parti-

modiori ac dignori consilii rogatorum hospitio aptetur; quo factum est ut anno eodem *maius consilium* decreverit librorum capsas superiori ecclesiae s. Marci, non sine certa pro usu librorum distributione, locandas esse cubiculo, cui liber ab ingressu ecclesiae pateret aditus (1). Etsi librorum translationem curarit peritissimus Joannes Baptista Rammusius, a secretis reipublicae, cui rem Petrus Bembus bibliothecae praefectus, iam ante decretum (2) commendaverat, tamen non liquet num et quo proprie loco traducerentur. Interea molimina aulae dignori apparandae minime neglecta (3).

» cular conto da esser dato una copia de settimana in settimana al serenis» simo principe nostro. » Ex tabul. ven. *Consiglio de' X, Comune* R.° 7, 1531, f. 18.

(1) « Maius consilium, 11 iunii 1531. » — Omissis. « Praeterea essendo sta lassato per il rev. cardinal niceno un gran numero de libri » greci et latini de grandissima existimatione, alli quali doveria esser de» putato uno loco nella giesia di s. Marco, ovver lì appresso, come era » la mente de ditto rever. cardinal, et da anni XL in qua stiano in al» cune casse, con non vulgar nota del honor del stato nostro. Però ha» vendosi trovato loco sopra ditta giesia, dove se potranno habilmente » reponere, et darli etiam adito de fuori via, senza andar per la ditta giesia, » sia preso che li procuratori de supra siano obligati immediate, del primi » danari che scoderanno adaptar ditto loco, et farli l'adito conveniente de » fuori via. » Ex tabul. ven. *Deliberazioni maggior consiglio. Registro Diana*, 1552-1536, f. 125.

(2) « Pregate il Rammusio a sollecitare la trasmigrazione dei libri » niceni, la qual fatta, verrò a voi. » Epistola P. Bembo Jo. Matth. nepoti, Patavii, 21 febr. 1531. « Subito che io intenderò che i libri siano in » s. Marco assettati per mano del buon Rammusio, verrò a voi senza di» mora. » Epistola eidem, 25 febr. 1531.

(3) « 1535, die 26 februarii, in additione. Fu statuito per questo con» seglio alli 26 aprile 1531, de addattar la sala della libreria, et che fos» sero dati alli deputati sopra della fabbrica ducati 1200, li quali essendo » sta spesi, acciò la possi continuar e fornir; l'anderà parte che per au» torità di questo conseglio, per li proveditori nostri al sal sieno dati al » nobil homo sier Giacomo Soranzo procurator deputato sopra la detta » fabbrica ducati 500 delli danari che soprabbondano all' officio del sal, » fatti i depositi, eccettuati i danari deputati alli monti, e pagate le spese

Caeterum codicum, etsi *forceriis* conclusorum, minime tenendum est usuram prohibitam. Constat siquidem Laurentium Medicem, propriae bibliothecae ampliandae per Joannem Rosium librarium, annis 1491-1492, septem codices graecos sibi describendos ex nostris curasse (1); Bernardum Oricellarium Florentinorum apud Venetos oratorem anno 1498, *in arcanis Venetorum ex bibliotheca Bessarionis*, operibus Nicostrati *de romano senatu*, quod deperditum dolemus, ac Publii Victoris *de regionibus urbis* usum fuisse (2); cardinalem Ximenem lectiones varias ex nostris codicibus sibi praemittendas, senatu intercedente, petiisse, in usum *bibliorum complutensium* anno 1514 editorum (3); Joannem Lascari, Galliae regis oratorem anno 1521 exempla Arriani et Diodori siculi (4), manibus Georgii Selva (5) et Willelmi Pellicier (6) regiae blibliothecae

» ordinarie del ditto officio, delli quali se habbi a tener particolar conto, da » esser data una copia de settimana in settimana al serenissimo principe » nostro. »

(1) Bandini. *Catal. codd. mss. graec. bibl. Laurent.*, II, p. 144, 149; III, p. XIV, praef.

(2) Oricellarius. *De urbe Roma*, in *Scriptt. rer. ital.* Florent. 1770, II, p. 755; pagina vero 1016: « In pervetustis Publii codicibus, quos nos Venetiis legimus inter caetera egregia antiquitatum monumenta a Bessa» rione publico relicta, et haec supersunt adnotata, quae in caeteris non » facile reperias. » Et pag. 822: « Nicostratus cuius parvum volumen olim » vidimus in arcanis Venetorum ex bibliotheca Bessarionis. »

(3) « Nuestro célebre cardenal Ximenez quiso hacer uso de él para su » poliglota; pero solo pudo tener una nota de las variantes. » Andres, *Cartas familiares*. Madrid, 1790, p. 60. Legitur siquidem in *prologo ad lectorem* voluminis primi *Bibl. complut.*: » Quod autem ad graecam scrip» turam attinet, illud te non latere volumus, non vulgaria seu temere oblata » exemplaria fuisse huic nostrae editioni archetypa, sed vetustissima simul » et emendatissima...... quorum partem ex Bessarionis antiquissimo co» dice, summa diligentia transcriptam illustris Venetorum senatus ad nos » misit. »

(4) Hody. *De graecis illustribus*, p. 258.

(5) *Memoires de la bibliothéque royale*, p. X.

(6) Petrus Ang. Bargaeus, *Vita propria*.

parisinae ornandae sumpsisse; id sibi praestari voluisse cardinalem Volseium (1), uno verbo codices sibi commodatos adhibuisse Nicolaum Leonicenum (2), Hermolaum Barbarum (3), Dominicum Sauli ianuensem (4), Georgium Valla (5), Andream Naugerium (6), M. Musurum (7), Longolium (8), Baptistam Egnatium (9), Gregorium Alexan-

(1) « Poi esso cardinal li disse ..... voria aver libri ..... di Venetia, » di quelli fonno del cardinal niceno ...... grechi e sono a penna, voria » farli acopiar in carta bona, prega la signoria lo servi che averà per cosa » carissima ..... Item disse [Laurentius Aurius] haver elo riferito nostre » lettere [6 martii 1526] zerca i libri fo del cardinal niceno: ringratiò molto » dicendo non se li poter far maior gratia, e daria in nota i libri. » Sanutus Marinus. *Diarj*, I, VII, 58, f. 407. « Item manda di libri greci del cardinal » niceno, voria questo rev. cardinal ..... » Ibi, I. VII, 59, f. 286.

(2) Praefectus Bembo anno 1531 ab eo recuperavit codicem graecum 225, cum commentis Ammonii, Simplicii, Philoponi in Aristotelem et Porphirium, quem ab annis triginta detinuerat.

(3) Petrus Io. Olivarius, *Praef. ad Porphirii isagogen*. Parisiis, 1537.

(4) « Par che dopo li signori procuratori ne imprestassero a ms. Do- » menego Sauli ..... et furono libri di chiesia, cioè sopra la biblia ..... » Io feci scriver al ..... Fidel a Milan, qual parlò al ditto Sauli, et li » negò d' haverli, ma haverli restituiti, et li feci scriver dal rev. ab. di s. » Zorzi d. Gregorio di Cortesi, al qual respose de non haverli, et nondimeno » sopra il libro del detto capitano, detto Sauli era debitore.» Epist. Io. Bapt. Ramusii Benedicto Ramberto a secretis. Venet., 20 aug. 1543, L. XIV, 12.

(5) *Expetendorum et fugiendorum*. Ven., Aldus, 1501.

(6) *Ovidii opera ex recensione Andreae Naugerii*. Venet., Aldus, 1515–1516, t. III, passim.

(7) « M. Marco Musuro, secondo che lui confessa in una sua litera » hebbe due libri della libraria che lasciò il cardinal niceno alla signoria, » che sono *Absyrto, de medicinis equorum* greco, et la *defension de Platon* » di esso niceno, in greco. Questi libri sono in mano del sig. Alberto da » Carpi. » Nota anni 1520, plus minus. L. XIV, 17, f. 26.

(8) « Longolius nunc Venetiis agit, bibliothecamque copiosissimam » pro arbitratu recensct. » Budaeus Salmonio Macrino in *Epistolar*. Basil. 1521, p. 66. — « Longolius etiam hoc pacisci sustinuit, sibi ut interim » pateret ex sententia animi bibliotheca publica, illins famigeratae alexan- » drinae aemula, idque ei non negatum est, quod nullus exterorum ad- » huc impetrasse dicitur. » Idem Ludovico Ruzeo, ibi, p. 88. — Bembus. *Epist.* Ven. 1552, p. 195.

(9) Sic ille in *Historia augusta* [Ald., 1519, p. 372]: « id quod et co- » dex unus ex publica bibliotheca prae se ferre videbatur. »

drum (1), Petrum Alcionium (2), Joannem Matthaeum Gibertum episcopum veronensem (3), Lazarum Baifium gallum apud Venetos oratorem annis 1530-1531 (4), Aegidium Viterbiensem (5), Herasmum Rotterodamensem (6), Petrum Bembum (7), Thomam Campegium (8), Georgium Tannerum iurisconsultum austriacum (9). Constat Naugerium, ab anno 1515 praefectum, operam omnem contulisse ut bibliotheca publicae responderet utilitati (10). Quid quód Aldus Manutius novus Venetiarum impressor, opere collato doctorum virorum (11), antiquos scriptores ad codicum nostrorum fidem edidit (12), graecos praesertim, quorum pars potior editionum principum retinet famam : quod Pe-

(1) Hausfriz. *Memor. G. Haloandri*, p. 11, 12, 15, 36.

(2) Libros Aristotelis *de mundo* ex Bessarionaeis vocat *certissimae fidei summaeque vetustatis*, in opere edito Ven. 1521. V. quoque *Lettere di principi*, 1570, t. 1, p. 100.

(3) In usum homiliarum d. Ioannis Chrysostomi, Veronae anno 1529 editarum.

(4) Dionis, Opp. Paris, 1548, p. 61, 68.

(5) Bembo, *Epist. famil.*, lib. VI ad Accoltum.

(6) In lemmate : *festina lente* passim.

(7) In eius epistolis passim.

(8) *Lettere di re e principi al Bembo.* Ven. 1560, vol. I, p. 148.

(9) Lambecius, *Comment bibl. caesar.* VI, p. 1, p. 23.

(10) « Bibliothecam illam Bessarionis, omnium excellentissimam quot» quot unquam privata pecunia constructae sunt, tot annos sepultam, tibi » uni tandem disponendam custodiendamque [respublica] dedit. » Titi Livii *decas prima.* Venet. Asolanus, 1519, in epistola dedicationis.

(11) Hi sunt Andreas Naugerius, Petrus Bembus, Hieronymus Alexander, Angelus Gabriel, Daniel Reinerius, Marinus Sanudus, Andreas Asulanus, Angelus Politianus, Aemilianus Cimbriacus, Scipio Carteromacus, Guarinus Camers, Carolus Antenoreus, Alexander Santius, Petrus Crinitus, Iacobus Antiquarius, Leouardus Crassus, Hieronymus Avancius, Theodorus Gaza, Alexander Agathemeros, Demetrius Ducas, Marcus Musurus, Demetrius Calcondyla.

(12) *Expetendorum et fugiendorum*, 1501.— *Xenophontis*, 1502. — *Bessarionis operum*, 1503. — Quinti Calabri [lectione vitiata] 1505 [?] — *Plutarchi*, 1509 — *Ovidii*, 1515-1516 — *Artemidori*, 1518 — *Pomponii Melae*, 1518 — *Titi Livii*, 1518, 1520 — *Historia augusta* 1519.

trus Bembus, paulo post bibliothecae praefectus, aperte testatur, dum Frobenio officinae librariae Basileae magistro, sciscitanti aliquot Bessarioneorum codicum lectiones sibi transmitti, respondet *nihil boni illis inesse quod non haberent ii libri qui ex Aldi officina, quindecim abhinc annis, parva sub forma exiere* (1).

Quae de codicum Bessarionaeorum usu huc usque narrata sunt, ea ad annos se referunt quibus domicilio quo perpetuo consisteret, bibliotheca carebat. Angustia loci, eumque facile adeundi negata facultas consuetudinem exitialem prorsus ingesserat libros commodandi petentibus, quo factum est ut ex eis plures vel furto auferrentur (2), vel serius recupererentur (3), vel amitteren-

(1) Epistola data Patavii, kal. iulias 1534, edita est inter familiares libri sexti. Idem repetit Egnatio Venet. anno eodem, *nihil in illis* [codicibus] *esse probe scripti, quod non in Aldinis reperiretur libris.* libr. VI.

(2) « Più volte ho fatto intendere et detto a v. s. qualiter avevo com- » prato per 18 marcelli da mastro Francesco Pozzi libraro per mezzo della » spezzeria del medico Apsyrto *de medicinis equorum* et che più avendo lo » recognosciuto certe lettere greche de Bessarione in margine, et conside- » rando etiam che era tagliata una charta nel principio dove soleva el car- » dinal scrivere, come sapete, i titoli dei libri. . . . tornai dal libraro dicendo » che quel libro era rubato dalla libraria di s. Marco...... » Epistola M. Musuri archiepiscopi Andreae Naugerio, Romae, 8 maii 1517, quam cl. Em. Cicogna ex codice nostro [L. XIV, 17, f. 25] edidit cum notis, p. 306-308, volum. VI operis *Iscrizioni*. — De Bessarionaeo Symmachi codice furto ab Uberto Gifanio alemanno ablato vide *Acta litteraria Struvii*, II, libr. IV, p. 49, ac Oporini Grubinii *Amphotides scioppianae*, p. 139. Caeterum Scioppius sic in epistola dedicatoria ad Marcum Velserum in *Symmachi epistolarum*, 1608 : « Ego postea an. 1595 in libris verisimilium meorum longe » plura Symmachi loca, partim ingenio usus, partim libro probissimae no- » tae adiutus, quem ex cardinalis Bessarionis bibliotheca sublatum Gifanius » tenebat, restitui et emendavi, lacunas plures supplevi, et epistolas non » paucas primus in lucem protuli. »

(3) » Da poi furono consignati [codices Bessarionaei] al q. magn. m. » Andrea Navaier, qual con un breve apostolico che scomunicava chi ne te- » nisse, fatto pubblicar una XL, ne ricuperò molti. Et al suo partir per am- » bassador di Spagna, che fo del 1523, li consignò di novo alli d.i sign. pro- » curatori di s. Marco. Et ms. Lodovico da Mafei confessa haverne avuti

tur (1). Quod caeteroquin Didacus Urtado de Mendoza caesareus apud Venetos, annis 1541-1543, orator, codices Bessarionis plures sibi commodatos furto abstulerit (2), commento tribuendum esse evincunt: a. nota restitutionis in regestis Rambertianis (3) et Francischianis (4); b. nomina amanuensium Nicolai Sofiani, Andronici Nuccii, Nicolai Maruli, Joannis Mauroniati, ac praesertim Arnoldi Arlenii (5); c. exempla ab iis data, quae in bibliotheca

» molti de più che li ritornò in drieto che l'avea ricuperato......... Vi ho » monstrato quanti libri il rev. sig. nostro card. Bembo ha recuperati, che » erano anni 30 et più che erano sta tolti. Io ho anche recuperato un raris- » simo libro che dice: *Machinae bellicae in papiro depictae.* » Epistola Jo. B. Ramusii Benedicto Ramberto. Venet. 21 aug. 1543. L. XIV, 17, f. 25. — Quo tempore, anno 1843, munificentia Hieronymi Contareni, ditissima huius bibliotheca nostrae accessit, codex Bessarionaeus membranaceus saec. XI, continens opera s. Joannis Damasceni [G. II, 196] in Marcianam ex ea est inlatus.

(1) « Messi [codices] poi sopra la chiesa di s. Marco, non essendo molto » ben guardati, se ne smarrirono alcuni. » Sansovino. *Venezia città nobilissima.* Ven. 1584, c. 12. — Catalogus eorum codicum anni 1545 [L. XIV, 16, f.ª 43] dat indicem librorum duorum supra viginti *qui sunt in indice cardinalis nicaeni et non sunt in bibliotheca.* — Bibliotheca Palatina vindobonensis quatuor graecos possidet ex Bessarionaeis, quorum tres Joannes Sambucus Venetiis, anno 1556, coemerat. V. Lambecium in *Comment. biblioth. caeser. vindob.*, Vindob., 1766-1782, lib. IV, 196-198, cod. 135; 316-318, cod. 154; lib. V, 104-107, cod. 219; lib. VIII, 1092-1104, cod. 69; unum habet monacensia. V. Hardt. *Catal. cod. mss. gr. bibl. bavar.* Monachii, 1806-1812, tom. IV, 352, cod. 436; unum publica reipublicae norimbergensis ex Regiomontano. V. de Murr. *Memorabilia bibliothecar. norimberg.* Norimbergae, 1786, p. I, p. 46-49; unum athenaeum taurinense. V. Pasini. *Codices mss. bibl.* etc. Taurini, 1749, I, p. 307; augustana bibliotheca unum. V. Bianconi. *Lettere all' Ercolani*, in *Opp.* II, p. 90.

(2) Molinus. *Epist. ad Meursium*, II, p. 394 in *Opp. Meursii*, edit. flor. — Scacchins. *De libris et bibliothecis* orat. IV. — Lomeierus vero in opere *de bibliothecis*, p. 160: « Didacus Mendoza Caroli V apud Venetos orator, ut » ornare posset bibliothecam quam animo moliebatur, legatos a Bessarione » thesauros expilavit, tam subtiliter ut nunquam fur aliquis doctius furtum » perpetraverit. »

(3) L. XIV, 22.

(4) L. XIV, 23.

(5) Augustini *epistolae.* Parmae, 1804, p. 13.

escorialensi prope Matritum ipse vidi. Joannem Andresium (1) habes rei assertorem.

Tot succrescentibus damnis impediendis statim sub initio saeculi decimisexti provisum fuerat decreto *collegii* (2), quo codices Bessarionaeos, vel oblatis pignoribus, ulterius commodari divetitum, quod ex superius dictis quantum flocci fieret aperte patet. Obtigit anno 1543 ut cardinalem Bembum, qui fere semper Patavii morabatur, Bernardus Rambertus [num praefectus aut custos tantum extiterit in dubio est] exciperet, cui codicum *banchis A-Q* ac *numeris* 1-39 distributorum indicem (3) ipse Bembus consignaret. Eo accessit *consilii decemvirum pars* (4), uti dicunt, qua iussum ut *reformatores studii patavini* bibliothe-

(1) *Cartas familiares.* Madrid, 1790, III, p. 54-56.

(2) « Die 26 iunii 1506, in collegio. Che per autorità di questo collegio » sia ordinà et statuì che de cetero per i procuratori nostri di s. Marco pre- » star non se possi per modo alcuno alcun libro de quelli hanno del q. rev. » cardinal niceno, cum pagar nè senza pagar, sotto pena de ducati 500 ad » cadaun che li prestasse; essendo tenuti li prefati procuratori sotto la stes- » sa pena, de farse in el termine de zorni 8 restituir i libri ch' havesseno » prestato. Et in la instessa pena incorrino quelli havessero de dicti libri, et » non facesseno la restitution de epsi in el termine sopra scritto. Sia etiam » deliberà che in futurum li libri prefati non se possino mostrar ad al- » cuna persona senza ballotation de questo collegio per i tre quarti de » quello. » In tabulario gener. Venetiar., *Notatorio collegio*, 1499-1506, f. 164.

(3) *Annotatio librorum bibliothecae rever. cardinalis nicaeni, quae consignata fuit domino Benedicto Ramberto ducali secretario, per reverend. cardin. Bembum, die* 11 *augusti* 1543. L. XIV, 17.

(4) « 1544, die 30 decembris, in consilio decem. Havendo il q. rev. car- » dinal niceno lassati tutti i libri che l'aveva in ogni facoltà alla signoria » nostra .... acciocchè la sia ben governata, siccome si pol sperar che » habia ad esser per quelli de' quali è proprio il carico letterario; l'anderà » parte che per autorità di questo consiglio, sia commessa la cura delli detti » libri alli tre nobili che sono et saranno *riformatori sopra il studio di Padova*, dovendo esser per loro fatti scontrar tutti essi libri particolarmente al- » l'inventario, che si trova fatto, et farne far un altro, dar il governo a chi » li parerà, et far ogni provisione che estimeranno espediente per conser- » vativa della ditta libreria. » Ex tabul. ven. *Consiglio de' dieci, Comune.* R.° 16. — 1544.

cae curam insumerent, virosque peritissimos codicibus custodiendis praeficerent. In id novus index decretus (1) ex quo liquet codices anno 1545 *in divi Marci aede et in armariis bibliothecae* adhuc fuisse. In eo auctores graeci a latinis seiuncti, ordine litterarum alphabetico distribuuntur [f. 2-33]; terna classe superaddita librorum, 1. *qui sunt in medio voluminum,* 2. *qui sunt in indice cardinalis nicaeni et non inveniuntur in bibliotheca,* 3. *qui inveniuntur in bibliotheca et tamen non sunt descripti in indice* [f. 35-51]. Quid quod et libri parati eorum nominibus inscribendis qui volumina legenda mutuarentur, ac pignorum tradendorum tituli praecepti. Quae extrema institutio satis ostendit quanti codices ii haberentur, dum quae pignori apponuntur sunt tres usque triginta scuti aurei, vel veneti, vel exteri, cechini, doblones, hungari; additis summae coequandae cruciatis, florenis, mocenicis; nec deerant pretiosiora ornamenta *situli, paterae, craterae, cuppae in suis capsis, tazzones, confecteriae, tagerii, pirones* ex argento, saepe deaurato, *adamas ligatus in aureo annulo, annulus cum gemma saphiro, annulus a bulla cum arma, un rubin in chuogolo ligado in oro, doi turchese ligade in oro, catenulae aureae;* nec silentio praeteream Laurentium Maurocenum pro codice *Procli in Parmenidem* obtulisse *filze sei di perle a perle tredese per filza.* Horum elencorum bini (2) extant hodiedum in bibliotheca, quorum uno annis 1545-1547 Rambertus codices, nutu accedente M. Antonii Venerii *reformatoris,* commodat; altero vel eius successor Andreas

(1) *Index librorum rev. q. cardinalis nicaeni, confectus mandato clariss. doctorum domin. Sebastiani Foscareni, Marciantonii Venerii et Nicolai da Ponte gymnasii reformatorum, ut senatusconsultum a decemviris factum tertio calendas ianuarii exequerentur, ordine litterarum servato,* 1545, *praesentatus clar. d. capitibus decem per virum nobilem cl. d.* M. *Antonium Venerium doctorem, die* 17 *martii* 1546. L. XIV, 16. Ab hoc membranaceo exscriptum est exemplum chartaceum. L. XIV, 111.

(2) L. IV, 22, 23.

de Franciscis magnus reipublicae cancellarius annis 1550-1551 per se distribuit, vel qui huic successerunt usque ad annum 1557.

Nostrum minime est grandioris aedificii, quo codices manuscripti locandi erant, opportunitatem ac magnificentiam pluribus referre. Praestantium in subiecta materie virorum sententias appellamus, Palladii praesertim illud vocantis *il più ricco et ornato edificio che forse sia stato fatto dagli antichi* (1), dum eorum quae scitu ea super·re digna sunt cupidos ad fusiorem operis narrationem remittimus (2). Id nobis adnotandum sufficiat splendidiorem aulam codicibus asservandis medio fere saeculo decimosexto fuisse absolutam, cuius rei memoriam posteris tradendam voluerunt titulo, qui primum superpositus est fronti externae portae maioris ante scalas, dein sub ipsius aulae ingressu, modo parieti extra bibliothecam, in ducali palatio, loco quo alii plures bibliothecae honori vertentes adhaerent.

BESSARIONIS CARD. EX LEG. SENATVS — IVSSV PROCVRATOR. DIVI MARCI CVRA — PHILIPPI TRONO — ANTONII CAPELLO — ANDREAE LEONO — VICTOR. GRIMANO — IOANNIS A LEGE — IOANN. A LEGE EQ — BIBLIOTHECA INSTRVCTA ET ERECTA — M. ANTONIO TRIVISANO PRINCIPE — AB VRBE CONDITA M. C. XXXIII (1553).

Iis non obstantibus, codices manuscripti anno 1558 adhuc *nel luogo sopra la chiesa* delitescebant, ut evincit reformatorum *pars*, qua decretum quoque quid in posterum bibliothecae utilitati praestandum: « Sollicitando mol-» to li eccell. signori procuratori della chiesa di s. Marco » che si debbano levar li libri lasciati all' ill. signoria dal » q. rev. card. niceno dal luogo sopra la chiesa, ove si tro-» vano al presente, et ponendoli nella libreria ch' è com-

(1) *I quattro libri dell' architettura*. Venezia, 1601, l. 1, p. 5.
(2) Temanza. *Vita di Jacopo Sansovino*. Venezia, 1752, *passim*.

» pita nella fabbrica della procuratia, et dovendosi tenerli
» in essa ben disposti et ordinati, siccome convien a libri
» di tanta stima, come sono li sopradetti; et essendo stato
» dato carico per deliberazion dell' ill. consiglio di diese, sotto
» il 30 decembre 1554, alli riformatori dello studio di Pado-
» va, et commessa la cura delli predetti libri, con autorità
» di dar il governo a chi loro parerà, et far ogni provvision
» che estimeranno espediente per conservation della detta
» libreria. Noi reformatori dello studio predetto cognoscen-
» do esser necessario che, come altre fiate, una persona di
» qualità ne abbi carico, et specialmente di attender alla
» cura et buon governo della libreria predetta, reponendo
» li libri greci et così li latini ordinatamente in cathena
» nelli luoghi suoi, et incontrandoli col inventario, che si
» trova appresso il magnifico cancellier grande, il qual te-
» ner debba tutte le chiave delle cathene, et medesimamen-
» te l' inventario sì delli libri che si trovano al presente,
» come di quelli che di tempo in tempo si ponessero in
» quella, da essergli dati in nota da quello che haverà, ut
» supra, il carico della libreria predetta. Et avendosi spon-
» taneamente offerto il magnifico m. Bernardin Loredan
» del clariss. m. Andrea, di accettar questo carico solamen-
» te per onorevolezza et per giovar alla patria soa, tenendo
» ben regolati detti libri, li quali invero sono di grande or-
» namento alle cose di questa città, siano stati contenti et
» abbiano avuto grato di avere il sopradetto magnifico m.
» Bernardo al governo delli detti libri, essendo sicuri per
» esser lui versato et versare continuamente nelli studj
» con molta laude, et etiam per la bontà soa di ricever quel
» onorato e diligente servigio, che da persona di nobilissi-
» ma qualità si possi desiderare, et così per tenor delle pre-
» senti contentamo e gli diamo questo carico, ma che non
» si possa mover libro alcuno da essa libreria senza la pre-
» sentia del ditto m. Bernardino per prestar ad alcuno, et

» sia chi esser si voglia, con estremo mandato in scrittura,
» sottoscritto almeno per doi delli riformatori, nè si possi
» conceder ad alcuno senza deposito de' ducati 50 in contadi almeno per libro, ovvero d' un pegno in oro o in argento, et non in altro, di tanta valuta, et da là in suso
» secondo l' importantia del libro, et far si debba sempre
» in esso mandato espressa menzione sì del libro, come del
» pegno depositato et della persona a chi sarà stato concesso, siccome si ha fin qui osservado sempre da noi e
» dalli altri riformatori, precessori nostri, che hanno avuto
» tal carico per osservantia dell' ordine del testamento di
» esso rev. testatore. — Marcus Maurocenus doctor reformator. — Matthaeus Dandulus eques reformator. »

Eos situ minime amotos, anno quoque 1574 loco eodem (1) diligenter custoditos, paulo post translatos existimo.

Ordine pluteorum in aula, commodiori elevatione, circum circum distributo, ferreis catenulis, sic ferebant tempora, codices manuscripti, securitatis gratia, ita adhaerebant ut legentem in proximitate minime impedirent, quod hodiedum quoque in bibliothecis Laurentiana florentina et Gambacorta ariminensi usuvenit. Superiori parieti celebriores eius aevi pictores antiquorum philosophorum imagines adpinxerunt, quae serius palatii ducalis aulae exornandae [inde *philosophorum* appellatae] adhibitae, pristino demum loco restitutae sunt.

Num omnes a Bessarione dono oblati codices novis scrimniis recluderentur, arduum est comprobare. Sane quot a principio fuerint nescimus. Index siquidem ori-

(1) « Dum nundinae mense maio [1574] in area s. Marci fierent, nocte » ignis erupit, multisque mercibus consumptis, nobilissimus ille locus, ubi » Bessarionis cardinalis bibliotheca asservatur, brevi tempore, nisi magna » diligentia esset adhibita, fuisset igne consumptus. In nobiliorem et augustiorem formam redactus est locus, et bibliotheca cardinalis Bessarionis » nobilissima adhuc eo in loco magna diligentia custoditur. » August. Valerius, *De utilitate capienda ex rebus Venetorum*. L. X, 14, libro XVII, in medio.

ginalis (1), manu Rosati q. Matthaei de Viterbio, notarii rogatus codices graecos numerat quatuor centum octoginta duos, latinos bis centum sexaginta quatuor, cumulative septem centum quadraginta sex : iis tamen addendi sunt qui post mortem donatoris, bibliothecae, uti diximus, accesserunt ; demendi qui modo quovis deperditi desiderantur : utrorunque numerus nobis incompertus. Nec indices posteriores aliquid lucis rei affundunt. *Annotatio librorum* (2) quos cardinalis Bembus consignavit Ramberto die decimatertia augusti anni 1543, habet numerum valde superiorem codicum, nulla linguarum divisione tercentorum triginta et uno pluteis [banchi] A-Q, sexcentorum triginta quinque numeris 1-39, summatim novem centum sexaginta sex, quibus tamen viginti impressa volumina interseruntur. Discrepantem numerum habet catalogus, decreto publico anno 1545 ordine alphabetico exaratus (3), graecos nempe sexcentum sexaginta quatuor, latinos tercentum quadraginta duos, summatim sex super mille, quibus inserti impressi libri novendecim, non iidem prorsus ac in altero. Confusioni eo super amplificandae accedit accuratae designationis defectus in indicibus, puta : *liber antiquus non ligatus — liber antiquus et corrosus — liber antiquus tabulis fractis — diversa opera diversorum — grammaticae liber — liber sine principio et fine — libellus in forma oblonga — liber magnus sine titulo — liber monasticus — liber laceratus — legalis liber in papyro — opera diversa et epistolae.* Demum si libros in sequioribus indicibus advertas, *qui inveniuntur in libraria et tamen non sunt descripti in indice rev. cardinalis,* evinctum erit prorsus integrum Bessarionaeorum codicum schema minime offerri posse. Quod dubio procul fateamur

(1) L. XIV, 14.
(2) L. XIV, 17.
(3) L. XIV, 16, 111

oportet, dum ad inventarium 3 iunii 1575 attingimus, quo codices tantum quingenti quindecim, in iisque libri impressi ab indicum anteriorum prorsus diversi occurrunt, unde coniicimus nihil aut parum his antiquioribus indicibus fidem credendam.

Antequam manum ab opere dimoveam, quasi immarcescibili viri donantis memoriae coronidi imponendae, referam inter coemelia nostra asservari imaginem Bessarionis, eandem quam pro *schola,* uti dicunt, *s. Mariae charitatis* Venetiarum, Giannetus Cordella, verius Cordegliaghi venetus pinxerat, ac aere insculptam publici iuris fecerunt Zanetti (1), Boernerus (2), Schioppalalba (3). Cardinalis, pontificalibus indumentis, tenet crucem sacris lipsanis et arte insignem, ab eodem ei *scholae* dono datam, postmodum vero thesauro vindobonensi divenditam. Tabulam, coenobio sublato, in pulcherrimarum artium accademiam inlatam Jacobus Morelli praefectus, anno 1817, bibliothecae tradi curavit, ac titulum aureis litteris apponi: BESSARIO TRAPEZVNTINVS CARDINALIS — CVIVS CODICIBUS LONGE PRETIOSIS — AN. MCCCCLXVIII REIP. VENETAE DONATIS — BIBLIOTHECA PRIMVM INSTRVCTA EST. Aeque extat in scrimniis bibliothecae, *ex concilio decemvirum,* ut puto, diptycus cupreus quem qui dedicavit anno 1592 dono dedit duci Venetiarum, una cum opere *Bibliotheca apostolica vaticana.* Romae, 1591, 4.º (4), sic inscriptum: *Sereniss. duci Paschali Ciconiae* —

(1) E fronte operis: *Graeca, latina et italica d. Marci bibliotheca.* Venet., 1740, vol. II, f.º

(2) In fronte operis: *De doctis hominibus graecis litterarum graecarum in Italia instauratoribus.* Lipsiae, 1750.

(3) E fronte pariter operis: *Dissertatio in perantiquam sacram tabulam graecam, insigni sodalitio s. Mariae charitatis a Bessarione cardin. donatam.* Venet, 1767, f.º V. pag. 149.

(4) Ita Aldus Manutius donum nunciat Roma, die 31 martii 1592, Aloysio Georgio Venetias. « Dona il r. p. m. Angelo Rocca agostiniano, col do- » nar se stesso, la effigie del gran cardinale Bessarione, di cui resta costì il-

Et excelsae reip. ven. — Angelus Rocca camers augustin. — Sacrarum liter. professus — Bessarionis card. — De veneta reip. benemeriti — Imaginem — Et sepulchri epigrammata — D. D. — Ut — Qua vivens Bessario benevolentia — Venet. remp. illustri testimonio — Bibliothecae legatae — Est prosecutus — Eandem ipse et erga Bessarionem — Coelesti vita perfruentem — Et erga nunquam intermorituram remp. — Viris posterisque patefaciat. Sane interius ex una parte extat picta imago Bessarionis [eadem quae in fronte operis Aloysii Bandini: *De vita et rebus gestis Bessarionis.* Romae, 1777, 4.°], ex *Bibliotheca vaticana;* e regione delineatio duplicis lapidis eius honori *ex aede ss. Apostolis dicata:* BESSARIO . EPISCOPVS . TVSCVLANUS — SANCTAE . ROMANAE . ECCLESIAE . CARDINALIS — PATRIARCHA . CONSTANTINOPOLITANVS — NOBILI . GRAECIA . ORTVS . ORIVNDVSQVE — SIBI . VIVENS . POSVIT — ANNO SALVTIS . M.CCCC.LXVI.

ΤΟΥΤΕΤΙ . ΒΕΣΣΑΡΙΩΝ — ΖΩΝ . ΑΝΥΣΑ . ΣΩΜΑΤΙ — ΣΗΜΑ — ΠΝΕΥΜΑ . ΔΕ . ΦΕΥΞΕΙΤΑΙ — ΠΡΟΣ . ΘΕΟΝ . ΑΘΑΝΑΤΟΝ. Sunt ab extra Bessarionis insignia, scilicet duo brachia album et rubrum, crucem tenentia. His accedit, in nostro nummis asservandis conclavi, numisma aere conflato Bessarionis imaginem referens.

Viri huius, quem nostrum appellare ausim, plures fuerunt qui memoriam honore merito celebrarunt, quos ii excutiant qui de eo, eiusque operibus ac codicibus manuscriptis plura scire desiderant. Primum refero Baptistam Platinam qui celeberrimi hominis, sibi fautoris, mortem digna panegyri (1) prosequutus est. Proxime accedit Boer-

» lustre memoria, e con la memoria niun esempio che renda maggiore la di » lui memoria, al senato: et insieme dona una *Bibliotheca* che si può dire » la bibliotheca delle bibliotheche....... » *Manuzio Aldo,* Lettere. Roma, 1592, p. 252.

(1) *Panegyricus in laudem amplissimi patris Bessarionis episcopi sabini, cardinalis nicaeni et patriarchae constantinopolitani.* Inest in *Platinae Opp.*

nerus qui eius elogium conscripsit (1). Hos excipit Aloysius Bandinus, qui *de vita et rebus gestis Bessarionis cardinalis nicaeni commentarium* [Romae, 1777, p. 16, 4.°], cum *operum catalogo* et *monumentorum appendice* edidit. Nec laude sua caret Michael Battagia qui in Venetiarum athenaeo legit mense decembri anni 1827 *Elogio storico del cardinale Bessarione,* quod serius (2) publici iuris fecit. Nostro item aevo doctor S. C. Hacke scripsit *Disputationem qua Bessarionis aetas, vita, merita, scripta exponuntur* (3), ac E. G. Vogel fuse de Bessarione ac eius codicum transcriptoribus disseruit in ephemeridibus bibliographicis *Serapeum* (4). Nec praetereo liberum baronem Wolfgangum de Göthe, solertissimum historiae litterariae italicae saeculi decimiquinti cultorem, studia in Bessarionem propediem vulganda parasse.

CAP. III.

Codices manuscripti perperam bibliothecae nostrae tributi.

Eo accidit ut codicum Bessarionaeorum in universa litterata Europa adeo fama percrebuerit, ut Marciae collectioni rariores ac pretiosores vulgo tribuerentur, quos vel rei litterariae instituta, vel monasteria, vel privati viri possederant, vel qui humanae mentis figmentum, nunquam

t. II, f. CIII-CXIII. Leges quoque in Christ. Frid. Boerneri, *de doctis hominibus graecis*. Lipsiae, 1750, p. 81-104.

(1) Ibi, p. 36-80.

(2) Venezia, 1833, p. 34, 8.°

(3) Harlemi, 1840, p. VI, 125, 8.°

(4) *Bessarions Stiftung, oder die Anfänge der s. Marcusbibliothek in Venedig, nach Zeno, Morelli, Blume u. AA.* Leipzig, 1841, t. II, p. 90-107. — *Verzeichniss griechischer Abschreiber aus dem X-XVI Jahrhunderte, nach datirten Handschriften ;* Ibi, 1844, tom. V, p 257-265, 273-288, 295-304, 312-320, 324-335, 346-352.

extiterunt. Ne autem errores hoc super continuo irrepentes, atque idem repetentium auctoritate confirmentur, operae pretium fore censeo potiores, exemplis obiectis, refellere. Epistolas ineditas sancti Isidori Pelusiotae apud nos asservari testati sunt Sixtus Senensis (1) et Cave (2), dum quae codicibus graecis 126, 525 insunt, omnes editae sunt. Jabobus Middendorpius codicibus nostris inserit opus Constantini Porphyrogeniti *de imperii regimine* ab Egnatio allatum, quem codicem suum esse idem Egnatius asserit, rem confirmante Meursio in editione eius operis leydensi anni 1611. Quam opellam politicam nomine *Principe* M. Antonii Pellegrini demortui, a se diligenter exquisitam et in nostram illatam bibliothecam, se auctore, scripserat Tomasinus (3), idem serius, et rite, in penitiori reipublicae tabulario delitescentem fatetur (4). Pariter Thomas Cornelius, testibus Douglas (5) et Fuscareno (6), somniarunt scriptum Pauli Sarpii authenticum de fluxu sanguinis ab eo detecto codicibus nostris inesse. Giuglerus in prooaemio rei litterariae Struvii (7) egregium apud nos demiratur codicem Joannis Chrysostomi *homiliarum in Actus apostolorum*, saeculo octavo manu Theodosii episcopi exaratum, quem, rectius, Theodosius monachus saeculo decimotertio excripsit (8). Didymi operis anecdoti *de plantis Aegypti* ex nostris codicibus sibi exempla parari rogarunt Ismael Bouilland, per gallicum hic oratorem (9), ac Isaacus Vossius per

(1) *Bibl. sanct.*, lib. IV.
(2) *De scriptor. eccles.*, I, p. 390.
(3) *Elogia virorum illustr.*, I, p. 281.
(4) Ibi, p. 49.
(5) *Specimen biblioth. anatom.*, p. 100.
(6) *Storia letteraria ven.*, p. 86.
(7) Tom. I, p. 314.
(8) Z. G. Cod. 574.
(9) Nicol. Heinsius, *Epistola ad I. Fr. Gronov.*, tom. III, *epistolarum Burmanni*, p. 162.

Nicolaum Heinsium (1); verum ex Dydimo nihil est apud nos nisi quod *geoponici* impressi continent. Si fides *bibliothecae latinae* Fabricii [I, p. 215] praestanda, supposititium Ciceronis opusculum *Orpheus* una cum fragmentis librorum illius *de republica,* ac introductione Ausonii ad *alchimiam,* Venetiis ex nostris pluteis anno 1504 editum est, dum ex operis praefatione constat codicem ad mediolanensem Primum de Comitibus pertinuisse, nec ullam ibi Marciae bibliothecae memoriam ingestam, sed reipublicae tantum *thesauri,* quem editor Julius Caesar Giussanus Squarcia in suos usus versum cupiisset, ineditis eiusdem Primi de Comitibus imprimendis. Quo ex penu notitiam operum anecdotorum Attalae Scoti abbatis bobiensis, qua apud nos asservatorum, Thomas Dempsterus, referente Thoma Tannero (2) eruerit, sum nescius. Joannes Augustus Hernestus, cum animadvertisset Petrum Victorium in *commentario ad Ciceronis epistolas familiares* [lib. II, n. 12] codice Cornelii Taciti ex bibliotheca d. Marci usum fuisse, quem indicibus nostris deesse notavit, furto ablatum asseruit (3), dum Victorius non venetam sed florentinam d. Marci ordinis praedicatorum excutit bibliothecam. Sunt qui, eo forsan fisi quod Alexander Zenus, anno 1501 defunctus, rempublicam haeredem fere ex asse instituerit, dictitent vel eius bibliothecam nostrae accessisse, vel rempublicam cardinalis voluntati obsequentem, copiosam librorum seriem sibi coemisse; verum documenta rem comprobantia nulla extant, quae si essent, silentio non obruisset certe Franciscus Pisani orator, qui saeculo decimosexto testatus est Zeni bibliothecam perenne doctrinae eius monumentum esse aextimandum (4). Nec ea Hieronymi Aleandri cardinalis in

(1) Vossius, *Epist. ad Heinsium.* t. III, p. 267, *sylloge Burmann.*

(2) *Biblioth. britannica-hibern.* Londini, 1748, p. 56.

(3) *Praefat in Tacitum.* Lipsiae, 1772, p. XIV; Biponti, p. XXXV.

(4) *Oratio de laudibus philosophiae.*

nostram invecta est, quod perperam affirmant Sansovinus (1), Manfredi (2), Struvius (3), de Sade (4), Misson (5); eam enim canonicis regularibus *s. Georgii in alga* legatam (6), eodem fato ac Grimanam, de qua inferius, deletam credimus incendio anni 1716. Praeterea memorias romanenses Gaudentii de Luca (7), quas sibi missas effutit a secretario sacrae inquisitionis Bononiae, amico suo M. Bladi bibliothecae s. Marci Venetiarum praefecto. Tandem, mitto caeteros plures, codicem antiquiorem *evangelii s. Marci*, quem falso eius manu exscriptum dictitarunt, quemque in eius ecclesiae thesauro summa cura servatum, non tantum nostrates et exteri scriptores Marciae bibliothecae ornamento cessisse putarunt, sed et hodiedum quoque sunt qui hic inspiciendum rogent.

(1) *Venezia descritta*, p. 112.

(2) *Dignità procuratoria di s. Marco*, p. 33.

(3) *Introductio in rem litterariam.*, ed. Fischer, p. 249.

(4) Memoires de Petrarque, t. III, p. 615.

(5) « La bibliotheque de Petrarque fait aussi partie de celle de s. Marc, » avec celle des cardinaux Aleandro et Grimani. » *Nouveau voyage d' Italie.* A la Haye, 1717, p 218.

(6) Tomasini, *Annales congregationis s. Georgii in alga*, p. 482; *Biblioth. ven.*, p. 88.

(7) *Memoires de Gaudentio di Lucca, ou il rende compte aux péres de l' inquisition de Bologne, qui l' ont fait arrêter, de tout ce qui lui est arrivé de plus remarquable dans sa vie, et ou il les instruit d' un pays inconnu, situè au milieu des vastes deserts de l' Afrique, dont les habitans sont aussi anciens, aussi nombreux, et aussi civilisés que les chinois, avec l' histoire de leur origine, de leur religion, de leurs coutumes, leur justice, ec. traduit de l' Italien, sur une copie du manuscrit original de la bibliothéque de s. Marc de Venise, avec des notes critiques et historiques du sçavant M. Rhedi.* 1746, t. II, 12.°

CAP. IV.

Accessiones saeculi decimisexti. Dominicus Grimani cardinalis a. 1523. — Melchior Guilandinus a. 1589. — Aldus Manutius a. 1597. — Tycho Brahè a. 1598.

Supellectilem Bessarionaeam amplificandam, quo eius damna utcumque reficerentur, operam contulerunt, saeculo decimosexto incipiente, quidam rei litterariae benemerentes, quorum nomina de memoria exciderunt. Certe libri graeci et latini, *qui inveniuntur in libraria et tamen non sunt descripti in indice rev. cardinalis,* quorum in catalogo anni 1545 meminimus, utpote numero tercentum tredecim, ex additis sub nece Bessarionis minime censendi sunt, ut et variam originem revelant libri eiusdem catalogi, impressi post eius mortem. Anno 1523 cardinalis Dominicus Grimani unum tantum obtulit volumen (1), quod non modicam thesauri librarii partem affirmare ausim. Id est *breviarium ecclesiasticum romanum,* membranaceum, saeculi decimiquinti ad finem vergentis, foliorum ultra octingenta, miris ultra modum picturis spectabile, quarum numerus potior manu Joannis Hemmeling, cum operculis argenteis affabre sculptis, referentibus imagines ac insignia donatoris, eiusque patris superstitis. Quod volumen, Marco Anto-

(1) « Item relinquo breviarium meum pulcherrimum coemptum a » praefato Antonio Siculo, reverendo patriarchae aquileiensi, nepoti meo » ex fratre, cum hac conditione quod illud quoquo modo aut ex quacum- » que causa alienari non possit, sed utatur eo in vita sua, et post eius » mortem volo quod perveniat ad illustrissimum dominium Venetorum, » tenendum per eos inter alia mobilia preciosa ecclesiastica. Huiusmodi » autem breviarium intelligatur quod debeat compleri cum suis ornamen- » tis. » Sic in testamento cardinalis, in tabulario generali Venet. *S. Antonio di castello, canonici regolari,* tom. X, f. 54.

nio Barbaro procuratore, collegio oblatum anno 1592 (1), eo ipso, ex conditione testamento apposita, in bibliothecam inlatum est. Utinam idem cardinalis exquisitam, quam Romae collegerat, bibliothecam, quod eius erat in votis (2), nostrae dono dedisset; non eam enim incendio, sub fine saeculi decimi septimi absumptam, cum ecclesia et monasterio canonicorum regularium s. Antonii de Castello, cui moriens [ann. 1523] reliquerat (3), modo desideraremus.

Bibliothecae incremento contulit anno 1589 Melchior Guilandinus marienburgensis, rei botanicae in archigymnasio patavino professor, qui, ut beneficia sibi inopi et extorri a senatu tributa aliquo modo rependeret, suos libros universos et scutorum aureorum ultra mille scrimniis exstruendis, quibus collocarentur, reipublicae dono dedit (4). Quae quidem volumina etsi fere omnia impressa sint, codicum manuscriptorum laudem facile sibi vindicare videntur, dum vir qui erat naturae historia apprime eruditus, reique litterariae peritissimus, manu sua annotavit lectionibus variis, emendationibus, postillis opera Galeni [Venetiis, 1556, t. IX, f.°], Theophrasti [Lugduni, 1552], Dioscoridis [Parisiis, 1549], Plinii [Basileae, 1539], Hieronymi Mercurialis [Venetiis, 1571], Andreae Caesalpini [Floren-

(1) Temanza. *Vita di Sansovino*, p. 6.

(2) « Io credo d' haver fatta bona opera col mons. rev. Grimani card. » de s. Marco, circa l' argomento della libraria, così per modo che la so » sig. rev. fa conto de venir questa estate costà et portar la meglior parte » de soi libri, et unirli con quei de Bessarion. » *Epistola archiep. Musuri » Andreae Naugerio praefecto.* Romae, 8 maii 1517, L. XIV, 17, f. 25.

(3) Tomasini. *Biblioth. ven. ms.*, p. 1. — Manfredi. *Dignità procuratoria*, p. 33. — « Lasciò ottomila volumi in ogni scienza a' padri di s. Anto- » nio di Castello. — *Tiara et purpura veneta*, p. 82.

(4) Hessus Paulus, *Defensio problem. Guilandini.* — Riccobonus. *De gymnasio patavino*, p. 51. — Castellanus Petrus. *Vitae medicorum*, p. 244. » Servantur etiamnum eius libri multi sane et exquisiti in biblioth. d. Mar- » ci, capsis ad id confectis: siquidem cum libris, mille scutatos reipubli- » cae reliquerat. »

tiae, 1583], Matthaeoli [Pragae, 1571], aliorumque. Quae, exempli causa, acri censura perstringit sunt *commentaria Matthaeoli in Dioscoridem* [Venetiis, 1565], quorum titulo inscripsit: « Commentarios hos in Dioscoridem non doctis » sed imperitis scriptos esse » et e regione: « Si postrema » haec consarcinata per Matthaeolum in Dioscoridem fa» bulamenta cum penultimis eiusdem auctoris conferamus, » verissime de eorum architecto dicere poterimus, labora» re eum hydrope ad matulam; quando ad inextinguibilem, » qua torquetur, sitim recudendi subinde plagii sui raptus, » illud quoque accedit quod recognitum per se iam aliquo» ties opus, et postrema hac editione multa farragine ex » aliena messe auctum, novumque factum, nulla ferme » qualitate immutatum, sed totidem, quot olim, immo ve» ro pluribus erroribus refertum et propemodum deterius » redditum, in aures manusque hominum emiserit. » Ex ungue leonem.

Num Joannes Grimani patriarcha aquileiensis, qua munificentia musaeum publicum, datis marmoribus sculptis, instituerat, eadem nostram auxerit bibliothecam, res in comperto minime est; etsi liqueat pretiosis manuscriptis codicibus suam non caruisse. Saltem qui virum, sub eius excessu, laudibus prosecuti sunt, Fabius Paulinus (1), Paulus Tomaelli (2), Joannes Dominicus Salomonius (3), Scipio de Manzano (4), Valconius Valconius (5) nullam tradiderunt de ea bibliotheca notitiam.

Verum ecquid incrementi et honoris retulisset biblio-

(1) *In funere Ioannis Grimani ec.* Oratio in d. Marci aede, III nonas octobris, 1593. Venetiis, 1593, 4.º

(2) *In morte del patriarca Gio. Grimani' poemetti.* Venezia, 4.º

(3) *Orazione nell' esequie di ec. nel duomo d' Udine, il* 21 *ottobre* 1593. Udine, 1593, 4.º

(4) *Lagrime nell' esequie fatte in Cividale di Friùli ec.* Padova, 1594, 4.º

(5) *Orazione recitata nella chiesa maggiore di Cividale, in morte ec.* Udine, 4.º

theca nostra, si ditissimam Manutiorum accedere contigisset? Aldus Manutius, Pii filius, ac nepos Aldus iunior, quisque pro viribus, symbolam contulerunt bibliothecae domesticae ornandae, quam extremus, Romam cum commigrasset, secum detulerat (1), id tamen mente agitans (2) saecularem thesaurum reipublicae venetae, a qua eius familia tot extiterat emolumenti ac honoris documentis recreata, grati animi pignus moriens offerre. Quomodocumque res demum sit, generosum Aldi desiderium effectum sortiri minime contigit. Dum Malincrotius aliique externi a Maitaire citati (3) archigymnasio pisano ea volumina legata referunt, fatetur Apostolus Zenus, qui Manutiorum notitias maiori prae caeteris diligentia ac eruditione perscrutatus est, de iis nihil sibi constare (4). Verum ex litteris *[dispaccj]* Joannis Delphini veneti ad pontificem oratoris, senatui veneto datis satis elucet Aldum libros suos universos reipublicae utique legasse, ac oratorem, pontificis accedente consensu, cubicula quibus recludebantur sigillis obsignasse; eius tamen nepotes donationis vim oppugnantes, liti subeundae paratos esse, quam reipublicae dignitati contrariam Delphinus adnotat. Nec inconsulto, quod pontifex pretiosora volumina sibi diligentius excerpenda curaret; reliquum aere alieno plurimum gravaretur; nova

(1) « Octuaginta librorum salmas et supra octuaginta voluminum » millia, in quibus multa extant quae admodum singularia sunt, Romam » deferendas [Aldus] curavit; quibus in itineribus ad duo ferre aureorum » millia insumpsit. » Rocca, *Biblioth. apost. vatic.* p. 402-403.

(2) « Apparirà di certo e in vita e in morte quanto io stimi il giu- » dizio della repubblica. » Aldi epistola Aloysio in *Lettere d' Aldo.* Roma, 1592, p. 264.

(3) Annal. III, part. II, p. 532.

(4) « Della inestimabile biblioteca aldina, per la morte dell' ultimo » suo possessore, rimasta orfana e desolata, mi è incerto il destino. » Zeno, » Notizie dei Manuzj, premesse alle *Lettere di Cicerone.* » Venezia, 1736, p. LXX.

obeunda forent impendia, ubi Venetias transferrentur (1). Negotio intercepto, bibliotheca nepotibus cessit (2).

(1) « Roma, 13 novembre 1597..... Siccome avendo io fatto uffizio
» con sua santità per la libreria che fu del sig. Aldo Manuzio, in virtù
» d'nn ordine datomi dal magnifico segretario Vianello, a nome degli ec-
» cell. signori *Savj*, dicendo ch'egli l'aveva donata alla sereniss. signo-
» ria, come per una lettera di sua mano appare; che si desidera che sua
» santità voglia che l'intenzione del testator abbia luogo; anco di que-
» sto, sebbene la camera vi ha molte pretensioni, e vi sono molti credi-
» tori, sua santità disse: Qui non si sa che abbia fatto testamento: lo vo-
» lemo creder alla semplice parola vostra, e ve ne facciamo un presente
» volentieri; dicemo a voi e non alla repubblica, perchè per la repub-
» blica faremo cose di maggior momento. Io dissi che baciava umilmente
» i piedi alla santità sua di questo presente, e lo riceveva volentieri a
» nome della serenità vostra . . . . . »

« Roma, 22 novembre 1597. Quanto alla libreria del sig. Aldo Ma-
» nuzio, saprà la serenità vostra, che dopo la concessione del papa, che
» io avvisai con le ultime mie, ho ritrovato che già sono in possesso di
» essa due suoi nipoti da Cingoli della Marca, che sono qui; li quali con
» aver promesso di satisfar il debito della camera, che dicon essere di 600
» scudi, e 1300 o 1400 scudi di debiti de' particolari, hanno ottenuta detta
» libreria; ed io ho fatto bollar la prima parte delle camere, e fatto far
» un comandamento a detti nepoti, che non s'abbiano ad ingerir in quei
» libri, sotto pena ec. Ora vado intendendo ch'essi si vanno consigliando
» per introdur lite, e particolarmente mostrano copia di quella lettera scrit-
» ta alla serenità vostra, e pretendono che non sia valida la donazione,
» perchè non siano eseguite le condizioni con le quali fu fatta, dicendo
» uno di essi ch'egli è stato quello che ha scritto la detta lettera. Onde
» io veggo che si dovrà entrar in una buona lite, con qualche pericolo
» del fine, e della dignità di questo serenissimio dominio, non potendo
» intender il papa di aver donato con pregiudizio di altri, e contro quello
» che vorrà la ginstizia. Oltrechè quando anche fosse giudicata detta li-
» breria pervenisse alla serenità vostra, sono obbligato a dirlo che sua
» santità l'ha fatta ricercar tutta diligentemente, molti giorni continui,
» per quello che ho saputo, e vi ha cavato soli sedici pezzi di libri, non
» sendo stata stima di alcun momento di tutti li altri, sebben dicono che
» ascendono al numero di molti migliaia di libri: e bisognerebbe poi sbor-
» sar più di 2 mila scudi, e spendervi molti e molti altri nel mandarli a
» Venezia. Oltre che mi vien scritto di costà che la moglie vi pretende
» sopra più di tremila scudi, per conto della sna dote. Però piacerà a vo-
» stra serenità comandarmi, se devo entrar in questo intricato maneggio,
» perchè obbedirò . . . . . » Ex tabulario veneto.

(2) « La libreria di Paolo Manuzio e di Aldo passò nelle mani di Sal-

Anno 1598 celeberrimus in Europa universa astronomiae professor Tycho Brahè opus suum ineditum *Restitutio stellarum innerrantium octavi orbis ad Rodulphum II imperatorem*, cuius prooemium tantum edidit Gassendus (1), dat cum epigraphe: *Inclytae atque illustrissimae Venetorum reipublicae submisse dono mittit Tycho Brahè manu propria*, una cum *Astronomiae instauratae mechanica* Vandesburgi publici iuris facta.

CAP. V.

Donationes Fabricii ab Aquapendente a. 1609, Jacobi Gallicii a. 1624.

Singulari argumenti pertractatione conspicui habendi sunt codices manuscripti qui saeculo oriente decimo septimo Marciae accesserunt. Ea sunt opera anatomica, tredecim voluminibus distributa, summi viri Hieronymi Fabricii ab Aquapendente, anatomiae in patavino archigymnasio professoris, anno 1609 demortui, quorum quinque prelo commissa emendationibus originalibus, figuris oleo pictis, tabulis aere impressis praestant: reliqua oleo picta inscripta sunt: *De anatomia capitis et cerebri nervorum — De anatomia animalium — De anatomia ossium — De partibus hominis externis — De anatomia venarum — De anatomia thoracis et partium in thorace contentarum — De anatomia abdominis et partium in ea contentarum — De anatomia musculorum figurae variae.*

Sive antiquam codicum originem, sive rerum pertractatarum indolem, sive emendatam textuum lectionem

« Iustia Cervini Crescenzi, indi in casa Serlupi, dove fu divisa fra i fra- » telli e finalmente venduta. » Gori, *Symbolae litter. Decad. rom*, t. IX, p. 227.

(1) *Operum* t. V, p. 489.

consideres, valde commendari merentur codices graeci viginti duo, quos Jacobus Gallicius anno 1624 reipublicae venetae ea conditione obtulit ut sibi potestas daretur carceri damnatum absolvendi (1). Recito ex his *Catenam in Jobum*, saeculi decimi (2); *Acta apostolorum* (3); *s. Joannis Crhysostomi varia* (4); *s. Maximi varia* (5); Metaphrasten (6); omnes ex saeculo undecimo; *Psalterium* (7); *Acta concilii chalcedonensis* (8); *s. Joannis Chrysostomi sermones* (9), ex duodecimo.

(1) « 1624 10 decembre, in consiglio de dieci. Che affermando, con » la risposta ora letta, li riformatori nostri dello studio di Padova sopra la » esibitione fatta da Giacomo Gallicio di dare alla signoria nostra li vintidue libri scritti a mano in lingua greca, degli autori nominati nella » nota da lui presentata li 23 agosto prossimo passato alli capi di questo consiglio, acquistati in Costantinopoli, sono libri non solamente degni d'esser posti nella libreria publlica, ma che accresceranno la riputazione d' essa libreria, essendovene anche fra essi alcuni che nè sono » stati stampati, nè meno si sa che presso altri si ritrovino; siano essi » libri accettati e descritti, prima nell' indice o inventario degli altri libri, » e siano riposti nella detta libreria pubblica, con quei buoni ordini e cauzioni che troveranno necessarj li suddetti riformatori dello studio di » Padova, perchè in quella restino conservati sotto la debita custodia. E » per conveniente ricognizione sia data facoltà al sopradetto Giacomo Gallicio di poter assolvere e liberare un rilegato o confinato in prigione » d' anni tre in giù, ovvero un bandito a tempo, purchè nella sentenza » non vi sia condizione alcuna di tempo o di strettezza di ballotte, siccome ha ultimamente supplicato. » Cod. riserv. 114, p. 12.

(2) Cod. 538.

(3) Cod. 546.

(4) Codd. 563, 567.

(5) Cod. 570.

(6) Cod. 584.

(7) Cod. 537.

(8) Cod. 555.

(9) Cod. 568.

CAP. VI.

Bibliothecae ratio congruenter digesta.

Dum bibliothecae paulatim succrescentis dignitatem, praeter manuscriptos codices, commissa quoque prelo volumina, senatusconsulto a quoque impressore offerenda (1), tuerentur; cautum ne quid augustum litterarum domicilium detrimenti caperet, quinimmo effectum ut omnia supremo eius institutionis fini responderent ex aequo. Etenim enimvero aere publico librorum scrimnia refecta, quo tempore *catalogus librorum bibliothecae venetae, quae statutis diebus publicae studiosorum commoditati aperietur,* sine nota urbis, anni, impressoris [Venetiis, post annum 1626], paginis 239, sub forma quarti editus est. Praeeuntibus quae in donationis Bessarioneae instrumento originali indici consociantur, paginis 17-68 extat *catalogus librorum man. ex legato Bessarionis,* scamnis triginta octo ita distributorum, ut summatim ad nongentos sex referantur, immixtis impressis ultra viginti. Etsi opere Gregorii Sozomeni custodis publici iuris factus, differt ab indice quem Tomasinus in *Biblioth. ven. manuscriptis* an. 1560, p. 31 editum, eundem ac Sozomeni esse testatur. Nec in posterum deerunt vigiles senatus curae, quibus ceteroquin probandis inuunt quae sequuntur: Bibliothecae praeside equite Hieronymo Superantio, custode Joanne Sozomeno, graecae linguae peritissimo, statutum ut feriis secunda, quarta et sexta in hebdomada, bibliotheca unique pateat, dos quotannis libris coemendis tribuatur (2). Novus insuper anno 1637 instruitur catalogus manuscriptus titulo: *Venetae*

(1) Senatusconsulta 11 maii 1603; 2 decembris 1622 impressum; 26 novembris 1650. Cod. riserv. 114, f. 22-23.

(2) Senatusconsultum 24 novembris 1626. Cod. riserv. 114, f. 13-10.

bibliothecae distributio et ordo (1), cuius codices [f. 7-55] *triginta octo pluteis,* pariter ac in superiori, distributi, numerantur mille biscentum quinquaginta.

Bibliothecae fata, saeculo procedente decimoseptimo aliquantulum immutari visum. Baptista Nani praeside, custode vero sub anno 1669 Ambrosio Gradonico, negligentiae inustum quod pluvia per rimas tectorum in maiorem aulam guttatim defluens libros manuscriptos, praesertim pluteis per catenas affixos, corrumpat; quod iis expositis pulvis officiat, vel facile quipiam folia abscidat. Reapse in *Inventario comune de' libri tutti che di presente si trovano nella pubblica libreria* (2), quod, iussu Silvestri Valerii, custos Gradonicus, die 16 maii 1679, complevit, codices manuscripti [p. 856-900], triginta octo pluteis distributi, numerantur octingenti octuaginta quinque, quorum aliquot notis appositis: *liber a pluvia consumptus — consumptus a principio — omnino consumptus — alter graecus consumptus et inutilis omnino — Luciani opus graece: questo è consumato affatto — ruinato in più luoghi dalla pioggia — consumato in più carte.* Eapropter praeceptum tecta reficere; codices manuscriptos a catenis solutos in scrimnia condere; pluteos amovere; bibliothecam patere quotidie, extra quam librorum usus prohibitus; tabulas legentibus apparare; indices, non alphabeticum tantum, sed rerum quoque conficere (3).

(1) L. XIV, 19, folia 275.

(2) L. XIV, 20, folia 902.

(3) « Li manuscritti del cardinal Bessarione che restano tutti ora esposti sopra li banchi al danno della polvere ed altri pregiudizj, essendo seguito per questa sola facilità il taglio di qualche carta d'alcuno d'essi, devesi sottrarli al pericolo, tanto più che, come si è inteso, li banchi servono d'impedimento e tolgono la vaghezza alla sala; sia però facoltà al bibliotecario presente di sgomberarla da banchi medesimi, e di andare stabilendo quello crederà aggiustato per la provisione d'armari da riponer li manuscritti. » Senatusconsultum 12 septembris 1680. Cod. riserv. 114, f. 39-44.

Serius [a. 1722] *Hieronymi Venerii equitis, d. Marci procuratoris, praesidis cura,* codici manuscripto cuique, ut et libris impressis, apposita schedula cum leone aere sculpto, librorum cumulo insistenti ac ensem districtum tenenti, cum lemmate : *Custos vel ultor.*

CAP. VII.

Jacobi Contareni bibliotheca in Marciam inlata anno 1713.

Nobis fato auspicato optime vertit quod, saeculo decimo sexto ad finem vergente, vir antiqua nobilitate conspicuus, Jacobus Contarenus, egregius litterarum et artium aevo suo fautor (1); quem ideo Henricus III Galliarum rex Venetiis senatoria dignitate ornavit (2), ditissimam librorum tum manuscriptorum, tum impressorum seriem possideret, cui nullam tunc praeferendam Sansovinus censuerat (3). Hanc ille moriens anno 1596, una cum linearibus picturis, instrumentis mathematicis ac varii generis coemeliis (4), Marciae iungendam, post propriae familiae extinctionem jusserat tabulis quas profero: « 1595, » adi 1.° luglio »... Omissis... « Io Giacomo Contarini... » Una delle più care cose che io abbia avuto et che habbia, » è il mio studio, dal quale mi sono proceduti tutti li ho-

(1) Bardi, *Sommario delle età del mondo.* 1580, p. IV, p. 2214. — Leoni Giambattista, *Lettere*, p. III, p. 22.

(2) Sansovino, *Venezia descritta*, p. 166.

(3) « Fra le librerie particolari è notabile quella di Giacomo Conta- » rini a san Samuele, il quale con spesa indicibile ha posto insieme quasi » tutte le istorie stampate e le scritte a penna, non pure universali, ma » particolari, delle città, con diversi altri libri, e in gran copia nelle scien- » ze. » *Venezia descritta*, p. 138.

(4) « Disegni, strumenti matematici ed altre cose di mano dei più » chiari artefici nella pittura, nella scultura, nell'architettura, che abbia » avuto l'età nostra, i quali tutti egli ha sempre, come amante de' vir- » tuosi, favoriti ed accarezzati. » Idem ibi.

» nori et tutta la stima della mia persona. Il qual intendo
» che sia non solamente dove sono i libri, ma tutto quello
» che contengono le quattro stanze delli mezzadi, dove io
» sto ordinariamente, dove vi sono cose esquisite et tali
» che chi ben le considera non lo potrebbe credere, così
» de' libri a stampa come de' scritti a penna, instrumenti
» mathematici, pietre, secreti et altro; le quali tutte cose
» sono state raccolte da me con grandissimo studio et fa-
» tica: però voglio anche che sii conservato et augumen-
» tato, acciocchè i nostri posteri possano godere et sentir
» benefizio di queste mie fatiche, però voglio et ordino che
» al tempo della mia morte, se non sarà finito l'inventario
» che ho cominciato, sia fatto finir da persona fedele et in-
» tendente, et sia consegnato sigillato in mano de un no-
» daro pubblico ad futuram rei memoriam, et si possa aprir
» solamente dalli miei eredi, per poter aggiungervi quello
» che vi mettessero dentro, et per veder qualche cosa che
» havessero bisogno, la qual, vista, sia riposta nel suo luo-
» go, et non possa esser cavata fuori, et voglio che tutte
» queste robe che si trovano in esso, restino in perpetuo
» conditionate, sì che non si possano nè vender, nè donare,
» et lo godi nel modo che si attrova messer Zambattista
» mio fratello finchè egli vive, et dappoi la sua morte lo
» possano goder et servirsi tutti e tre i miei nipoti finchè
» viveranno, cioè Hieronimo Contarini fu de ser Polo, Ber-
» tucci Contarini fu de ser Hieronimo, et Francesco de
» Priuli de ser Michiel, et morendo essi, che Dio li doni
» lunga vita, rimanga nel primo figliuolo maschio di Ber-
» tucci mio nipote, per godimento anche di tutti sui fra-
» telli, et così nel primo come nel secondo caso, vada suc-
» cessive di primogenito in primogenito; et mancando
» questi instituiti senza heredi maschi, voglio che caschi
» nella mia carissima patria, perchè ella s'è degnato d'ho-
» norarmi oltre ogni mio merito, et se non fosse l'obbligo

» che si deve al sangue, et la speranza che ho in questi » figliuoli che possano farsi suoi buoni servitori, al pre- » sente haverei lasciato ogni cosa al publico, ma son sicu- » ro che con l' aiutò di queste mie fatiche, questi miei ni- » poti si faranno degni d'essere admessi per ben servirla. » Quod futurum Contarenus vaticinabatur anno demum 1713 accidit. Libris impressis, picturis ac reliquis quae ad rem nostram minime faciunt, missis, centum quinquaginta numerantur codices manuscripti *scholastici*, ideo appellati quod secernerentur ab historicis sexaginta *[carte attinenti a diverse notitie così di Germania come estere]* in publica tabularia inlatis, nutu principis, qui eo ipso anno catalogum (1) conficiendum iusserat. Ex graecis notae melioris memorare iuvat a. *Catenam in Job* saeculo decimo exscriptam (2); b. *Evangelia quatuor* textu graeco et arabico, ex saeculo duodecimo (3); c. *Catenam in Actus Apostolorum* et qui sequuntur libros, pleraque ex saeculo undecimo (4); d. *Homilias d. Joannis Chrysostomi*, quarum quaedam ineditae, ex saeculo undecimo (5); e. tria opuscula hagiographa Nicetae Pectorati ac litteras quatuordecim Joannis Zonarae (6), quae ineditis adnumerantur. Ex latinis publicae laudi commendari merentur a. *Chronicon venetum* Andreae Danduli ducis (7), quod antiquitatis

(1) *Catasticum librorum, tam editorum quam manuscriptorum ser. reip. legatorum a q. r. n. dom. Iacobo Contareno, duplici indice exaratum, uno nominum, altero cognominum auctorum. Accessit index signorum marmoreorum, aeneorum, tabularum pictarum et topographicarum, nec non aliquot instrumentorum mechanichorum, iussu excellentiss. senatus conditum, sub auspiciis illustr. et excell. dom. Hieronymi Venerio, et d. Marci procur. bibliothecarii, anno Dom.* 1714. L. XIV, 21, folia 133.

(2) Cod. 538.

(3) Cod. 539.

(4) Cod. 446.

(5) Cod. 465.

(6) Cod. 575.

(7) Cod. 400.

titulo ceteris praestare asseruerunt Marcus Fuscarenus (1) et Hieronymus Tartarottus (2); b. *Historia belli in Herculem Estensem Ferrariae ducem*, annis 1482-1484, a republica veneta illati (3), manu Joannis Dominici Spazzarini, cancellarii patavini diligenter ac eleganter exarata, nondum publici iuris facta; c. Poema ineditum Thomae Senecae camertis, *de captivitate Hannibalis Bentivoglio*, saeculi XV (4); d. *Historia*, pariter inedita, belli Venetorum in Scaligeros, auctore Jacobo de Placentia (5); e. *Chronicon trevirense* ab urbis origine ad saeculum decimum quartum (6). Italos codices habeo potiores qui sequuntur: a. *Historia Joannis Villani* (7), iam apud fratres s. Mariae Novellae Florentiae, ac inde Speronum Speronum: hanc plurimi aestimandam censuerunt editores vocabularii *della Crusca* anni 1587, qui ea usi sunt, ac idem Salviatus in explanatione praeposita volumini alteri *degli avvertimenti sul Decamerone del Boccaccio*; b. Exemplaria duo *historiae anecdotae* venetae Aloysii Borghi, a secretis reipublicae venetae, ex saeculo decimosexto (8); c. *Carmina Dantis Aligherii, Cini Pistoriensis, Guidi Cavalcanti, Lapi Giani, Fatii de Ubertis*, aliorumque antiquorum quibus quaedam luce carentia interseruntur (9); *d. Bartholomaei Zamberti legum venetarum collectio* (10). Codicibus adnumerandae sunt lineares picturae foliis nonaginta, ex saeculis decimoquinto et decimosexto, quarum tres (11) exhibent *pontem Rivi-*

(1) *Della letteratura veneziana*, lib. II.
(2) *Dissertatio de auctoribus ab Andrea Dandulo citatis*, p. 6, 24.
(3) Cod. 395.
(4) Cod. 460.
(5) Cod. 394.
(6) Cod. 403.
(7) Cod. 34.
(8) Cod. 22.
(9) Cod. 63.
(10) Z. L. Cod. 220.
(11) I. VII, 295.

alti, carceres inferiores palatii ducalis, eius *curtem* cum area ultra *pontem paleae,* qua serius carceres a Palladio constructae sunt; una cum rerum declaratione originali; picturae ceterae uno volumine (1) distributae, dant veteres typos urbium, oppidorum ac munitorum castrorum reipublicae venetae. Utinam iis accessisset pretiosa antiquorum monumentorum delineatorum collectio (2) in Jacobi Petri Contareni manus delata, cum Palladius apud eum diem extremum obiisset, cuius modo disiectae partes Vicetia adservat (3).

CAP. VIII.

Oblati codices a senatu veneto a. 1719, Nicolao Manutio a. 1722, Ioanne Baptista Recanati a. 1734.

Tot splendidioris in bibliothecam munificentiae documenta, virorum de re litteraria benemerentium voluntates ad eandem opportune amplificandam, addito quasi calcare, impulerunt. Si binos praetereo codices idiomate serviano (4) a senatu anno 1719 oblatos, qui ex illis saeculo decimo

(1) I. VI, 188.

(2) « Il Palladio avea posto all'ordine un altro libro, col quale si con- » tinuano molti disegni di tempj antichi, archi, sepolture, terme, ponti, » specole et altri pubblici edificj dell'antichità romana, e mentre era in » pronto per farlo stampare, essendo soprapreso dalla morte, restorno tutte » queste sue nobili fatiche in mano del sig. Giacomo Contarino nobile » veneziano, suo intrinsechissimo amico, come quello che avea gran gusto » di simili professioni, avendo in Venezia un bellissimo studio ripieno di » bellissime cose. Ma venendo a morte anche il detto senatore, il tutto si » è smarrito, nè vi è stato rimedio poter riavere cosa alcuna. » Gualdo, *Ragguaglio al Tuano* 1627. — Zeno, *Annotazioni alla biblioteca ital. del Fontanini*, II, 398.

(3) Magrini, *Memorie intorno Andrea Palladio.* Padova, 1845, 4.°, p. 296-298.

(4) Codices serviani: I. *Testamenti novi pars ;* II. *Lectiones sacrae in festis.*

octavo primus annorum ordine occurrit est Nicolaus Manutius e Venetiis, qui, cum paulo post dimidium saeculi decimi septimi Mogolum se contulisset, adeo ingenii natura et medicae artis praestantia, amorem cum obsequio eorum populorum sibi vindicavit ut, domicilio apud eos constituto, Tartarorum linguam sibi familiarem redderet, eoque in aula imperatorum magni Mogoli, qua medicinam egregie professus, libentissime fuerit exceptus. Cum vero diuturna consuetudine, non tantum mores et usus nationis, sed imperii tum antiquam, tum recentiorem historiam apprime calluisset, quinque eorum commentariorum libros, a Tamerlano ad sua usque tempora exaravit, eo magis habendos quod auctor, vir ceteroquin acri iudicio, magis ac ceteri ex Europa in ea regna migrantes, ibi commoratus est. Eius opere sibi communicato usus est historiae Mogoli conficiendae Franciscus Catrou e societate Jesu, qui primi auctoris nomine et titulum et prooemium exornavit (1). Ut Manutius historiam impressam perlegit, probe novit opus suum universum non contemnendum omnino, ideoque patriae suae, memoris animi testimonium offerendum censuit. Quod reapse accidit anno 1722, quum procuratori Laurentio Theupolo, veneto ad regem Galliae oratori extraordinario, cum epistola duci Venetiarum, per fratrem cappucinum, tradendum curasset. Eam historiam itale, gallice, lusitanice exaratam, una cum versione itala (2), opera fratrum Didaci et Andreae comitum Cardeira in Marciam delatam, non tantum rerum enarratarum novitate et pretio, quod praesertim pars altera et tertia ineditae sint, magni aestimandam asserimus; sed et ditioribus pi-

(1) ***Histoire generale de l'empire du Mogol, depuis sa fondation jusqu'à présent sur les mémoires portugais de m. Manouchi vénetien.*** **Paris, 1715, 4.° — Ibi, vol. V, 8.° —** ***Storia generale dell' impero del Mogol dopo la sua fondazione.*** **Venezia, 1731, 8.° Missa in hac versione pars tertia.**

(2) Z. I. Codd. 44-45.

cturae ornamentis, quae imperatoris Mogoli ac eiusdem Manutii imagines, aliaque ex iis locis curiosiora repraesentant. Qui pluribus de re erudiri desiderat, adeat *latinam et italicam d. Marci bibliothecam*, p. 235, ac Marcum Fuscarenum (1).

Litterariae nostrae institutionis ornamento augendo contulit legatum Joannis Baptistae Recanati mense novembri anni 1734 demortui, qui, uti erat optimis litteris imbutus, rempublicam bis centum codicum manuscriptorum antiquioris litteraturae haeredem instituit tabulis supremis: « 12 novembre 1734. » — Omissis. — « Alla sere-
» nissima, eccelsa et immortale repubblica, della quale sono
» sempre stato svisceratissimo figliolo, per testificar anche
» dopo morte l' alta e doverosa mia venerazione, lascio ciò
» che vivendo ebbi di più caro, cioè tutti quei codici scritti
» a penna, che con molto dispendio e varj viaggi ebbi la
» sorte di raccogliere in numero di 200, tanto greci quanto
» latini, italiani e francesi, siano come la maggior parte lo
» sono, in carta pergamena o in bombacina, et in carta co-
» mune, acciò siano collocati nella pubblica libreria di s.
» Marco, supplicando l' augustissimo senato di onorare la
» memoria dell' umilissimo donatore con quell' atto di gra-
» dimento, che sembrerà più opportuno alla di lui clemen-
» tissima e generosa munificenza. » (2). De his aliquid edissere iuvat, ne donantis munificentia et grati animi sensa memoria excidant. Eorum codicum, quorum catalogus anno 1736 exaratus est (3), non ultra centum octoginta quinque in Marciam bibliothecam advecti sunt,

(1) *Della letteratura veneziana.* Venezia, 1854, p. 441-442.

(2) Cod. riserv. 114, p. 108.

(3) *Catalogus codicum mss. quorum amplius CC a Ioanne Baptista Recanato patritio veneto, publicae Venetiarum bibliothecae testamento relicti sunt: reliqui ad privatae suae bibliothecae decus et incrementum a Iacobo Superantio veneto senatore coempti. Anno* 1736 *tertio idus iunii.* L. XIII, 77.

quorum undecim ex saeculo undecimo, septem ex duodecimo, triginta novem ex decimotertio. Caeteri divenditi, ut et libri impressi (1). Ex graecis laudari merentur *Catena in Pentateucum aliosque veteris foederis libros* (2), a Montfauconio in *Diario italico* p. 433 declarata, cum a procuratore Julio Justiniano asservaretur — *Altera in Psalterium* (3) — *Ternum volumen homiliarum s. Joannis Chrysostomi* (4) — *Ternum vitarum Sanctorum Simeonis Metaphrastae* (5) — Eiusdem *chronicon* ab impresso diversum (6) — Pars inedita *historiae byzanthinae Joannis Scilizzae Curopalatae* (7) — *Sermones Philotaei patriarchae constantinopolitani*, publici iuris minime facti (8) — *Expositio in Psalmos* (9) quam sunt qui d. Athanasio tribuant, non Montfauconius (10), qui ineditam dixit. Inter latinos commendandi sunt: *Leges longobardicae aliorumque Italiae regum* (11) — *Historia florentina Poggii* (12) prelo primum commissa Venetiis anno 1715, eodem Recanato curante, iterum a Muratorio aliisque (13) — *Compendium historicum vitarum imperatorum et tyrannorum Romae* (14), quod composuit Joannes Michael Nagonius romanus, poeta laurea-

(1) *Libri di una particolar libreria* [Recanati] *di Venezia, proposti in vendita*. S. l. a. cinque, p. 72, 16.° — *Libri di una particolar libreria* [Recanati] *di Venezia, proposti in vendita*. Venezia, 1735, p. 152, 16.°

(2) Cod. 534.

(3) Cod. 536.

(4) Codd. 560-561, 565.

(5) Codd. 584-586.

(6) Cod. 608.

(7) Cod. 605.

(8) Cod. 582.

(9) Cod. 578.

(10) *Diarium italic.*, p. 433. — *Nova coll. patrum*, II, p. 70.

(11) Cod. 210.

(12) Cod. 392.

(13) *Scriptt. rer. italic.* XX, p. 157. — *Thesaurus antiquitt. Italiae*, VIII, 1.

(14) Cod. 407.

tus — *Lexicon latinum Caelii Lampridii Cervini* racusini, poetae laureati (1), ineditum utrumque — *Titi Livii* textus egregius (2), quo Drakenborchius usus est. Potioribus italis tribuantur: exemplar *chronici Joannis Villani* (3), a Muratorio in *Scriptt. rer. ital.* tom. XIII inserti, summaque laude eo elati quod, auctoris aevo exscriptum, ceteris lectionis excellentia anteferatur. Adde *Dantis comoediam* auctoris tempore exscriptam (4); codicem ab Joanne Baptista Casotto laudatum (5), quo *carmina* [quaedam non edita] *Sanazzari, Tebaldei, Titi Vespasiani Strozzi*, aliorumque (6); *carmina Friderici Asinari* comitis Camerani, ab eo emendata (7), quae Zenus elogio prosecutus est (8). Nec oblivione certe delenda, quin immo summo pretio habenda, series, utpote singularis, antiquarum fabularum romanensium seu *provenzali*, uti dicunt, vel gallica lingua exaratarum; quam donator sibi coemerat quo tempore domus mantuanae Gonzaga spolia Venetias delata sunt, ibique, duce Ferdinando demortuo, divendita: eam Antonius Maria Zanetti titulo: *Appendice di alcuni manoscritti in lingua francese antica* publicae notitiae mandavit (9). Ii codices originis gratia spectandi, quod e bibliotheca ducum Neverii, sub initio saeculi decimiseptimi, in ducalem mantuanam, connubii causa, delati sint, plurimi necessest aestimentur, non ex eo tantum quod eius generis libri in regione nostra desiderentur, sed potius quod innumeris in Gallia exstantibus comparati, his praeferri facile mereantur.

(1) Cod. 486.
(2) Cod. 364.
(3) Cod. 33.
(4) Cod. 50.
(5) *Prefazione alle rime di Buonaccorso da Montemagno*, p. LII.
(6) Cod. 60.
(7) Cod. 66.
(8) *Annotazioni alla biblioteca Fontanini*, t. I, p 480.
(9) *Latina et italica d. Marci bibliotecha* Ven. 1741, p. 256-261.

Id munus quanti a republica haberetur ostendit senatus, qui, proponente bibliothecae praeside Hieronymo Venerio [2 decembris 1734], scrinnia codicibus Recanati asservandis parata voluit [9 iulii 1735] litteris aureis inscribi: *Ex legato Jo. Baptistae Recanati patricii veneti:* qui titulus, aliquantisper mutatus, hodiedum quoque in bibliotheca prostat: *Joanni Baptistae Recanato patricio veneto, ob codices reipublicae legatos s. c.*

CAP. IX.

Curae Nicolai Theupoli bibliothecae praesidis. — Catalogi editi codicum mss. graecor., latinor., italorum [a. 1736-1741].

Tot manuscriptis codicibus aucta bibliotheca, reipublicae decori ac magnificentiae plurimi conferre visum, si intimo codicum pretio extimum quoque responderet, eorumque accuratus catalogus conficeretur, non quidem adeo ieiunus ut auctorum nomina et opera tantummodo, sed adiuncta cetera, ut tempora ferebant, recitarentur; nec codicum tantum sed et marmorum signatorum notitiae exhiberentur. Utrumque egregiae praestitit Nicolaus Theupolus praeses, cuius laus maxima quod bibliothecam nostram optimis institutionibus suffulserit eoque eam adeuntibus utiliorem effecerit. Etenim enimvero universam actorum de bibliotheca, ab eius origine, seriem, ad loci historiam illustrandam, in corpus congessit (1); picturas lineares sectionum aulae maximae, qua insculpta marmora antiqua emicabant, apparari (2); uniuscuiusque marmoris repraesentationem rubro colore (3), opere Antonii Mariae Zanetti,

(1) Cod. riserv. 114.
(2) It. IV, 123.
(3) It. IV, 65.

offerri; singula accuratiori catalogo (1) describi curavit. Si vero propius codices manuscriptos attingo, graecorum primo, utpote in Europa litteraria caeteris celebriorum catalogum, senatu assentiente, Antonio M. Zanetti et Antonio Bongiovanni conficiendum praecepit, exemplis propositis operum Lambecii et Nesselii Caesaream, Montfauconii Coislinianam vel Seguerianam bibliothecam illustrantium. Quod pensum auctores mense iulio 1736 insumpserunt, iam absolutum mense septembri anni 1738, praesidi Theupolo offerunt, quo proponente, senatus eorum cuique dat nummum memorialem aureum pretii triginta ducatorum auri; ac catalogum statim imprimendum aere publico praecipit, quod demum anno 1740 accidit. Editores uno volumine in folio, uti dicunt, paginarum XX, 323, cui praeest *Bessarionis cardinalis effigies ex pereleganti pictura quae exstat Venetiis in schola s. Mariae charitatis,* eadem de qua superius relatum, sexcentos viginti codices descripserunt, quorum quingenti triginta tres [p. 1-288] ex Bessarione, caeteri [p. 289-317], appendicis nomine, *ex legato Jacobi Contareni, Jo. Baptistae Recanati aliorumque* procedunt. Serie universa in duodecim classes distributa, *easque primarias dumtaxat, eo consilio ne classes ipsae in immensum protraherentur,* codicis cuiusque magnitudinem, foliorum numerum, materiem, ornamenta, aetatem adnotant, id advertentes ut *auctorum nomina maiori caractere, et opera sine auctorum nominibus notatu digniora* diverso, eoque grandiori describerentur; minus nota cum suis initiis exhiberentur; variantium lectionum specimina ex pretiosioribus offerrentur; adnotationes historicae in codice obviae ederentur. Quid quod et specimina caracterum graecorum a saeculo decimo ad decimum quintum addita [p. I-XX]? Librum vix editum, nomine praesidis Laurentii Theupoli, cui ideo auctoris

(1) It. IV, 122.

meritum a plerisque tributum, publica laude, uti mos est, prosecutae sunt ephemerides italae (1) ac alemannicae, praesertim lipsienses (2), quae proprii *instituti memores, specimina variarum lectionum, tam in graeca antiqui foederis interpretatione, quam in historicis antiquis datarum* adducunt. Qui tamen diligentius librum perscrutati sunt, plura, nec iniuria, obiecerunt (3), quae inferius attingam, ex iis praecipue Villoisonius qui in *Anecdota graeca* [Venetiis, 1771], perperam adnotata frequenter emendat, universo volumine altero additionibus et emendationibus propositis (4). Cui volumini quae ex Bessarionis codicibus insint non abs re erit annotare, nempe fragmenta Euripidis, Archilochi, Anacreontis, Pindari, Ibyci, Alcmenis, Cleocharmi; Libanii et Choricii *declamationes;* Macarii Chrysocephali Ῥοδωνιᾶς descriptio; emendationes in Photii *bibliothecam; oratio* Procopii Gazaei in laudem Athanasii imperatoris; Porphirii *de prosodia;* Herodiani libelli; quaedam ex Nicephoro Chumno, Germano et Gregorio Cyprio patriarchis constantinopolitanis, Constantino Manasse, Georgio Pachymera; Dionysii Thracis *artis grammaticae,* cum scoliis Diomedis Alexandrini, Georgii Chaeroboschi, Stephani, Melampodis, Heliodori.

Interea Theupolus curis minime parcens, ut codices

(1) *Giornale de' letterati di Firenze*, t. I, p. II, p. 137. — *Novelle letterarie di Venezia*. Ven. 1740, p. 257-260. — Zaccaria, *Storia letteraria ital.* vol. II, p. 276.

(2) *Nova acta eruditorum*. 1742, p. 97-105.

(3) « D. Marci bibliothecae et Regiae parisiensis graecorum manuscriptorum catalogi, quos ut recentiores, ita copiosissimos accuratissimosque fore mihi persuaseram, parum profuere, quippe licet chartae nitore, marginum amplitudine, litterarum elegantia maxime conspicui; descriptione codicum, scriptorum notitia minime commendantur. » Iriarte, *Regiae bibliothecae matritensis*. Matriti, 1769, p. II.

(4) « Quae autem ad codices d. Marci eorumque indicem pertinent, ea multo melius tractanda relinquimus eruditissimo illo et modestissimo viro cl. Iacobo Morellio. » *Aneccd. gr.* Venet. 1781, p. 266.

veste dignori pretium innuerent proprium, eos omnes politiori forma, corio nempe vitulino obductos, cum impressione leonis evangeliorum librum aperte tenentis, compingi iussit; ac latinorum, italorum et gallicorum catalogum Antonio Mariae Zanetti, bibliothecae custodi constituto, exarandum dedit. Qua hic ardentiori animi contentione voluntati supremae obsequutus sit, evincit operis sollicitudo, nam anno eodem quo *graeca d. Marci bibliotheca* edita, senatusconsulto 4 iunii, latinam et italicam vulgandam decretum est, quae anno 1741 publico iuri commissa (1). Auctor qui alteram hanc partem methodo fere eadem prosequutus est, imaginem Bessarionis, aeque ac in graeca, titulo praefecit, totamque materiam in quatuor quasi membra distribuit. Codicum latinorum, numero quatuor super quingentos, ex Bessarione, Contareno, Recanato unam tantum seriem confecit [p. 1-106], nomine donantis unicuique praeposito. Proxime succedit *appendix codicum qui nuper in parte superiori ducalis ecclesiae inventi sunt* [p. 207-217], de quibus aliquid, spartae huic exornandae, mihi innuendum. *Procuratores s. Marci de supra*, die 14 septembris 1739 duci referunt, in cubiculo, vulgo *tabulario Petrarchae*, octoginta quatuor codices manuscriptos membraneos, si viginti tres cartaceos ac binos impressos excipias, reperisse (2), quos inter novendecim a Tomasino in *Petrarchae vita* descriptos. Hos statim [24 septembris 1739] senatus in Marciam bibliothecam inferri praecipit, ac de eorum conditione et pretio, per viros rei peritos, erudiri desiderat, quod extremum a Theupolo opportune praestitum (3). Lecti ex his

(1) *Latina et italica d. Marci bibliotheca*. Venet. 1741, p. 268, f.°

(2) Cod. riserv. 114, p. 170-179, cum indice codicum.

(3) « Delli 84 solamente 40 si hanno potuto estraer per ponerli nel» l' indice. Il loro contenuto versa sopra varie materie, che non sommi» nistrano verun motivo di poter formar ragionevole giudizio, che fossero » del Petrarca, tanto più che fra gli stessi se n' è ritrovato uno stampato,

quadraginta sex in *appendicem* inlati; ut et in operis praefationem, coronidis loco, notitia *codicis membranacei in bibliothecam nuperrime illati, quem hebraice scriptum nemini ex indicibus nostris inserere potuimus* (1). Hunc obtulerat advocatus Petrus Fondi, ideo senatusconsulto 2 aprilis 1740, duplici nummo aureo, unoquoque pretii viginti ducatorum auri donatus. *Appendicem* excipit *Biblioteca dei manoscritti italiani* [p. 219-255], scilicet codicum octoginta sex ex Contareno, Recanato, Manutio aliisque, quos inter Alexander Guarinus qui anno 1741 dono dederat fabulam romanensem pastoralem *Il pastor fido* (2), auctoris equitis Baptistae Guarini manu, ter cum emendationibus

» che per necessità è posteriore alla morte del detto autore. Li altri sono » in tal maniera logori e consunti che non possono pretender luogo in » una libreria. Questi ultimi sono libri appartenenti al coro e servizio di » chiesa. Non ho omesso veruna diligenza per scoprire se almeno qual- » che fragmento meritasse la conservazione, e mi son valso del dott. Astori » canonico in san Marco, il quale dopo averli ad uno ad uno esaminati, » ha esposto che li medesimi non servirono nè men nella detta chiesa, » per esser li salmi di diversa lezione di quel che si pratica in s. Marco, » e perchè nelle rubriche non vi sono le cerimonie consuete, non nomi- » nandosi nè il serenissimo, nè il primicerio, anzi trovandosi scritto: *duo* » *fratres in choro, duo fratres exibunt*, si ha fondamento di credere che » fossero di qualche comunità regolare. Di questi però se ne eccettua due, » cioè un piccolo messale, del quale vi sono probabili ragioni che abbia » servito in alcuna chiesa di Francia, e per tal causa potrebbe essere del » Petrarca, che colà più volte si portò; e l'altro è un lezionario, che per » contener alcune vite di santi particolari, benchè logoro, si può conser- » vare. » Notitia senatui exhibita die 16 aprilis 1740, in cod. riserv. 114, p. 185.

(1) « Sacra biblia in eo continentur elegantissimo exarata, addita Massora, anno mundi 5058 [Christi 1298], ut ex scriptoris nota colligitur. » Quod notatu dignum est, alius pene simili in bibliotheca olim reperie- » batur, quem Henrico III Francorum regi, Venetorum hospiti dono de- » dit senatus, de quo mentio fit in tomo I Regiae nuper editae mss. bi- » bliothecae. Alter hic in locum illius suffectus est munificentia et in- » comparabili solertia Laurentii Theupoli . . . . » Vido aota de hoc » codice in It. VII, 754, f. 1-19; Cod. riserv. 114, p. 186-187, 190-205, 207-208.

(2) Cod. 65.

exscriptam, cuius lectiones variantes editae sunt (1). Extremo loco data *appendice d' alcuni* [n. 25] *manuscritti in lingua francese antica* [p. 256-261], ex Recanato, manca quidem nec sine mendis, etsi eius catalogi parti rectius absolvendae uti plurimum insudatum sit (2).

Si finem attendo, utrumque volumen, non diffitear, litterarum studiis magno vertit emolumento, quippe *scire unde quid hauriendum sit, eiusque ratio postulanda, dimidium eius est didicisse;* verum si penitius tractationis modum introspicio, plura catalogo tum graeco, tum latino deesse sentio, quae numeris omnibus absolutum constituant. Etenim enimvero mitto errata quae potius oscitantem quam rei ignorantem revelant, ut cum unum eundemque codicem bis adnotant descriptores, nempe inter graecos qui numeris 460, 463 descriptus, inter latinos numeris 238, 239; dant operum partes pro integris; de pluribus mutilis tacent. Quod magis advertendum occurrit, iidem in eis explanandis, membra non ita partiti sunt ut aequa lance singuli pertractarentur. Dum enim quorundam anatomen, venia sit verbo, vel lectionibus variantibus, vel opellarum et fragmentorum enuntiatione, vel animadversionibus historicis, criticis instituerunt, plures aeque habendos sic declararunt: *Biblia sacra, Testamentum novum, Quatuor evangelia, Lectiones dierum festorum, Officium,*

(1) *Alcune varianti del Pastor fido, per cura di Bartolommeo Gamba di Bassano, tolte dall' unico autografo esistente nella i. r. libreria Marciana in Venezia.* Venez. 1840, p. 20, 4.º. V. Petit-Radel, *Voyage historique* ec. *de l' Italie:* Paris, 1815, I, p. 184-185.

(2) « Danno fine al tomo li libri manoscritti in lingua galese, ne' quali » non trovandosi nè nomi d' autori, nè titoli, non somministravano adito » di formare veruna descrizione. Fu ripiego di necessità far esattamente » copiare d' ogni libro il principio ed il fine, e dirigerli in Francia a sog- » getto studioso de' caratteri e idiomi antichi, diligenza che riuscì frut- » tuosa; mentre avendosi ritratta conoscenza de' nomi degli autori e dei » titoli de' libri, ci ha dato il modo di farne nella stampa la ricercata » descrizione. » Sic praeses Theupolus senatui, in cod. riserv. 114, p. 217.

Missale latinum in graecum translatum, Origenis philocalia, Plotini enneades sex, Tabulae quaedam astronomicae, Zonarae annales, Heliodori Aethyopica, Harpocrationis lexicon, Suidae lexicon, Hesychii lexicon, Photii bibliotheca, Euchologium, Theocriti idyllia, Sermonarius, Epistolae et alia, Infortiatum, Logica anonyma, Chemia, Institutiones, De arte notaria, Quaestiones medicinales, pluraque eiusmodi, quae insufficientiae notam antiquioribus indicibus inustam non effugiunt. Adde quod codices aliquot, non tantum Gallicii, Contareni, Recanati, sed ipsius Bessarionis minime describendos curarunt, qui ideo serius in manuscriptorum appendicem inlati sunt (1). Etsi foliorum universorum cuiusque codicis numerum, non item operum singulorum in indice contentorum, quod intererat magis, offerunt. De auctoribus, ubi eorum fama haud communis, nullam ingerunt notitiam. Nomina scribentium ; saeculi iudicium ; folia rescripta ; notas musicas, si quae sunt ; item annum et mensem quo liber exaratus, saepius silentio obruunt. Membranaceus ex graecis 289, ex latinis 237 dictus est chartaceus ; chartaceus 44 ex graecis, membranaceus. Quid quod et titulos operum diversos prorsus, non una vice proferunt, quod evincit materiem eos pluries summo vix digito attigisse : exempli gratia codex graecus 344 *Sozomeni historia ecclesiastica,* Theodoro Anagnostae seu Lectori tribuitur, quod Bandurium decepit (2) ; cod. 607 legunt *Agathiae Scholastici daphniaca* ubi de *Leucippis et Clytophontis amo-*

(1) Bessarionis : G. II, 5 ; III, 1 ; IV, 31 ; VI, 3 ; VII, 1, 13 ; IX, 3-4, 7 ; XI, 6. L. II, 3 ; III, 14, 17, 66 ; VIII, 31. — Gallicii : G. I, 4 ; II, 1 ; VI, 1 ; VII, 2 ; VIII, 19. — Contareni : G. II, 6, 15 ; IV, 28 ; VI, 2, 4 ; VII, 3, 15 ; XI, 30. L. I, 10 ; IV, 13, 81 ; XII, 9 ; XIV, 42, 76. I. II, 54 ; IV, 26, 30 ; VI, 53, 57, 188-189 ; VII, 295, 379. — Recanati, L. I, 26 ; II, 37 ; VI, 112 ; VIII, 1 ; XI, 13 ; XII, 71 ; XIII, 11.

(2) « Manifesto apparet integrum opus Theodori Anagnostae seu Le- » ctoris, quod cum magno detrimento rei litterariae, amissum credebatur, » Venetiis in bibliotheca d. Marci delitescere. » *Imper. orient.*, p. 784.

ribus, Achillis Tatii agitur; cod. lat. 128 scribunt *ad archidiaconum cudestinum* ubi legere est *tridentinum*; cod. 218 *Statuta veneta* appellant quae sunt *Sebenici*; cod. 401 *Paganum de la Turre* in *Paganum de Latere* vertunt; idem cod. 494 *Thomae Walleis* in *Thomae Valentis*; cod. it. 30 *Statuta Tarvisii* in *Statuta Venetiarum*. Cod. gall. 6 loco tituli *Carlo Magno, ovvero la rotta di Roncisvalle* legatur: 1. *La passione di Cristo in versi francesi*. 2. *Battaglia di Aspramomonte e storia d'Angulant et Heumont*. Propterea non defuerunt qui opus, praeter Villoisonum citatum, asperioribus verbis aggrederentur (1).

CAP. X.

Codices Justi Fontaninii a senatu a. 1743, a d. Marci procuratoribus a. 1748 dati, a Matthaeo Aloysio Canonici a. 1779 coempti.

Cum probe nosset senatus quantum ex editis catalogis Marciae bibliothecae nominis et honoris accessisset, nisus est quidquid in rei periculum vocare quod eiusdem contulisset incremento. Justus Fontaninius, foroiuliensis ex Sanctodaniele, archiepiscopus ancyranus, Romae moriens 17 aprilis 1736, bibliothecae patriae suae, praeter libros impressos, egregiam codicum manuscriptorum de rebus foroiuliensibus seriem, testamento (2) reliquerat, quam,

(1) « Plura nec ad propositum supervacanea nec ad usum doctorum » hominum nihil facientia proferre poterat cl. Theupolus, si bibliotheca » sua divam non exclusisset criticem. » Nota Kollarii ad Lambecii commentar. bibl. vindob. libr. III, 164. — Andres, *Cartas familiares*. Madrid, 1790, III, p. 59.

(2) Omissis. — « Oltre a questi libri stampati ci sono altri codici ma» noscritti, li quali lascio pure alla comunità (Sanctidanielis), con le » regole e ristrettive già dette di sopra: e di questi voglio che se ne deb» ba aver cura e maggior custodia e gelosia, trattandosi di manoscritti » che non si trovano per le strade, e perciò dovranno rimaner divisi nelle

Foroiulii cum esset, undequaque sibi, nec curis nec impensis parcens, collegerat, ut historiam huius regionis absolutissimam daret. Cum ea volumina capsis conclusa venetae reipublicae fines attigissent, iussum Venetias deferri ut ea extraherentur quae ad rem historicam, patriarchatus praecipue aquileiensis, referuntur. His in penitius regiminis taburium devectis, anno demum 1743, senatusconsulto 28 decembris iussum ut in codices manuscriptos ex Fontaninio animadverteretur, *che furono creduti attinenti alle cose del patriarcato di Aquileia. Come s' intende esservene disparati e dall'affare stesso e da qualunque materia di stato, così ben volentieri concorre che . . . . . se ne faccia una nuova scelta, e nella pubblica libreria siano trasportati quelli che esser non potessero per li pubblici affari di verun uso o profitto* (1). Eo evenit ut Marciae bibliothecae statim accederent pretiosora volumina, non quidem multa, sed quae vel manu ipsius Fontaninii, vel per exempla, foroiuliensis historiae spartam mire ornarent; operum excerpta, chronica, historiolae, bullae pontificum, contractus matrimoniales, testamenta, notariorum regesta, descriptiones oppidorum ut et monasteriorum ac ecclesiarum, virorum ex ea regione illustrium effigies, monumenta, insignia familiarum pictura lineari exhibita. Quid quod ex iis voluminibus quaedam ultra centum eiusmodi tractatiunculas continent. Hos Jacobus Pirona, merito questus Sanctidanielensi bibliothecae surreptos, enumerat elencho (2) inserto pag. 48-51 operis: *Inau-*

» proprie scanzie sotto chiave, *ne pateant omnibus*, avendoli fatti ben legare, acciocchè meglio si conservino, essendo molti di essi composti di carte prima fuggitive e disperse, e da me con particolar studio unite e salvate, e alcuni di questi tomi o libri sono scritti da me stesso e da altri ancora . . . . » Fontanini Domenico, *Memorie della vita di mons. Giusto Fontanini*. Venezia, 1755, p. 215.

(1) Cod. riserv. 114, p. 236.

(2) *Indice di parecchj codici manoscritti che già appartenerano a mons. Giusto Fontanini, e che ora si trovano nella biblioteca Marciana di Venezia.*

gurazione della effigie di mons. Carlo Fontanini vescovo di Concordia, avvenuta in Sandaniele. [Sandaniele del Friuli, 1846, 8.°].

Bibliothecae praesidis Marci Fuscareni cura factum est ut a d. Marci basilica anno 1748 in eam deferrentur codices quindecim membranei, remotioris aetatis, nempe *Biblia sacra* (1), *Psalterium cum glossis* (2), *Missalia* (3), *Legendae Sanctorum* (4): item opus diligentissime exaratum manu Hieron. Alexandri Capellari vicentini, nempe genealogiae familiarum patriciarum, cum vitis illustrium virorum e Venetiis (5).

Anno 1767 dono nobis obtulerunt nepotes cardinalis Sanctes Veronesii, huius opus *De necessitate communicandi cum sede apostolica, ad sartam tectam tenendam catholicae ecclesiae unitatem* (6), quod serius [a. 1737], titulo aliquantisper mutato *De necessaria fidelium communione cum apostolica sede,* Brixiae publici iuris factum est.

Praesidis Hieronymi Grimani opera, anno 1773 *Historia concilii tridentini* a Paulo Sarpio exarata, suaque manu exscripta, cum emendationibus ac notis pariter, autographis, bibliothecae accessit.

Qui venetae rei militaris historiam plurimi intersunt sunt codices numero novem (7), pretio quinquaginta aureorum a Matthaeo Aloysio Canonici, eodem cuius bibliotheca exquisita oxoniensi cessit, anno 1779 coempti. Iis enim lineari pictura exhibita castra munita et propugnacula, insulae, maris tractus ac portus, regionum orientalium praesertim reipublicae subditarum, Dalmatiae nempe,

(1) L. I, 1-7.
(2) L. I, 21.
(3) L. I, 21; III, 45-48.
(4) L. III, 98; IX, 27-28.
(5) I. VII, 15-18.
(6) L. III, 78.
(7) I. IV, 27-28; I. V, 1, 9-10; VI, 75; VII, 13, 94, 171, 200.

iusularum quas modo ionicas appellant, Graeciae, Cretae; exterarum item gentium urbes, arces, viae communitae, earum maximae quae communi finium vinculo cum Venetis connectebantur. Sed et praeliorum vel terrestrium, vel navalium schemata cum Turcis annis 1571, 1646-1661, 1666-1669, 1675, 1684, 1686-1688, 1690, 1694-1697 oculis obiecta; fossa et valla ducta, pugnarum praelusiones, hostium congressus, acies perruptae, aditus ad urbes et oppida aperti.

CAP. XI.

Inlata ex bibliothecis canonicorum regularium s. Ioannis in Viridario Patavii, s. Leonardi in Monte Donico Veronae, s. Bartholomaei de Vicetia, s. Salvatoris Candianae a. 1784.

Tempus quo codicum manuscriptorum accessio bibliothecam nostram novo quodam lumine affulsit, eo libentius adverto, quod exinde succrescenti quotidie ad nos usque incremento splendidior extiterit. Non tantum monasterii canonicorum regularium sancti Joannis in Viridario Patavii, sed et ipsius urbis ornamentum, usque ab exordio saeculi decimiquinti, constituerat bibliotheca, quam dono aut testamento amplificandam certatim insumpserunt Baptista de Lignamine episcopus concordiensis [a. 1455], Cajetanus Thienaeus vicentinus, Patavii in archigymnasio professor et ecclesiae cathedralis canonicus [a. 1466], Jacobinus de Mantua [a. 1467], Joannes de Marchanova, in archigymnasio bononiensi medicinae antecessor (1), pre-

(1) « Ioannes Marchanova, medicus bibliothecam magno ausu instru- » xit codicibus scriptis veteribus, numeris et inscriptionibus antiquis, le- » gavit [a. 1467] canonicis regularibus s. Ioannis in Viridario. » Laurentius Pignorius, *Symbolicar. epistolar.* ep. III. Idem est Marchanova, qui

sbyter Petrus de Montagnana, grammaticae doctor [a. 1478], Joannes Calpurnius, graecarum et latinarum litterarum in archigymnasio patavino interpres, Galeatius de Capitibuslistae poeta laureatus et canonicus Bergomi [1479], Hieremias de Montagnone, Ludovicus Mussato, Jacobus Gaffarellus, Joannes Vincentius Dulcius, ac monasterii eiusdem priores Celsus de Verona, Lanfrancus de Mediolano, Albertus Ivo, Ascanius Varesius abbas generalis [1733]. Eo monasterio anno 1782 sublato, iussit senatus ut codicum manu descriptorum pars potior, saeculi decimiquinti impressiones, ac ditior rei archeologicae supellex in Marciam bibliothecam inferrentur. Quae porro accessio quanti facienda sit satis abunde ostendunt catalogus ab Jacobo Philippo Tomasino (1); index manuscriptus monasterii anni 1760, quo volumina quatuorcentum septuaginta numerantur; posteriora additamenta centum septendecim voluminum ex suppressis domibus canonicorum regularium Tarvisii, Vicetiae, Bergomi. Horum codicum, universim quingentorum octoginta septem, quos eo pretiosiores puto quod in scrimniis delitescentes, quatuor saeculorum decursu, in impressionibus minime adhibiti sint, anno 1784 pars sequior bibliothecae archigymnasii patavini, ceteri Marciae cesserunt. Sunt vero octo hebraici, sexdecim graeci, latini bis centum quadraginta tres, non unus italus, quod caracterem medii aevi ei collectioni utique expressum tribuit. Si e latinis libros sacros vel canonicos, historicos quoque excipias, reliquos fere omnes philosophicae facultati esse deputatos offendes. Huic enim, in codicum latinorum catalogo numero sextae, centum undecim additi sunt, qui philosophiae aristotelicae et averroisticae saeculorum decimiquinti et decimi sexti, ac praele-

plura quoque volumina de re medica eo legavit, ut divenditis, monasterio utiliora coemerentur.

(1) *Biblioth. patav. manuscr.* Utini, 1639, p. 9-40.

ctionum maxime in archigymnasio patavino habitarum schema offerunt. Historiae litterariae illustrandae gratia proferendi sunt codices Aristotelis, Porphirii, Simplicii, Boethii Avicenae, Henrici Septimalensis, Alberti Magni, Thomae Aquinatis, Petri Hispani, Petri de Apono, Aegidii Columna, Joannis de Janduno, Gualterii Barlaci, Willelmi Britonis, Marsilii de Inguen, Blasii de Parma, Pauli Pergulensis, Dulmenti, Gerardi, Linconiensis, Mesini, Bartholomaei Recanato, Bartholomaei de Brugis, Aoseti, Varnes, Suyset, Adam Baucher, Joannis Burgo, Angeli de Forosempronio, Jacobi de Placentia, Pauli Veneti, Caietani de Thienis, Appollinaris Offredi, Hieremia de Montagnana, Petri de Mantua, Caesaris Cremonini.

Cum anno eodem 1784 Aloysius Theupolus, officii a monasteriis praeses, Jacobo Moreliio bibliothecae custodi in mandatis dedisset ut inventaria conficeret librorum, qui ex suppressis domibus canonicorum regularium s. Salvatoris Candianae in dioecesi patavina, s. Leonardi in monte Donico Veronae, s. Bartholomaei de Vicetia in suppressam Jesuitarum domum Venetias inlati erant, proindeque classem trinam institueret, eorum nempe qui vel nostrae bibliothecae, vel scolarum publicarum usui tribuendi forent, vel flocci faciendi; nonnisi duo ex monasterio s. Leonardi accesserunt codices, unus ex s. Bartholomaei, viginti vero ex Candianae, qui hebraicae, graece, latine, de re sacra et philosophica agunt. Quibus si eos quoque addas, qui anno eodem, ex aliis quoque monasteriis ac ecclesia d. Marci processerunt, ea supellex ad sexcentos et ultra perducta est (1).

(1) « Quam tu quidem in veteres auctores voluntatem aperte declarasti, nedum in bibliotheca domestica instauranda, verum etiam in hac » ipsa publica augenda, cui et e coenobio patavino *d. Ioannis in Viridario* aliisque codices manuscripti sexcenti haebraici, graeci, latini, italici . . . . . » Morellius in littera dedicationis Petro Contareno biblioth. praesidi, operi praeposita : *Aristidis oratio adversus Leptinem.* Venet., 1785.

CAP. XII.

Nova a senatu studia conlata in bibliothecam augendam. Codices mss. a procuratoribus de supra [a. 1786], senatu [a. 1790], consilio decemvirum [ann. 1785-1797].

Exinde accidit ut senatus, codicum nostrorum incrementum advertens, bibliothecae praeside Aloysio Contareno proponente, tertium catalogi volumen, opera Iacobi Morelli custodis, impressioni apparari iusserit (1). Quare vir summus id minime praestiterit, etsi bibliothecae praeses Zacarias Vallaresso opus perbrevi absolvendum senatui spoponderit (2), idque iterum successor Franciscus Pisaurus promiserit, ubi caeteris bibliothecae muneribus fungendis socius daretur Petrus Bettio (3); obstiterunt, puto,

(1) « Conoscendo quanto di fama alla libreria medesima e di profitto » agli eruditi nazionali e forastieri apporterebbe la stampa in prosecuzione » alli due già in addietro pubblicati, d' un terzo volume che avesse a com- » prendere oltre alle indicate pregevoli aggiunte, il copioso indice de' ma- » noscritti ad essa devoluti dalla soppressa canonica di san Giovanni di » Verdara . . . . . . si approva che alli metodi già praticati per gli altri » due tomi usciti alla luce, abbia a promuoversi dalla di lui attività la » edizione del terzo, approvandosi egualmente che per questo oggetto e » per la formazione dell' indice sia stata dal medesimo prescelta la ripu- » tata persona di d. Giacomo Morelli. » Senatusconsultum diei 28 iulii 1785.

(2) « Una molto grande parte delle continuazioni di questo indice e » degli accennati supplementi è già compilata con piena intelligenza del » custode [Iacobi Morelli], il quale come è assiduo e indefesso a ogni » parte dell' uffizio suo, così non lasciò mai di faticare in quel lavoro . . . . » 23 ianuarii 1793.

(3) « Non è possibile che distratto da tanti oggetti, egli [Morelli] possa » colla conveniente sedulità e applicazione acudire al proseguimento del » contemplato importantissimo indice, quando v. s. non verifichi quell' as- » sistenza che gli ha esibita, appunto per sollevarlo dalli pesi più mec- » canici e materiali. Ora un tal sollievo egli potrebbe molto opportuna- » mente trovarlo nella persona di d. Pietro Bettio, giovine sacerdote . . . . » 13 iulii 1794.

graviora, quae ingenium ac singularem eius diligentiam occuparunt.

Optimam quoque in Marciam bibliothecam voluntatem aperuerunt anno 1786 *procuratores de supra* (1), ex cubiculo prope aeneos equós ecclesiae s. Marci in bibliothecam inferentes codices *Bibliorum sacrorum* (2), *Missalium* (3), *Homiliarum* (4), *Epistolarum capitanei Dominici Michaelis ex Tergesto* (5), *Actorum venetorum*, pleraque *autographorum* magni pretii (6). Nec silentio hic loci obruenda sunt acta veneta numero sexaginta quinque ab anno 1123 ad 1439, quae ex eorundem tabulario Procuratorum in bibliothecam transferenda curavit anno 1786 praefectus Morelli (7); nec non centum viginti duo volumina ex tabulariis *cancellariae secretae et publicae* a senatu veneto oblata (8). Sed de minoribus taceo, ad maiora digressurus.

(1) « Adi 10 aprile 1786. Che le carte autentiche descritte nella nota » segnata n. 1, ch' erano nella stanza della chiesa di san Marco, vicino » alli quattro cavalli, e li sedici libri di liturgia, ed altri manoscritti in » carta pecora, che esistevano nell' archivio della procuratia, descritti nel- » l' altra nota segnata n. 2, che saranno ambe registrate a piedi della » terminazione presente, siano per una miglior custodia e governo delle » carte e libri medesimi, consignate, previa ricevuta, al n. h. bibliotecario della pubblica libreria, onde siano nella medesima preservate, sem- » pre però a disposizione di questa procuratia, e salve le leggi nel pro- » posito. » Ex tabulario domestico.

(2) L. I, 1-4, 7.

(3) L. III, 45-48.

(4) L. III, 98-100.

(5) L. XI, 14.

(6) L. XIV, 71-72.

(7) Acta veneta. L. XIV, 71-72.

(8) « 1790, 29 decembre, in pregadi. Argomento ben degno della sol- » lecitudine del n. h. sopraintendente alla cancelleria secreta offre l' ora » intesa scrittura, da cui raccoglie il senato il plausibile fine, a cui fu- » rono rivolte le cure del benemerito cittadino, in esecuzione all' ingiun- » tagli commissione col decreto 25 luglio 1789, per riconoscere se in quel » geloso archivio, non men che nell' altro della pubblica cancelleria esi- » stessero monumenti di storia e letteratura, i quali, senza comprometter-

Novam codicum, plerumque historicorum, segetem obtulerunt qui, plurium annorum decursu, in concilii decemvirum scrimnia, variis ex causis, congesti sunt, quorum plurimi annis 1785-1797 bibliothecae cesserunt. Ne quid detrimenti ex arcanis imperii scriptotenus evulgatis respublica caperet, cautum erat ut in venditionibus et haereditatibus, libri omnes manuscripti, quandoque etiam typis editi, qui commentarios et acta rerum venetarum comprehenderent, fisco addicti, in decemvirum tabularium inferrentur. Hoc pluries actum evincunt exempla Francisci iunioris de Carraria, cuius epistolarum regesta Venetias delata sunt (1) ac, senatus iussu minime obstante, aliquot superfuerunt, ex quibus bibliothecae nostrae codex annorum 1402-1403 (2). Adde schedas Livii Podacathari

» re i riguardi del governo nostro, potessero rendersi di utilità e di or-
» namento, riposti nella pubblica libreria. »

« Riuscito perciò essendo ad esso n. h, diligente conoscitore del circ. » segr. Giuseppe Gradenigo, di raccogliere 99 codici manuscritti, e 23 » libri stampati, riconosciuti interamente immuni da qualunque rapporto » di governo, e de' quali accompagna l' indice, si trova opportuno di » secondare i di lui riputati suggerimenti, commettendosi che, sulla base » dell' inventario medesimo, e previa controricevuta, i suddetti codici e » libri mss. siano passati nella pubblica biblioteca, per esservi custoditi. » Ex tabulario domestico.

(1) « Quia in scripturis nuper portatis de Padua, facta diligenti in» quisitione, non est repertum aliquid per quod sit necesse ut possit esse » proficuum facere aliquam aliam inquisitionem, processum, vel provi» sionem; vadit pars quod omnes scripturae quae nunc fuerunt portatae » de Padua, per nobiles viros ser Marcum Iustiniano caput et ser Ioan» nem Lauredano inquisitorem concilii de decem, qui sunt in camera ar» morum, comburantur, ita quod nunquam appareant in mundo, et com» burantur in illo honesto et habili loco qui ordinabitur per dominum et » capita de decem. » Senatusconsultum 20 octobris 1406, ex tabulario gener. Venetiarum.

(2) L. XIV, 93. Ex iis editae sunt epistolae vigintiquatuor anni 1402 duci Venetiarum [Patavii, 1859, p. 22, 4.°]; quadraginta quinque Austriae principibus et episcopo tridentino [Vindobonae, 1861, p. 24, 8.°]; viginti et una Henrico de Galliis et Lucae de Leone, nunciis Francisci Novelli [Patavii, 1863, p. 18, 8.°].

archiepiscopi leucosiensis, mense ianuario anni 1556 defuncti, ex cuius asse sublatae epistolae pontificum, virorum principum, scientia illustrium, cum actis pontificum Sixti IV, Innocentii VIII, Alexandri VI (1); Ioannis Vincentii Pinelli, saeculo decimoseptimo incipiente demortui, cuius libri capsis centenis et amplius conclusi Neapolim traducendi parabantur. Ut enim liquerat *collegisse illum per quadraginta annos quidquid legatis venetis legatione perfunctis adnotare et in senatu exponere moris est: opibus et gratiae illius patuisse tabularia senatus, rei videlicet amatori;* iussu supremo ducenta exinde volumina conscripta, ac in arcanum tabularium condita sunt, apposita ibi scheda: *Decerpta haec imperio senatus e Pinelliana bibliotheca* (2). Idem notamus peractum quo, post eius saeculi dimidium presbyter athestinus Caspar Leonicus, supremus Venetiis in re feudali consultor, ac bullae clementinae conservator, propriam librorum philosophiae et iuris bibliothecae nostrae moriens dono obtulit, propterеaque respublica effigiem cum epigraphe: CASPAR LEONICUS — JURIS SCIENTIARUM PERITISSIMUS — A REPUBLICA DIVITIIS — NECNON VARIIS MUNERIBUS AUCTUS — AD JURIS CONSILIUM ADSCRIPTUS — LIBROS SUMPTU COLLECTOS — GRATIS BIBLIOTHECAE DONAVIT — ANNO MDCLXIII, pingendam curavit (3). Codices enim manuscripti numero octo (4), quibus vir summus de re canonica veneta disputaverat, tabulario eodem repositi sunt. Nec, diversam sequutus rationem, indulsit senatus bibliothecae Iacobi Contareni, quae anno

(1) L. X, 174-178.

(2) Gualdus Paulus, *Vita Ioann. Vincentii Pinelli.* Aug. Vindel. 1607, p. 109-110. Ceterum eos codices in bibliothecam illico devectos perperam asserunt pater Aloysius de S. Carolo in *Traité des bibliothèques*, p. 134; ac Morhofius in *Polyhistor. literar.* l. 1, c. III, n. 19.

(3) Et effigiem et titulum bibliothecam ornasse principio saeculi proxime exacti refert Tomasinus: *De familia Leonico*, p. 41.

(4) L. IV, 14, 64, 86, 87, 89; V, 29, 48; l. XI, 12.

1713 nostrae obtigit. Nam ex ea, viri eo deputati tabulario penitiori adiudicarunt *capitularia, senatusconsulta, litteras ducales membranaceas, regesta epistolarum, relationes legatorum, bullas pontificum, conclavia*, varia de *lacuna, armamentario, re tormentaria, locis munitis*; praesertim vero syllogem, regestorum modo, legum venetarum, quas *consilium maius* annis 1232-1523 vulgavit, opera notarii Bartholomaei Zamberti octo voluminibus digestarum (1). Quae post annum 1736, in re codicum manuscriptorum Iusti Fontaninii senatus egerit, superius enarrata sunt.

Tot historicorum documentorum thesauro amplificando contulerunt quae vel ab oratoribus ad exteras nationes, reipublicae auctoritati supremae praemissa; vel a privatis viris obsequii causa; vel ab *officialibus* publicis, proprii muneris ergo, oblata sunt. Id testantur Raymundi Lulli opera varia, ab eo duci Venet. [a. 1289-1311] inscripta (2) plura volumina epistolarum virorum principum ad pontificem annis 1476-1506; bullae Leonis papae decimi a Iacobo Contareno Romae oratore coemptae ac senatui missae anno 1529 (3); Caesaris Cremonini (4), in patavino archi-

(1) Operis pretium, quo anno bibliothecae accessit, exposuit Angelus Sabini, a magistratu legum condendarum, cod. riserv. 114, p. 220-224.

(2) Est codex [L. VI, 200] primo folio inscriptus: « Vobis illustr. do- » mino Petro Gradonico inclyto Venet. duci, et honorabili vestro consi- » lio, et communi vestro ven. ego magister Raymundus cathelanus trans- » mitto et do istum librum . . . . . sed supplico quod nobilis vir domi- » nus Petrus Ceno possit habere usum de ipso, quamdiu sibi placuerit. » Eapropter in Naniam bibliothecam [L. 40] serius inlatus, quod fortassis Zeno creditus, deperditus sit. Ex ea habuit nostra.

(3) « Mi sono venute alla mano alcune bolle de papa Lion, le qual » mi ha parso al proposito di vostra serenità et de sui gentilhomeni et » subditi, et furon prese al sacco di Roma: le ho recuperate per uno » scudo et mezo, et cusi le mando a v. eccel. » Epistola 6 iulii 1529 in cod. I. VII, 1043.

(4) « Le dernier représentant de la scolastique averroïste est César » Cremonini [m. 1631], successeur de Zabarella à Padoue. » Renan, *Averroes et l'averroïsme.* Paris, 1852, p. 325.

gymnasio philosophiae antecessoris, praelectiones (1), quas anno 1619 *consilio decemvirum* eo dedit ut contra *sacrae inquisitionis* incriminationes, disciplinae a se traditae sanctitatem tueretur (2); Ioannis Meursii, qui patris sui tria volumina autographa, per Ioannem Zenum venetum Hagae Comitum legatum, reipublicae dono obtulit (3); Faustini Moisessi, qui Foriiulii historiam a se exaratam eidem dicavit (4); Fortunati Ulmi, qui historiam schismatis inter ecclesiam et imperium, annis 1159-1177 a se compositam (5) eidem obtulit.

(1) L. VI, 176-197.

(2) Egregius Renan epistolam patavini inquisitoris ut et responsum ex bibliotheca Montiscassini obtulit ibi, p. 359-361. — « Non caruit impietatis suspicione, magisque libertatis philosophicae quam religionis studiosus, ex Aristotelis doctrina dubia et ancipiti aliquando contendit excessa vita totum hominem deleri. Attamen morti proximus errorem suum agnovit, veniamque a Deo petiit his verbis, quae testamento praemisit: In philosophia totus fui. Si quid philosophando peccavi, memento me esse hominem, cui innatum est peccare, te vero esse Deum, cui proprium es misereri et parcere. » Facciolati, *Fasti gymnasii patavini*, t. II, p. 275. — Operum suorum manu scriptorum reliquorum haeredem instituit Cremoninus bibliothecam archigymn. patavini. V. *Stratico Sim.* Relaz. della pubbl. bibliot. di Padova. Padova, Sicca, 1850, pag. 6.

(3) « Libri, quorum iam mentionem feci, fuerunt *Creta*, *Cyprus* et *Rhodus*, opus sane inaestimabile quod gloriam et antiquitatem, sed quod magis, immortale nomen conciliaturum multis sane nobilium Venetorum familiis. Pro hoc autem labore parentis, quid mihi filio a sereniss. republica continget gratitudinis, eventus docebit. » Ita Meursius, paulo post a Venetis eques renuntiatus, in epistola Balthassari Bonifacio archidiac. tarvisino, data Hagae Comitis 20 iunii 1642, ex autogr. in bibliotheca Concordiensi Rodigii. *Cretam* habet musaeum Corrarium Venetiis; bibliotheca nostra *Cyprum* et *Rhodum* [L. X, 99-100], quos codices egregie, uti solet, illustrat Iacobus Morellius p. 439-447 operis *Biblioth. regia d. Marci ms.* Bassani, 1802, 4.°

(4) L. VI, 31. Codicis operculum inscriptum: « Historia del Friuli presentata da da d. Faustino Moisesso, 1623, 21 febr. In cons. de' X, fu concessa voce col detto di liberar un bandito, relegato e confinato in prigione. »

(5) L. VII, 215-221.

Item Marcus Aurelius Superantius, propriae Ovidii et Juvenalis versionis (1) haeredem bibliothecam instituit.

Porro tanta haec manuscriptorum series annis 1785-1797, vel publici tabularii, vel Marciae bibliothecae usui deputata est, ita ut plus quam biscentena volumina huic paulatim accederent. Quem numerum longe praetergressa est exquisita codicum manuscriptorum series fere universa bibliothecae monasterii ordinis praedicatorum ss. Joannis et Pauli, in nostram inlata, de qua disserendum tractationis ordo expostulat.

CAP. XIII.

Codices mss. ex bibliotheca monasterii ss. Joannis et Pauli a. 1789; archigymnasii patavini ann. 1791-1792.

Cum *decemvirum consilium* anno 1789, regiminis *inquisitoribus* damnum conquerentibus, animadverteret libros seu impressos, seu calamo exaratos, in urbis coenobiorum bibliothecis, aut furto, aut venditione, aut permutatione paulatim desiderari, nec iis asservandis curas diligentiores adhibitas, nostrae bibliothecae praesidi mandavit, ut in unoquoque monasterio catalogi librorum manuscriptorum ut et impressorum, qui pretiosores viderentur, conficerentur; volumina nota speciali obsignarentur; visitationes identidem instituendae forent, religiosorum familiarum praepositis in eorum custodia vadibus constitutis (2). Quo munere

(1) L. IX, 278-281.

(2) « 1789, 25 settembre in C. X. » — Omissis — « Dimostrano gli » inquisitori di stato, a merito delle prestate osservazioni e col fondamento » de' scoperti disordini la necessità di un presidio che generalmente as- » sicuri nell' avvenire la preservazione e custodia di manoscritti, e libri » di primitive stampe, ed altri utili e rari monumenti di letteratura nelle » biblioteche dei regolari della dominante. Approfittar però volendo il con- » siglio stesso delle prestate applicazioni e dei maturi divisamenti degli

egregio functus est custos Jacobus Morelli, qui anno eodem, coenobiis inspectis s. Georgii maioris; s. Michaelis de Muriano; s. Mathiae et s. Petri martyris item de Muriano; s. Andreae de Chartusia; Somaschae *della Salute* appellato; Praedicatorum observantium, appellationo *Gesuati;* s. Francisci a vinea; clericorum regularium Teatinorum; Augustinianorum heremitarum s. Stephani; Minorum conventualium, vulgo *Frari;* Minorum reformatorum s. Bonaventurae; Carmelitarum; eorundem discalceatorum; refert singula optimis libris, maiori vel minori numero, abundare; notat vero plura volumina magni pretii in antecessum vel rapta, vel divendita; reliqua a monachis neglecta; eoque proponit ut quae magis habenda ad Marciam bibliothecam transferantur, praecipue ex s. Andrea de Carthusia, *dove que' religiosi hanno venduto il buono e il meglio,* et ex s. Petro martyre, *perchè la libreria è senza scuri e finestre.* Quod autem bibliothecam ordinis praedicatorum ss. Joannis et Pauli, quam locupletissimam publicus rumor ferebat; *consilium decemvirum* frequentiores abalienationes conquestus, mandat ut, *importando in vista dei passati e recenti trafugamenti . . . . di preservar dai pericoli, ai quali ciò non ostante potrebbero essere esposti li preziosi rimanenti libri a stampa e mss. in gran parte greci, arabici, e di altre straniere lingue, che vi esistono, e sono inutili totalmente agli studj di quei padri, e da loro non intesi, che debbano essere*

» inquisitori medesimi, trova opportuno di stabilire che sia rimesso il com-
» plesso degli accompagnati cataloghi fatti formare da persona intelli-
» gente, nei quali sono descritti alcuni codici e libri a stampa della mag-
» gior rarità ch' esistono in molte librarie de' suddetti regolari al n. h.
» soprintendente alla pubblica libreria, con incarico di farli proseguire e
» perfezionare sopra le rimanenti che non furono ancor visitate. Resta pur
» demandata ad esso n. h. pubbl. bibliotecario la cura ed ispezione sopra
» tutti essi codici e libri, facendoli contrassegnare con qualche pubblica
» marca che li distingua dagli altri, col chiamare responsabili della loro
» custodia e conservazione li superiori delle respettive comunità regolari. »
Ex actis bibliothecae.

i libri e codici suddetti, fatti passare dal nostro bibliotecario in custodia nella libreria di s. Marco Quae iussa suprema, quamvis severiora, minime exprobrabunt qui sciant eam bibliothecam a dimidio usque saeculo decimoquinto Joachimi Turriani summa cura, magnisque impensis collectam; Hieronymi Vielmi episcopi aemoniensis librorum copia fuisse ditatam; codices turcicos, arabicos, persicos in eam plures inlatos, ut infra monebimus; propterea Montfauconium, in eius monasterii laudes effusum, scripsisse: *Amplissima ecclesia .... nec impar bibliotheca* (1). Eam potius litteratorum virorum usui in perpetuum aestimabunt assertam qui advertant, saeculo proxime elapso, identidem, ex testimonio domestico (2), *plusquam centum diversae magnitudinis volumina, fere omnia selecta, direpta ab homine nequam, qui eorum pretium certe non ignorabat, et tempus opportunum pro huiusmodi sacrilego furto exequendo novit invenire.* Nec libri tantum calamo exarati ac folio maiori impressi subrepti sunt, sed et folia cum picturis miro artificio elaboratis abscissa. Fato nobis auspicato igitur contigit ut codices manuscripti plusquam tercenti bibliothecae dignitatem amplificarent. Ex his octo supra quadraginta orientalium linguarum turcicae, arabicae, persicae fere omnes, Venetias, anno 1691, othomanicae aulae illecebris valo dicto, secum attulerat Paulus Antoninus Affendi, qui Alcorani deliria detestatus, baptismate recreatus est, et humilem fratrum laicorum habitum hoc in coenobio induit. Sunt autem partes Bibliorum; libri lithurgici, historici, rhythmici, poetici, grammatici. Graeci codices nonaginta ad rem classicam antiquiorem, ad grammaticam, praecipue vero ad philosophiam

(1) *Iter italicum.* Paris, 1724, I, p. 202.

(2) Berardelli, *Codicum biblioth. ss. Ioannis et Pauli Venet. catalogus, sectio secunda*, in *Nova raccolta d' opuscoli Calogerà*, t. XXXIII, p. 4.

pertinent; eorum quatuor saeculo undecimo, duobus duodecimo, quatuor decimotertio, decimoquarto viginti septem exscriptis. Latini et itali numero centumseptuaginta, etsi generatim remotiora tempora minime attingant, unus enim tantum ad undecimum, quinque ad duodecimum, decem ad saeculum decimum tertium referuntur; tamen eorum plures rerum pertractatarum indole, accuratae scripturae modo, picturis elegantioribus et ornamentis cuiusvis generis ita ceteris praestant, ut potiorum notitiam ingerere opportunum autumem, iis qui de serie universa erudiri desiderant, ad catalogos iam antehac publici iuris factos (1), vel opera eius bibliothecae notitias referentia (2), remissis. Quis aequa laude persequi valeat codices a. Antonii Averulini florentini, *de architectura,* seu *de construenda urbe* (3), honori Matthiae Corvini regis Hungariae, splendidioribus miniaturis exornatum; b. Martiani Capellae, *de nuptiis Mercurii et Philologiae, et de septem artibus liberalibus,* elegantissime scriptum ac affabre depictum ab Attavante florentino, aeque Mathiae Corvini dignitati oblatum (4); c. Benedicti Rinnii, *de simplicibus* (5), manu magistri Andreae Amadio veneti ad veritatem pictum, quem summe habebat

(1) *Bibliotheca ss. Ioannis et Pauli Ven.* in Tommasini *Biblioth. ven. manuscr.* Utini, 1750, p. 20-30. — *Codicum . . . . . . qui manuscripti in biblioth. ss. Ioannis et Pauli* ec. in *Nuova raccolta opuscoli,* t. XX, p. 161-240; t. XXXII, p. 1-132; t. XXXIII, p. 1-164; t. XXXV, p. 1-158; t XXXVII, p. 1-96; t. XXXVIII, p. 97-170; t. XXXIX, p. 1-194; t. XL, p. 1-78.

(2) Moschini, *Letteratura venez.* II, p. 31-32. — Cicogna, *Inscriz. ven.*, t. II, p. 21-26, 364-365, VI, p. 806. — Blume, Iter. ital. t. I, p. 228; t. IV, p. 178-179. — Vogel, in *Serapeum,* 1841, t. II, p. 29-30.

(3) L. VIII, 2.

(4) L. XIV, 35, Codici illustrando edidit Tullius Dandolo dissertatiunculam: *D' una preziosità della biblioteca Marciana, e d' un' arte in cui furono principi gli italiani.* Venezia, 1837, p. 12, 8.°, ex ephemeridibus: *Gondoliere di Venezia* eius anni. n. 10-11.

(5) L. VI, 59. Deo eo confer *Inscrizioni veneziane* Eman. Cicogna, t. III, p. 152.

donator (1)? Hos diligenter illustrarunt Berardellus (2) et Morelli (3). Nec minus aestimandi veniunt codices 1. Silii Italici, *de bello punico* (4), cui manus iniqua quatuor miri operis picturas iamdiu abscidit; 2. operis inediti *de viris illustribus* Joannis de Columna (5); 3. *chronici universalis* Godefridi Viterbiensis (6), 4. *speculi historialis* Vincentii Bellovacensis (7); 5. operum omnium Sixti Medices ex ordine praedicatorum (8).

Bibliothecae impressae, non item manuscriptae augendae symbolam quoque dedit suam Hieron. Ascan. Justinianus ante annum 1791, quod adnoto tantum ne titulus tanto viro positus silentio obruatur: HIERONIMO ASCANIO JUSTINIANO — EQUITI — BONIS ARTIBUS — PRAESERTIM CIVILI PRUDENTIA — INSTRUCTISSIMO — MAXIMIS REIP. MUNERIBUS — DOMI FORISQUE PRAECLARE FUNCTO — QUOD BIBLIOTHECAE PRAEFECTUS — LIBROS SUOS EIDEM LEGAVERIT — SENATUS — MONUMENTUM POSUIT — A. MDCCLXXXXI.

Thesauro domestico ornando operam contulit anno 1791 Franciscus Pisaurus *procurator de supra*, qui antequam bibliothecae praeesset, huic addendos ex publica archigymnasii patavini sexaginta et ultra codices manuscri-

(1) « Un libro de' semplici che vale un tesoro, miniato al vivo, chiamato herbolaro . . . . . Essendo io rimasto solo senza figliuoli, et venendo occasione della mia morte, ordino e voglio che il detto libro sia posto nella libreria delli reverendi padri di santi Giovanni e Paolo, il quale sia bene et diligentemente custodito, legandolo con una catena di ferro, acciò non sia trasportato, et possi esser goduto et visto da elevati ingegni . . . . . » Particula testam. 10 sept. 1593.

(2) *Biblioth. ss. Io. et Pauli* in *Nuova raccolta d'opuscoli*, tom. XXXVII, p. 23-38, 51-58, 102-105.

(3) *Biblioth. regiae d. Marci Venet.* Bassani, 1802, p. 325-338, 398-419.

(4) L. XII, 68.

(5) L. XI, 11. Fuse illustravit Berardellus op. cit., t. XXXIX, p. 58-65 ut et chronicum quod sequitur, p. 34-52.

(6) L. X, 48.

(7) L. X, 93-95.

(8) L. IV, 58-66. De iis sigillatim op. cit. tom. XXXIII, p. 111-129.

ptos, permutationis titulo, curavit, quod reapse documenta nostra annis 1791-1792 actum comprobant. Ex quibus, etsi cum praecedentibus minime comparandis, se se exerunt aliquot ex libris classicis latinis, ex canonicis, ex historicis, e mathematicis; affero, exempli gratia, *tragoedias Senecae,* saeculi XIV (1) varia *Francisci de Zabarellis, in decretalia* (2); opus *de bello trojano Guidonis de Columna,* ex saeculo decimoquarto (3); *epitomen de restitutione solis et lunae Tychonis Brahè* (4); pretiosum membranaceum ex saeculo decimoquarto: *Moamyn. Les livres de costumes et de la election des oiseaux de rapine, traduites de la version lat. de Theodore, par Daniel de Cremone* (5).

CAP. XIV.

Codices mss. a Thoma Josepho Farsetti legati a. 1792; ex bibliotheca Amaedei Svajer coempti a. 1794.

Quod autem codicum manuscriptorum, eorumque undequaque praestantium, copiam cumulavit anno 1792, fuit exquisita librorum supellex, quam, regio sumptu et curis non intermissis, sibi instituerat patricius venetus Thomas Joseph Farsetti, baiulivus hierosolymitanus, idemque suavis litterarum cultor (6). Is enim ex familia spectatis-

(1) L. XII, 26.
(2) L. IV, 31-32, 36.
(3) L. X, 50.
(4) L. VIII, 37.
(5) Gall. 14.
(6) Clementinus Vannetius eum sic laudat in epistola, Roboreto, a. 1778: « Gratulor igitur tibi qui, summa tua laude, amaeniora haec stu» dia cum maximis occupationibus coniungere potuisti; gratulor amplis» simae istae urbi, ad cuius gloriam, quae quidem ex litteris proficisci» tur, magna per te fit accessio; nostrae Italiae denique gratulor, in qua » nondum, ut quidam falso dictitant, eorum copia exaruit, qui antiquam

sima (1), adhuc iuvenis, optimis imbutus studiis, urbes Europae principes Parisios, Londinum invisit, maxime vero Italiam peregrinatus est, ubique codicibus manuscriptis et recentioribus nummis, quibus summopere delectabatur, comparatis. Nullibi vero sedem, ut ita dicam, et quasi domicilium constituit quam in Etruria, ubi doctorum virorum necessitudine recreatus, in sociorum numerum eius academiae, quam appellant *della Crusca,* meruit cooptari. Eapropter codicum philologicorum, praesertim quos vocant *testi di lingua,* quorum collegit tres supra septuaginta, seriem exquisitam sibi coemit, quorum plures iam possederant comes Guido Novello Salvaticus palatinus Etruriae; Cosimus II magnus dux; bibliothecae Strotiana et Dal Turco-Roseliana, societas *battutorum* s. Zenobi; monasteria florentinum s. Lucae, et aretinum s. Margaritae; Cosimus Bernardi Capponi; medicus Antonius Cocchi, Joannes Simeonis Berti; Julius del Claro; Dominicus Maria Manni; Antonius Maria Biscioni; Lazzarus Malaspina marchio de Fosdenovo. Iis annumeranda sunt Dantis, Boccacii, Petrarchae opera varia; poemata; carmina diversa; fabulae romanenses; eclogae pastorales; repraesentationes praesertim sacrae; *legendae* historicae; laudes spirituales; libri appellationibus propriis noti, uti *Fioretti di s. Francesco, Fiore di virtù, Fiorità d' Italia fratris Guidonis del Carmine, Pungilingua* f. D. Cavalca, *Medicina del cuore,* vel *libro della pazienza* eiusdem, *Quadriga spirituale, Lucidario, Libro dei trenta gradi,* s. Hieronymi, *Tesoro* et *Pataffio* Brunetti Latini, *Somma di penitenza, Ordine della vita cristiana* fr. Simeonis de Cassia, *Dottrina di tacere e parlare*

» latine scribendi laudem retinent. » *Nuova raccolta d' opuscoli,* t. XXXV, n. VIII.

(1) *Notizie della famiglia Farsetti, con l' albero e le vite di sei uomini illustri a quella spettanti.* Cosmopoli, p. 177, 8.°

Albertani de Brixia. Venetiis autem ceterisque conterminis provinciis, vir ille eruditissimus codices manuscriptos delegit, in quibus res historica (1), praesertim veneta (2) excuteretur. Nec latinos codices asper natus, eorum ultra centum sibi paraverat, pleraque vel ex hagiographis (3), vel ex scriptoribus classicis antiquis (4), cui spartae exornandae egregie contulerunt, codicibus propriis oblatis, veneti Vincentius Grimani, Franciscus Amadi, Landus Baldus; patavini Antonius Quarengus, Raphael Savonarola, Joannes Brunacci, Joannes Baptista Gorgo; Bernardinus Scroffa, Julius Poggiana; coenobium s. Bartholomaei de Vicetia; tarvisinus Joannes Trieste; Petrus Paulus Vergerius senior, iustinopolitanus. Quo vero animi ardore proprium librorum manuscriptorum thesaurum fuerit prosecutus Farsettius, documento sit quod eorum catalogum, familiaris sui Jacobi Morelli consilio accedente, confecit typisque edidit (5); ac iure timens ne, se demortuo, operis membra, diuturnis sollicitudinibus in unum quasi corpus coacta, paulatim dissociarentur, Marciae bibliothecae, extremae voluntatis desiderio, cum libris etiam impressis, ac grandioribus nummis in honorem virorum illu-

(1) L. VI, 5, 7, 9, 11, 16-17, 21, 26, 30, 32, 36, 45, 54, 56, 58, 63-64, 68, 79, 95; XI, 14, 26.

(2) L. VI, 64; VII, 11, 19-20, 24, 36-37, 45-46, 113-114, 117-118, 127, 141, 159, 173, 191-195, 197-199, 210-213.

(3) L. I, 31-32; II, 6, 24, 51; III, 8-9, 19, 31, 43, 67-69, 71, 81; XIV, 33.

(4) L. VI, 114, 247; X, 26, 88; XI, 29, 34, 40-41; XII, 1, 11, 13, 33, 36, 50-51, 56, 60, 64-65; XIII, 8.

(5) *Biblioteca manoscritta di Tommaso Giuseppe Farsetti. patrizio veneto e balì del sacro ordine gerosolimitano.* Venezia, 1771-1780, parti II, 8.° Huius catalogi partem retulit compendio, nomine *Nachricht von der Farsettischen Manuscripten-Sammlung*, Ioannes Fridericus Le Bret in *Magazin zum Gebrauch der Staaten-und Kirchengeschichte.* Ulm, Francfurt und Leipzig, vol. IV, p. 168-215; V, p. 443-457.

strium cusis, legavit. Omissis . . . . . « Venezia, 30 settembre 1788 . . . . . Lascio alla pubblica libreria di s. » Marco tutti li miei manuscritti, tutte le mie commedie e » tutti li miei libri di lingua dei quali il catalogo è a stam» pa in più volumi; e basterà l' incontro con esso, onde » non si possa smarrire la più piccola cosa; pregando gli » eccellentissimi bibliotecarj pro tempore, non che li cu» stodi di averne cura, perchè sono rarissime gioie, e so » per prova quanta fatica e spesa nel farne l' acquisto mi » siano costati; e però li colloco in sì degno luogo con la » fiducia che si conservino tutti uniti insieme. Lascio pu» re alla medesima libreria lo studio di medaglie d' uomini » illustri, ed i bronzi col ritratto del Bembo, di Tiziano, ed » altri del Petrarca e Dante, sperando di riportarne il pub» blico gradimento; e perchè non essendosi combinato che » io serva mai la repubblica con alcuna spesa, o con im» piego della mia persona, come a buon cittadino si con» veniva, non avendo in me mai conosciuto talenti da po» terlo fare; intendo almeno di darle questo piccolo atte» stato di amore e di stima al presente. » Ea propter grata respublica titulum apponi iussit in atrio bibliothecae hodie legendum: THOMAE JOSEPHO FARSETIO — EQUITI BAIULIVO HIEROSOLYMITANO — ELEGANTIORUM LITTERARUM — CULTORI EGREGIO — OB AUCTAM EXQUISITIS LIBRIS BIBLIOTHECAM — EX S. C. MDCCXCII.

Nec praestiterunt minus bibliothecae nostrae decori amplificando quatuorcentum fere volumina codicum manuscriptorum, quae anno 1794, ex amplissima Amaedei Svajer, emptionis iure, accesserunt. Hic ex honesta familia quae a saeculo usque decimoseptimo Augusta Vindelicorum Venetias, mercaturae exercendae gratia, transiecerat, nationis alemannicae penes rempublicam consul, adeo studiis, praesertim historicis, delectabatur, ut non tantum ingentem impressorum librorum seriem, sed et codices manuscriptos

ad duo millia et ultra voluminum congesserit (1). Eo demortuo, universam codicum segetem trifariam sic haredes partiti sunt, ut pars una in secretum reipublicae tabularium inferretur, altera duci Venetiarum Ludovico Manin, extrema bibliothecae nostrae divenderetur. Quae ea accessione bibliothecam ditaverint, silentio minime obruendum censeo. Praetereo classicos auctores antiquiores: quae praestant partes sunt historia varia (2), veneta (3); statuta (4); poemata latina Castellani Bassanensis, *de pace veneta* (5), Ambrosii Granelli *de Marchiana ruina* (6); itala Alexandri Tassoni, *la secchia rapita* (7), Francisci Nursii, *de febre* (8), Joannis Francisci Puteolani (9), Ascanii Rovere de Lusiana, *Marostica difesa* (10); Gori Dati *la sfera* (11), Blasii Schiavo, *la causa del nobil Arco* (12). Quae vero partis potioris eorum codicum pretium augent ac dignitatem, ea sunt quae ad rempublicam venetam se referunt, documenta historica (13); annales, chronica, diaria,

(1) V. *Vom Schweyerischen Manuscripten-Cabinet in Venedig* in opere Ioannis Frider. Le Bret, *Magazin* ec. vol. IV, p. 1-167. Idem coaevus scribit: « Ich kenne in Italien keine privat-Person, die einem solchen Vorrath » zusammen gebracht hat. »

(2) L. II, 10, 25, 28, 316; VI, 113, 116, 120, 136; X, 83, 86, 181; XI, 27, 39, 43-44; XII, 9, 14, 32, 38, 52, 54-55, 59, 62; I. VII, 66; XI, 24; Gall. 3-5.

(3) L. V, 17, 58-59; IX, 21; X, 16, 36, 97; XI, 62; XII, 22; XIV, 208. I. II, 11, 49; V, 4-5, 14, 16; VI, 2, 8, 10, 13-15, 19-20, 22, 27-29, 35, 37-39, 41, 44, 50-51, 59-60, 69, 71, 90, 140; XI, 53. Gall. 2, 9.

(4) L. IV, 41, 69; V, 5, 33-34, 39-40, 43, 46; I. II, 37-39, 41, 50.

(5) L. XII, 77.

(6) L. X, 3.

(7) I. IX, 6.

(8) I. IX, 49.

(9) I. IX, 58.

(10) I. IX, 12.

(11) I. VII, 69.

(12) I. IX, 21.

(13) L. IV, 52; V, 5, 8-9, 17, 58-59; X, 12; XIV, 4, 37, 41, 105. I. II, 20, 33; VI, 69; VII, 93; XI, 25.

historiae demum quocumque nomine veniant (1), quae studiorum historicorum in codicibus manuscriptis nostrae bibliothecae quasi fundamentum iecisse censendum est.

Praetereo libros tum impressos, quos Andreas Quirinus anno 1795 bibliothecae legaverat (2), de iis enim, temporum fortasse iniuria, nihil constat, etsi Morellius omnem moverit lapidem ut bibliothecae compararet (3). Eadem repetas de legatis a Jacobo Gradonico anno 1796 demortuo (4);

(1) L. X, 5, 7, 9, 15, 42, 85, 89; XI, 16, 30; XII, 5, 77. I. V, 58-59, 125; VI, 1, 12, 29, 51, 59, 73; VII, 1-3, 8, 10, 14, 27-35, 38-44, 47-48, 51, 54, 56-57, 69-92, 95, 102-103, 121-124, 128-129, 131-135, 138, 143, 148, 152-154, 156, 158, 162, 166-170, 176, 183, 187-188, 192-193, 196; X, 5; XI, 32.

(2) Omissis — « Rapporto alla mia libreria, acquistata coi miei pro» prj e particolari danari, voglio che dal rev. d. Giacomo Morelli biblio» tecario pubblico, siano prima scelti tutti que' libri che a lui parerà man» care nella pubblica libreria, e che siano posti nella medesima, acciò » abbiano a servire ad uso pubblico. »

« Quanto poi alli miei manuscritti, voglio che siano esaminati dal » rev. Morelli suddetto, che scielga quella porzione che credesse propria » per uso suo e della pubblica libreria ..... Venezia, 16 maggio 1795. »

(3) « Al comitato di pubblica istruzione il cittadino d. Giacomo Mo» relli. » — Omissis — « Intorno al quale [Andrea Querini] altro non è » a mia cognizione se non quello che comunemente fu detto, che li nipoti » di lui hanno reso inofficioso il testamento, come che il zio avesse intac» cati li fideicommissi, e avesse fatta disposizione che non potea fare. Re» stò abbandonato il pensiero su questo legato: ma potrebbesi ora vedere » se legalmente sia reso inofficioso quel testamento, e se nello stato pre» sente di cose resti niente da fare a vantaggio della libreria nazionale: » trattandosi di ricchissima collezione di libri, lasciata dal Querini, nella » quale si potrebbe scegliere assai di buono. Venezia, 12 settembre 1797. »

(4) Omissis — « 3 maggio 1793. Tutte le medaglie d'oro, d'argento, » rame e di ogni altro metallo, pietre incise di qualche rimarco, tanta di mia » ragione, quanto di famiglia, delle quali posso disponere, come sopra; e così » pure li miei libri, intendo e voglio che tutto sia del sunnominato mio dilet» tissimo figlio Vincenzo Domenico Pietro, sua vita durante, al quale proibi» sco qualunque distrazione o alienazione, con libertà peraltro di disporre » delle medesime, e libri al caso della sua morte, in favore di quello de'suoi » discendenti maschi che più li piacerà; quale sarà tenuto all'esatta custodia » di tutto, e gravato di una simile disposizione a favore di un altro di-

quorum indices (1), rarioribus etsi libris expunctis, sibi comparari et in bibliotheca asservari curavit Morellius, iuribus et actionibus eius in posterum, testamenti vi, tutandis.

Rei botanicae ornamento cessit, anno proxime insequenti 1796, opus manuscriptum egregium Petri Antonii Micheli patritii florentini (2), quod Antonius Bonato botanicae in archigymnasio patavino antecessor dono reipublicae obtulit, ideoque nummo memoriali aureo donatus est.

CAP. XV.

Bibliothecae pretiosora Parisios delata; quaedam a municipio veneto a dono data a. 1797.

Verum thesauri quotidie magis succrescentis pretium inaestimabile minuit, fato aspero, vetustissimae, nec satis unquam laudatae venetae reipublicae occasus. Gallus enim summa rerum potitus, libertatem, cuius iuribus asserendis se providenter missum iactitabat, cum servitute commutans, non tantum pulcherrimarum artium monumentis, quae nationis historiam magna ex parte ob oculos ponunt

» scendente maschio, sempre in linea retta; così proceder dovendosi fino » che vi saranno di tali discendenti maschi, et in caso che non vi fossero » discendenti maschi per linea retta di detto mio figlio, o non venisse in » tal modo disposto; lascio e le une e gli altri alla pubblica libreria di » s. Marco, da essere tutto custodito dalli ispettori pro tempore, con quel- » le cautele e previdenze che ne assicurino la perpetua esistenza in detto » luogo, e ciò in testimonio della affettuosa venerazione per l'adorata mia » patria; dovendosene formare un esatto inventario et indice di tutto, da » esser consegnato alli ispettori suddetti, quando non l'avessi io fatto in » vita. »

(1) I. X, 60.

(2) I. II, 26-30. Codicem voluminibus quinque illustravit botanices in archigymnasio patavino professor Ioannes Marsili opella: *Di Pier Antonio Michieli, Antonio botanico insigne del secolo XVI, e di una sua opera manoscritta*, quam ex bibliotheca horti patavini, anno 1845, edidit Ludovicus Ioseph Manin, Venetiis, p. 23, 8.° Eo magis miror Ioannem Targioni-

et supremi magistratus dignitatem exornant, manus impias admovit; verum et codices manuscriptos ac typographiae incunabula ex coenobiorum bibliothecis, sed praesertim ex palatina praedatus est. Etenim enimvero statim ac in conventu mediolanensi de foedere inter Galliam et rempublicam venetam feriendo die 16 maii 1797 actum est, praepotenti supremi ducis Napoleonis pacto in secretis articulis decretum, ut Veneti Gallis quantocies viginti tabulas pictas artis egregiae, ac quingentos codices manuscriptos (1) offerrent. Eapropter Galliarum commissarii Bertholet et Monge, mensibus iunio et iulio eius anni, Vilthardi a secretis legationis gallicae et Baraguey d'Hilliers armorum ducis opera, coenobiis sub nomine *ss. Giovanni e Paolo, Gesuati, s. Domenico di Castello, s. Giorgio maggiore, s. Stefano, s. Salvadore, Carmini, Scalzi, Frari, s. Francesco della Vigna, s. Michele di Murano, s. Bonaventura, Riformati, Teatini, Salute, Filippini, della Fava* praeceperunt primo, ut libros manuscriptos ac impressos nullo modo alienarent (2); dein, investigatione praehabita, in nostram inferrent bibliothecam quae potiora videbantur (3),

Tozzetti, auctorem operis *Notizie della vita e delle opere di Pier Antonio Micheli* [Firenze, 1858, 8.°] codicem latuisse.

(1) « Art. V. La république de Venise remettra enfin aux commis» saires à ce déstinés, vingt tableaux et cinq cents manuscrits au choix du » général en chef » Martens, *Recueil des principaux traités*, t. VI, p. 393.

(2) « Il comitato di salute pubblica della municipalità provvisoria ve» neziana, alli cittadini pp. superiore e bibliotecario delli seguenti con» venti . . . . . »

« Vi si commette di non alienare, nè cambiare, senza pubblico ordine » libri manoscritti o stampati della libreria di codesto convento, e di con» servarlo fedelmente nel suo stato attuale, con l'indice della medesima. » Lo stesso vi si commette quanto a medaglie, mappamondi, strumenti ma» tematici . . . . . 6 luglio 1797. »

(3) « Il comitato di salute pubblica della municipalità provvisoria ve» neziana, alli padri superiore e bibliotecario . . . . »

« S' ingiunge alla vostra diligenza di far trasportare immancabilmen-

ut ex iis nec non ex nostris legerentur qui, ex mediolanensi conventu, Lutetiam Parisiorum, triumphi modo, forent vehendi. Eo accidit ut bibliothecae nostrae codices pretiosiores, graeci numero centum septuaginta unus (1), latini tres supra viginti (2), arabici duo (3), italici (4) et gallici totidem (5), musices impressi pariter duo (6), summatim tres super biscentos raperentur. Plures manuscriptos codices dederunt spolia coenobiorum, maxime vero s. Georgii maioris, s. Michaelis de Muriano, *della Salute* ac capitulum cathedrale patavinum Typographiae incunabula, quorum aliquot membranacea (7), ac prima vice prolata (8), numero centum viginti; editiones quas dicunt

» te, dentro il periodo di tre giorni, e consegnare alla pubblica biblioteca » in s. Marco li libri descritti nell' occlusa nota . . . . . 19 luglio 1797. »

(1) Zan. Gr. 1-4, 8-9, 12, 15, 17, 21, 27-29, 34-36, 40, 46, 50-59, 61-71, 74, 78-79, 84, 86-88, 90-93, 95-102, 104-107, 109-118, 125, 128, 131, 137-138, 141, 143, 155, 172, 177, 184-185, 189, 196, 201, 208, 224, 226, 236, 246, 249-250, 269, 273, 276, 278, 288, 299, 306-308, 311-313, 324-326, 331, 338, 340, 343-344, 346-347, 375, 381, 383, 386, 388-389, 395, 398, 400, 405, 409, 416, 418, 434, 443-447, 451, 453-454, 461, 468, 471, 474, 491, 511, 534-535, 537-542, 555, 558-567, 569-570, 573, 616. — Gr. I, 14; II, 20; IV, 55; VII, 50.

(2) Zan. L. 1, 298-300, 305-306, 332, 349, 395, 401, 403, 497, 549. — L. I, 77; II, 84: VI, 52, 247; IX, 69; X, 182; XI, 115; XII, 125; XIV, 203-204.

(3) Orient. 123, 199.

(4) I. 1, 55; X, 127.

(5) Zan. Gall. 2, 20.

(6) *Missae*, compositoribus Iosquin, Montoy, Gerin, Delarny, Brumel, Agricola, Ghiselin, Nastupes, Usai. S. l. et a, 4.° obl. — *Mottetti della Corona*. Forosempronii, 1519, 4.° obl.

(7) Guillelmi Durandi, *Rationale divinorum officiorum*. Moguntiae, 1459. — Guarini Veronensis, *Grammatica*, S. l. 1470. — Quintiliani, *Opera*. Venetiis, 1471. — Plauti, *Opera*. Ven. 1472. — S. Augustini, *De civitate Dei*. Ven., Ienson, 1475. — Nonii Marcelli, *Opera*. Venet., Ienson, 1476. — Petrarca, *Canzoniere*. Ven., 1478. — *Breviarium romanum*. Ven., Ienson, 1478. — *Biblia sacra*. Ven., Ienson, 1479. — Homeri, *Opera*. Florentiae, 1488.

(8) Boccaccio, *Decamerone*. Ven. 1471; *Fiammetta*. Patavii, 1472; *Filocopo*. Ven. 1472; *Teseide*. Ferrariae, 1475. — Chalcondilae, *Erotemata*.

aldinas quinquagintanovem, cum principibus (1) ac exemplaribus pariter membraneis (2), bibliothecae aliquot monasteriorum Venetiarum, Patavii (3), Tarvisii (4), pretiosissima musices impressa opera quinquaginta (5) nostra et bibliothecae *della Salute*. Cum vero triginta codices manuscripti numero quingentorum coaequando adhuc deesent, annuit municipium ut votis Berthollet et Monge foret indultum; ideoque Jovis Aegioci antiquissima imago agatonice insculpta, vulgo *cammeo*, pretio trium millium aureo-

Mediolani, s. l. et a.—Daretis Phrygii, S. l. et a.—Dathi Augustini, *De variis loquendi figuris*. Ferrariae, 1475. — Diomedis, *De arte grammatica*. Venet., Ienson, s. a. — Dionysii, *De situ orbis*. Ven., 1477. — Durandi, *Rationale*. Moguntiae, 1459. — Eutropii. Romae, 1471. — Fenestrellae, *De magistratibus*. S. l. et a. — Guarini Veronensis, *Grammatica*. S. l. 1470. — Herodoti. Romae, 1475. — Homeri., *Opera* Florentiae, 1488. — Sancti Leonis, *Sermones*. Romae, s. a. — Lucani. Romae, 1469. — *Macrobii*. Ven., 1472. — Manilii S. l. et a. — Nonii Marcelli. S. l., 1471. — Pomponii Melae. Ven., 1474. — Marci Musuri, *Etymologicum magnum*. Venet., 1499. — Petrarca, *Canzoniere*. Ven., 1470; *Uomini illustri*. Pogliano, 1476; *Vite dei papi e imperatori*. Florentiae, 1478. — Plinii primi, *De gestis Romanorum*. S. l. et a. — Plinii secundi, *Historia naturalis*. Ven. 1469. — Platina, *Vitae pontificum*. Ven. 1479; *De honesta voluptate*. In Civitate Austriae. Ven., Ienson, 1471, — Sallustii. Ven., 1470.—Sedulii. Mediol., 1501. — Prisciani. S. l., 1470. — Corn. Nepotis. Ven., Ienson, 1471. — Servii Honorati. Romae, S a. — Silii Italici. Romae, 1471. — Simplicii, *in Aristotelem*. Ven., 1409. — Statii. S. l. et a. — Strabonis, *Geographia*. Romae, S. a. — Thomae Aquinatis, *Catena*. Romae, 1470. — Thucydidis. S. l. et a. — Georgii Trapezuntii, *Rhetorica*. Ven., s. a. — Valerii Flacci, *Argonautica*. Bononiae, 1474. — Laurentii Valla, *Elegantiae*. Ven., 1471. — Virgilii. Ven., 1470. — Vitruvii, *Architectura*. S. l. et a. — Xenophontis. S. l. et a. — Corn. Celsi. Florentiae, 1475.

(1) Ammonii 1503 — Aristotelis 1495-1498 — Iamblichi 1497 — Lascaris, *Grammatica* 1494-1495 — Laurentii Valla, *Expetendarum* ec.

(2) Euripidis, *Ecuba et Iphigenia*. Ven. Aldus, 1507, f.º

(3) Ex monasterio s. Iustinae codices manuscripti septemdecim ac impressiones duae supra triginta; ex bibliotheca capitulari impressiones sex.

(4) In universum libri impressi decem.

(5) In iis nomina compositorum occurrunt Petri Aaron, Alexandri Romani, Antegnati, Archadet, Aretii, Ioannis Mariae Artusi, Augustini, Azola, Balbi, Becussi, Berchean, Bertani, Laelii Bertoni, Bianco, Buontempi, Iulii Caccini, Cambio, Flaminii Corradi, Corvi, Croce, Balthassaris Donato, Ni-

rum aestimata (6) iis traderetur. Libros cum gemma commissariis Gallorum datos testatur apocha (7) in scrimniis tabularii nostri. Quis tamen crederet finem, iis non obstantibus, rapinae minime fuisse impositum? Anno tristissimo 1797 ad finem vergente, municipium, peiora urbi superventura extimescens, commissarii Brunet Brennum repetentis, voluntati obsequitur, dum Jacobo Morellio praecipit (1) ut codices mss. binos (2), tria incunabula typo-

colai Donati, La Fayen, Ferretti, Fiesco, Floridi, Francino, Andreae Gabrieli, Gero, Rogerii Giovanelli, Gortina, Iachetto, Ihan, Ingegneri, Ioannis Mariae Iuvarini, Orlandi Lasso, Ludovici Iulii Maiotti, Manara, Marcello, Lucae Marenzio, Marlan, De Mayne, Marci Antonii Mazzone, Claudii Merulo, Willelmi Maniscalchi, Molino, Philippi de Monte, Monte verde, Ioannis Nasco, Perinone, Petri Antonii Petrino, Dominici Phinet, Giaches Da Ponte, Pordenon, Porta, Francisci Portinaro, Iulii Renadi, Annibalis et Cypriani de Rore, Rubini, Hyppoliti Sabino, Marci de Sagliano, Sirtori, Spontoni, Stabile, Stirari, Alexandri Struggio, Horatii Tarditi, Tigrini, Hieronymi de Utino, Verdelot, Alphonsi de Viola, Iaches de Wert, Zacchino, Iosephi Zarlino.

(6) Visconti Enrico Quirino, *Osservazioni sopra un antico cammeo, rappresentante Giove Egioco, posseduto dal caval. Zulian.* Padova, 1792, 4.º, cum icone Iovis, aere sculpta a Bapt. Morgen.

(7) « Nous soussignés commissaires des sciences et arts reconnoisons » que le citoyen Iacques Morelli, bibliothecaire de la bibliotheque natio- » nale de cette ville de Venise nous a remis les manuscrits et autres li- » vres indiqués dans la note ci dessus au nombre de quattrecent soixante » et dix, qui avec le cammée de Iupiter Aegiocus evalné a trente ma- » nuscripts reçus par le citoyen Couturier, et que nons avons deja entre » les mains, forment le nombre complet de cinq cent livres et manuscrits » dûs par le gouvernement de Venise, suivant l'article du traité dn Mi- » lan y relatif, de quels nous donnons quittance et decharge au dit ci- » toyen Morelli. A Venise, le 20 vindemiaire, an. 6 rep. Berthollet. Monge. »

(1) « 21 decembre 1797. La deputazione dei V cogli *aggionti.* Inerentemente al decreto della municipalità 15 corr., che autorizza questa » commissione a valersi di tutti que' mezzi, che riuscir potessero a far » cessare ogni pretesto di molestia per le pretese francesi, viene incari- » cato il cittadino Giacomo Morelli pubblico bibliotecario, a farci tenere » li libri contenuti nella inserta nota, che furono nominatamente ricercati » dal cittadino Brunet, come pure una pietra intagliata e legata in anello » d'oro. »

(2) *Biblia sacra* et *Evangelia quatuor.*

graphica (1), bonae notae editiones duas (2), annulum aureum cum gemma insculpta (3) tradat.

Haec inter, dum fatum bibliothecae nostrae sortes quasi irridebat, municipium venetum, ut tantae iacturae remedium aliquod adhiberetur, anno eodem praecepit bibliothecam amplificandam, novis aulis adiectis (4); libris additis qui ex coenobiorum suppressione publico usui deputandi forent (5); iure bibliothecae asserto, e proprietatibus fisco addictis potiora quae viderentur volumina praeeligendi (6). Mitto quae ad onus centies repetitum se refert, quo typographi cogebantur, librorum ex suis prelis exemplar offerre; non item quod decretum fuerit libros manuscriptos ac impressos coenobiorum, qui a Gallorum raptu reliqui erant, eidem iungendos (7), potestate praefecto data

1) *Quintilianus*. Venet., 1471. — *Aulus Gellius* et *Priscianus*. Ibi, 1472. — *Breviarium romanum*. Ven., Ienson, 1578.

(2) *Marchi Francesco, Architettura militare*. Brixiae, 1599. — *Geographi graeci minores*. Oxonii, 1698-1712, tom. IV.

(3) Ex legato equitis Zulian, repraesentat amorem curru, duobus equis tracto, insidentem.

(4) « La municipalità provvisoria decreta: 1.° che nella porzione di » fabbrica esistente sul piano stesso della biblioteca nazionale, che corri» sponde sulla piazzetta e che giunge fino alla pescheria, la quale serviva « ad uso de' ministri degli ex procuratori di san Marco, resti preservata » per l' aumento della libreria nazionale, al quale oggetto sia eccezio» nata dalla vendita della fabbrica, detta in passato *Procuratie nuove*, ora » *Galleria della eguaglianza*, stabilita con decreto della municipalità. » Monitore veneto, 1797, 20 settembre.

(5) « 2.° Che al caso di soppressione di conventi di regolari, le loro » biblioteche e tutto ciò che in esse vi fosse di relativo agli studj, non » abbiano ad esser disposte ad altro uso se non che per l' aumento della » libreria nazionale, alla quale dovranno essere preservate. » Ibi.

(6) « 3.° Che in caso di confische fatte o da farsi a particolari, le loro » biblioteche e tutto ciò che in esse vi fosse di relativo agli studj, non » abbiano ad esser disposte se non previa la scelta di ciò che mancasse » alla libreria nazionale, alla quale dovranno in tal parte essere preser» vate. » Ibi.

(7) « La municipalità provvisoria veneziana dichiara, 1.° che i libri » stampati e manoscritti estratti da alcune librerie di regolari di Venezia

duplicia exempla commutandi (1). Re quidem vera quaedam nec multa, nec maioris momenti coenobiorum spolia suppeditarunt; monasterium s. Michaelis de Muriano plura eaque non aspernenda. Fortunae vertit secundae quod municipium anno eodem *Breviarium romanum* ecclesiasticum (2) a Dominico cardinali Grimano reipublicae iamdiu oblatum, in sedem antiquam, scilicet bibliothecam nostram, e s. Marci *thesauro* transferendum iusserit (3). Cuius municipii laudi quoque tribuendum quod una dederit libros Marini Sanudi, titulo *Diarj veneti* (4), quos numero octo supra quinquaginta (5), sua manu vir ille vere eruditus ac patriae amantissimus, annis 1496-1533 exscripserat. Opus sane admirandum, non tantum quod auctor, triginta

» e dalla libreria di s. Michele di Murano, trasportati nella pubblica al-
» l'occasione della contribuzione convenuta colla repubblica francese, ma
» non trascelti dai commissarj della medesima, ed apparenti dalla nota al
» comitato nostro prodotta dal cittadino Morelli, restino assegnati alla bi-
» blioteca nazionale. Data li 17 annebbiatore [7 novembre] 1797. Dabalà
» presidente. »

(1) « La municipalità ec. dichiara: 3.° che in questi libri . . . . es-
» sendovene di duplicati, il bibliotecario Morelli sia autorizzato, secondo
» il solito, a poterne vendere o cambiare a profitto della libreria sopra-
» detta, passando però d'intelligenza col comitato di pubblica istruzione
» e tenendone l'opportuno registro. »

(2) *Fac-simile delle miniature contenute nel breviario Grimani, conservato nella biblioteca di s. Marco, eseguite in fotografia da Antonio Perini con illustrazioni di Francesco Zanotto* [qui eius libri historiam evulgavit]. Venezia, 1862, p. XLVI, 200, 4.° cum tabulis ultra centum.

(3) « La municipalità provvisoria di Venezia . . . . » Omissis . . . .
» Che il Breviario, documento illustre dell'arte del disegno, lasciato al
» passato governo dal cardinale Domenico Grimani, che esisteva nel te-
» soro della così detta chiesa ducale, sia preservato nella pubblica biblio-
» teca, a cui in origine apparteneva. Data 13 vindemmiatore [4 ottobre]. »

(4) « La municipalità provvisoria decreta . . . . . » Omissis . . . . .
» che i cinquantasei [58] volumi mss. esistenti nell'archivio dell'ex-con-
» siglio de' X, i quali contengono la storia veneta del celebre cronista Ma-
» rin Sanudo, siano presentati alla pubblica biblioteca. 28 vindemmiatore. »
[19 ottobre 1797].

(5) I. VII, 228-286.

octo annorum decursu, diligentia ad portentum perseveranti, universas diei cuiusque notitias descripserit, verum etiam folia impressa ac imagines virorum illustrium sui temporis, ligno sculptas, passim compingi curaverit.

CAP. XVI.

Bibliotheca manuscripta a Jacobo Nani dono data a. 1797.

Verum qui bibliothecam novae et augustae, si non pristinae, restituit dignitati, is fuit Jacobus Nani, qui anno millesimo septingentesimo nonagesimo sexto, quasi praescius damni ingentissimi, voluntatis extremae documento iusserat codices suos manuscriptos orientales cuphicos, latinos, graecos, italos, una cum nummis cuphicis in nostram bibliothecam esse inferendos, nummo aureorum duodecim praefecto Morellio, pro collocandis codicibus exhibito (1). — Omissis. — « Alla pubblica libreria di s. Mar- » co lascio tutti i miei mss. latini, italiani, greci, copti et » altri orientali che ascenderanno al numero di circa 1000, » e lascio ancora la cassetta gialla contenente le medaglie » orientali, che principiando dalle medaglie fenicio-puni- » che, e venendo sino alle moderne, presentano anche la » serie più copiosa che sia nota in Europa delle medaglie » cufiche, come appar dalle illustrazioni pubblicate dalla » virtù del sig. abbate Assemani .... Venezia 13 gennajo » 1796. »

Naniorum familia, patriciae nobilitatis fama Venetiis conspicua, magis vero nominis amplitudine, quae ex literarum et artium pulcherrimarum, ac eruditionis in primis antiquae profluit, ab ineunte saeculo decimo octavo « ne-

(1) Omissis. — « Al virtuosissimo sig. ab. Morelli sarà data una meda- » glia d'oro di 12 cecchini per le cure che si sarà prese di convenientemente assettare i manoscritti sopradetti nella pubblica libreria. »

» dum marmoribus inscriptis, signis, toreumatibus, num-
» mis, papyris, aliisque id genius monumentis; verum etiam
» codicibus manuscriptis colligendis impense animum ad-
» iunxit. Ex iis Bernardus, natu maior, reipublicae admi-
» nistrationem, in qua erat summe versatus, cum littera-
» torum hominum patrocinio felici iungens connubio, in
» domesticam bibliothecam instruendam egregiam operam
» contulit. Qui tamen potiora dedit incrementa, is fuit fra-
» ter Jacobus eques, qui cum primum pro republica navi-
» bus gubernandis praeesset, in iis praesertim insulis quae
» ionico, cretico et aegeo mari interspersae sunt, una cum
» antiquitatis reliquiis quamplurimis, codices graecos, quo
» etiam Aloysio fratri, senatorii ordinis viro, gratum face-
» ret, ad fratres afferri diligentissime curavit. Iis vero vita
» immature functis, quo graecis latini quoque, italici, o-
» rientales, cuphici codices accederent, equitis eiusdem
» ac Joannis fratris episcopi brixiensis, litteris sacris orna-
» tissimi, cura, Antonii Cocchii viri celeberrimi libri ma-
» nuscripti magno pretio coempti sunt, iisque alii ex aliis
» bibliothecis postmodum adiuncti. »

« Neque vero tanta est a Naniis diligentia adhibita,
» ut [quod hominibus plenisque vanis et illiberalibus usu-
» venit] monumenta haec omnia semetipsis tantummodo
» congesta vellent: quin rei litterariae consulentes, stu-
» diosis quibuscumque viris eadem numquam non patere
» voluerunt..... Codicum vero quam saepe copia facta sit,
» novissimae scriptorum ecclesiae veterum editiones ma-
» ximae declarant; in quibus a Bongiovannio, Mingarelliis
» fratribus, Galliciollio et Gallando, quum scripta gravissi-
» ma sunt iis recensita, tum opuscula nonnulla vulgata.
» Ac idipsum ex eo etiam cognoscere est, quod vir claris-
» simus Joannes Benedictus Mittarellius abbas camaldu-
» lensis, de codice saeculo decimoquinto exarato, quem a
» Naniis mutuo acceperat, opellas plurimas, illius praeser-

» tim aevi, sumpsit, ac in *bibliotheca manuscripta coenobii* » *s. Michaelis murianensis* nuper impressa dedit, nullum » quamvis indicium fecerit codicis Naniani, quo usus ipse » fuerat. »

« At quum e re litteraria sit, ac ex more quoque ut » qui codices multos habent, eosque luce dignos, quo docti » hominibus innotescant, publico aliquo scripto de iis refer- » ri curent; neque hoc a Naniis praetermissum est. » (1).

Tamen ut probe constet qualis et quantus bibliothecae nostrae thesaurus accesserit, unamquamque, iuxta linguam, uti mos est, qua excripti sunt, codicum syllogem penitius introspiciendam censeo.

Graecorum codicum, numero ultra tercentos, si aetatem considero, septuaginta ante saeculum decimum quartum excripti sunt; si loca unde sumpti, ii ex Thessalonica, Cypro, Creta, Casopo, Corcyra; ex monasteriis sanctae Catherinae Sinaitarum, ac s. Georgii de Zacyntho, s. Joannis Chrysostomi prope Jordanem, s. Ciriacae, magni Antonii Sabatiorum, Strophadum, Jesu Christi Selymbriae in Thracia familiae coempti sunt: si viros apud quos servabantur, nomina occurrunt Michaelis Pselli, Metodii patriarchae constantinopolitani, Joannis Trullini diaconi, Pachomii hieromonachi Doxiani, comitis Anastasii Metaxà, Macarii hieromonachi, presbyteri Marini Comità, Panage Frungati, Nicephori monachi, Bartholomaei Siropuli, Gregorii Melisseni, Ciriaci Benere, Georgii Blaci. Quanti vero aestimandi sint, liceat mihi iisdem verbis referre, quibus Carolus Andres, spartae huius studiorum peritissimus usus est: « Los codices griegos llaman mas la atencion. Hay » un codice antiquisimo de los quatro evangelios con le-

(1) Obelis annotata ex praefatione Iacobi Morellii ad codices mss. Nanianos [Venet. 1876, 4.°], quo nec aptius nec concinne magis dixissem, omnino sumpsimus.

» tras de oro, con letras coloradas, y con pinturas bastan-
» te buenas; varios otros evangeliarios del siglo XIII, XII,
» XI, y X; uno de ellos en papel de algodon escrito en el
» siglo XIII por un monge llamado Joasaph, pero las seis
» primeras hoias en pergamino, tomadas de otro codice del
» siglo XII: otros, aunque no tantos, de algunos libros del
» viejo testamento, entre los quales de los salmos en grie-
» go y en latin, con los canticos de Isaias, Esequias ec.
» Una coleccion de canones del siglo X; varios comentos
» de la escritura y cadenas de santos padres sobre algunos
» libros de ella; muchisimos y antiquisimos codices de san-
» tos padres, en algunos de los quales se hallan cosas ine-
» ditas, y en otros muchas y notables lecciones variantes.
» Son muy apreciables varios codices de autores eclesiasti-
» cos, los mas ineditos des los siglos baxos, algunos cato-
» licos, y otros cismaticos, donde se puede estudiar mejor
» la verdadera doctrina de la iglesia griega. Hay tambien
» varios aun de estos nuestros siglos hasta el presente, de
» los quales hubiera leido con particular gusto uno de un
» monge cismatico Pacomio Rhacendita contra Lutero, à
» quien dá todavia el nombre de fraile κατὰ τῦ φρα Μαρτὶ
» Λῦτερι. Hay tambien varios codices en griego vulgar, y
» uno de ellos escrito en parte en caracteres latinos; varios
» liturgicos antiquos y modernos, y generalmente para in-
» struirse a fondo en la doctrina y disciplina de la iglesia
» griega, con dificultad podrá hallarse tanta proporcion en
» otra alguna biblioteca. Además de los codices sacros y
» eclesiasticos hay no pocos otros historicos, filosoficos ec.
» si bien en esta clase non se vé cosa particular, sino lo
» son algunos comentos interlineales y marginales de al-
» gunas comedias y tragedias. Lo que se halla de curioso
» son varias traduciones de cosas italianas, como la del
» *Pastor fido* de Guarino, las de la pintura de Leonardo de
» Vinci, de Leon Bautista Alberti, y de Andres Pozzo. »

» Pero una de las cosas que bastan para hacer muy » preciosa aquella biblioteca, es la continuada serie de có» dices en que se hallan notas musicales y pinturas...... » Si Burney hubiera visto los códices de esta biblioteca, » con quanto major fundamento no hubiera podido hablar? » y con quantas bellas noticias y reflexîones sobre la mu» sica griega no hubiera podido enriquecer su historia....? » Para entender pues el estado de la música entre los grie» gos, no se hallan en otra parte tantos monumentos como » en la biblioteca Naniana, donde se ven sucesivamente, » desde hácia el siglo X hasta estos ultimos, varios códices » con sus notas musicales. »

» Aun podrá dar mas luces aquella biblioteca, para la » historia de la pintura de los griegos, siendo meior auxî» lio para esta las pinturas de los códices, que para la de » la música las notas musicales. Te he citado arriba un an» tiquisimo evangeliario con sus pinturas, se encuentran » pinturas en otras evangeliarios, y se ven pinturas en » gran número en aquellos códices de todos los siglos, y en » ellos se puede ver sucesivamente la decadencia ó los pro» gresos de la invencion, del diseño, y del colorido entre » los pintores de la Grecia (1). »

Tanti thesauri copiam illustrandam Bernardus Nanius, Joanni Aloysio Mingarellio, congregationis canonicorum regularium s. Salvatoris Bononiae abbati commisit, ibique propriis sumptibus catalogum (2) dedit, in quo quidem accuratam rerum pertractatarum descriptionem, non item lautiora critices studia commendamus.

Singularem utique laudem in hac sparta exornanda

(1) *Cartas familiares.* Madrid, 1790, t. III, p. 187-191.

(2) *Graeci codices manu scripti apud Nanios patricios venetos asservati.* Bononiae, 1784, p. VIII, 539, 4.º

adeptus est Jacobus Morellius, dum latinos (1) et italos (2) codices describit; non enim tantum cuiusque etiam tractatiunculae principia [quod minutiori, plus aequo, diligentia prosequitur Mingarellius] ac externum codicis habitum obtulit; sed in opus et auctorem, notis brevioribus, animadvertit; lectorem monuit de textibus ineditis; editos quandoque contulit; adiuncta historica minime praeteriit; opuscula inedita ex codicibus deprompta fini utriusque catalogi suffixit; expositionem indicibus instruxit, veste politiori ornavit. Utinam eundem numerum, idem pretium latini et itali, ac graeci codices gloriarentur. Ex illis enim quatuor tantum saeculum decimum secundum, duo duodecimum attingunt; unus ex istis decimum tertium, tredecim decimum quartum, decimum sextum fere omnes. Nihilotamensecius ex latinis profero a. *partem psalmorum et hymnorum* saeculi decimi secundi; b. *officium b. Mariae virginis*; c. *statuta urbium Etrurie*; d. librum *de machinis bellicis* Mariani Jacobi, cognomento *Tacolae,* quo usus est Napoleon tertius imperator operi ornando: *Etudes sur le passè et l' avenir de l' artillerie.* Paris, 1846-1863, tom. IV, 4.° e. Theophili monachi opus *de coloribus et arte vitraria ac fusili* (3), a Morellio, quasi per anatomen, catalogo eodem p. 33-41 excussum. Italis vero insunt opera antiquio-

(1) *Codices manuscripti latini bibliothecae Nanianae a Jacobo Morellio relati. Opuscula inedita accedunt ex iisdem deprompta.* Venetiis, 1776, p. IV, 202, 4.°

(2) *I codici manoscritti volgari della libreria Naniana, riferiti da don Giacomo Morelli. S' aggiungono alcune operette inedite da essi tratte.* In Venezia, 1776, p. 204, 4.°

(3) L. VI, 199 « De los latinos el que hubiera yo examinado con mas » gusto, y desearia mucho que se imprimiese, es uno que tien por titulo: » *Theophili monachi* . . . . . Este, como ves, es una copia del codice de » Viena, lo que le hace perdere mucho de su merito extrinseco, pero le » queda el intrinseco por la muchas y apreciables noticias que dà de la » pintura y de las otras artes de aquellos tiempos. » Andres, *Cartas*, III, p. 186.

ra de mathesi (1), chemia (2), artibus politioribus (3), humanioribus litteris (4), historia (5), praesertim Etruriae (6). Quos vero praeter ceteros codices commendes sunt a. *liber precum* elegantissime depictus, in usum Herculis Atestii Ferrariae principis, b. opera varia Danielis Barbari *de re theologica, architectonica, perspectiva*; c. *de arte fusili*, Benvenuti Cellini; d. *de militia maritima* Christophori Canal; e. *tabulae geographicae* Georgii Calapode et Baptistae Palnese; f. *comoedia* Dantis Aligherii; g. poemata *provenzali*, uti dicunt, sermone exarata. Unde codicum latinorum et italicorum pars potior originem ducat, edocent nomina inscripta eorum quibus pertinuerant: hi sunt, praeter nostros Franciscum et Danielem Barbarum, Dominicum cardinalem Grimanum, Marinum Sanudum, Marium Savorgnanum; florentini Antonius, Raimundus et Jacobus Cocchi, Gones Manettus, Vincentius Vivianus, Joannes de Ghirigoro, Andreas de Signorino; volaterrani Caspar Zucchi episcopus Auximi, Petrus Riccobaldus, Justus Guiducci; chartusia Senarum ac Antonius Landucius senensis; Antonius Leonardi filius de Montepulciano; Silvius Antonianus cardinalis; Angelus Marzi episcopus assisiensis; Leo Baptista Alberti, Julianus Roberti de Corsinis, Josephus del Papa.

Quod vero splendidioris bibliothecae dignitatem, quam augustam dixerim, auxerat, nomenque Naniae familiae nova luce suffunderat, series est centum sexdecim codicum mss. orientalium, lingua nempe siriaca, assiriaca, ara-

(1) I. IV, 41-43, 60.

(2) I. IV, 54-56.

(3) I. IV, 44-47.

(4) I. II, 71-72, 74, VI, 34-35, 82, 116; IX, 123, 139; X, 37, 41-45; XI, 36, 38-39.

(5) I. V, 34-35, 37-38; VI, 81, 83-86; VII, 88, 222-224.

(6) I. II, 82, 125, 130; IV, 53; V, 36, 39; VI, 89-101, 106, 108, 111-115, 118-121, 123-124, 127-128. 139; VIII, 10-12; X, 38; XI, 37.

bica, persica, turcica, coptica, sinensi, a saeculo usque decimoquarto ad decimum octavum exaratorum. Ex his qui de religione, mathesi, iure, medicina, historia, arte rethorica, poesi pertractant, viri rem penitus callentes laudarunt a. *grammaticam arabicam* lingua hispanica (1); b. historiam Alexandri Magni, cum picturis (2); c. *historiam Taberi*, codicem pretiosissimum habitum (3); d. *lexicon verborum et dictionum rariorum quae in Corano, ceterisque libris legalibus occurrunt* (4); e. *historiam animalium* a Domairi exscriptam (5). Exinde quantam orientales codices Naniani thesauri partem in Marciam bibliothecam intulerint, iure testatus est vir horum studiorum peritissimus Simeon Assemani, in seminario patavino linguarum orientalium antecessor, qui, voluntati equitis Jacobi Nanii morem gerens, eorum catalogum (6) ampliori forma contexit, una cum

(1) Or. 54. « Gramatica arabiga en castellano con su dizionario de » nuestro monge Geronimo fr. Pedro de Alcalà, la qual tien las pala- » bras arabigas en arabe, quando en las impresas, si mal no me ne acuer- » de, estàn en caractéres castellanos o latinos. » Andres, *Cartas*, III, p. 191.

(2) Or. 40. « Romance persiano o historia de Alexandro, quien era » para los orientales, como para los nuestros lo es Carlo-Magno, asunto » de fábulas y romances. Lo que tien este codice de particular, à mas de » una serie aunque imperfecta de los monarcas persianos, que puede dar » algunas luces para la historia, son las muchas pinturas que se ven por » todo él, todas llenas de oro, de algunos colores muy vivos, pero de » mal diseño. Entre otras hay dos de Mahoma montado en un caballo, » con cabeza y cara, como las de los angeles que están á su rededor, y » arrebatado al septimo cielo, y todo el contorno está lleno de angeles; » en una se ve hácia lo alto la mano de Dios, y en la otra á la parte » de abaxo la mezquita de la Meca, que està bastante bien diseñada. Ge- » neralmente observaba que los cabalos y otros animales están mucho me- » jor diseñados que los hombres. » Andres, ibi, p. 191-192.

(3) Iosephus de Hamer in *Biblioteca italiana*, t. LXII, p. 307.

(4) *Moghribsil-lughat*, o *rarità della lingua del Motarvaz* Ibi, p. 308.

(5) Or. 115-116.

(6) *Catalogo de' codici manoscritti orientali della biblioteca Naniana, compilato dall' abate Simone Assemani. Vi si aggiunge l' illustrazione delle monete cufiche del museo Naniano. Padova*, 1787-1792, parti II, 4.°

nummorum cuphicorum musaei indice, a nobili testatore bibliothecae nostrae pariter legati. In quo etsi sint qui, linguarum orientalium studiis nostro aevo adauctis addicti, errata deprehendant (1); maximam certe laudem auctori tribuendam sentient, quod ditissimae codicum syllogis (2) partem non aspernendam, ante octoginta annos, describendam auserit. Ne vero tantae orientalium codicum segeti varietas deesset, clarissimus donator sexaginta quatuor membranas collegerat codicum aegyptiorum, sahidica vel thebaidica dialecto, ante saeculum decimum conscriptorum fragmenta (3) continentes, quas, eius impensis, Joannes Aloysius Mingarellius describendas (4) insumpsit. Utinam collectionis nostrae dignitati incrementa dedissent codices haebraici sexaginta tres, quos Joannes Bernardus De-Rossi publice commendaverat (5) et Joannes Baptista Galliciollus in indicem contulerat (6)!

Modo quis credat eam, cui maxime inerat defuncti coniugis voluntatem devenerari, omnem e converso movisse lapidem, ut testamenti temeraret sanctitatem? Ete-

(1) « . . . . Più numerosi sono gli sbagli del suo catalogo, tutte le » volte che si tratta di un codice in lingua turca o persiana, le quali lin- » gue furono qualche volta da lui prese l'una per l'altra. » *Bibliot. ital.* t. LVII, p. II, p. 107.

(2) Iosephus de Hamer de Purgstahl, qui tamen nostrorum codicum numerum plus aequo auget, sic scribit; « Di codici antichi persiani o tur- » chi ricca è la biblioteca di san Marco, che gareggia coll' Imperiale di » Vienna, quanto al numero de' codici, possedendone in circa quattrocento, » compresavi la biblioteca Naniana. » *Bibl. ital.*, ibi, p. 306.

(3) Or. 192-193.

(4) *Aegyptiorum codicum reliquiae, Venetiis, in bibliotheca Naniana asservatae.* Bononiae, 1785, p. CCCLXIII, LXXII, 4.º

(5) « Superiores tres codices [Iob, proverbia, Isaiam], Nanianos, » partim ego Venetiis, partim pro me in selectis locis perhumaniter con- » tulit cl. Galliciolli. In eadem bibliotheca vidi etiam et in selectis locis » contuli Iobum metrice distributum, in Machazor membran. in 4.º sub » initio mutilo. » *Variae lectiones.* Parmae, 1784, I, p. CXXX-CXXXI.

(6) *Catalogus* [autographus] *codicum haebraicorum bibliothecae Nanianae.* L. XIV, 163, f. 1-4.

nim enimvero cum vidua Mocenigo-Vendramin, primum filii sui iurium patrocinio insimulato, codicum partem denegaret; dein a commissariis gallicis Brunet et Rolland, in eorundem raptum anno 1798 nitentibus, aureorum octoginta pretio se redemisse testaretur; rei traditio usque ad maium anni millesimi octingentesimi dilata est. In eo tamen, ne veritatem praeteream, hoc turpe prava haeredis voluntate accidit, ut libri in impressis catalogis minime descripti subtraherentur; haebraici nimirum et samaritani, de quibus superius relatum; plures arabici, latini et italici, nec non omnes a familia iadertina Danieli, post impressionem catalogi, coempti.

Ne grati animi testimonium tanto debitum donatori, deesset; memoriam tradidit posteris hic tutulus marmore insculptus: JACOBO . NANIO . EQVITI — LITTERIS . AC . SCIENTIA . VSVQ . REI . NAVALIS . CLARO — OB . CODICES . GRAECOS . LATINOS . ITALICOS — ORIENTALES . ET . NVMMOS . CVFICOS — INSIGNI . BIBLIOTHECAE . INCREMENTO — A. M.DCC.LXXXXVII — LEGATOS . M. P.

CAP. XVII

Lodovici Arnaldi legatum a. 1800 — Catalogi auctio a. 1802 — Ab Austriacis Vindobonam translata ann. 1804-1805.

Viris de re nostra benemerentibus, sub fine saeculi decimi octavi, merito tribuendus est comes Ludovicus Arnaldi, quondam Vincentii, qui bibliothecae nostrae, praeter exemplar membranaceum propriae orationis Marco Fuscareno [Venezia, 1765] volumina tredecim, manu propria exscripta, studiorum ex operibus Wolfii, cui spartae ornandae magnam vitae partem insumpserat, legavit. « Pa- » dova, 24 febbraro 1800. » — Omissis... « Tutte le mie

» fatiche sul Volfio metto alla libreria di s. Marco e la mia » orazione in pecora. » Ex codicillo authentico apud notarium Julium Storni. Ea sunt: a. *Saggio sopra la filosofia in genere*; b. *Saggio di logica teorica e pratica*; c. *Cosmologia generale*; d. *Psicologia razionale ed empirica*; e. *Saggio di ontologia*; f. *Teologia naturale*; g. *Corso mnemonico di fisica sperimentale*; h. *Gius delle genti*; i. *Gius pubblico universale* (1).

Qui vero, saeculo incipiente decimo nono, spem ingesserat, ut tanta codicum accessio in publicum usum opportune describeretur, is fuit Jacobus Morelli praeclarissimus bibliothecae praefectus, quod ante annos aliquot libros tum manuscriptos, tum impressos familiarum Farsetti, Nanii, Pinelli (2) pari laude illustraverit. Anno reapse millesimo octingentesimo secundo *Marciae bibliothecae* tomus primus, eius opera, editus est (3), quem proxime insequentes breviori vel longiori intervallo exciperent censendum erat. At egregium auctoris incoeptum non tantum muneris sibi demandati curae sexcentae, ac praesertim cum exteris viris epistolarum de re litteraria commercium distulerunt, quam methodus in codicibus ad unguem, uti dicunt, excutiendis adhibita. Exemplo sit editum volumen, quo codices, summatim bis centum octoginta septem, ita descripti sunt, ut ex graecis, numero biscentum septuaginta [p. 1-320], centum viginti sex a Zanetti et Bongiovanni illustratos, emendationibus datis, egregie siquidem, retractaverit; ex latinis septemdecim tantum [p. 324-477] ex bibliothecis palatina d. Marci, Matthaei Canonici, propria obtulerit.

(1) I. II, 58-70.

(2) *Bibliotheca Maphaei Pinelli, magno iam studio collecta, descripta, et annotationibus illustrata a Iacobo Morelli.* Venetiis, 1787, vol. VI, 8.º

(3) Morelli Iacobi, bibliothecae regiae d. Marci Venetiarum custodis, *Bibliotheca manuscripta graeca et latina.* Bassani, ex typogr. Remondiniana, 1802, p. XI, 499, 4.º

Gallicae depraedationis turpitudo e mente nondum exciderat, cum novas iacturas, doloso prorsus ingenio, austriacus dominator parabat. Taceo quod anno millesimo octingentesimo secundo pretiosa incunabula membranacea, non ullo redimenda pretio [v. p. 21], in bibliothecam palatinam vindobonensem invehi iusserit imperator Franciscus, qui rapacitatis dedecus dono librorum, qui in Marcia desiderarentur, fucato tutelae velamine, obduxit (1). Quod autem ad codices manuscriptos, in subiecta materia, propius se refert, nullo modo praetermittere licet. Franciscus Sebastianus Gassler, a tabulario aulico vindobonensi, missus est Venetias sub initio anni millesimi octingentesimi quarti, specie venetae historiae in codicibus manuscriptis scrutandae, verius tamen consilio monumenta historica subtrahendi. Data a potestate suprema bibliothecae praefecto facultas libros a Gassler petitos commodandi. Apochae redditae, ne ulla deesset iniquae fraudi forma iuridica. Dolet proinde referre annis 1804-1805 Gasslero Venetiis commoranti oblata domicilio tractanda opera manuscripta: a. *Pacta veneta cum imperatoribus Occidentis, annis* 840-1349, ab Andrea Dandulo duce collecta (2), nomine *Liber*

(1) Decretum datum Venetiis, die 13 maii 1802, bibliothecae praefecto: « Volendo sua maestà, per quella protezione che deve alle scienze, » raccogliere nell' i r. biblioteca di Vienna, dove trovansi ora tutti i libri » più rari, già sparsi nelle varie biblioteche di tutta la monarchia, anche » i più insigni ora esistenti nell' i. r. biblioteca di s. Marco, ma volendo » nel tempo medesimo accrescere sempre più i mezzi di erudizione nelle » sue nuove provincie, e dare alla principal biblioteca che ha in Italia » un pegno della sua munificenza, ha commesso al governo di farsi consegnare dall' i. r. bibliotecario abate Morelli li sei libri nell' annessa » specifica, per trasmetterli colle dovute cautele a Vienna, e di eccitare » il medesimo a specificare quali delle opere più cospicue, che potrebbonsi » facilmente trovare o in Vienna, o in altra città degli ii. rr. stati, manchino alla biblioteca di s. Marco, onde poternela arricchire . . . . . »

(2) L. XIV, 73.

Blancus (1); b. *Hieronymi Bogii, historiarum de bellis italicis ann.* 1494-1541 (2); c. *Chronicon venetum Caspari Zancaruolo tributum,* ad annum 1446 (3); d. *Repertorium chronici Marini Sanudo* (4); e. *Chronicon venetum Antonii f. Matthaei Curato,* ad annum 1457 (5); f. *Index codicis diplomatici Trevisanaei,* ab Apostolo Zeno confectus (6); g. *Le livre des Assises et des Usages du royaume de Jerusalem* (7). Quid quod et pretiosissima Marini Sanudi diaria autographa (8), de quibus supra, decretum vindobonense, ne simulato quidem pudore, cum ceteris Gasslero commodatis ad urbem imperii principem mandat transmitti. Porro, cum longo annorum decursu, commodata volumina minime restituerentur, putavi mei esse officii haec solemnioribus formis repetere, eo magis quod Josephus Chmel, a tabulario vindobonensi, me certiorem redderet codices, apochis retro datis, posse redimi. Vindobonam, anno millesimo octingentesimo quinquagesimo, contendo; negotiorum exterorum ministerium rogo de bibliotheca nostra in iura propria vindicanda. Quid illud? Apochas prolatas detinet per infamiam, respondens consultius esse eos codices tabulario aulico [Haus-Hof-und Staats-Archiv] asseri (9).

(1) Regesta huius libri, ex tabulario vindobonensi, dederunt doctores Tafel ac Thomas, volumine octavo dissertationum regiae academiae monacensis [München, 1856, p. 45-54]: *Der doge Andreas Dandolo und die von demselben angelegten Urkunden-Sammlungen zur Staats-und Handelsgeschichte Venedigs; mit den Originalregistern des Liber Albus, des Liber Blancus, und der Libri Pactorum, aus dem Wiener Archiv:*

(2) L. IX, 98.

(3) I. VII, 49-50.

(4) I. VII, 158.

(5) I. VII, 152.

(6) I. II, 20.

(7) Gall. 5.

(8) I. VII, 228-286.

(9) Omissis . . . . . . « In quanto concerne la restituzione di questi

CAP. XVIII.

Manuscripti codices a. 1811 ex monasteriis abrogatis; a tabulario generali veneto ann. 1809, 1812, 1813; ab Hieronymo Ascanio Molin a. 1813.

Novum, idque splendidissimum, accessionis argumentum Napoleonis decretum, quo cuiusque ordinis monasteria sublata, eorumque bona fisco addicta sunt, anno 1810 obtulisset, nisi eorum bibliothecae [optimorum studiorum, usque a dimidio saeculo decimo octavo, fervore decrescente] voluminum numero et pretio imminutae fuerint; Gallorum violentia quod reliquum summi erat habendum subtraxerit; longus denique a data lege ad librorum traditionem temporis decursus facilem surripiendi occasionem praebuerit. Plures siquidem in tabulario domestico reperio venetorum coenobiorum memorias, quorum bibliotheca nostra quasi haeres dicta est. Ea sunt septem s. Matthaei in insula s. Michaelis de Muriano; quatuordecim Carmelitarum discalceatorum; novem Capuccinorum in insula Judaica; quinque Minorum observantium ad sanctum Franciscum *della Vigna;* centum triginta quinque congregationis fratrum de Somasca, nomine *della Salute;* octo clericorum regularium quos *Teatini* vocant; quindecim presbyterorum oratorii quo loco dicunt *alla Fava.* Pauca admodum et quae vix commendanda sint, obtulerunt domus Benedictinorum s. Georgii majoris, ordinis Praedicatorum ad ss. Joannem et Paulum, Eremitarum s.

» manoscritti, il ministro degli affari esteri non è in grado di aderire alla
» domanda dell' ab. Valentinelli, perchè interessi eminenti di stato moti-
» varono la loro consegna all' archivio di stato, ed esigono che siano anco
» in avvenire custoditi in questo deposito centrale. . . . . . Vienna, 30 no-
» vembre 1850. Hann. »

Clementis, ordinis Servorum D. Mariae, Reformatorum d. Bonaventurae, Minorum conventualium ad s. Mariam *dei Frari.* Potiora, hac vice quoque, Camaldulenses s. Michaelis de Muriano dederunt; ex ea enim bibliotheca, quam Joannes Benedictus Mittarellius egregie descripsit (8), in nostram codices manuscripti octoginta graeci, latini, itali, gallici invecti sunt. Utinam conspicui huius thesauri partem potissimam minime subtraxissent monachi domestici Maurus Cappellari [Gregorius papa XVI] et Placidus Zurla [cardinalis], ac secum Romam deduxissent; pars enim ornatissima bibliothecae s. Gregorii in Monte Coelio, quam spolia s. Michaelis ditarunt, nostrae incremento cessisset.

His additi sunt anno millesimo octingentesimo nono, duodecimo, decimotertio codices manuscripti numero ultra viginti, graeci, latini, itali, de rebus sacris, historicis, philologicis, ex tabulario generali Venetiarum.

Qui vero institutum nostrum universum basilice ornavit, is est Hieronymus Ascanius Molin patritius venetus, qui moriens die octava maii anni millesimi octingentesimi decimi quarti, bibliothecam haeredem instituit librorum impressorum; monumentorum antiquiorum et ex aevo medio; nummorum cuiusque aetatis et metalli; *coemeliorum* multiplicis generis et materiei; lapillorum nobilium exsculptorum; tabularum ex cupro cum figuris incisis. — Omissis — « Venezia, 24 febbrajo 1813. Ma » perchè..... mi ricordo di aver una patria da me singo- » larmente amata, per dare ad essa di questo mio attacca- » mento l'ultimo saggio, lascio *iure legati* alla comun di » Venezia e a quei magistrati che la rappresentano, ripor- » tate dal governo le necessarie abilitazioni, onde la comu-

(8) *Bibliotheca codicum mss. monasterii s. Michaelis Venetiar. prope Murianum, una cum appendice librorum impressorum saeculi XV. Opus posthumum.* Venetiis, 1779, vol. XXIV, 1256, f.° Appendix, col. VIII, 491.

» ne suddetta debba interamente godere del legato infra-
» scritto, quattro mila volumi, trascelti questi a giudizio
» del bibliotecario di s. Marco fra li più di numero da me
» posseduti a stampa, e le stampe tutte cavate da pittorici
» disegni, ed altri disegni pure a penna, ad acquerello e
» colori, ch' esistono presso di me, detratte quelle stampe
» che in quadri adornano qualche stanza ec., ed essere ap-
» plicati nel modo che segue, cioè: i libri, stampe e dise-
» gni, li cammei, pietre incise, piccoli bronzi, vasi, e tutti
» gli altri oggetti che hanno merito non solo per titolo del-
» l' arte, ma ancora di antichità, e così pure tutte le me-
» daglie, saranno applicati e applicate alla biblioteca reale
» di s. Marco di Venezia, per essere perpetuamente conser-
» vati e conservate rispettivamente a benefizio del pubbli-
» co studioso. » Quae autem ad codices manuscriptos propius se referunt, ea sunt diagrammata numero ultra tercenta, auctorum pleraque, donatoris tempore celebriorum: Casparis Diziani, Francisci Simonini, Petri Antonii Novello, Joannis Baptistae Piazzetta, Joannis Baptistae Tiepolo, Francisci et Jacobi Guardi, Marci et Sebastiani Ricci, Gregorii Lazzarini, Laurentii Garzieri, Antonii Molinari, Nicolai Renieri, Elisabeth Sirani, Hieronymi Pilotti, Antonii Piva, Antonii Pellegrini; nec non summorum in arte, Jacobi Palma iunioris, Paris Bordone, Julii Caesaris Proccacini. Reapse picturae hae lineares voluminibus tribus (1) distributae, referunt vel haematite [*a matita*, a lapis], vel coloribus aqua dilutis *[all' acquerello, a guazzo, a tempera]*, vel iis tritis et in pastillum figuratis *[a pastello]*, vel oleo, vel scita lucis et umbrae compositione *[a chiaroscuro]*, virorum et mulierum imagines, monumentorum prospectus, visus regionum, constructionum inventa, amaenioris picturae argutias. Grata exinde bibliotheca titulum marmo-

(1) I. IV, 153-155.

re inscripsit : HIERONIMO ASCANIO MOLINO HIER. F. P. V. — OB QVATVOR MILLIA VOLVMINA TYPIS EDITA — SIGNA AENAEA MARMOREA — ALIAQ. MONVMENTA — ET NVMISMATA CVIVSQVE AETATIS — IN VSVM CIVIVM LEGATA — AN. M. DCCC.XIII.

CAP. XIX.

Rapta a Gallis a. 1797, nobis a. 1816 restituta.

Napoleonis caesaris fortuna, anno millesimo octingentesimo decimo quinto, penitus occidente, qui rei publicae in Europa gerendae praesunt, per legatos Vindobonam conveniunt, ibique, angli marescalli Wellingtonis praecipue officiis (1), inter cetera pacis universae componenda instrumenta, monumenta artium et litterarum violenter sublata Italiae curant restituenda. Exinde liber baro de Ottenfels, qua austriacae aulae legatus, die vigesima octobris eius anni nuntiat Morellio praefecto : « Sa maiesté l'empereur » notre auguste maître ayant daigné me charger de la com- » mission honorable de reclamer du gouvernement français » tous les livres, manuscrits et autres objets de litterature, » enlevés pendant la guerre de revolution, par des commis- » missaires français aux villes et établissements litteraires » du royaume lombardo-venetien, je m'empresse de vous » donner la nouvelle agréable, Monsieur, que j' ai terminé » heuresement cette commission.

» I' ai en particulier eu le bonheur de retrouver touts » les manuscrits grecs, latins, orientaux et autres appar- » tenant á la celebre bibliothéque de s. Marc, confiée a vos » soins, monsieur l'abbé. Les listes exactes et detaillées que

(1) Vide eius epistolam legato Castlereagh Parisiis datam 23 septembris 1815, in *Martens, Recueil des Traités*, t. X, p. 642-651.

» vous avez fournies à cet effet, m'ont été d'un grand se-
» cours, de sort qu'il ne manque pas un seul des obiets
» réclamés par votre établissement. Il en est de même des
» editions du 15.me siecle et des editions aldines, ainsi que
» des anciennes ouvrages de musique; trois ou quatre seu-
» lement des derniers qui d'après la declaration des con-
» servateurs de la bibliotheque de Paris, n'y sont jamais
» arrivés, n'ont pu être retrouvês. »

Reapse mense martio anni proxime insequentis ipse liber baro codices manuscriptos, editiones rariores, harum exemplaria membranacea bibliothecae nostrae tradidit, non ita tamen ut verba: *de sorte qu'il ne manque pas un seul des objets réclamés* facto respondeant.

Volumina Parisios anno 1797, partim ex bibliotheca nostra, partim ex coenobiis delata sunt numero quatuorcentum triginta duo; anno vero millesimo octingentesimo decimo sexto quatuorcentum septendecim tantum restituuntur. Eorum quae ex Marcia bibliotheca idem quidem numerus, nisi quod loco codicis membranacei longe pretiosi *historiae Thucydidis* ex saeculo decimo (1), datus est chartaceus ex decimoquinto (2): non idem ex coenobiis. His anno millesimo octingentesimo decimo sublatis; iustitiae congruum videbatur ut, antiquis in urbe domiciliis eversis, in Marcianam, quasi in securitatis portum deveherentur. Quod accidit revera; quo modo dicam. Ex codicibus deerat membranaceus saeculi XII, *Joannis Cassiani collationes* continens: item editiones quinque saeculi deci-

(1) Codicem hunc a coenobio ss. Ioannis et Pauli Venetiar. anno 1789, nostris adiectum summa laude prosecutus est Montfauconius in *Diar. ital.* p. 47; descripsit vero Berardellus in *Catal. codd. gr. bibl. ss. Io. et Pauli*, in *Nuova raccolta Calogerà*, t. XX, p. 223.

(2) Gr. VII, 50.

miquinti (1), tres decimisexti (2), duae ex Aldi praelo (3), tres ad musicem se referentes (4). Artem iniquiorem ostendunt permutationes impressorum saeculo decimoquinto (5), et quae Aldi officinam illustrant (6); volumina deficientia (7); folia avulsa (8); picturae lineares abscissae (9). Adde quod ex impressis volumina plura sine marginibus, non compacta restituta sunt. Turpiora enarrabo. Etsi epistolae exemplo Ottenfelsio a Morellio dato, hic clam adscripserit: « La consegna de' libri fatta in libreria lo fa conoscere un » grand' ignorante, » nihilotamensecius non inscitiae tantum, sed perfidiae quoque nota Ottenfelsio inurenda, quod

(1) A. Gellii, *Noctes atticae.* Brixiae, s. a. f.° — Strabonis, *Geographia.* Venet. 1472, f.° — Terentii, *Comoediae.* Venet., 1471; Mediolani, 1476. — Xenophon [compactus cum Caesare] 1480. S. nota f.°

(2) Guarini Veronensis, *Erotemata graeca.* Ferrariae, Mazochius, 1509, 8.° — Franc. Philelphi, *Epistolae.* Venet. 1502, f.° — Sedulii, *Opera.* Mediolani, 1501, 8.°

(3) *Anthol. graeca,* 1503, 8.° — Bembi, *Aetna,* 1495, 4.°

(4) Da Sagliano Marco, *La Dafne.* Firenze, 1608, f.° — Corradi Flaminio, *Stravaganze d' amore.* Venezia, 1616, f.° — Lasso Orlando, *Le lagrime di s. Pietro del Tansillo.* S. l. 1598, f.°

(5) Pro editione mediolanensi Gafurii, *de musica* a. 1497, data est brixiensis eiusdem anni; pro veneta Perotti, *rudimenta grammatices* a. 1476, editio anni 1488; pro Plinii, *de gestis Romanorum* sine nota, opus anonymum pariter sine nota; pro Prisciano a. 1470, alter a. 1472; pro Virgilii operibus a. 1473 Venetiis impressis, eius *Georgica,* sine nota.

(6) Ea sunt: a. exemplar chartaceum suffectum membranaceo Ecubae et Iphigeniae Euripidis anni 1507; b. editio communis anni 1514 Virgilii perrarae a. 1501; c *Institutiones* Quintiliani a. 1521 excellentiori a. 1514; d. mutilae sub fine editiones *comoediae* Dantis ac *de factis et dictis* Valerii Maximi impressionibus annor. 1502, 1534; e. *Enarratiunculae in Thucydidem* anni 1503 Xenophonti compacto cum Herodoto a. 1502.

(7) Aristotelis operibus ex praelo Aldi, sex voluminibus a. 1495–1498 deest *Organum,* seu volumen primum.

(8) Tredecim *historiae naturali* Plinii a Londino versae [Venetiis, 1476]; extrema operi eidem [Venet., Ienson, 1472]; quinque cum Arato et Proclo *veteribus astronomis* [Venet., Aldus, 1499].

(9) Desiderantur figurae xilographicae in *comoedia* Dantis [Firenze, 1481]; picturae minio obductae in *Le cose volgari* Francisci Petrarchae [Aldus, 1501].

ex libris coenobiorum venetorum Marciae restituendis bina incunabula membranacea (1) cesareae vindobonensis accessise instruat parisiensis praefectus Van Praet (2): ex quo rite suspicor et alia inibi esse nobis surrepta.

Codices mss. ex Venetiarum coenobiis Lutetiam Parisiorum missi, tunc temporis nobis restituti sunt duodecim graeci, latini septem, tres itali. Annoto ex primis, omnibus ex bibliotheca s. Michaelis de Muriano, membranaceos saeculi undecimi: *Quatuor Evangelia; Catenam graecorum patrum et Evangelia; s. Joannis Chrysostomi Homelias* XLIX, *Homelias* XII; *Theodoreti enarrationes in Psalmos*; item saeculi duodecimi *s. Joannis Chrysost. in Epistolas Pauli, eiusdem Statuarum libros*. In latinis praecellunt *S. Augustini expositio in Psalmos* et *s. Gregorii moralia* saeculi duodecimi. Qui vero et habitus dignitate et lectionis emendatione commendantur, sunt duo codices s. Zenonis (3) saec. decimitertii et decimiquarti, ex clericis regularibus, quos vocant Teatinos s. Nicolai *dei Tolentini* Venetiarum. Ex italis laudem sibi maximam vindicat Dantis comoedia, cum picturis ex saeculo decimoquarto. Longe pretiosora intulerunt volumina impressa, quorum tractationi nullus hic locus.

Perenni huic custodiendae codicum vindicatorum memoriae, Francisci imperatoris, qua restitutoris, protome anno 1817 decreta, anno vero 1824, opera Josephi Pisani carrariensis exculpta est, cum titulo: MVNIFICENTIA — IMP. FRANCISCI . I. AVG. — BIBLIOTHECA — AMPLIATA . AVCTA — CODICIBVSQVE — RVRSVS . ADEPTIS — LOCVPLETATA . A. MDCCCXVII.

(1) S. Augustini, *De civitate Dei*. Venet. Ienson, 1745, f.° — *Biblia sacra*. Venet. Ienson, 1479, f.°

(2) Catal. des livres imprimés sur velin, t. I, p. 29, 279.

(3) L. II, 83, 85.

CAP. XX.

Aucti codices mss. legatis Joannis Antonii Ruzzini et Francisci Donà annis 1816-1817.

Anno eodem 1816, Joannes Antonius Ruzzini supremum amoris testimonium tribuit patriae, cui moriens codices mss. latinos (1), italos (2), gallicos (3) reliquit. Eos, pleraque de re veneta publica agentes, clarissimus donator iure haereditario, a Carolo Ruzzino receperat, quod confirmant quoque acta in conventibus caroloviciano a. 1699, traiectino, passeroviciano, quibus vir hic aderat pacis sequester, antequam supremam reipublicae dignitatem iniret. Nec deerant in iis scripta de re historica, diplomatica externa, militari, numismatica.

Jacturae porro gravissimae, quam superius attigimus, ubi de diariis autographis Marini Sanudi Vindobonam translatis scripsimus, partim vindicandae occurrit Franciscus Donà, qui, cum reipublicae historiographus esset, exemplar ex eo describendum in proprios usus curavit, idque moriens nobis legavit. Quae prona generosi animi dispositio etsi mala haeredum voluntate in annum diferretur, tamen fisci officio intercedente, anno 1817, eius operis volumina novem supra quinquaginta (4) bibliothecam ditarunt; eoque magis quod eorum unicuique nominum et rerum index satis amplus addatur. Quantum emolumenti historiae non tantum venetae sed et exterae quoque studiosi inde hauserint, evincunt opellae exinde identidem sumptae. Ravvdon Brown anglus, Venetiis, patria propemodum cha-

(1) XIV, 206-207.
(2) IV, 156-159; VI, 190-193; VII, 380-418; X, 128-131; XI, 95-96.
(3) 21-22.
(4) I. VII, 419-477.

ritate devinctus, narrationem, diligentia incomparabili, ex opere contexit, excerpta interserens quae Sanudi vitae et operibus lucem affundunt plurimam (1). Idem dedit anglice ex eodem sub forma compendii, regesta notitiarum quae ad res anglicas referuntur (2). Societas historica zagabriensis ea protulit ex integro, quae Slavorum meridionalium historiam attinent (3). Gustavus Wenzel archigymnasii pestinensis antecessor in *Actis academiae scientiarum pestinensis*, vitae Christophori Frangipane periodum [1514-1518] digessit qua carcere Venetiis detentus est (4); serius summarium relationis [19 iulii 1519] Aloysii Bon veneti in Hungaria oratoris (5). Epistolae quoque (6); solemnitatum narrationes (7), aliaque eiusmodi eruta exinde sunt.

(1) *Ragguaglio sulla vita e sulle opere di Marin Sanuto detto il iuniore, veneto patrizio e cronista pregevolissimo dei secoli XV e XVI, intitolato dall'amicizia di uno straniero* [Rawdon Brown] *al nobile Iacopo Vincenzo Foscarini.* Venezia, Alvisopoli, 1837-1838, vol. III, 8.°

(2) *Calendar of State Papers and Manuscripts, relating to english affairs, existing in the Archives and Collections of Venice, and in other libraries of Northern Italy.* London, 1864, vol. II, 8.°

(3) *Esposizione di rapporti fra la repubblica veneta e gli Slavi meridionali. Brani tratti dai diarj di Marin Sanudo esistenti nella r. biblioteca di s. Marco* 1496-1533. Venezia, 1863-1867, vol. II, 8.°

(4) I. VII, 436-444.

(5) *Bon Alajos jelentése Magyarországról a Velencei nagytanácshoz.* Pesten, 1850, p. 14, 8.° [I. VII, 445, p. 382-387].

(6) Lettere due inedite di Paolo Giovio [15 dec. 1517; 14 feb. 1527] in Cicogna, *Iscrizioni veneziane*, vol. III, p. 341-347. Ex Sanudo [I. VII, 439, 456].

(7) *Della solenne processione fatta in Venezia per la lega conchiusa tra Carlo V imperatore e la repubblica veneta nel* 1523 [15 Agosto]. *Inedita narrazione di Marin Sanuto scrittore contemporaneo* [I. VII, 452, p. 282-284]. Antonelli, 1852, p. 18, 8.° — *Narrazione della festa solenne data in Venezia dalla compagnia della calza nel* 1520, *adì* 13 *febraro, per l'accettazione di tre socj* [I. VII, 446, p. 200]. Venezia, Naratovich, 1852, p. 19, 8.° — *Narrazione delle nozze di Paolo Contarini q. Zaccaria e di Vienna Gritti figliuola di Francesco, nel gennajo* 1526, *e descritte da Marino Sanuto storico veneziano* [I. VII, 455, p. 331, 335-436, 343, 354-356]. Venezia, Grimaldo, 1853, p. 24, 8.°

CAP. XXI.

Jacobus Morellius bibliothecae praefectus, eam codicum mss. suorum a. 1819 instituit haeredem.

Quod novo bibliothecam splendore adauxit, id fuit munus, quod augustum dixerim, Jacobi Morellii, eiusdem ab annis ultra quadraginta praefecti. Cum ille ab iuvenili usque aetate codices manuscriptos ut et libellos impressos, praesertim saeculorum decimi quinti et decimi sexti, eo pretiosiores quod parvae molis gratia neglecti, facile perdantur, sibi coemendos undequaque curasset; eorumque segetis postmodum amplificandae occasionem ex coenobiorum abrogatione, ac horum bibliothecis disiectis nancisceretur; ingentem pro homine privato seriem collegerat. Hanc moriens die quinta mai 1819, bibliothecae, quae tot annis ei fuerat in deliciis, extremo voluntatis documento, qua sponsus dilectissimae coniugi, legavit, unaque eius scripta quae ad bibliothecam quoquo modo possent referri. « 25 settembre 1819 » — Omissis — « Finalmente avendo » io sino dalli primi anni della mia gioventù presa cura di » raccogliere codici manoscritti pregevoli, ne ho messo insieme un numero non picciolo; li quali è conveniente che » io procuri che siano conservati uniti dopo di me. Pertanto » ordino e voglio che da mia sorella Laura siano consegnati » all' i. r. biblioteca di Venezia, nella quale voglio che siano » trasportati dopo la mia morte, ed in essa siano perpetuamente e con fedeltà conservati ad uso degli studiosi che » sapranno profittare di quelli nella dovuta maniera, ed a » vantaggio delle lettere; alli quali manoscritti saranno » uniti li libri stampati con note manoscritte, che ad essi » codici ritrovansi frammesse. Intorno li quali codici ma-

» noscritti e libri stampati con note manoscritte, dichiaro » che essi sono collocati nel mio terzo mezzà, nelli sette » colti delle tre scansie attaccate al muro, segnate P-Q-R, » e nell' ultimo colto delle scansie segnate A e B, e nel » quarto colto della scansia segnata PP.

» Inotre dono alla stessa i. r. biblioteca la mia prezio- » sissima miscellanea di opuscoli stampati, legati in volu- » mi oltre mille, al di fuori numerati, li quali volumi sono » collocati nelle scansie del secondo mezzà, segnate AA- » BB-CC-DD-GG-HH-II-KK, e nel colto quinto della scan- » sia segnata OO, nel primo mezzà, e nelle scansie segnate » QQ-RR di esso primo mezzà; alli quali volumi di opu- » scoli legati vanno uniti tutti li opuscoli sciolti, che sono » nella scansia segnata QQ nel primo mezzà, e dono pure » ad essa biblioteca l' indice della miscellanea per autori, » in otto buste, che è nella scansia segnata EE, e l' indice » della medesima per materie, che è in due volumi in » foglio, legati con spago in cartone, nella scansia se- » gnata Y.

» Faccio dono ancora ad essa i. r. biblioteca dei fasci » di carte legati con spago in numero di quattordici, con- » tenenti li miei studj sopra li codici manoscritti della bi- » blioteca stessa e inediti e stampati nel tomo primo della » mia *Bibliotheca graeca et latina,* della quale vi è unito » un esemplare stampato con giunte e correzioni mie ma- » noscritte, ed un esemplare della mia *Dissertazione storica* » intorno alla biblioteca suddetta, con giunte e correzioni » mie manoscritte: ambedue questi esemplari si troveran- » no con li fasci suindicati insieme, nel colto quinto della » scansia segnata P; e nelli fasci stessi uno se ne troverà » di miei studj intorno al museo d' antiquaria, annesso alla » biblioteca. Tutto ciò io dono alla i. r. biblioteca, essendo » affatto degno di esso nobilissimo stabilimento, ovvero » opportuno al buon governo di esso; e in conformità del-

» la sollecitudine, che ho sempre avuta per l'aumento e » per il decoro di esso, affinchè ne facciano buon uso i let- » terati onesti e capaci di bene servirsene. »

Quantam thesauro domestico amplificando tribuerint codices manuscripti segetem, iuvat paucis verbis referre. Si remotiorem originem considero, unus tantum saeculum undecimum, quinque decimum secundum, decimum tertium quatuor attingunt. Graeci viginti duo (1), latini et itali pari fere quantitate numerantur. Pars potior ad historiam venetam (2); reliquae ad patavinam (3), mediolanensem (4); ad statuta ecclesiastica, urbium, artium (5); ad geographiam (6); ad archaeologiam et artes pulchriores (7); ad epigraphiam (8); ad medicinam et hygienem (9); ad astronomiam et astrologiam (10). In litteris abundant carmina (11) et epistolae (12) nec non itala recte scribendi exem-

(1) III, 16; IV, 56-62; VI, 11; VII, 51-54; IX, 27-28, 30-31, X, 34-37; VI, 31.

(2) L. II, 96; V, 87, 90; IX, 70, 74, 85; X, 189-193, 222, 224-225, 228, 230, 234, 236-239, 242, 245, 259-262, 268-269, 272; XI, 130; XII, 171, 180; XIV, 211-213, 227. I. IV, 164-165, 168, 172, 179; VII, 513-530, 532-534, 536-544, 546-563, 565-569, 571-572, 574-578; XI, 124.

(3) L. V, 92; IX, 78, 86; X, 199-204, 211, 217, 226, 263, 270, 282; XI, 120; XIII, 115. I. VI, 207, 215, 226, 228, 234; X, 142.

(4) L. IX, 80; X, 207; XI, 124. I. VI, 217.

(5) L. IV, 61; V, 83, 88, 91-92; IX, 73, 81; X, 223, 232. I. II, 128; IV, 179; VII, 560, 564, 572.

(6) I. VI, 203, 208-210, 212-213.

(7) L. VIII, 85. I. IV, 180; VI, 167, 175, 204; VIII, 82; XI, 111-113.

(8) L. X, 195-197, 205, 211-213, 219, 241, 250, 257-258; XIV, 211-213.

(9) L. VII, 43, 45. I. II, 27, 30-32; VII, 557.

(10) L. VIII, 79, 86, 89; XII, 194. I. IV, 171, 176.

(11) L. XII, 135, 137-147, 149-153, 156, 158-165, 169-170, 172-198; XIV, 237. I. IX, 284-291, 293, 296-297, 300-308, 310-314, 318-321, 323, 325-327, 330, 339; X, 154, 156; XI, 101; XIII, 120.

(12) L. XI, 127; XIII, 68-71, 73, 75-76, 86, 90, 106-107, 109, 113, 116; XIV, 214, 221, 234, 238. I. X, 135-136, 143, 147-148, 150-151, 153, 155, 157.

plaria (1). Plura anecdota habent auctores, quorum nomina ordine alphabetico subiicio: Adeniva Candidus [Didacus a Vidania], Aemilius Romanus, Alberghetti Sigismundus, Amadi Franciscus, Antiquus Laurentius leontinus, Arrigoni Franciscus, Augustinis [de] Ludovicus, Bandinus Dominicus aretinus, Baratella Antonius Laureius, Barbarus Franciscus, Barocius Franciscus, Bembo Bernardus, Bernardus Antonius, Blancus Marcus Titus Vespasianus, Blotius Hugo, Bononia [de] Joannes, Brunacci Joannes, Burgundus Joannes, Calderia Joannes, Cassiani Cassianus sacellensis, Contarenus Franciscus, Cornelius Aloysius, Corrarius Gregorius, Davanzati Bernardus, Dondi Joannes, Drachius Quintius Balthassar, Ferrari Octavius, Fundulus Hieronymus, Fuscarenus Marcus, Justinianus [d.] Leonardus, Lazarini Petrus, Longo Antonius, Lunianus Nicolaus, Magnus Stephanus, Malatesta Joseph, Mapheius Scipio, Marangoni Joannes, Marcellus Christophorus, Maripetrus Fridericus, Martinelli Dominicus, Martius Galeottus, Motta Joseph, Nagonius Joannes Michael, Negri Franciscus, Nicoletti Marcus Antonius, Pacificus archidiaconus veronensis, Pagello Bartholomaeus, Pancirolus Guido, Panormita Antonius, Pasqualis Ludovicus Catharinus, Picus Hieronymus, Pignoria Laurentius, Plegafetta Matthaeus, Poggius florentinus, Poleni Joannes, Pontanus Jovianus, Ponte [da] Aloysius, Porta [della] Franciscus, Rapicius Jovita, Rotelli Ludovicus, Sabinus Petrus, Salio Joseph, Sanutus Marinus, Savonarola Michael, Sarte Christophorus, Spazzarini Joannes Dominicus, Strozius Hercules et Titus Vespasianus, Traversagnis [de] Laurentius, Trinagius Bernardus, Ugurgieri Isidorus, Vegius Maphaeus, Verdani

(1) L. I, 58-60, 62-63; II, 108, 125; III, 27, 31; VI, 218-219, IX, 298-299, 309, 315-316, 322, 324, 336; X, 146-147, 152; XI, 100, 102-104, 106, 109, 118, 120, 126, 211.

Joannes Antonius, Volpi Joseph, Joannes Antonius et Caietanus, Zambertus Bartholomaeus, Zambonus de Favafuschis Antonius, Zanetti Hieronymus Franciscus, Zovenzonus Raphael tergestinus, quorum plura autographa. Qui vero eminent codices manuscripti vel remotioris aetatis titulo, vel lectionis puritate, vel rerum anecdotarum copia, sunt: a. *Francisci Petrarchae epistolae* saeculi XIV; b. *Eiusdem carmina itala eius saeculi;* c. Joannis de Dondis et aliorum opera iis coaeva; d. *Petri Sabini inscriptiones antiquae,* saec. XV; e. *Nautica Petri de Versi* anni 1444; quos autem picturae magisterium commendat, sunt *Nigri aristocratia, Raphaelis Zovenzonii carmina, Promissio Joannis Bragadeni procuratoris s. Marci, Commissio Leonardi Lauredani ducis Paulo Antonio Miani duci Cretae,* item *Hieronymo Bono, capitaneo castri Rasparch, Businii Parmensis astronomicon,* carmine.

Nec codices manuscriptos tantum reliquit, sed et studiorum in eosdem lucubrationes, quas, annos ultra quadraginta in bibliothecam nostram diligentissimus instituerat: a. Historiam Marciae bibliothecae (1) cum emendationibus et additionibus autographis; b. eamdem latine versam a Ludovico Ulandio (2); c, studia, citata, observata de musaeo archaelogico Marciano; d. studia, in usum identidem factum codicum mss. graecorum, latinorum, italorum bibliothecae; e. schedas autographas ad illustrationem codicum graecorum, quae suppleant a Zanetti et Bongiovanni in catalogo a. 1840 edito vel non sufficienter vel errate scripta; f. item schedas codicum latinorum pariter Zanetto et Bongiovannio supplendis; g. *Bibliothecam manuscriptam graecam et latinam* Bassani editam anno 1802, eius manu emenda-

(1) Ris. 71. *Della pubblica libreria di s. Marco in Venezia. Dissertazione istorica di don Jacopo Morelli.* Venezia, 1774, p. XCVI, 8.°

(2) Ris. 86.

tam et auctam; h. schedas pro altero *Bibliothecae* volumine paratas; i. catalogum quorumdam codicum mss. familiae Contarenae qui anno 1843 Marciae cesserunt; k. codices mss. graecos illustratos s. Joannis in Viridario; l. latinos illustratos ss. Joannis et Pauli Venetiarum; m. studia in speciales bibliothecae codices; n. de versione itala inedita operis graeci Georgii Leontini *raptus Helenae* a cardinali Bembo instituta; o. suppleta quae de codicibus mss. Homeri Zanettus et Bongiovannius ediderunt; p. illustrationes codicum latinorum, quibus ss. Patrum homeliae et legendae Sanctorum insunt; q. animadversiones philologicas in descriptionem statuarum Callistrati; r. vitam Francisci Petrarchae auctore Boccaccio, cum notis Morellii, bis post eius mortem editam; s. studia in carmina itala Francisci Petrarchae; t. studia in Natalem Lastesium; u. indicem codicum mss. graecor., latin., italor. quos bibliothecae s. Marci reliquit, annis 1817-1818 exscriptum (1).

Studiorum messem longe ampliorem dilectissimo suo Petro Bettio, in eius locum suffecto, reliquerat, quae Marciae bibliothecae serius, quod erat sperandum, oblata, huius patrimonium novis amplificasset divitiis. Verum optimus vir, qui me in hac honoris palaestra antecessit, moribus ut erat antiquis, necessitudinis vincula ceteris praetulit. Cum frater negotiator egregia aeris summa familiae Foramiti ex Civitate Austriac gravaretur, nec rei domesticae angustia solvere valeret, Petrus, vade se constituto, dat quod magis erat in deliciis, Morellii studia. Bettio anno 1846 vita functo, collectio prostat venalis, elencho publici iuris facto (2).

(1) Ris. 72-82, 84-85, 87, 92-100, 131, 185-186.

(2) *Catalogo degli studj e carteggi del fu bibliotecario della Marciana, ab. Iacopo Morelli, esistenti presso l' ill. e rev. mons. Fr. Pietro dott. Pianton ec., dei quali i proprietarj vogliono fare la vendita.* Venezia, 1847, p. 16, 8.° Eundem retulerunt ephemerides alemannicae, titulo; *Die litterarische Verlassenschaft des Bibliothekars der Marciana Giacomo Morelli, mit-*

In eo quantum litterarii thesauri ineat facile evincunt volumina centum novem historiae litterariae ac eruditionis variae; studia in antiquos Aristoxenum, Libanium, Aristidem, Theochritum, Aleandrum, Dionem Cassium, Moscum, Pelagonium; in summos ex saeculis nobis proximioribus Marcum Polum, Thomam a Kempis, Joannem Dondi dall'Orologio, Christophorum Columbum, Albertum Durerum, Antonellum de Messina, Franciscum Aretinum, Franciscum Barbarum, Manutios, Augustinum Valerium, Marinum Sanudum, Antonium Agostini, Onuphrium Panvinium, Andream Gritti ducem Venetiarum, Titianum Vecellium, Leonardum a Vincio, Victorinum de Feltrio, Leonem Baptistam Alberti, Gerardum Spini, Muretum, Marcum Antonium Flaminium, Cottam, Cornelium Castalium, Hieronymum Balbi, Dominicum Molinum, Paulum Sarpium, Apostolum Zeno, Marcum Fuscarenum; schedarum millia de bibliothecis, catalogis, codicibus mss. plurimis, editionibus saeculi XV; archigymnasio patavino; academiis *aldina, della fama, della Crusca.* Quod autem pretium collectionis in immensum auget est commercium autographum epistolarum mille biscentum triginta unius, quas inter dederunt centum Caietanus Marini, sexaginta duas Joannes Andres, unam supra quinquaginta Christophorus Theophilus Harles, binas supra quadraginta Joseph Gennari, triginta septem Hieronymus Tiraboschi, triginta Albinus Aloysius Millin, totidem Caspar de Villoison, viginti novem Chardon-la-Rochette, viginti octo Petrus Antonius Serassi, viginti septem dominus Barbier, tres supra viginti Silvester de Sacy. Cum pretium merci impar peteretur, eadem nempe ingens aeris summa qua negotiator Bettio gravabatur, nec emptor exinde offerretur, pretiosa haec

getheilt vom Stadtbibliothekar D.r Naumann in *Serapeum.* Leipzig, 1847, t. VIII, p. 209-217. — *Bibliothekwissenschaft für* 1847. Dresden, 1849, p. 88.

supellex horreo terreno, referens stomachor, Venetiis locata est, quo situs udore correpta brevi marcescet.

Tanto praefecti Morellii muneri, de quo supra, coronidem imponit series voluminum mille biscentum quadraginta trium, cum opellis typis datis ultra viginti millibus, ex quibus rarae plures ex saeculo decimo quinto tercentae, septuaginta a Manutiis Venetiis impressae.

Eapropter, ut insignis beneficii memoria posteris commendaretur, grata bibliotheca titulum marmore inscripsit: JACOBO MORELLIO PRAESBYTERO PETRI F. — DOMO VENETIIS — CONSILIARIO . REG. EQVITI ORD. AVSTR. CORONAE FERREAE — VARIA ERVDITIONE CLARISSIMO — QVI PER ANNOS XLI SOLERTIA SINGVLARI — BIBLIOTHECAE PRAEFVIT — EAMQ. SVIS OPERIBVS EXORNAVIT — ET ANTIQVIS CODICIBVS — NVMEROSISQ. OPVSCVLIS LONGE PRETIOSIS — EX TESTAMENTO LOCVPLETAVIT — AN. M.DCCC.XIX.

Codicum manuscriptorum historiae inserviendi tantum gratia, refero quos Marcus Aurelius Superantius annis 1786-1797 conscripsit, Ovidii et Juvenalis opera carminibus italis reddita; ac poemation *la cagnetta*, quosque Regina eius vidua die 21 iulii 1820 nobis legavit (1).

CAP. XXII.

Codices mss. matheseos, ex familia Filippini in Marciam invecti a. 1820?

Quae matheseos, huiusque scientiae quasi dicam, surculorum, arithmeticae, algebrae, geometriae, mechanicae, staticae, idrostaticae, gnomonicae, prospectivae, architecturae civilis et militaris, nauticae patrimonium Marcia-

(1) I. IX, 279-281.

num auxerunt, ea sunt quae aliquis ex familia veneta Filippini, domesticis scrimniis condita, sub huius saeculi initio, nobis largitus est. Qui ac quo anno ea obtulerit, difficile dictu est: nulla enim in tabulario nostro extat memoria. Tamen ex quo praecessor meus spectatissimus Petrus Betthio, eos codices anno circiter 1820 in catalogum retulit, originis nota addita *Fil.;* facile mihi suadeo donatorem fuisse Laurentium Filippini Stephani filium, muneribus pluribus in veneto armamentario navali ac re tormentaria ab anno 1784 ad 1820 egregie functum. De iis pauca. Andreas Musalus cretensis, philosophiae et iurisprudentiae doctor, non tam Philippi Verneda, rei tormentariae praeceptoris auxilio, quam marte proprio, ita mathematicis studiis egregie profecit ut *Sapientes* quos dicunt *Consilii* ei munus praelectionum mathematicarum publice Venetiis vice prima tradendarum, anno 1697 contulerint. Ex iis qui Musali scholam frequentarunt diligentius appello annis 1711-1713 Petrum Antonium et Joannem fratres Filippini venetos. Hi Musali praeceptoris memoriam suavissimam repetentes, non secus ac filii venerabundi, aliquot annorum spatio, exempla dederunt, propria manu, praelectionum queis aderant, codicibus quinque supra sexaginta belle exscriptis cum figuris, ac ornate compactis. Sunt autem: a. mathematicae elementaris ex Euclide, Archimede, Apollonio, aliisque, volumina quindecim; b. item compendium mathematicae elementaris Joannis Christophori Sturmii trinum volumen; c. arithmeticae duo; d. elementorum geometriae planae et solidae, undecim; e. Geometriae practicae cum stereometria et celeometria, duodecim; f. trigonometria; g. prospectiva; h. gnomonicae volumina duo; i. mechanicae duo; k. staticae duo; l. idrostaticae duo; m. architecturae civilis duo; n. architecturae militaris item; o. item nauticae; p. introductio in geographiam et astronomiam. Haec omnia ex iisdem codicibus accurate recen-

sere insumpsit qui Musali elogium ephemeridibus *Giornale de' letterati d' Italia* (1) inseruit.

Nec strenui fratres Filippini, ab Apostolo Zeno laudati (2), quorum Petrus Antonius mathesim in archigymnasio vindobonensi, summa cum laude, annis certe 1719-1725 professus est (3); Joannes architecti seu proti, uti aiebant, officii provisorum super aquis, in patria munus obivit; auctorum carent laude, quippe quod ille libellum memorialem praelectionum mathematicarum, ac dictionarium architecturae; iste studia architecturae civilis ac militaris in thesaurum domesticum intulit. Quibus serius ad nos, fortuna secunda, delatis accesserunt ex eodem fonte volumen de civitate munienda, alamannice; praxis musices Casparis Vecchia; ac tractationes de lacuna Venetiarum Aloysii Cornelii et Christophori Sabbadini.

CAP. XXIII.

Bibliotheca ms. Apostoli Zeni et domusdei Gesuati a. 1822.

Quod vero bibliothecam nostram insperato splendidissimoque adauxit ornamento, id est ditissima, quae ad vi-

(1) Venezia, 1724, t. XXXV, p. 320-339.

(2) In epistola diei 18 novembris 1719 ex Vindobona: « Esibitore » della presente sarà il sig. Giovanni Filippini mio concittadino e fratel- » lo del sig. Pierantonio, mio caro amico e dimorante qui in Vienna . . » . . . . che sta per trasferirsi in cotesta città [Mediolanum], per l'affare » a lei ben noto del general perticato, da farsi sotto l'ispezione e dire- » zione del sig. Marinoni. Io credo che il merito del sig. Pierantonio, ver- » satissimo nelle cose matematiche, sia ben noto a v. s. illustriss., e io » l'assicuro che ben degno di lui fratello è il sig. Giovanni. » Zeno, *Lettere*. Venezia, 1785, III, p. 79. — « I matematici qui sono pochi, » e si restringono nel sig. Marinoni, e nel sig. Filippini, che ne fanno » professione. » Ibi, IV. p. 98.

(3) Idem Vindobonae anno 1747 venditionem collectionis numismaticae Apostoli Zeno canonicis regularibus s. Floriani prope Lincium, viginti millium florenorum pretio curavit.

rum in omni litteraturae genere spectatissimum Apostolum Zenum pertinuerat, quamque ille moriens anno 1750 Dominicanis strictioris observantiae domus quam dicunt *dei Gesuati* testamento reliquerat. « Venezia, 18 ottobre » 1747. » Omissis « Avendo io in tutto il corso della » mia vita raccolta e unita, con sommo studio e dispen- » dio, una non dispregevole libreria, ho desiderato e ma- » turatamente stabilito di lasciarla in mano di chi ne co- » nosce il prezzo e sappia farne buon uso, e non permetta » ch' essa vada, come per lo più suol farsi di somiglianti » tesori, miseramente distrutta e dispersa. A tale oggetto, » fermamente persuaso di non poterla meglio, nè in mi- » gliori mani collocare, ordino e voglio che essa mia li- » breria, cioè tutti i libri sì stampati che manoscritti di » mia ragione, e che in qualsivoglia modo appartener- » mi potessero, sia data subito e consegnata liberamen- » te, e senza alcuna riserva, dal mio fedel commissario » ai sopranominati più volte rr. padri Domenicani osser- » vanti su le Zattere, in caso che peranco non gli avessi a » loro, come è mia intenzione, ceduti e donati in vita, ac- » ciocchè ne rimangano subito dopo la mia morte assoluti » e perpetui posseditori e padroni; senza potere però mai, » nemmeno in parte alienare, quando anche ne avessero di » duplicati, pregando la loro carità a me pienamente nota, » a titolo di grata corrispondenza, di raccomandare al Si- » gnore l'anima mia. Son certo che ne faranno un cata- » logo a parte, assai più esatto di quello ch' io ne ho fatto » stendere da altri in gran parte, e da me pure continuato, » ma imperfettamente, e che nondimeno esser potria ad » essi loro di qualche uso. Abbiano egli similmente il mio » ritratto dipinto bravamente dal sig. Bartolomeo Nazari » in tela, da collocarsi e tenersi nella stanza della libreria. » Ex archetypo dedit de Rubeis in: *De rebus congregationis sub titulo b. Iacobi Salomonii.* Ven., 1751, p. 322, 4.°. Eam,

monasteriis anno 1810 sublatis, fisco addictam, Franciscus I imperator iussit in Marciam, una cum propriis domus eiusdem codicibus manuscriptis, deferri (1).

Mitto de viginti impressorum voluminum millibus a Zeno, secretiori loco, ut satis caesari donanti fieret, conclusis; codices tantum manuscriptos ex fonte utroque excussurus. Ex iis primum, ratione originis, nomino Gesuatenses (2), quorum iam pridem sexcentorum numero, ut ex catalogis antiquioribus coniicio, biscenti quadraginta tantum nobis obvenerunt. Si contra, distributionem per linguas considero, quinque graeci, centum latini, centum quinquaginta itali, unus gallicus, duo orientales numerantur; si res in iis pertractatas, ad historiam plerumque se referunt, venetam praesertim et ecclesiasticam ordinis praedicatorum nec non diligentissimos domesticae bibliothecae catalogos (3). Syllogem complent codices manuscripti fere sexaginta quos doctissimus vir Bernardus Joannes Maria De Rubeis, spartae exornandae graviorum theologicarum

(1) « L'I. r. governo alla r. delegazione provinciale di Venezia — » Venezia, 7 novembre 1821. — S. M. cui è stata rassegnata la vertenza » risguardante la biblioteca di appartenenza una volta dei Domenicani alle » Zattere, costituita in gran parte dai libri lasciati loro dal letterato Apo- » stolo Zeno, si è degnata di ordinare con venerata risoluzione 4 settem- » bro pross. pass., che tutti i libri componenti la biblioteca Zeniana, sia » che esistano ancora uniti a quelli dei Domenicani, sia che in dipendenza » delle disposizioni del cessato governo siano stati ceduti alla Marciana, » all'Accademia delle belle arti, od altrove, come pure quelli che traspor- » tati in Francia, vennero quindi dalla clemenza di sua maestà ridonati » e consegnati alla Marciana, debbano appunto essere rimessi a questa » biblioteca, da cui dovranno diligentemente custodirsi sotto il nome di » collezione Zeniana, formante un tutto separato, destinato a pubblico uso » scientifico; al qualo oggetto dovrà formarsi un catalogo esatto, a te- » nore delle disposizioni dello stesso Zeno, in quanto però questo non fosse » già stato dai Domenicani eseguito . . . . . »

(2) Domus bibliothecam describunt Blume in *Iter italicum*, I, p. 229, 221. — Vogel in *Serapeum*, 1841, II, p. 25-27.

(3) Ris. 103-112.

disciplinarum (1), vel studiorum in res historicas (2), maxime aquileienses (3) magnam partem sua manu exaravit. Sic responsum I. B. Baseggio sciscitanti in vita Bernardi M. De Rubeis, inserta operi: *Biografia degli italiani illustri*. Ven. 1845, vol. X, p. 95: « Tutti questi manoscritti » si conservavano nella libreria de' Domenicani *a ss. Gio.* » *e Paolo* (a s. Maria del Rosario) di Venezia. *Ora chi sa* » *dove siano ?* »

Attamen longe ditior ac pretiosior seges accessit. Apostolus Zeno, Creta oriundus, natus Venetiis a. 1668, plura in familia manuscriptis codicibus colligendis incitamenta nactus erat. Patruus Franciscus episcopus iustinopolitanus ut optimas, quibus erat imbutus, litteras iuniorem Apostolum patre orbatum edocuerat, sic bibliothecae domesticae haeredem constituit. Insunt, inter alia, res historica cretensis (4); opera varia Nicolai eius avi, arcium Cretae munitarum praefecti; item epistolae Petri eius patris [1650-1658]; academica et itinerarium Sanctes, epistolae Matthaei qui sibi erant patrui. Magnam denique partem reliquerat patruus Franciscus; codices ab eo exaratos de re homiletica, historica, litteraria; eius epistolas; quae denique propria manu exscripsit (5). Adde alia plura quorum Franciscus manu propria indicem adeo obtulit ieiunum, ut collationem cum catalogo Apostoli nepotis effugiat.

Nobiliori familiae exemplo illectus Apostolus, a prima usque aetate, dum monumentis colligendis in historiam

(1) L. III, 180-189; I. I, 68; V, 87.

(2) L. IX, 43, 89, 90, 119-122, 140; I. VI, 244.

(3) L. IX, 44, 56-57, 125, 134-152, 287; XIV, 137, 140. I. VI, 235.

(4) L. X, 158, 163; XI, 108; XIV, 173. I. V, 55; VI, 154-156, 159-160, 177; VII, 310, 332, 362-365, 371; IX, 209; XI, 79-80, 83-84.

(5) L. X, 138, 167; XIV, 184; I. V, 52; VIII, 20; IX, 260-263; X, 115, 120; XI, 80, 83-84. Ved. *Lettere d'Apost. Zeno*. Venezia, 1785, I, p. 117-119.

poetarum italorum, scriptorum venetorum, academiarum; in rem drammaticam; in ephemerides litterarias; in *rerum italicarum scriptorum hactenus desideratorum* (1) syllogem [quod opus, Muratorio idem aggrediente, deseruit] incubuisset; libros plurimos tum impressos, tum manuscriptos Venetiis ac in universo dominio veneto sibi adeo sollicite comparavit, ut, antequam ad aulam vindobonensem poeta a. 1718 accederet, non aspernendam bibliothecae suae partem paraverit. Verum ubi Vindobonae stipendia caesarea sumptus largiores permiserant, ac virorum illustrium cum eo consuetudo frequentiorem libris coemendis occasionem praebuerat, adeo bibliothecam auxit ut moriens codices septemcentum manuscriptos reliquerit. Utinam omnes Marciae nostrae accessissent! Etenim enimvero, etsi vivens ac tabulis quoque extremis donator caverit ne tantus imminueretur thesaurus, ideoque catalogus, ut donantis desiderio fieret satis, ante eius mortem conficeretur (2), quod probat nota sub fine: *Cominciato* 1.° *marzo*, 1748, *finito* 9 *ottobre* 1749; tamen ultra sexaginta, iique pretiosiores, membranacei plures, cum picturis affabre elaboratis, defuerunt. Recito membranaceos summi habendos a. *Marci Trevisani de microcosmo*, cum effigie auctoris, ex saeculo decimoquarto, anno 1865 Augustae Taurinorum prostantem; b. *Statuta veneta* ab Andrea Quirino dono data Apostolo Zeno (3), nunc vero in scrimniis familiae Qui-

(1) V. *Lettere Zeno*. I, p. 68-69, 117-119.

(2) Cod. riserv. 22. Catalogum breviorem ipse Apostolus cod. riserv. 24 obtulerat; serius non absolutum pater Canciani cod. riserv. 21. Ceterum quae ad historiam bibliothecae Apostoli Zeni familiae *Gesuati*, *dette Zattere* donatae, se referunt, ea congessit Bernardus Ioannes Maria de Rubeis [I. X, 55].

(3) « Un codice di questo statuto el fu comunicato dal sig. Andrea » Querini, senatore ornatissimo e grande amatore de' buoni studj. Vi si » legge in fronte: *Haec sunt statuta et ordinamenta super naribus et aliis* » *lignis, quae de mandato d. Rainerii Ceno* ec. Il detto codice è una delle

rinae ad s. Mariae Formosae delitescentia, quod donator munus mendaciter revocaverit (1); c. Petrarchae *Canzoniere* (2), modo in familia Trivultia ad s. Alexandri Mediolani (3) quod ipse quoque vidi; d. *I quattro evangelj accordati in uno*, ab Iacobo Gradonico versibus redditos, codicem membranaceum ab auctore anno 1389, cum picturis pro tempore elegantioribus, exaratum (4); e. *Insularia duo* basilice exscripta, picta et compacta, illud Antonii Millo, ab auctore Iacobo Contareno anno 1581 dono oblatum, istud Christophori Bondelmontii, quod Antonius Venerius Patavii praetor, saeculo decimoxesto possederat; f. *Antiquitates aliquot Galliae, olim ex musaeo Iacobi Francisci Arpini philos et medic. doctoris* [1566]; g. codices quinque ex saeculo decimotertio aeque splendide pictos, hii sunt; *Aeneis Virgilii; Persii satyrae; Evangelium s. Ioannis*, cum glosiis, *s. Prosperi epigrammata; Flos Rolandini bononiensis.* Nec mirum. Taceo quod Gesuatorum bibliotheca, cuius scrimnis deerant claves, cuique quotidie patuerit [?]; quod anno nefasto 1797 commissarii gallici libros

» più belle raccolte che siasi veduta di leggi veneziane . . . . . Lo sta» tuto delle navi mostra d' essere stato copiato . . . . . nel principio del » secolo quartodecimo. È membranaceo, in foglio grande a due colonne, » con margini spaziosí e magnifici, estremità dorate, rubriche di cinabro, » iniziali di cinabro ed azzurro, miniature figurate e lavorietti gentili. *Per » liberalità dello stesso senatore Quirini è passato fra i codici di Apostolo » Zeno* ». Foscarini, *Letteratura Veneziana.* Venezia, 1752, p. 16.

(1) Haec apocha autographa in *cod riserv.* 22: « Addi 20 decembre » 1767 — Ricevo io Andrea Querini fu m. Zuane Procurator, dal reve» verendo padre Bernardo De Rubeis il codice delle leggi veneziane in » pergamena, passato per equivoco nella biblioteca delli padri Domeni» cani osservanti alli Gesuati in Venezia ».

(2) « Il sig. Andrea Corner, fratello uterino del sig. Apostolo Zeno, » quando questi comandò vivendo il trasporto de' suoi libri e mss. al » convento de' pp. Gesuati, tolse e tenne presso di se il detto codice, sotto » pretesto che avendolo donato una volta ad Apostolo, non gliel donò per» chè il desse a' Gesuati. » Sic in cod. riserv. 22 ad num. 516.

(3) V. Rosini, *Storia della pittura italiana*, parte V, p. 143.

(4) V. *Lettere Zeno.* IV, p. 174-175.

plures abstulerint, nec a. 1816 restituerint omnes; quod, coenobiis a. 1810 sublatis, quosdam melioris notae secum monachi detulerint. Quod autem nullo modo praetereundum censeo, id est eos libros a coenobiorum eversione, hac illac ceu corporis grandioris membra disiecta, nullo stabili domicilio locatos, furtis fuisse obnoxios: eos denique a caesaris munificentia Marciae bibliothecae anno 1821 donatos, nonnisi a. 1828 in novam sedem invectos.

Nihilo tamen secius codices manuscripti a Zeno coacti sexcenti, fortuna nobis secunda, obvenerunt. Si ex iis aliquot excipias rem medicam et chirurgicam, astronomicam, militarem pertractantes, reliqua de historia, humanioribus litteris ac poesi praesertim disserunt. Historiae civilis copiam adaugent plura rempublicam venetam, ac Italiae urbes illustrantia: chronica Andreae Danduli vel ex iis excerpta; veneti dominii narrationes historicae, ut et *capitulare auditorum novorum* ac *commissiones ducales:* item monographica Aesis, Aretii, Bononiae, Florentiae, Foriiulii, Ianuae, Italiae, Mediolani, Neapolis, Opitergii, Patavii, Pisarum, Romae, Sarzanae, Veronae. Quaedam ad historiam ecclesiasticam attinent (1); multo plura ad litterariam (2). Copiosissima epistolarum tum latinarum, tum italarum sylloges (3) habet auctores Abrianum Paulum, Cantalicium, Foscolo Leonardum procuratorem s. Marci, Gaspari-

(1) L. I, 75-76; II, 75-79, 137; III, 133, 135, 137-141; IV, 62-63, 105-107; V, 68; IX, 59-62, 64-65; X, 166; XI, 108; XII, 109-112 a: XIV, 180-181, 184, 188. I. 1, 47, 50-51; II, 48, 100, 106; V, 47-48, 50-54, 56; VI, 166, 171 b; VII, 326, 331, 361; IX, 251; XI, 70, 84. Haebr. 15.

(2) L. III, 135; VI, 239-241, 246; X, 147, 160-161; XI, 99, 101, 102, 104-107, 109, 110; XII, 108, 117, 134; XIII, 58-59; XIV, 169, 171, 172, 176, 159, 182, 183, 185-187, 189. I. I, 46-49; II; 98, 101-105, 107: VII, 171 a; VIII; 15-18, 20-22; IX; 183, 187. 189-192, 214. 223-253; XI, 66, 79, 85, 94-95, 118, 121. Orient. 194.

(3) L. III, 122; XI, 101-102, 105; XII, 116; XIV, 169, 179. I. V. 48-49; VII, 310, 340, 352; IX, 90-91; X, 87-89, 91-92, 96-98. 104-114, 116, 120, 123; XI, 70, 76, 83.

num bergomensem, Gradonicum Vincentium legatum ad caesarem, Gratianum Antonium Mariam episcopum ameliensem, Luna Leonardum, Maggi Bartholomaeum, Mantua Benavides Marcum, de Monte Petrum, Mutium Hieronymum, Obicium Hippolytum, Querenghi Antonium patavinum, Redi Franciscum, Riccio Ioannem, Tassoni Alexandrum, Zeno Franciscum, Matthaeum, Nicolaum et Petrum. Cum vero italorum poetarum historiam summus vir describendam [quod aliis negotiis obrutus minime praestitit] sibi proposuerit (1), adeo locupletem carminum copiam collegit, ut eorum auctorum numerus omnem excedat fidem. Mitto classicos antiquiores tum latinos, tum italos: item poemata: a. *Austriados* Sigismundi Guindani; b. *Stupenda electio ad papatum* fr. Petri de Murrone [Caelestini] ac *canonizatio Iacobi cardinalis s. Georgii*; c. *gli amori di Veraulo e di Gilbera*; d. *gesti d'Aragoneschi e Sforzeschi*, Ioannis Antonii Antodari; e. *li sette salmi penitenziali*, Ioannis Pauli Baldini romani; f. *la battaglia angelica*, Georgii Polani; g. *il Feragrebo*; h. *Amadio*; i. *la Cortona convertita*, Francisci Manetti; l. *Venezia conservata*, Nicolai Crassi. Non item praetereo agmen poetarum minorum, quorum plures vix innotescunt, quosque numero fere biscentos quinquaginta, alphabeti ordine profero. — Accolti Bernardus — Achillini Claudius — Suor Agnetina — Agosti Iulius — Alamanni Aloysius — Albertus Ioannes Michael — Aldovrandinus — Altanus Anton. de Salvarolo — Amalthaei Aurelius et Ioannes Baptista — Ammanius Nicolaus — Angelucci Theodorus — d'Arcano Ioannes Maurus — Areostus Ludovicus — Aretinus Petrus — Arimineus Philippus — Augurellus Aurelius — Aurelius Ioannes — Azzolinus Bernardinus — Baduarius Iacobus — Ballarini Ioannes Baptista — Bar-

(1) V. *Lettere Zeno.* I, p. 18, 68-69, 103, 116-119, 443; II, p. 43, 113, 192; III, p. 324.

badicus Sanctes — Barignanus Petrus — Basile Ioannes Baptista — Baltiferra de Ammanatis Laura — Beatianus Augustinus — de Beccari Ioannes Antonius — Beccari Nicolaus — Bellandi Puccius — Bembo Petrus — Benallius Iacobus Antonius — Bernardi Ioannes Baptista — Berni Franciscus — Bertuccius Ioannes Baptista — Betricus regiensis — Blancus jesuatus — Boccaccius Ioannes certaldensis — Bocchi Achilles — Bolognatti Franciscus — Bonagente Annibal — Bonfio Lucas — Boninsegni Franciscus — Bononius Hieronymus tarvisinus — del Borgo Antonius coneglanensis — Boschini Marcus — Brevius Ioannes — Brocardus Antonius — Brunacci Caesar — Bucinelli della Torre Marcus patavinus — Burchiellus — Businello Ioannes Franciscus — Caesareus Paris iunior — Camilli Fidentius et Iulius — da Canal Paulus — Cantalicius — Cantelius Ioannes Baptista — Caodelista Franciscus — Capilupus Laelius — Cappello Bernardus et Carolus — dei Caratori Iacobus imolensis — Caro Annibal et Ioannes Baptista — della Casa Ioannes — Castaldi M. Cornelius feltrensis — de Castelfiorentino Gerardus — de Castello Paulus — Castelvetro Ludovicus — Castiglione Balthassar — Castoreus Bartholomaeus — Cataneo Horatius — Cavalcanti Guido — Cavalieri Caesar medicus — Cesana Antonius — della Chiesa Ludovicus — Cinus pistoriensis — Cizzaferro Antonius — Coccianus Augustus — Colonna Iacobus — Contarenus Pandulphus — Conternius Franciscus — Corradi Sebastianus — da Coreggio Nicolaus — Coriglia Elisabeth — Corinius Nicolaus ianuensis — Cornelius Andreas — Corsi Hieronymus florentinus — Cosmicus — Cotta Ioannes — Curtius ianuensis — Dapolio Nicolaus — Davanzati Clarus — David Dominicus — Delphinus Nicolaus — Diotisalvi Petrus senensis — de Dondi Ioannes — Dotti Bartholomaeus — Fabretti Ioannes Benedictus urbinas —

Felicianus Felix — da Feltre Cornelius — Fenaruolo Hieronymus — Feretti Ioannes — Fontanini Iustus — Fortebraccio Ciprianus patavinus — Frescobaldus Philippus — Gabriel Triphon — Gallo Ioannes Baptista — Gambara Maria et Veronica — Garzoni Ioannes — Gianfigliacci Geri — Giliolo Victor — Giraldo Ioannes Baptista — Giustiniano Thomas — Gosellini Ioannes — Grisonius Sanctes — Gritti Ioannes — Guidi Alexander — Guidiccioni Ioannes — Guinizello Guido — Herasmus de Valvasono — Hippolitus papiensis — Honestus bononiensis — Iacobonus de Tuderto — Ioannes de Terranova — Lamberti Marinus — Lauredanus Franciscus — Laurus Ioannes Maria picenus — Leo papa X — Leoni Io. Baptista — Lolli Franciscus ravennatensis — Lorenzini Laurentius — Luisinus Franciscus — Magagnò — Maganza Ioannes Baptista — Magnus Caelius et Marcus Antonius — Malombra Bartholomaeus — Maonius Georgius — Marcellini Valerius — Marianus de Volaterra — Marinius Ioannes Baptista — Marinus Domitius — Martegli Ludovicus et Vincentius — Martini Sebastianus faventinus — Marulus Marcus — Maurus Ioannes — de Medicis Laurentius florentinus — Menon — Mezzabarba Antonius — Mocenigo Iacobus et Marcus Antonius — Molino Hieronymus — Molza Franciscus Maria — de Montealcino Antonius — de Montecenere Iacobus — de Montefalco Ludovicus — Moratti Ioannes lucensis — Morolli Sebastianus — Mottensis Liberalis portusnaonensis — Mozzarello Ioannes — Navagerus Andreas — Nostradamus — Novello Guido — Nuccius senensis — Panizia Ludovicus — Paruta Paulus — Pasius patavinus — Patelarius Eustachius — Paulinus Statilius auximensis — Paulinus pistoriensis — de Pers Cirus — Persiani Horatius — Persius Ioannes Carolus — Philelphus Marius — Piazza Cosimus de Castrofranco — Pisani

Leonardus — Pontanus Ioannes Iovianus — Quirini Hieronymus et Vincentius — Ramusius Hieronymus — Ranius Hieronymus — Raolfin ferrariensis — de Renda Bernardinus — Riccardi Ioannes Baptista — Rinaldi Caesar bononiensis — Roncione Antonius — Rossi Ioannes Hieronymus episcop. ticinensis — Rosso Nicolaus — Rota Antonius bergomensis — Rudolphinus Alexander — Salernus Hieronymus — Salvi Virginia — Sanguinaccius Simon patavinus — Sannazzaro Iacobus — Saxus Pamphilus mutinensis — Scarampa Camilla — Senno de Ubaldinis Ioannes — Sennuccius — dalli Sonetti Bartholomaeus venetus — Sorro Ioannes — Stramazzo perusinus — Strozzi Hercules et Ioannes Baptista — Superchius Valerius — Tafuri Lucretius — Taurellus Laelius — Tebaldeus Antonius — Tebaldi magister — Teglia Franciscus — Terletti Franciscus — Terzi Ioannes Maria et Philippus — Teupolus Ioannes Dominicus et Nicolaus — Tolomei Claudius et Iacobus senenses — Toro Camillus — dalla Torre Baptista — Trissino Ioannes Georgius — Tuscanus Ioannes Aloysius — Uccellini Ioannes — Valerius Ioannes Franciscus — Varotari Darius — Venerius Dominicus — Maphaeus Marcus — Venzato Palmerinus — Verdizotti Ioannes Maria — Verità Hieronymus — Vidali Ioannes Baptista — Zambeccari Peregrinus — Zancarol P. — Zeno Sanctes — Zon Valerius.

Nec codicibus tantum manuscriptis, a viro illo celeberrimo collectis, bibliotheca nostra adaucta est, sed et eius autographis numero ferme centenis, quibus insunt studia varia in historiam litterariam, et philologicam, praesertim venetam (1), in academias Italiae (2), rem sceni-

(1) L. IX. 43; XIV, 62, 177, 196, 221, I. II, 97; VII, 300, 316; X, 54, 83-84; XI, 44, 59, 60. Ris. 11, 15, 18, 20, 26, 58-59, 61-63

(2) I. X, 95; XI, 46. Ris. 19.

cam (1); plura de poetis Italiae (2); collectanea (3); numismata illustrata (4), epistolae (5); catalogi librorum vel manu, vel typis exaratorum, ac ex eis excerpta (6). Quod apprime evincit eruditissimum virum tantam codicum supellectilem, non quasi ornamentum nulli profuturum domi asservasse, sed ex ea, tamquam ex altero scientiae penu, ditissimam litterariis investigationibus materiam hausisse. Horum enim vero usum frequentiorem a collectore factum reperias in a. ephemeridibus *Giornale de' letterati d'Italia*, annis 1710-1718, eo exactore, Venetiis editis, ac in postumis eius operibus; b. *Lettere*. Venezia, 1752, vol. III, 8.° — Ivi, 1785, vol. VI, 8.°; c. *Annotazioni alla biblioteca dell' eloquenza italiana di mons. Giusto Fontanini*. Venezia, 1753, vol. II, 4.°; d. *Dissertazioni Vossiane, con giunte e osservazioni*. Venezia, 1753, vol. II, 4.° Quid quod et amplissimam apparasse codicum suorum alienorumque descriptionem illi in animo fuisse ex eius inferimus epistolis (7). Ea tamen promissa curis sexcentis distentum minime implevisse animadvertimus, etsi vires in eo pares satis ostendat specimen oblatum descriptionis codicum manuscriptorum Bernardi Trevisani (8). Eam spartam, cuius particulam, qua nempe historiam ordinis Praedica-

(1) l. IX, 9, 10, 55. Ris. 11, 64, 137.

(2) I. X, 74-80, 82. Ris. 6-8, 13.

(3) I. XI, 61-65.

(4) L. XIV, 154-161. l. XI, 71. Ris. 14, 29, 137.

(5) I. VII, 754; X, 3, 169, 173, 176; XI, 121. Ris. 57, 60.

(6) l. X, 55. Ris. 9-10, 12, 24-25, 27-28, 30-36, 67-70.

(7) « Godo di aver campo di favellare nella prima centuria de' codici » manoscritti che sto per dare alle stampe . . . . Ho poste assieme » molte mie osservazioni su più di cinquecento codici manoscritti da me » esaminati. » *Lettere*. 1, p. 63, 265.

(8) Zeno. *Lettere*. Ibidem, p. 222-237.

torum spectat, ornandam eruditissimus vir Bernardus Maria de Rubeis sumpserat (1), posteris ex integro reliquit.

Tanto thesauro coronidem impositura accessit donatoris imago, oleo egregie picta a Josepho Nazari, qui adhuc viventem, nummos et librum numismaticum Vaillant contrectantem expressit. Haec tabula, quae aere exsculpta frontem voluminis primi alterius editionis operis *Lettere di Apostolo Zeno* exornat, a monasterio *gesuatensi* quo, bibliotheca sublata, delituerat (2), in Marciam invecta est, ac in atrio propalam collocata cum epigrammate: EFFIGIES APOSTOLI ZENI — CVIVS BIBLIOTHECA — IVSSV ET PROVIDENTIA — FRANCISCI I. AUSTR. IMP. — REG. NOSTRI CLEMENTISS. — MARCIANAM LOCUPLETAVIT AN. MDCCCXXII. Huiusce tabulae exemplum prostat in nummophilacio monasterii canonicorum regularium ad s. Florianum prope Lincium, cui Zenus lectissimam antiquorum nummorum seriem anno 1747 pretio viginti millium florenorum vendiderat.

CAP. XXIV.

Accessiones annorum 1820-1836.

Qui post Morellium bibliothecae praefuit Petrus Bettio, officio par, annis 1820-1831 thesaurum manuscriptum adauxit codicibus centum viginti latinis et italis, vel rem ecclesiasticam, vel historicam pleraque pertractantes. Quam tamen spartam diligens vir ornandam egregie suscepit, ea

(1) *De rebus congregationis sub titulo beati Iacobi Salomonii.* Venet. 1751, p. 50-51, 78, 329-335.

(2) « L'opera di Giuseppe Nazari venne a lungo custodita nella biblioteca de' Domenicani osservanti, ed ora che la biblioteca è disciolta, in un ripostiglio si cela, di dove è da sperarsi che un giorno o l'altro risusciti. » Negri, *Vita di Apostolo Zeno*, p. 340.

fuit musices, ubi sorte insperata obtigit ut anno 1835 haeredes familiae Contarenae d. Benedicti Venetiis codices manuscriptos septuaginta res musicae coemendos offerrent. Extant reapse classe quarta codicum italorum symphoniae Sebastiani Alberi, Dominici Scarlati; chori, praeludia, ac nocturni concentus Benedicti Marcelli, ac Josephi Sarti, Graun, Perotti, Hayden; Petri Metastasii drammata: *la Didone abbandonata, l' Olimpiade, l'Adriano in Siria, Alessandro nelle Indie, Artaserse, l' Eroe cinese, il Demofoonte, il Siroe, Ipermestra, il Farnace, Giuseppe riconosciuto, la Nitteti, Amor prigioniero, il Re pastore, l' Isola disabitata,* quae modulati sunt David Perez, Pasqualis Cafara, Thomas Traietta, Leonardus Vinci, Joannes Adolphus Hasse nomine Saxon, Joseph Misliwecek appellatus *Boemus,* Joseph Bonno, Petrus Guglielmi, Amadeus Naiimann; sacra carmina musicis modis aptata a Saxone; melos *Venere al tempio* Petri Chiari, a Balthassare Galuppi, quem *Buranello* dicunt.

Nec praetereundum quod idem Bettio anno 1823 ab egregia foemina Sibylla Sala bibliothecae coemit statuta manuscripta Adriae, Avesanae, Collalti, Murani, Palatii, Rovigni, Taleggii, vallium bergomensium; ac senatusconsulta, litteras ducales, acta varia de re venetu.

Iisdem ferme annis 1820-1836 codices aliquot manuscriptos munere obtulerunt Jacobus Coleti, Julius Molin, Leo Bembo, Petrus Oliva del Turco avianensis, Jacobus Dei feltriensis.

CAP. XXV.

Simeonis Stratico codices mss. dono dati a. 1831-1841.

Munus, quod splendidissimum appellare non ambigo, dederunt Joseph Bellori ac comes Joannes Baptista Stra-

tico rei publicae foroiuliensis administrandae Utini curator, qui haeredes comitis Simeonis Stratico ea conditione dicti ut *i suoi lavori letterarj deposti fossero in qualche pubblica biblioteca,* die 23 augusti 1831 obtulerunt codices omnes ab eo manu exaratos, numero ultra centum, *reputando loro dovere scegliere per questo oggetto la biblioteca Marciana..... già per tanti titoli celebre fra i pubblici stabilimenti;* ac iterum unus Stratico anno 1841 codices manuscriptos decem de architectura Vitruviana, quibus coegendis symbolam quoque contulit Simeon Stratico (1). Ingentem exinde thesaurum, et rerum copia et varietate, et summa scriptoris eruditione, in nostram bibliothecam inlatum fuisse non is mirabitur qui sciat solertissimum virum a dimidio fere saeculo decimo octavo ad annum 1824, quo occubuit, studiis, intermisso nunquam opere, vacasse.

Simeon Stratico anno 1733 honestis parentibus Jaderae natus, Patavium decennis missus est ut in collegio Cottuuio, patruo rectore, primis litterarum rudimentis imbueretur. Ibi, *fui aggregato,* ita ille, *alla milizia come cadetto, e ne ho riscosso la paga per molti anni. L'oggetto lon-*

(1) Sic donator in epistola 27 aprilis 1841, bibliothecae huius praefecto: » Il chiar. Marchese Poleni, professore di fisica sperimentale nel» l'università di Padova, fece per più di trent'anni i più laboriosi studj » sopra Vitruvio. Alla morte di questo grand'uomo, la repubblica di Ve» nezia fece comperare dagli eredi suoi, e quindi regalò al co. Simone » Stratico mio zio, che fu poi successore nella cattedra al Poleni, tutti i » manoscritti di questo sopra quel classico autore. Mio zio aggiunse i » proprj lunghissimi studj a quelli del Poleni, e ne venne in seguito la » famosa edizione del Vitruvio udinese . . . . . . di cui ho sostenuto, con » mio grave incomodo, la spesa, cogli unici oggetti e della pubblica u» tilità, e dell'onore di mio zio, che fu il mio educatore e benefattore. »

» Ora trovandomi possessore di sei o sette volumi che contengono in » originale gli studj del marchese Poleni, vorrei presentarli a codesta r. » biblioteca, col solo scopo che gli scritti originali del celebre Poleni fos» sero conservati in mezzo ai manoscritti di tanti grandi uomini . . . . . »

tano era di farmi militare, il più vicino di riscuotere quelle paghe, con licenza del Savio, per gli studj che dovea fare e realmente faceva, giacchè dell' età forse di 12 anni il disegno, la lingua francese, la geometria e lo studio del libro Le travaux des Mons, ou l' art de la guerre par Mallet, erano per me assidui, oltre gli studj di umane lettere. Annum vix vigesimum quartum attigerat, cum muneri sibi a veneto senatu anno 1757 novo exemplo imposito respondit, tradendi institutiones medicinae theoricae extraordinariae in archigymnasio patavino. Quas annis 1760-1763, de phisyologia, pathologia, diaetetica praelectiones, dissertationibus numero centumtredecim, habuit, retulit in volumen, quo serius sub initio notavit: « Son lavori fatti in gioven» tù e dimostrano però molto studio e molta premura di » raccogliere delle cognizioni e di esporle in modo chiaro, » e per quanto porta l' argomento, in modo convincente. » Sono persuaso che si potrebbe trarne una dozzina di dis» sertazioni erudite. » Illud excipit ternum volumen de re medica, chirurgica, pharmaceutica. Nec tanta in iuventute erudienda solertia minuit alacritatem qua studia uno eodemque tempore in Vitruvium cum Joanne Poleno instituerat, quaeque postmodum egregie complevit, ut superius innueram, in usum editionis a Quirico Viviani, post eius mortem, annis 1825-1830, Utini curatae. Statim vero ac marchio Joannes Polenus e vivis excessit [1761], in eius locum Simeon Stratico discipulus venerabundus, qua matheseos et nauticae professor, suffectus est. Cui obeundo muneri ita ad annum usque millesimum septingentesimum nonagesimum octavum incubuit, ut eius scientiae praelectiones ac tractationes varias voluminibus octodecim (1) exscripserit. Quod mirum profecto, si animadvertas eum annis 1763-1764 iter in Angliam, mentis erudiendae gra-

(1) L. VIII, 108-115, 120-121. I. IV, 275-276, 288-293.

tia, una com legatis venetis extraordinariis ad Georgium tertium, egisse; annis 1768-1771 curatorem itineris italici datum iuveni equiti Francisco Mauroceno; annis item 1773-1776 archigymnasii bibliothecae praefuisse; anno demum 1778 patavinae scientiarum academiae fundamenta iecisse. Quid quod mandatis sexcentis regiminis parere advocatus, vel locorum inspectionibus deputatur, vel in consilium adhibetur investigationibus mature instituendis de re nautica, armamentario et architectura navali; de lacuna veneta, fluviis, molendinis, portubus; de fluminibus Athesi, Medoaco maiori [Brenta]; de vallibus veronensibus exsiccandis; de viarum reparatione. Eodem accessit ut anno 1779 a senatu veneto in magisterium phisicae generalis et specialis experimentis comprobatae cooptaretur, quo munere sibi antea a studiorum triumviris commisso, usque ab antecessore Joanne Alberto Columbo demortuo, perfungebatur; propterеaque diligentiae ad miraculum singularis documenta, hac quoque sparta, reliquerit (1).

Venetae reipublicae occasus Simeoni Stratico calamitosus evasit, quod regiminis patavini municipalis primum, postmodum vero *centralis,* uti dicunt, in partem adlectus, anno 1798, Austriacis adventantibus, archigymnasio pulsus fuerit. Mediolanum anno 1801 accitus, commissioni idraulicae membrum adiungitur, unaque officio restituitur qua studii ticinensis antecessor, phisicae praelectionibus tradendis, vice aegrotantis Alexandri Volta. Quo munere tribus annis [1801-1803] egregie functus, solertiae suae monumenta reliquit. Rude donatus [1808]; regni italici senator [1809]; eques coronae ferreae, legionis honoratorum, ordinis austriaci Leopoldi; in regium scientiarum institutum cooptatus; commissioni idraulicae mutinensi praepositus, pubblicae instructioni administer, quantum

(1) L. VIII, 116-119. I. IV, 277-287, 289.

muneribus singulis, opere numquam intermisso, praestiterit evincunt codices dono dati (1).

Nec praetereundum censeo tanto thesauro codices mss. quoque additos, quibus studia, emendationes, additamenta insunt operum a doctissimo viro vel editorum, vel typis paratorum, nempe: a. *Riflessioni sul binomio di Newton* typis datae, sine anno et impressore; b. *Serie degli argomenti di lezioni per il corso di fisica sperimentale,* sine anno et impressore; c. *Series propositionum quas demonstrabit hoc anno litterario* [1772] *Simon Stratico* ec. *Continet elementa mechanicae et staticae.* Patavii, 1772; d. *Elementi d' Idrostatica ed Idraulica.* Padova [1791], vol. III; e. *Esame marittimo di Giorgio Ivan.* Milano, 1819, vol. II; f. *Vocabolario di marina in tre lingue.* Milano, 1814, vol. III; g. *Bibliografia di Marina.* Milano, 1823; *Vocabolario di commercio marittimo.* Versiones item profero operum: 1. *Traité élémentaire des mathematiques, par M. E. M. I. Lemoine d' Essaies.* Paris, 1789; 2. De la Caille. *Lectiones elementares mechanicae.* Parisiis, 1756 — Venetiis 1773; missis dissertationibus in ephemeridibus litterariis editis: *Saggi scientifici e letterarj dell' accademia di Padova — Memorie di matematica e fisica della Società italiana — Memorie dell' Istituto nazionale italiano.* Propriis immixti sunt codices mss. fratris Michaelis de musice ut et tractationibus ineditis rei litterariae, geographiae, corographiae artium humaniorum, picturae, sculpturae, architecturae, scientiae a recentioribus economicae appellatae: adde scripta varia de aquis, codicibus turbate inserta, auctoribus fratre Joanne Jocundo, Alexio Aleardi, Michaele Sancte Micheli, Michaele Fuscareno, Josepho Suzzi, Daniele Albertis, Stephano Foin, Joanne Poleno, Rogero Boscovich, Marco Antonio Cerdoni, Francisco Bembo, Leonardo Xi-

(1) I. IV, 326-327, 329-330, 334.

menes, Angelo Fassi, Antonio Pastori, Dominico Roselli, Paulo Frisi, Petro Bassi, Angelo Quirini, Antonio Maria Lorgna, Thoma Scalfarotto, Aloysio Michieli, Zenone Rizzi, Alexandro Carlotti, Francisco Maria Colle, Antonio Belloni, Petro Antonio Linussio, Aloysio Diotti, Camillo Spreti, De Bron, Rossi, Cumano, Nicolai, Buiovich, Guglielmini, Bonati, Masetti, Cagnardi novariensi.

CAP. XXVI.

Bibliotheca universa Hieronymi Contareni Marciae anno 1843 testamento legata.

Quae tamen ditissimam saeculo nostro Marciae bibliothecae dedit accessionem ea est ingens, prope dicam, collectio librorum tum manu tum typis editorum, quam conspicua gens Contarena *a scrimniis* appellata, tribus certe saeculis, filiali reverentia asservaverat, quamque comes Hieronymus supremus familiae suae, antiqua munificentia legavit: — Omissis — « Lascio a codesta pubblica libreria Marciana, in piena proprietà, l' intera mia libreria, » compresi di già i manoscritti e rami; e caso mai nel farne l' incontro fosse riconosciuto esserne di doppj con » quelli esistenti nella suddetta libreria Marciana, i doppj » da essa gratuitamente siano passati divisi fra codesto » seminario patriarcale ed il ritiro dei Minori conventuali » a s. Tommaso, parrocchia di s. Maria gloriosa de' Frari. » Testamentum Hieronymi Contareni 2 novembris 1839, pubblici iuris factum 16 septembris 1843.

Mitto volumina impressa, litteraturae et historiae, fere quatuor mille, quibus rarae editiones ac pretiosa incunabula interseruntur. Codices autem manuscriptos dono oblatos mille et ultra, quorum octo graeci, centum quinquaginta octo latini, octingenti quadraginta

tres itali, non possum quin summa efferam laude. Sive enim rerum momentum, sive originem, sive raritatem consideres, plurimi ex iis, de historia praesertim et musice, maxime habendi sunt pretio. Generalem historiam qui excutiant numerabis bis centum, venetam vero fere sexcentos, de quibus speciatim, utpote praestantioribus, classe italorum mss. coactis, non abs re puto paululum disserere. Venetiarum historiae et chronica habent auctores Raphaelem de Caresinis, Casparem Zancaruolo, Dominicum Maripetrum, Franciscum et Antonium Longo, Marinum Sanutum, Danielem Barbarum, Joannem Jacobum Caroldum, Hieronymum Priolum, Nicolaum Contarenum, Marcum Fuscarenum. Chronica anonyma insunt codicibus 759, 788-796, 798, 804-805 ut et fasti ecclesiastici codicibus 1264-1267, 1269-1270, 1343, 1825, 1909-1911, 1914-1918, 1938. Codices plures [925-928, 935-940, 942, 1257-1260, 1908, 1920] patriciarum gentium historiam excutiunt, nominatim Contarenae [codd. 894, 915, 941, 980, 1268, 1820, 1921, 1932-1933, 1945]; innumeri prope [774, 776-779, 785, 806-871, 914, 918, 924, 930-931, 994, 998, 1169, 1222-1224, 1228-1243, 1261, 1263, 1271, 1273, 1278-1376, 1849-1859, 1884-1896, 1899-1907, 1937, 1940-1946] qui reipublicae administrandae instrumenta ac normas occludunt. Picturis elegantioribus ornantur mandata seu commissiones officialibus reipublicae [codd. 1346-1376, 1867-1870]. Quae inter cetera, negotiorum pertractatorum gravitate, excellunt sunt acta legationum, quas summo honore praesertim obierunt ex familia Contarena Caspar, Franciscus, Marcus, Petrus, Simeon, Thomas, Zaccarias; quos omnes merito excedit Aloysius annis 1627-1650 legatus in Anglia, in Gallia, Romae, Constantinopoleos, Monasterii. Nec minori numero sunt *relationes*, seu compendia notitiarum eorum quae legati varii ad exteras virorum principum aulas gesserunt ac in senatu veneto legerunt.

Hi sunt Andreas Gritti a. 1503; Joannes Jacobus Caroldo ann. 1503, 1520; Vincentius Quirinus a. 1506; Joannes Mocenigo a. 1512; Marcus Foscari ann. 1527, 1537; Caspar Contarenus a. 1530; Nicolaus Theupolus a. 1533; Antonius Surian a. 1535; Marinus Justinianus ann. 1536, 1541; Franciscus Justinianus a. 1538; Matthaeus Dandolo ann. 1542, 1551; Bernardus Naugerius ann. 1546, 1552, 1558; Marinus Cavalli ann. 1546, 1551, 1560, 1572; Laurentius Contarenus a. 1548; Carolus Cappello a. 1550; Daniel Barbaro a. 1551; Joannes Cappello a. 1553; Dominicus Trevisan a. 1554; Michael Surian ann. 1555, 1571; Fridericus Badoer a. 1557; Joannes Michiel ann. 1557, 1575, 1587; Aloysius Lippomano a. 1560; Jacobus Soranzo ann. 1562, 1571, 1581; Paulus Theupolus ann. 1563, 1566, 1569; Laurentius Priolus ann. 1565, 1586; Sigismundus Cavalli a. 1566; Antonius Theupolus ann. 1567, 1576, 1578; Lazzarus Mocenigo a. 1570; Joannes Cornelius ann. 1570, 1578, 1581; Aloysius Contarenus a. 1571; Marcus Antonius Barbarus a. 1573; Vincentius de Alexandris et Hieronymus Lippomanus a. 1574; Constantinus Garzoni ann. 1574, 1577; Aemilius Manolesso et Franciscus Molin a. 1575; Andreas Gussoni a. 1576; Franciscus Barbaro a. 1579; Franciscus Maurocenus a. 1581; Joannes Franciscus Maurocenus a. 1585; Franciscus Contarenus a. 1588; Joannes Gritti a. 1589; Thomas Contarenus ann. 1589, 1593, 1612; Petrus Duodo a. 1592; Franciscus Vendraminus a. 1596; Joannes Delphinus a. 1597. Etsi sequioribus saeculis decimo septimo et decimo octavo longe minor extet generatim *relationum* numerus, tamen recensendae sunt Simeonis Contareni ann. 1605, 1612; Benedicti Zorzi a. 1606; Nicolai Molini et Petri Prioli a. 1607; Christophori Valerii a. 1615; Petri Contareni ann. 1616, 1627; Raineri Zeni a. 1623; Georgii Zeni a. 1638; Michaelis Mauroceni a. 1653; Joannis Sa-

gredo ann. 1654, 1657, 1665; Baptistae Nani a. 1658; Jacobi Quirini a. 1659; Petri Basadonna ann. 1664, 1689; Marci Antonii Justiniani a. 1667; Petri Mocenici a. 1668; Joannis Landi et Hieronymi Venerii a. 1689; huius et Laurentii Superantii a. 1696; Caroli Ruzzini a. 1699; Nicolai Ericii a. 1702; Danielis Delphini et Laurentii Theupoli a. 1708; Francisci Donati a. 1726; Barboni Mauroceni a. 1731; Marci Fuscareni ann. 1736, 1743; Andreae da Lezze a. 1743; Pauli Rainerii a. 1769; Francisci Michiel a. 1774.

Codices manuscriptos pretiosiores rem historicam venetam, maxime politicam, excutientes, splendidissimi de re musica, saeculis decimoseptimo et decimoctavo exarati excipiunt, testimonium studii ardentioris, quo familia Contarena in pulcherrimarum artium cultum ferebatur. Marcus Contarenus procurator sancti Marci, dimidio saeculo decimoseptimo, vico *Piazzola* appellato, villam adeo regalis munificentiae miraculis instructam aedificaverat ut et viri principes augustam privati hominis pompam obstupescerent (1). Eodem, ne quae sensum animumque afficiunt oblectamenta deessent, theatrum quoque tam magno ausu construxerat, ut nullum par in Europa extaret (2). Ibi vero pri-

(1) V. Piccioli, *L'orologio del piacere, che mostra l'ora del dilettevole soggiorno avuto dall'altezza serenissima di Ernesto Augusto vescovo d'Osnabruk, duca di Brunswich, Luneburgo ec. ec. nel luogo di Piazzola, di s. e. il sig. Marco Contarini, procuratore di san Marco.* Piazzola, 1685, nel luogo delle vergini.

(2) « Teatro capace di 1000 persone, la di cui vastezza nella recita » de' famosi drammi fu nicchio proporzionato ai caracollo di centinaja di » destrieri, e formò campo agevole al passaggio di più di 400 personag- » gi oltre sei stanze grandi dai lati per il vestire delle comparse, e le » riposte per 100 cavalli. Il soffitto di questa gran mole è stuccato d'oro » con rabeschi rimessi di specchi, nel pavimento è tutto perforato d'in- » tagli, vuoto nel seno per renderlo più armonioso e fresco, abile a rice- » verlo da condotte occulte di vento; gli ordini dei palchi sono al di den- « tro dipinti ad oglio color porporino, al di fuori abbigliati da intrecciate

mum, opera Dominici Freschi, in cathedrali ecclesia vicetina phonasci; dein scriptorum musices celebriorum Francisci Cavalli (1), Alexandri Scarlatti (2), Alexandri Leardini (3), Caroli Grossi (4) drammata musica oblata sunt; item Joannes Adolphi Hasse cognomento *Saxonis* (5); nec non tria super octoginta scriptorum quorum nomina ignoramus, totidem voluminibus egregie compactis ac corio purpureo deaurato obductis (6). Nec drammata tantum, sed et concentus, mela, cantilenae, itale venientes nominibus: *solfeggi, preludj, introduzioni, finali, duetti, rondò, arie, sarabande, fughe, cavatine, sinfonie, sonate, serenate, concerti, cantate, oratorj* Nicolai Mattheis senioris, Bernardi Pasquini, Caroli Rossi, equitis Rainaldi, Herculis Bernabei, Francisci Gasperini, Flavii Caroli Lanciani, Hieronymi Venerii, Francisci Bianchi, Petri Guglielmi, F. Manfredini, Vincentii Marsinii, Antonii Martinelli, Caroli Monza, Joannis Paisiello, Josephi Sarti, Joseph Tartini, Antonii Vescovi, Joannis Wanhell, Balthassaris Galuppi, Josephi

» stuccadure con figure dorate: le mura de' corridori che guidano a que- » sti dipinte a fresco con molta vaghezza di varie tinture, le scale spa- » ziose e di pietra con statue sui limitari delle stesse scene, orchestra » assai grande, e nei lati del proscenio s' alzano due elefanti al naturale » con castella sopra il dorso, che all' occorrenza si aggirano, resi movi- » bili ad arte » *L' orologio del piacere.* V. quoque Tiraboschi. *Storia*, t. VIII, p. II, p. 465. — Quadrio. *Storia*, t. V, p. 455. — Biblioteca ital. n. CLX, p. 11.

(1) Codicibus 351-374 extant eius drammata: *Alcibiade, l' Artemisia, il Calisto, il Ciro, la Didone, la Doriclea, Elena rapita da Paride, l' Eliogabalo, l' Ercole, l' Erismena, l' Eritrea, l' Hipermestra, il Giasone, Muzio Scevola, le nozze di Teti e Peleo, l' Orimonte, l' Oristeo, l' Ormindo, il rapimento d' Elena, la Rosinda, Scipione Africano, la Statira, i strali d' amore, Xerse.*

(2) Codd. 375-377. *L' Eurillo, l' Odoacre, il Pompeo Magno.*

(3) Cod. 378. *Psiche.*

(4) Cod. 379. *La Romilda.*

(5) Codd. 481-483. *Artaserse* et *il Demetrio* Petri Metastasii: *Attalo.*

(6) Codd. 380-462. *L' Adelaide, Alessandro Magno, Almerico, l' Amante muto loquace, le Amazoni, l' Amore guerriero, Amori di Apollo e Leu-*

Saratelli aliorumque (1). Adde libellorum *[libretti]* textus impressos, cum diagrammatibus, quo anno 1681 Joannes Georgius tertius dux Saxoniae (2), seriusque [1685] Ernestus Augustus episcopus osnabrugensis ac dux Brunsvici et Selenopolis (3) a Marco Contareno ibi basilice excepti sunt. Nec silentio praeteream modulamina Joannis Francisci Brusa, Antonii Giay, Joannis Porta, Nicolai Porpora, Dominici Terradellas in theatro s. Joannis Chrysostomi Venetiis, annis 1724-1725, 1727, 1738, 1744 [codd. 377-380] oblata. Quae vero musicum hoc patrimonium maxime exornant sunt mela *[cantate]* numero quidem pauca, sed valde extimanda, auctore Alexandro Stradella, ante aliquot annos primum edita (4), de quibus, ut-

cotoe, l'Annibale in Capua, l'Antigone, Antigona, l'Apollo, l'Arsinoe, l'Artaserse, Attila, Berenice, La caduta di Sejano, Caligola, Artabano, Candaule, la Circe, Claudio Cesare, la Cleopatra, la Cloridea, la Dafne, la Damira placata, il Dario, il Delio, Demetrio, il Diocleziano, la Dori, l'Egisto, Elena, Eliogabalo, Enea in Italia, Ercole, Ercole in Tebe, l'Erismena, Ermelinda, Eurindo, le fatiche d'Ercole, la fede greca, la Fidalba, la Flora, il Galieno, Germondo, il Giustino, il Genserico, l'Heraclio, Iphide, Irene e Costantino, il Leonida, il Lisimaco, Lizarda, il Marcello, Medea in Atene, il Medoro, la Messalina, il Narciso, il Nerone, il Nicomede in Bitinia, il Numa Pompilio, Odorico, Olimpia sola, l'Orfeo, l'Orione, Oronte, l'ospedale, il pio Enea, il Pompeo Magno in Cilicia, il ratto delle Sabine, Rodopea, Rosiclea, il Sardanapalo, la schiava fortunata, il Seleuco, la Semiramide, le sfortune di Pirro, Teseo, Thesée, il Tito, il Totila, Tullia superba, il Vespasiano.

(1) Codd. 464-472, 475-476, 484.

(2) *Tributi di ossequio all'a. s. e. di Gio. Giorgio terzo, duca di Sassonia, consecrati da Marco Contarini* ec. Piazzola, nel loco delle vergini, 8.°

(3) Piccioli dottor. *Il vaticinio della fortuna. Musicali acclamationi consecrate da s. e. Marco Contarini, procurator di s. Marco all' o. s. d'Ernesto Augusto, vescovo d'Osnabrug, duca di Brunswich, Luneburgo* ec. Piazzola, 1685, 4.° — Lo stesso. *La schiavitù fortunata di Nettuno. Voti di musicale applauso consecrati* ec. Ivi 4.° — Lo stesso. *Il ritratto della gloria donato all'eternità. Musicali applausi consecrati* ec. Ivi, 4.° ed 8.° — Lo stesso. *Il preludio felice. Musicali acclamazioni consacrate* ec. Ivi, 4.° ed 8.° — Lo stesso. *Il marito acclamato. Armonici tributi d'ossequio, consacrati* ec. Ivi, 4.° ed 8.°

(4) *Canti a voce sola dell' insigne A. Stradella, legati alla biblioteca*

pote et de universa musices collectione, egregie disseruit doctor Philippus Filippi (1).

Codices manuscriptos Contarinianos fuse illustrandos praeclarissimus Jacobus Morelli, quasi sortis futurae praescius, susceperat (2), aliis vero curis distentus intercepit. Eam spartam egregie inceptam, pari laude ornandam sumpserat Andreas Baretta, mihi quoadusque vixit adiutor et amicus. Additamenta enim operi Morelliano confecit, ac studia, methodo plus quam par est latiori, in centenos codices congessit (3). Morte praeventus [a. 1852] eorum omnium descriptionem ac in classes distributionem solertissimo viro Joanni Veludo, eius in munere successori reliquit.

CAP. XXVII.

Joannes Rossi a. 1852, Carolus Ghega a. 1860 rem propriam manuscriptam nobis testamento relinquunt.

Die decimaquarta ianuarii anni 1852 mortem occubuit eruditissimus vir Joannes Rossi e Venetiis, cuius in re historica veneta scientiam, studia diuturna, singularem in libris impressis et codicibus manuscriptis colligendis diligentiam congrua narratione (4) Emmanuel Cicogna prosecutus est. Eius hominis iure laudati recordationem

di san Marco di Venezia dalla nobile famiglia Contarini. Paris, Léon Escudier, éditeur. 4.°

(1) *Alessandro Stradella e l'archivio musicale dei Contarini alla biblioteca di s. Marco in Venezia.* Lege in ephemeridibus: *Il Politecnico.* Milano, Parte letteraria, Ottobre 1866.

(2) Ris. 131. *Indice dei codici manoscritti di casa Contarini a san Trovaso, compilato da me don Iacopo Morelli, custode della libreria di san Marco, negli anni* 1780 *e seguenti.*

(3) Ris. 134. *Codici latini e italiani Contariniani illustrati.*

(4) *Cenni intorno alla vita ed agli scritti del dottore Giovanni Rossi del fu Gerardo, veneziano.* Venezia, 1852, p 22, 8.°

ideo memori animo repeto quod tabulis extremis diei decimae quintae kalend. augusti anni 1852 bibliothecam nostram librorum impressorum ac manuscriptorum codicum suorum haeredem instituerit. — Omissis — « Alla biblio-
» teca pubblica Marciana di Venezia lascio tutti i volumi
» dei miei drammi musicali cantati in Venezia, cantate,
» intermedj e simili relativi, raccolta di cui non conosco
» la più perfetta, coll'obbligazione però di continuare sem-
» pre la serie di anno in anno possibilmente compita; se a
» tale condizione non si adempisse, allora sottentrerà con
» proprietà piena il Museo Correr, ma coll'obbligo stesso. »

» Inoltre lascio alla prelodata pubblica biblioteca tut-
» te le buste grosse in carta finta pelle e bollettini arancj,
» in varie forme, poco finora meno di seicento, contenenti
» opuscoli veneziani e cose che a Venezia si riferiscono,
» con obbligo che a quattro e sei buste per volta possano
» esaminarsi in congruo periodo di tempo a casa sua dallo
» studioso sig. Emmanuele Antonio Cicogna, verso analo-
» ga quitanza, e che non si cavino, per traslocarli in altro
» modo, gli opuscoli dalle buste. »

» Al sig. caval. consigliere accademico, segretario di
» Appello Emman. Antonio Cicogna otto volumi, a sua
» scelta, dei mss. da me acquistati. »

» Il mio erede si sceglierà trenta volumi tra i mss.
» da me acquistati, quali da me si lasciano a lui in piena
» proprieta. »

» Ciò premesso, tutti i rimanenti mss. da me acqui-
» stati apparterranno alla suddetta biblioteca Marciana. »

» Quanto all' opera voluminosa da me composta sulle
» leggi e sui costumi di Venezia, la quale coi documenti
» oltrepassa forse il numero di 100 volumi in 4.° [anzi di
» 120 circa], questa voglio che sia a beneficio della sud-
» detta Marciana biblioteca. Ma siccome nel lungo periodo
» di circa 45 anni non potei compirla, limarla e darci quel

» miglior metodo che mi aveva proposto, e per la mia ot-
» tuagenarietà devo temere di non finirla a mio modo, co-
» sì ne sarà libera la lettura e l' esame, ma ne proibisco
» qualunque copia od estratto, non che la stampa. »

Praetereo syllogem duplicem drammatum quae musicis numeris Venetiis acta sunt, ut et opusculorum miscellanorum impressorum, quae sexcentis fere thecis contenta, varia historiae venetae adiuncta exprimunt. Quae autem potissimum animadversionum nostrarum aciem in se convertunt sunt septuaginta supra quadringenta volumina, universim, si pauca quaedam excipias, de historia veneta civili, politica, ecclesiastica, litteraria cuiusque generis institutionum. Singulis seorsum enumerandis impar essem, quippe quod plura codicibus gregatim congesta sint. In id sufficiat varios referre titulos: narrationes historicas tum Venetiarum, tum subditarum urbium; annáles, commentarios diarios, chronica dominii; bella et pacis compositiones cum Turcis ac Imperialibus; litteras *[dispaccj]* et commissiones ducales; legatorum itinera, epistolas et relationes; magistratus tum Venetiis tum in ceteris reipublicae civitatibus; leges civiles et criminales, statuta; familias et eorum privilegia; artes; commercium; vectigalia; rem monetariam. Quid quod et historiae ecclesiasticae materia excussa est, de bullis papalibus, clero saeculari et regulari, consultis theologicis, frataleis, interdicto anni 1606, patriarchatus aquileiensis extinctione, festis abrogandis, monasteriis tollendis. Ne vero amplissimi operis, in quod testator maximam vitae suae partem impenderat, cuiusque mentionem in extremis ingerit tabulis, momentum qualecumque aspernari videamur, liceat quaedam de eo dicere. Cum donator clarissimus anno millesimo octingentesimo sexto tabulariis venetis in ordinem digerendis aliquantisper deputaretur, arduum dictu est quantum in patriae historiae studia incaluerit. Propterea, curis et impensis

minime parcens, sibi proposuit legum ac consuetudinum Venetiarum cuiusque aevi historiam contexere, documentis in medium allatis quae sententias obfirmarent. Exinde, quinquaginta ferme annorum spatio, centum viginti volumina (1) sub forma quarti congessit, quorum septem supra triginta textum, septem super octoginta documenta, quatuor summarium, textus et documentorum indices comprehendunt. Etsi, quibusdam exceptis, quae in athaenaeo veneto perlegebantur, pleraque inter anecdota referenda sunt, ea tamen indigestam notitiarum congeriem quam opus absolutum appellare malo. Quod auctor quoque notavit, usum quidem lectionis, non autem exscriptionis concedens. Si qui sunt quibus intersit titulos centenos de rebus variis adire, iis eruditissimus vir Ioannes Veludo, egregius mihi in hac honoris palaestra adiutor, qui et omnes testatoris codices manuscriptos in catalogum intulit ut superius notavi, indicem paravit absolutissimum. Fusius de opere Emmanuel Cicogna in donatoris vita.

Tot de bibliotheca nostra benemerentibus colophonem imponit venetus e Venetiis Carolus Ghega. Qui cum technologiae, uti dicunt, et affinibus studiis sic incubuisset ut adhuc iunior in America egregiam nominis famam esset adeptus, eamque obsignaret operibus serius editis de via ferrata Baltimora-Ohio (2) ac de nova pontium forma in America septentrionali inventa (3); ad Europam redux

(1) I. VII, 1386-1512.

(2) *Die Baltimore — Ohio — Eisenban über das Alleghany-Gebirg, mit besonderer Berücksichtigung der Steigungs- und Krümmungsverhältnisse untersucht von Carl Ghega ec. mit einer Beschreibung über die Leistungsfähigkeit einiger nordamerikanischen Lokomotive, und einer vergleichenden Berechnung der Lokomotiv-und Pferdekraft bei verschiedenen Bahnsteigungen.* Wien, 1844, p, XVI, 264, mit einer Landkarte und einem Atlas von 19 Zeichnungstafeln.

(3) *Ueber nordamericanischen Brückenbau und Berechnung des Tragungsvermögens des Howe'schen Brücken mit Tabellen über die absolute, re-*

Vindobonam accessit; ibique altero quasi dexteritatis theatro constitutus, vias ferratis axibus in imperio, praesertim semeringensem (1) egregie construxit, de iisque disseruit (2) ita, ut eorum operum, in universo imperio, directioni generali praeponi meruerit. Ubi vero ille vigens adhuc aetate, Vindobonae pridie idus martias anni millesimi octingentesimi sexagesimi occubuisset, patriae memor, bibliothecae nostrae suam, non eam quidem magnam, sed lectis tecnologicae scientiae voluminibus et manuscriptis et tipis editis apprime instructam testamento reliquit. « ..... Vienna, 21 gennaio 1858. » — Omissis .... « Ben » lungi dall' attribuire un pregio ai miei libri, ed ancor » meno ai miei manoscritti e stampe ec. desidero però » che siano essi consegnati ad uno o più istituti pubblici, » affinchè non siano dispersi o venduti. A tal fine lascio » tutti i miei libri e manoscritti italiani, francesi, tedeschi » in proprietà della pubblica biblioteca di s. Marco in Ve- » nezia. » Quod quantum emolumenti nobis intulerit ii dumtaxat recte iudicabunt qui eam studiorum spartam, sicut specialem, propriis sumptibus sciant exornatam iri. Voluminibus impressis fere quadringentis, quibus accedunt chartae geohraphicae, tabulae variae, diagrammata, codices insunt quatuordecim, partim studia egregii viri in vias ferreis axibus stratas comprehendentes, partim scripta ac breviaria de re eadem, auctoribus Amedeo Demarteau, S. Grandis, Carolo Maisner, Georgio Sthephenson, Floriano Pasetti, Germano Sommeiller, Edmondo Teisserenc, E. Metieke, W. Norris, G. Langer, Fed. Stach-Wen-

lative und rückwirkende Festigkeit einiger Baumaterialien, und zwei Zeichnungstafeln. Wien, 1845, p. VI, 85, 4.°

(1) *Malerischer Atlas der Eisenban über den Semmering, mit vorausgehender historisch-statistischer Uebersicht der Eisenbahnen in Oesterreich.* Wien, 1855.

(2) *Uebersicht der Hauptfortschritte des Eisenbahnwesens in dem Iahr-*

ke, Sam. Clegg, Dionisio Street, Marinovich et Hoffmanno, Petro Selvatico, Aloysio Erizzo, Aloysio Leonarduzzi.

Nec laude quadam propria fraudandi sunt qui ab anno millesimo octingentesimo quadragesimo secundo ad nos, aliquot codices manuscriptos obtulerunt Nicolaus Tommaseo, Franciscus Zantedeschi, Rawdon Brown, comes Giustinian-Cavalli-Barbarigo, Ludovicus Pasini, Albertus Camesina, Petrus Marasca, Ioannes Veludo, Ioseph Valentinelli.

CAP. XXVIII.

Quae nequiora anno 1866 bibliothecae supervenerint.

Modo splendidioris instituti historiam absolutam crediderim, nisi memoriae revocare cogerer quod anno tristissimo millesimo octingesimo sexagesimo sexto nobis obtigit. Dimidio reapse mense iulio eius anni Beda Dudikius moravus, Benedictinorum familiae olim alumnus, bibliothecam, milite insequente, adit, ac decreto, militaris licentiae teste, quod caesaris armorum administer Krenevillius subscripserit, sibi datam potestatem aperit ea a publicis tabulariis sumendi quae sibi Vindobonam transferenda viderentur. Cum hanc esse bibliothecam, non tabularium, obiicerem, effrons proconsul redit postridie, decreto insistens quo supremus armorum praefectus Vene-

zehnde 1840–1850, *und die Ergebnisse der Probefahrten auf einer Strecke der Staatsbahn ueber den Semmering in Oesterreich; mit einem Atlas in VII Blättern.* Wien, 1852, p. IV, 81, 8.° — *Dritte verbesserte und vermehrte Auflage, mit einem Atlas in VIII Blättern.* Wien, 1853, p. VI, 140, 8.° — *Quadro dei progressi principali delle strade ferrate nel decennio* 1840–1850, *e dei risultamenti delle corse di prova con le locomotive di contorso sulla strada ferrata del Semmering in Austria. Seconda edizione corretta ed ampliata con un atlante di VII tavole.* Vienna, 1852, p. VI, 120, 8.°

tiarum addit, novis sibi collatis instructionibus, eius auctoritatem bibliothecae quoque applicandam. Quid inde? Dudikius nobiliores agendi modos primum insimulans, catalogorum inspectionem respuit, eos tantum codices manuscriptos sibi offerri rogans quae historiam austriacam, bohemicam, *moravam,* dalmaticam, histriensem, foroiuliensem excutiunt. His actis, alter Verres singula catalogorum volumina biduo scrutatur. Fato auspicato cessit ut vir, rei nostrae prorsus ignarus, res quasdam pretio minori habendas, aliis dignioribus postabitis, selegerit. Verum nefandi operis administer centum fere codices manuscriptos surripuit, quibus praestant: a. quingentorum documentorum membraneorum sylloge, quam Iustus Fontaninius in historiae foroiuliensis commodum contulit; b. pleraque huius opuscula; plura aquileiensia; c. regesta notariorum foroiuliensium; d. conciliorum constantiensis et basileensis acta; e. Illyricum sacrum Danielis Farlati, cum emendationibus et additionibus autographis; f. Ioannis Lucii inscriptiones autographae; g. opus Marini Sanudo dicti Torsello; h. Philippi Callimachi Experientis historia; i. chronica Martini Poloni, Andreae Spalatini, jadertina; k. Annales Hungariae Melchioris Inchofer; l. historiae Foriiulii, Faustini Moisesso; Tergesti, Vincentii Scussa; Histriae, Iacobi Philippi Tommasini; m. instructiones Ferdinandi caesaris Hieronymo Verantio legato ad Turcas a. 1533; n. legatio veneta Hungariae a. 1379; o. Relationes dalmaticae a Vincentio Dandulo Napoleoni ann. 1806 - 1809 oblatae. Utinam quae militaris licentia violenter abstulit, ea pacis cum Austria italicae pacta nobis cito et ex integro restituant. Cuius desiderii absolutionem integram spondent acta Mediolani mense augusto 1867 et in praesentiarum pro rei definitione agenda.

CAP. XXIX.

Studia in codices mss. Marcianos instituta.

Relatis quae de origine, incrementis, fatis, praestantia codicum manuscriptorum bibliothecae ad d. Marci Venetiarum opportuniora censuimus, restat ut quaedam perbrevi de eorum usu interseramus, ne qui generatim bibliothecam nostram vel consulto, vel occasione data, excutierunt, turpi obruere silentio videamur. Mittimus de quibus in commentarii decursu meminimus, eos potissimum in medium proferentes qui recens manus iis admoverunt, operi absolutiori symbolam collaturi.

Varia Ubertini Pusculi, Galilaei Galilei, Pauli Amalthaei, Constantiae Varancae Sfortiae, Herasmi Valvasonis, Camilli Silvestri, ex nostris codicibus in opellarum syllogen (1) ingessit typographus venetus Joannes Maria Lazzaroni.

Joannes Baptista Maria Contarenus, e congregatione b. Jacobi Salomonii Venetiarum, quaedam ex Marciae bibliothecae, vel ex domus propriae codicibus, qui serius nostrae accesserunt, auctoribus Gregorio Corrario, Leonardo Justiniano, Caspare Barzizio, Augustino Valerio, Joanne Michaele Alberto de Carraria, intulit in *Anecdota veneta* (2).

Meritis efferendum censemus laudibus Joannem Franciscum Bernardum Mariam de Rubeis qui *variantes lectiones ex codicibus graecis venetis Marcianis* addidit Theophylacti operibus (3).

(1) *Miscellanea di varie operette*. Venezia, 1740-1744, vol VIII, 8.°

(2) Venetiis, 1754. tom I, 4.°, p. XV, 344.

(3) Theophylacti Bulgariae archiepiscopi opera omnia ec. Venetiis, 1754-1763, vol. IV, f.°

Patrum sanctorum utriusque ecclesiae, graecae et latinae codicibus, post dimidium saeculum decimum octavum usus est Andreas Gallandus in *Bibliothecam veterum patrum, antiquorumque scriptorum ecclesiasticorum,* numero tercentorum (1), adornandam. Nam et Bessarionaeos (2), et Nanianos (3), opera praesertim Antonii Bongiovanni (4), qui materiam luculentissimam operis continuatori Joanni Baptistae Gallicioli reliquerat (5), diligenter contulit.

Iisdem ferme annis idem Galliciolus s. Gregorii Magni operum codices omnes in proprios usus convertit, ubi absolutissimam eius scriptorum editionem (6) curavit. Sic enim ille in prooemio : « Primo quidem s. Gregorium ite-

(1) Venetiis, 1765-1781, tom. XI, f.o

(2) » Primum itaque mihi celebrandus Hieronymus Grimani, senator » amplissimus ac summus venetae bibliothecae praeses et moderator, quo » benigne favente atque annuente, tum pro sibi congenita humanitate, tum » pro singulari disciplinarum litterarumque studio, codices graecos et lati- » nos manu exaratos consulendi latam facilemque mihi praebuit facultatem » v. c. Antonius Zanetti, tantae bibliothecae dignus custos; cui propterea » multum admodum me debere palam facio. » Operis curator in prooemio, p. X.

(3) « Is (Bernardus Nani) enim, dum in vivis ageret, bibliothecam » suam luculenta mss. codicum, in primis graecorum, copia refertam » mihi patere adeo humaniter annuit iussitque, ut beneficentia liberalior » ne voto quidem fingi possit. » Ibi.

(4) « Porro iniquus sim nisi Antonii Bongiovanni officiis me fuisse » devinctum profitear, coniunctissimi quondam collegae atque optimi inter » amicos . . . » Ibi.

(5) « Cum absolvendae venetae patrum ecclesiasticorumque scripto- » rum Gallandianae bibliothecae provinciam administrarem . . . . . sta- » tui apud me ipse aliquammulta ex autographis Bongioannianis quae » apud Gallandium reperta sunt, seligere, latinitate donare atque eo pa- » cto postremum bibliothecae volumen absolvere. » . . . . « Inter plura » quae Bongioannius ex aliis atque aliis codicibus descripsit, ea tantum » elegi quae maxime ad institutum nostrum accederent, atque ex iis ipsis » nonnisi potiora accipienda constitui. » Ibidem, tom XIV, pag. III. Ceterum vide codices nostros a Bongioannio congestos [L. II, 172-176].

(6) S. Gregorii Magni papae, *Opera omnia, ad codices praesertim Marcianos iterum exacta.* Venetiis, 1768-1776, tom. XVII, 4.o

» rum cum mss. codicibus ipsemet contuli, quotquot po-
» tissimum in Marciana nostra bibliotheca invenire potui.
» Hi pro majori parte ex bibliotheca cardinalis Bessario-
» nis in Marcianam emigrarunt . . . . . Variantes igitur
» ex iss aliisque codicibus lectiones in subiectis notis ex-
» hibeo. »

Iis quae superius ab eruditissimo Jacobo Morellio in codices nostros studiis congestis memoravimus, addi merentur: a. *Epistolae septem variae eruditionis* (1) Christophoro Friderico Ammonio, Jo. Bapt. Caspari de Ansse Villoisonio, Theophilo Christophoro Harlesio (2), Albino Ludovico Millino, Dominico Mariae Morenio, Antonio Isaaco Silvestro de Sacy et Joanni Francisco Boissonade, Philippo Schiasso; quibus recusis (3) additae sunt quatuor Armando Gastoni Camus, Josepho de Retzer, Danieli Wittembachio (4); b. *Notitia codicum venetorum Hesiodi, in qua Trincavellianae editionis fontes ostenduntur* (5); c. *Epistola Morgensternio de codicibus venetis Platonis,* de republica (6).

Quanquam unius tantum Aristotelis operibus, academiae regiae borussicae sumptu edendis (7), praeclarissimus Emmanuel Bekkerus post obitum Jacobi Morellii, codicibus nostris graecis ultra septuaginta accederet, eorum sexdecim (8), utpote pretiosiores, in studia contulit sua.

(1) Patavii, ex officina sociorum titulo Minervae, 1818, 8.°

(2) Epistolam hanc *de codicibus mss. Theocriti in bibl. reg. Venetiis asservatis* primum edidit Kiessling in *Theocriti reliquiae* [Lipsiae, 1819, 8.°], p. 977-989.

(3) Operette di Iacopo Morelli. Venezia, 1820, vol. II, p. 201-306.

(4) Ibi. p. 315-325.

(5) F. A. Wolf, *Literarische Analecten.* Fascic. III, p. 263-274.

(6) Dorptische Beiträge. Iahrg. 1814, p. 260-262.

(7) *Aristotelis opera graece et latine, ex recensione Immanuelis Bekkeri, edidit academia regia borussica.* Berolini, apud Georgium Reimerum, 1831-1836, vol. IV, 4.°

(8) Z. Gr. 200-201, 206-208, 211-216, 259, 263. — L. IV, 3, 53, 58.

Idem historiae byzantinae analecta quaedam ex nostris passim codicibus edidit in actis academiae regiae berolinensis (1). Quae Bekkeri tentamina serius persequutus est et emendavit Josephus Müllerus (2), modo in archygimnasio ticinensi graecae linguae antecessor.

His merito laudandus accedit Julius Sommerbrodt, qui ex praediviti Luciani codicum messe (3) et variantes lectiones edidit singulatim (4), et quae ad Luciani somnium se referunt (5) illustravit.

Elenchum codicum manuscriptorum, historiam alamannicam et italicam medii aevi illustrantium expressit eruditissimus vir G. H. Pertz, ediditque anno 1822 (6). Opere eodem clarissimus Fridericus Blume dedit notitiam codicum rei iuridicae et canonicae, praesertim vero qui ad Aquilejam et Forumiulii se referunt, ex Justo Fontaninio et Joanne Francisco Bernardo Maria de Rubeis. Idem bibliothecae nostrae historiam obtulit (7) ut et denuo catalogum iuris civilis et canonici (8).

(1) *Die ungedruckten Byzantinischen Historiker der St. Marcus Bibliothek. Proben und Auszüge der Akademie der Wissenschaften vorgelegt am* 1 *April* 1841, *von Hrn Bekker.* Philologische und historis. Abhand. der kön. Akad. der Wissensch. zu Berlin, aus dem Iahre 1841. Berlin, 1843, p.43-65.

(2) *Byzantinische Analekten aus Handschriften der S. Marcus-Bibliothek zu Venedig.* Wien, Braümüller in Comm. 1852, p. 86, 8.° edita in Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akad. der Wiss. vol. IX, p. 336-418.

(3) Z. Gr. Codd. 427, 434, 436, 438, 445, 517.

(4) *Luciani codicum Marcianorum lectiones edidit Iulius Sommerbrodt.* Berolini, apud Weidmannos, 1851, p. XII, 106, 8.°

(5) *Luciani somnium sive vita Luciani. Ex codicibus Marcianis recognovit Iulius Sommerbrodt.* Tanglini [Anclam] 1859, p. 11, 4.°

(6) *Verzeichniss der Handschriften der St. Marcus-Bibliothek zu Venedig, für deutsche und italienische Geschichte des Mittelalters, aus deren gedruckten und handschriftlichen Verzeichneissen, mit einigen Bemerkungen.* Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschicht-Kunde. Frankfurt am Mein — Hannover, 1819-1853, vol. XI, 8.° Vide vol. IV, p. 139-167.

(7) *Iter Italicum,* Halle, 1827-1835, vol. II, p. 213-222; IV, p. 171-173.

(8) *Bibliotheca manuscriptorum librorum italica.* Gottingae, 1834, p. 12-29.

Hos excipit eruditissimus vir Emmanuel Cicogna, qui codicibus nostris manuscriptis, annos ultra qudraginta, in amplissimum historiae venetae thesaurum (1) apparandum ita usus est ut me plurimum exinde utilitatis hiis illustrandis eruisse gratus libensque non diffitear. Diligentissimus enim patriae historiae investigator opera inedita auctorum venetorum excussit; cum ceteris manuscriptis aut impressis contulit; gesta virorum venetorum praeclara, in iisdem codicibus narrata, ad trutinam revocavit ac aequa lance perpendit; novis, si quae erant, lucem admovit. Utinam qui recens mortalem cum vita perenni commutavit, opus, cui nostri manuscripti codices materiem inexhaustam praebuerant, absolvisset.

Ipse obtuli regesta codicum manuscriptorum nostrorum, qua parte historiam Dalmatiae (2), Aquilejae (3), Foriiulii (4), Germaniae (5) illustrant.

Curtam sane sed pretiosam supellectilem, quippe codicibus viginti tribus distributam, offerunt, Joanne Baptista Recanato donante, codices gallica lingua antiquiori exscripti, iamdiu bibliothecae ducum nivernensium. Hos varie, ab annis non ultra triginta ad nos, plures excusserunt. Eorum singulorum notitiam satis amplam ac dili-

(1) *Delle iscrizioni veneziane raccolte ed illustrate da E. A. Cicogna.* Venezia, 1824-1853, vol. VI, 4.°

(2) *Bibliografia dalmata, tratta dai codici della Marciana.* Venezia, 1845, p. 45, 8.° cum supplemento in ephemeridibus vindobonensibus *Notizenblatt*, 1853, n. 1-2

(3) *Regesta ex codicibus bibliothecae palatinae, ad d. Marci Venetiarum.* Edita sunt Vindobonae in *Notizenblatt*, titulo *Oesterreichische Geschichtsquellen. Zur Geschichte der Patriarchen von Aquileja*, ann. 1854, num. 3, 4, 22; 1855, n. 8, 10, 12; 1857, n. 6-11.

(4) *Catalogus codicum manuscriptorum de rebus foroiuliensibus, ex bibliotheca palatina ad d. Marci Venetiarum.* Extat in *Archiv für Kunde österreich. Geschichtsquellen.* Wien, 1857, vol. XVIII, p. 331-473.

(5) *Regesten zur deutschen Geschichte aus den Handschriften der Marcusbibliothek in Venedig.* München, 1864-1866 partes duae, p. 561, 4.°

gentem dedit Paulus Lacroix nomine Jacob (1), catalogi nostri impressi angustias conquestus, qui in historiae gallicae usum quaedam quoque ex aliarum classium codicibus paginis 183-190 sui operis inseruit; de iisque omnibus testatum reliquit: « Les trente ou quarante manu» scrits français que possède la bibliotheque de Sain-Marc » à Venise, mériteraient à eux seuls le voyage d' Italie. » Emmanuel Bekkerus, de quo superius, quatuor codicum nostrorum partes in acta academiae berolinensis (2) intulit. Maiora protulit Adalbertus Keller, qui ex singulis quos appellat *Kostbaren Handschriften der Marciana* fragmenta potiora impressit (3). Eorum vestigia ingressi sunt Franciscus Gérin (4), Paulus Heyse (5), Franciscus Guessard (6), Leo Gautier (7), Paulus Meyer (8), Carolus

(1) *Dissertations sur quelques points curieux de l' histoire de France et de l' histoire littéraire.* Paris, 1839, vol. VII, p. 147-183, recusae in Champollion Figeac: *Documents historiques inédits.* Paris, 1842-1848, vol. III, p. 345. — *Rapport sur les manuscrits de Venise*, lectu in *Collection des monuments inédits sur l' histoire de France.* Melanges historiques, III, p. 355.

(2) Z. Gall. 4-7. *Die altfranzösische Romane der St. Marcus Bibliothek. Proben und Auszüge*, in *Philologische und historische Abhandlungen der kön. Akademie der Wissenschaften, aus dem Iahre* 1839. Berlin, 1841, p. 213-293.

(3) *Romvart. Beiträge zur Kunde mittelalterlicher Dichtung aus italiänischen Bibliotheken.* Mannheim, 1844. p. 1-97.

(4) *Chanson de Roland.* Paris, 1850.

(5) *Romanische inedita auf italiänischen Bibliotheken gesammelt.* Berlin, 1856, p. XII, 174, 8 o

(6) *Notes sur un Manuscrit français* [Doon de Mayence] *de la Bibliothèque de St. Marc*, in *Bibliothèque de l' école des chartes.* Paris, 1857, IV, 3, p. 393-414. — *Macaire. Chanson de geste, publiée d' apres le manuscrit unique de Venise, avec un essai de restitution en regard du texte*, in *Bibliothèque* cadem. Paris, 1864, V, 5, p. 489-551. — *Les anciens poetes de la France, publiés sous les auspices de s. ex. m. le Ministre de l' instruction publique et des cultes, et sous la direction de. M. F. Guessard.* Paris, 1859-1863, vol. IX, 12.o

(7) *L' entrèe en Espagne. Chanson de geste, inédite, renfermée dans un manuscrit de la Bibliothèque de s. Marc à Venise.* Lege in *Bibliothèque de l' école des chartes.* Paris, 1858, IV, 4, p. 217-270.

(8) *Gui de Nanteuil.* Paris, 1861.

Bartsch (1), Theodorus Müller (2), Gastonus Paris (3). His omnibus, ausu felici, antecellit amicus meus Adolphus Mussafia spalatensis, linguarum neo-latinarum in archigymnasio vindobonensi antecessor, qui operam assiduam ac diligentissimam, ab anno usque 1863, in hanc spartam ornandam contulit. Ille enim ab aliis animadversa iterum excussit, codicum lectiones variantes jam editas emendavit, rerum subiectarum argumenta ac dialecti rationes perpendit (4); nec non spondet maiora in posterum se praestaturum.

Iamdiu in Italia solemne fuit domesticos eventus carminibus celebrare, vel occasione diei natalis, nuptiarum, ordinis sacri collati; aut absolutis praedicationibus quadragesimalibus, vel spectaculis ludicris; vel cum viri aut faeminae in asceteriis monasticam vestem assumerent, aut vota emitterent; seu quando aliquis laurea in archigymnasio donaretur, aut officium iniret. Consuetudo haec, gestientis animi testimonium, ita sub fine saeculi decimi octavi immutata est ut carminibus, diei vitam minime praetergredientibus, opellae historicae, vitae et epistolae virorum illustrium, tractatiunculae peculiares de re theologica, iuridica, medica, mathematica, technologica, archaeologica, artium pulcherrimarum, non antea plerumque editae sufficerentur. Eapropter codices nostri manuscripti

(1) *Pfeiffer's Germania*, 1861, Iahrg. VI, p. 28-43.

(2) *La chanson de Roland, nach der Oxforden Handschrift* [et venetos Gall. 4, 5, 7], *von neuem herausgegeben, erläutert und mit einem vollständigen Glossar versehen von Theodor Müller, Professor an der Universität zu Göttingen.* Göttingen, 1863, p. 274, 8.°

(3) *Histoire poetique de Charlemagne.* Paris, 1865, *passim.*

(4) *Zu den altfranzösischen Handschriften der Marcusbibliothek in Venedig.* Wien, 1863, p. 53, 8.° — *La prise de Pampelune. Ein altfranzösisches Gedicht* [*aus venezianischen Handschriften*]. Wien, 1864, p. XVI, 178. 8.° — *Macaire. Ein altfranzösisches Gedicht* [*aus venezianischen Handschriften*]. Wien, 1864, p. XVI, 14, 8.°. — *Ein Beitrag zur Bibliographie der Cancioneros aus der Marcusbibliothek in Venedig.* Wien, 1867, 8.°

frequenter excussi; nec abhorrebant qui praeerant, opportuniores deligere, dedicationis litteras ac praefationes componere, emendationes ac vitas addere; unde factum est ut hoc modo opuscula sexcenta, de quibus in uniuscuiusque codicis illustratione erit sermo, ex scrimniis nostris publici iuris fierent. Testes appello diligentiores Jacobum Morellium et Petrum Bettio, bibliothecae praefectos. Nemo autem, quod sciam, Bartholamaeo Gamba, praefecti in Marcia bibliotheca vicem gerenti, praestitit, qui operam suam cuique sciscitanti libertissimo animo dabat. Quod institutum, maximo historiae litterariae emolumento, hodiedum quoque viget.

CAP. XXX.

Methodus codicum mss. excutiendorum.

Antequam enarrem quam in codicibus declarandis methodum praetulerim, referendum censeo quid ii praestiterint qui me in hac honoris palaestra antecesserunt. Zanetti et Bongiovanni, de quibus plura superius, ita mss. codicum graecorum catalogum impressum digesserunt ut sexcentos viginti quinque per classes sic distribuerent:

I.	Biblia sacra et interpretes	Codd.	1-38
II.	Patres et scriptores ecclesiastici . .	»	39-163
III.	Concilia et canones	»	164-171
IV.	Jus civile	»	172-183
V.	Philosophi	»	184-268
VI.	Medici	»	269-299
VII.	Mathematici et astronomi	»	300-336
VIII.	Historia eccles. et vitae sanctorum .	»	337-363
IX.	Historia profana	»	364-414
X.	Rhetores	»	415-452
XI.	Poetae	»	453-481

Unus Zanetti manuscriptorum codicum latinorum quinquaginta super quingentos syllabum hoc ordine impressum exhibuit:

italorum summatim, nulla partitione, octoginta sex; gallicorum vigintiquinque. Egregiam Zanetti et Biongiovanni operam vix fuit qui ad huius saeculi initium prosequeretur, nec iniuria, quod codices sane pauci adderentur, quorum, numero septuaginta septem, indicem ieiunum satis, manu exscriptum legimus sub fine duplicis exemplaris impressi, in usum bibliothecae nostrae. Ex quo vero ditissima codicum manuscriptorum copia, sub fine saeculi proxime exacti et nostri initio, in bibliothecam inlata est, diligentissimus Petrus Bettio, Jacobo Morellio praefecto anno 1794

datus adiutor, varios codicum, qui identidem accesserant, titulos describendos insumpsit, eadem linguarum, familiarum, classium et codicum distributione, cui Zanetti et Bongiovanni adhaeserant; nisi quod non tantum tres linguarum graecae, latinae, italicae, verum etiam orientalium, ac recentiorum externarum gallicae, hispanicae, alamannicae, anglicae, hollandicae familias excussit. Ut autem quaeque classis ab altera, primo intuitu, discerneretur, numerum cuique, a primis illis descriptoribus omissum, apposuit; codicum vero numeratorum seriem non unam dedit pro unaquaque familia, sed singulas pro unaquaque classe, ut in posterum quoque, nullo impedimento, novi addi possent. Eo materiam universam sic distributam habes. In codicum orientalium familia sunt classes binae, quarum prima habet codices quatuor super biscentos arabicos, turcicos, persicos, sinenses, copticos, armeniacos, syriacos; altera novendecim hebraicos, summatim 223.

Ex graeca classes undecim:

I.	Biblia sacra	Codd.	63
II.	Patres et scriptores ecclesiastici	»	196
III.	Concilia et canones	»	16
IV.	Philosophi	»	63
V.	Medici	»	22
VI.	Mathematici	»	11
VII.	Historia ecclesiastica et profana	»	54
VIII.	Rhetores	»	20
IX.	Poetae	»	40
X.	Grammatici	»	41
XI.	Miscellanea	»	32
		Summatim	558

Familiam latinam componunt classes quatuordecim:

I.	Biblia sacra et interpretes	Codd.	96
II.	Patres et scriptores ecclesiastici	»	117
III.	Theologi	»	224

IV.	Concilia et ius canonicum	»	119
V.	Ius civile	»	125
VI.	Philosophi	»	302
VII.	Medici	»	51
VIII.	Mathematici et astronomi	»	123
IX.	Historia ecclesiastica	»	184
X.	Historia profana	»	348
XI.	Rhetores	»	160
XII.	Poetae	»	232
XIII.	Philologi et grammatici	»	140
XIV.	Miscellanea	»	293
		Summatim	2504

italam undecim:

I.	Bibbia sacra e scrittori ecclesiastici	Codd.	92
II.	Giurisprudenza e filosofia	»	166
III.	Medici	»	43
IV.	Matematici, arti del disegno, musica	»	520
V.	Istoria ecclesiastica	»	116
VI.	Istoria civile e geografia	»	342
VII.	Istoria ecclesiastica e civile veneziana	»	1953
VIII.	Oratori	»	29
IX.	Poeti	»	455
X.	Grammatici, filologi ed epistolarj	»	221
XI.	Miscellanea	»	194
		Summatim	4131

Ex familia gallica sunt codices trigintaseptem, hispanica duplex, alamannica quatuor, hollandica unus, anglica item, slavica tres, scilicet russici duo characteribus servianis, ac fragmenta glagolitica, summatim 48.

Penitiori bibliothecae usui deserviunt codices manuscripti latini et itali centum quinquaginta tres in syllabo cui titulus: *Elenco dei codici manoscritti latini, italiani riservati, in appendice ai descritti negli altri elenchi*, summatim 153.

Familiae cuique index appositus est nominum virorum, rerum, locorum, quae in descriptionis textu notatu digniora occurrunt. Nec mitto diligentiores elenchos confectos latinum et italum rerum venetarum quae in universo codicum cumulo obviae sunt; ut et autographorum graecorum, latinorum, italorum.

Codicis characteres proprii rei pertractatae illustrationem antecedunt, nempe ordinis numerus; foliorum natura membraneorum, vel chartaceorum, vel hombycinorum; aetas; nomen viri seu instituti ex quo in bibliothecam illatus est. Ultra saemisecularem Petri Bettio operam pari diligentia subsequuti sunt ego ipse, vicebibliothecarius Andreas Baretta, citius, quam par erat, hisce studiis morte praereptus: ac demum conlega meus praestantissimus Joannes Veludo, qui duo millia fere codicum manuscriptorum Joannis Rossi, Hieronymi Contareni, Caroli Ghega descripsit.

Quid ego? Aperte fateor nec unguem transversum a bibliothecae nostrae institutis, quoad ordinem, abhoruisse. Verum eiusmodi impressi operis indoles et forma ita a communi catalogi, in usum bibliothecae manu exarati, differt ut quid ipse in subiecta materie egerim referre opportunum existimem. Ubi in catalogo manuscripto codicis numerum, chartae speciem, aetatem, foliorum seriem, characteris formam, nomen auctoris et operis titulum advertas, tuo officio par eris: in impresso non item. Adde quod codicum identidem succrescentium numerus novam eorum distributionem ac uberiorem classium seriem necessariam evincit. Subeunt enim codices vel eundem textum, vel materiam eandem aut affinem tractantes, vel res novas ingerentes; unde descriptori extremo praestandum quod primus catalogi editor utique praestitisset, si ditior codicum copia se se una vice obtulisset. Propterea, eorum exemplo qui nos in hac provincia praecesserunt, insisten-

tes plura nobis codices descripturis demandata cogitaveramus, quae sequentibus titulis complexi sumus.

1. *Materia.* Ea vel membrana, vel charta papiracea, vel bombycina, vel lintea esse potest. Ex earum qualibet, extrema praesertim, quaedam fabricationis signa praeseferenti, plura in historiae subsidium eruuntur.

2. *Ætas.* Judicium de tempore quo codex descriptus a palaeographia aliisque internis et externis argumentis coniecimus, characterum quoque speciminibus cum iis conlatis quae eruditi eius rei scriptores operibus in id editis incidi curarunt. Saepius iudicio ferendo exemplo fuerunt codices aliqua temporis nota insignes. Ceterum quoties criteria defecerant, quod in pluribus codicibus latinis, a saeculo nono usque duodecimum, non raro contingit, aetatem cum solitis dubitationis signis tribuimus, illud semper mente volventes quod Casleus scriptum reliquit, satius esse veteres codices uno aut altero saeculo antiquiores pronunciare, quam nullam omnino eorum aetatem definire.

3. *Forma.* Etsi proximiorem voluminis amplitudinem nomina generatim adhibita *in folio, in quarto, in octavo* designent, tamen oculis minime obiiciunt; quod nos assecutos speramus, dum metri particulas illius tum altitudini tum latitudini applicuerimus.

4. *Numerus foliorum.* Sunt qui aequo plus antiquarum institutionum solliciti, codicum manuscriptorum integritatem temeratam existiment, si foliis numeri, ubi desunt, addantur. Hanc ego e converso consuetudinem non possum quin enixe commendem, ubi considero folia avellendi occasionem pluries exinde sublatam, ac lectoribus servitium adhibitum, qui citationes, mora nulla, adnotant.

5. *Scriptura.* Quantum codicis aetati divinandae conferat scripturae forma iam animadvertimus. Eapropter de ea, quoties erit occasio, iuxta scientiae diplomaticae nor-

mas disseremus, excutientes quot sint scribentium manus; num scriptura interlinearis et marginalis coeva sit aut recentior; ad quod saeculum folia membranacea rescripta se referant; quid illis insit.

6. *Textus*. Maxime interest ut, studiis egregiae provehendis, constet num codicis textus editus sit, si pluries, ubi primum publici iuris factus sit. Quibus obeundis me perscrutationibus diligentioribus minime pepercisse scio, opus sane longum et aleae plenum, ubi plures, centenas quandoque opellas, codex complectatur. Eas omnes, vel levioris momenti, ut epistolas; prologos; cartas venditionis, donationis, constitutionis; diplomata; versus; adagia; apposito cuiusque initio et foliorum numero, non opportunum tantum sed necessarium existimavi singillatim enunciare, quod in antiquioribus catalogis non semper obtinuisse animadverto. Opuscula vero anecdota vel, etsi impressa rariora, melioris notae catalogo inseri [id iamdiu usuvenerat] eo exprobo, quod ad catalogi indolem minime conveniat.

7. *Lectio*. Etsi non diffitear studiosis utilissimum scire quomodo codices manuscripti, primae praesertim familiae, legendi sint; tamen officii mei minime esse censeo lectiones operum variantes, comparatione cum editis aut notae potioris codicibus instituta, colligere; cui oneri impares vires exemplo testati sunt qui in eiusmodi catalogis unum vel alterum codicem, non certe universos excusserunt. Verum materiem summo digito attingere par erat; specimina tantum eaque breviora adferre, ut libri usuram facturi admonerentur, qui codices hac parte praestarent.

8. *Auctor*. Ubi eius nomen tractationi appositum vulgo ignorari sensi, breviores addidi indicationes quae eius gesta ac operis in codice descripti occasionem illustrarent, vel nomen supposititium assererent, vel inter dubia recenserent, vel corruptum emendarent. Opus anonymum cui

verosimilius sit tribuendum evincere sum aggressus, facem ubique praeferentibus viris eruditissimis.

9. *Ornamenta.* Veniunt hoc nomine characteris elegantia; diagrammata in universum, lineares scilicet picturae, litterae initiales frondibus et floribus exornatae, icones coloribus expressae; quorum ornamentorum quae sensu ad textum se referunt enodare insumpsi; tum habitus externus codicis antiquitus compacti, cum operculis ligneis, corio, vel metallo, vel serico obductis, insertis musivis, *smaltis,* uti dicunt, ebore, lapidibus nobilioribus sculptis, margaritis.

10. *Vitia.* Ne aliquid quod ad intimam codicis confert notitiam praetermisisse videar, adnotavi et codices mutilos; temporis iniuria detritos; hominum malitia abrasos, abscissos; bibliopegi imperitia male compactos.

11. *Adiuncta historica.* Ea vel interna vel externa appello, qua ex codice ipso vel aliunde eruuntur. Primis annumero nomen amanuensis et pictoris, loci quo liber exscriptus aut depictus est; anni notam; nomen illius qui operis scriptionem commisit, vel ad quem pertinuit; item scripta cuiusque generis a codicis textu abhorrentia, sive in fronte, sive ad calcem, sive in marginibus, aut in intimis ac extimis operculis. Cum demum summopere historiam intersit externa, quae codicem afficiunt, adiuncta cognoscere, pro virili perscrutari studui quibus locis vagati fuerint; eos enim in ecclesiarum capitulis, monasteriis, saecularibus institutis, privatorum hominum bibliothecis et tabulariis quandoque delituisse scimus. Propterea nomina eorum, ex quorum bibliothecis aliquot codices manuscripti in nostram inlati sunt, missis qui unum vel alterum tantum obtulerunt, per litteras initiales nominibus congruentes, ordine sequenti, brevitatis causa, annotavi.

Codices mss. a reipublicae regimine.

Ya. — Basilica d. Marci ann. 1748, 1785, 1810.

Yb. — Senatus venetus ann. 1719, 1790.
Yc. — Consilium decemvirum ann. 1743, 1785-1788, 1795, 1797.
Yd. — Tabularium generale venetum ann. 1809, 1812-1813.
Ye. — Bibliotheca archigymnasii patavini a. 1791.

Viri quorum codices mss. quoquo modo in Marciam bibl. inlati sunt.

A. Arnaldi Ludovicus a. 1800.
B. Bessarion cardinalis a. 1468.
C. Canonici Matthaeus Aloysius a. 1779.
D. Contarini Hieronymus a. 1843.
E. Contarini Jacobus a. 1713.
F. Farsetti Thomas Joseph a. 1792.
G. Filippini Laurentius post a. 1820.
H. Gallicius Jacobus a. 1624.
I. Ghega Carolus a. 1860.
K. Leonicus Caspar a. 1663.
L. Molin Ascanius a. 1814.
N. Morelli Jacobus a. 1820.
O. Nani Jacobus a. 1796.
P. Recanati Joannes Baptista a. 1734.
Q. Rossi Joannes a. 1852.
R. De Rubeis Jo. Franc. Bern. Maria a. 1821.
S. Ruzzini Joannes Antonius a. 1816.
T. Sala Sibylla a. 1823.
U. Soranzo Regina a. 1820.
V. Stratico Jo. Baptista et Bellori Joseph a. 1831.
X. Svajer Amedeus a. 1794.
Z. Zeno Apostolus a. 1821.

Codices mss. a monasteriis sublatis.

Ma. Domus Canonic. s. Joan. in viridario Patavii a. 1782.
Mb. — — s. Salvatoris Cand. ann. 1784, 1789.
Mc. — — s. Leonardi in monte Donico prope Veronam a. 1784.

Md. Domus Canonic. s. Bartholomaei de Vicetia a. 1784.
Me. Monasteria Venet. in genere, nomine *Frati* a. 1811.
Mf. — Benedictinorum s. Georgii majoris ann. 1797, 1811, 1815.
Mg. — Camaldul. s. Michaelis de Muriano a. 1811.
Mh. — — s. Matthaei de Muriano a. 1811.
Mi. — — in insula s. Clementis a. 1811.
Mk. — Dominicanorum ss. Joannis et Pauli ann. 1789, 1797, 1815.
Ml. — — *Gesuati* appellatorum a. 1811.
Mm. — Cappucinorum in Judaica a. 1811.
Mn. — Minorum obser. s. Franc. *della vigna* a. 1811.
Mo. — — reformat. ad s. Bonavent. a. 1811.
Mp. — Carmelitarum discalceatorum a. 1811.
Mq. — Servorum b. Mariae a. 1811.
Mr. — Somaschensium nomine *della Salute* a. 4811.
Ms. — Teatin. s. Nicolai de Tolent. ann. 1811, 1815.
Mt. — Presbyteror. oratorii, vulgo *la Fava* a. 1811.
Mu. — Sodalitatis s. Mariae Charitatis a. 1811.

12. *Usus.* Quae studia et a quibus in codices nostros jamdiu generatim instituta sint, praesertim si in lucem prolata, late superius exposuimus, ne qui codicem excutiendum sumit crambem habeat recoctam; quorum vero in singulos codices habita sunt, notitiam satis continentem ingessimus, ne quae de unoquoque tractant ignorentur, ulterius erudiri cupientes ad opera citata remittentes.

13. *Distributio rei universa.* Codicum mss. copiae uberioris gratia, visum est eos in classes plerasque partiri; variis antiquioris catalogi vel impressi seu manuscripti familiis earumque membris, per *litteras initiales* et numeros romanos ac arabicos, uti dicunt, significatis.

CODICES MSS. LATINI

CLASSIS I.

HAGIOGRAPHA

Codices I-2 membran., saec. X, altit. millim. 630, latit. millim. 418, [Zanetti, Lat. I]. B.

Biblia sacra veteris et novi testamenti ex versione *vulgata* (1), duobus voluminibus contenta, quorum primum folia numerat 220, alterum 179. Binae columnae, quarum unaquaeque octo supra quinquaginta lineis, paginam partiuntur. Capitulorum et paginarum tituli, indicatio finis, litterae initiales, numeri romani plerumque rubrica signantur. Forma litterarum maiuscularum romana unciali commixta, cum litteris tenuioribus maioribus insertis, monogrammatibus quoque ad trium usque litterarum nexum: litterarum minuscularum forma est romana diplomatica. Quibus si addas pingendi artem qua linae in singulis maioribus litteris multipliciter innectuntur ac ita producuntur quandoque ut ex his una altitudinem marginis aequet, vividioribus rubro et caeruleo coloribus praepolleat; saeculo certe decimo codicem exscriptum asseres. Quid quod et ficta animalia vel integra, vel per partes depicta artium langobardicarum reliquias tunc in Italia exstantes enuntiant. Serius puto exscripta quaedam folia passim, quod ex membranae *flore*, uti dicunt, ac rudiori in litteris librorum initialibus pingendis coniicias. Non abs re sit annotare quod in characteribus rubrica appositis, capitulorum numeris, textu generatim σφάλματα eoque adeo graviora occurrunt ut exscribentium inscitiae notam ingerant pessimam.

Quod singillatim ad codicem hunc se refert, his habes: Distributio et lectio plerumque cum Vaticano 4220 et veteri latina editione ex septuaginta interpretibus congruit. Capitulorum indices vel tituli iidem plane sunt quos Iosephus Thomasius car-

(1) Ceteri Bibliorum codices eandem referunt versionem.

dinalis sub nomine Iosephi Cari ex bibliothecis romanis sancti Pauli et patrum Oratorii, protulit in *Collectione titulorum* eiusmodi, anno 1688 Romae impressa, quos titulos inter opera Thomasii an. 1747 Romae coniunctim edita, tomo primo videre est: ii tituli textus partitioni raro respondent. Quaedam tantum nomina hebraica habentur librorum: horum sub fine numeri versiculorum sic: $\overline{V}\,\overline{III}$, i. e. versiculorum tria millia.

Initio epistola est Hieronymi ad Paulinum, de studio Scripturarum. Prooemia insunt quae tum in codicibus manuscriptis tum in vetustis editionibus reperiri solent, vel Hieronymo adscripta, vel sine auctoris nomine posita. Adduntur prologis argumenta breviora praeposita Prophetis, libro Iob, et fere omnibus novi foederis libris.

Haec librorum distributio: Pentateuchus ad Regum quartum ut in vulgata edita; Prophetae; Psalmi; Sapientiae libri; Paralipomena; Iob; Tobias; Iudith; Esther; Esdrae libri I et II; Machabaeorum I et II. Desunt oratio Manassae ac Esdrae libri III et IV. Libro psalmorum adduntur cantica Isaiae [Is. XII], Ezechiae [Is. XXXVIII, 10-20], Annae prophetisse [I. Reg. II, 1-10]; epinicium Israelitarum [Ex. XV, 1-19]; oratio Habacuc [Hab. III]; cantica Moysis morituri [Deuter. XXXII, 1-43], trium puerorum [Dan. III, 57-88], Zachariae [Luc. I, 68-79], Mariae virginis [Luc. I, 46-55]; hymnus Angelorum *Gloria in excelsis* ec.; canticum Symeonis [Luc. II, 29-32]; hymnus ss. Ambrosii et Augustini, symbola s. Athanasii et apostolorum, oratio dominica, salutatio angelica.

Per Canticum canticorum nomina eorum qui ad loquendum inducuntur interposita sunt; eadem ratione qua in codicibus bibliothecae romanae patrum Oratorii a Thomasio relatis et in codice Bibliorum amiatino, de quo cl. Bandinius dissertationem edidit.

Novi foederis libri sic distribuuntur: Evangelia Matthaei, Marci, Lucae, Ioannis; Actus Apostolorum; septem Epistolae canonicae Iacobi, Petri, Ioannis, Iudae; Apocalypsis; Epistolae Pauli ad Romanos, Corinthios, Galatas, Ephesios, Philippenses, Colossenses, Thessalonicenses, Timotheum, Titum, Philemonem, Hebraeos. In calce primi Evangelii exhibita series, per columnas

decem, *canonum evangeliorum.* Deest capitulo vigesimooctavo Actorum Apostolorum versiculus nonus supra vicesimum, ut in codice alexandrino: *Et cum haec dixisset, exierunt ab eo Iudaei* ec., quod et in codicibus 3-6 quoque notandum. Ioannis locus celeberrimus [epist. I, V, 6-8] ita se exhibet: « Et spiritus est » qui testificatur quoniam Christus est veritas, quia tres sunt qui » testimonium dant in terra, spiritus, aqua et sanguis, et tres » unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in caelo, Pater, » Verbum et Spiritus sanctus et tres unum sunt. »

Codd. 3-6 membr., saec. XII, a. 568, l. 367 [Append. ad catal. mss. lat. I, I-IV]. Ya.

Biblia quatuor voluminibus distributa, quorum primum fol. 250, alterum 242, tertium 282, quartum 291, binis columnis linearum quadraginta. Characteres rotundi, litteris majoribus romanis uncialibus commixtis: litterarum compendia leviora ac in praecedentibus. Exemplar ceterum splendidissimum, membrana crassiori, integrum, rubricis distinctum, litterisque initiorum picturatis et deauratis insigne, exaratum est in usum basilicae d. Marci Venetiarum, cuius opera musiva litterae maximae formae depictae identidem repraesentare videntur.

Epistola Hieronymi ad Paulinum [quam Alcuini epigramma excipit: *In hoc quinque libri retinentur codice Mosis* (1)], prologi, argumenta capitulorum indices insunt, ut in codicibus praecedentibus. Post librum Iob fragmentum est epistolae Hieronymi ad Paulinum, cuius initium: *Iob quoque exemplar patientiae* ec. quod in codicibus praecedentibus, *argumenti* nomine, librum eundem antecedit. In Psalterio, sancti Hieronymi prologo accedit alius incipiens: *David filius Iesse, cum esset in regno suo* ec.; in Cantico nomina habes obloquentium: utrumque ut in codicibus superioribus. Prologus alter ad Pauli Epistolas: *Pauli Apostoli epistolae sunt numero XIV,* a Thomasio ex codice romano patrum Oratorii editus est.

(1) Lambecius, *Comment. bibl. caesar.*, tom. II, p. 403; ed. novae, tom. I, p. 618. — Alcuinus, *Opera*, tom. II, p. 205.

Varias lectiones quas afferre operae pretium sit, non ego offendi: bene vero librarii σφάλματα haud pauca inesse cognovi. Vel ipse insignis Ioannis locus legitur: « Et spiritus est qui te- » stificatur, quia tres sunt qui testimonium dant in caelo, Pater » et Verbum et Spiritus sanctus: et hi tres unum sunt; quoniam » Christus est veritas. Et tres sunt qui testimonium dant in ter- » ra, spiritus, aqua et sanguis, et tres unum sunt. »

Folio secundo primi voluminis serior manus notavit: *San marcho la soa giexia la qual si e polita est Veneciis et el suo corpo e in la dicta giexia in lo altar grando.* Primum et secundum volumen dat partem primam, [Octoteuchum, Regum libros quatuor, Prophetas] sub cuius fine: *Deo gratias. Alleluia Alleluia. Sit gloriosa benedicta pars biblie prima finita.* Tertium et quartum secundam complectitur: Iob usque ad Ecclesiasticum, ut in recens editis, Paralipomenon libros duos, Esdrae duos priores, Tobiam, Iudith, Esther, Machabaeorum libros binos. Eodem quo in recentoribus impressis ordine sunt Evangelia, Actus Apostolorum, Epistolae canonicae septem, Apocalypsis, Pauli Epistolae.

Cod. 7 membr., saec. XIII, a. 169, I. 115 [L. I, LXXVIII]. N.

Biblia foliis 342 duarum columnarum [unaquaeque lineis 54]. Membrana mirae tenuitatis; tenues characteres solitis compendiis, variisque schematibus coloratis.

Pars prima, f. 1-264, dat libros veteris testamenti cum prologis et argumentis [addito duplici Machabaeorum sub fine] eo ordine ac in editis; Esdrae tres primos, quorum secundus sine lemmate *Verba Nehemie filii Elchie.* Altera, f. 267-331, aeque cum prologis et argumentis, Evangelia, Epistolas Pauli, Acta Apostolorum, Epistolas canonicas, Apocalypsim, Interpretationes [Remigii antissiodorensis] sine titulo, Bedae vel etiam Hieronymo falso tributas, f. 331-351, triplici columna oblatas. Plura ab amanuensi in textu praetermissa margini inscripsit manus coaeva.

Voluminis fol. 1 inscriptum: *Hic biblia est . . . . . Morandi de Bergomo.*

Cod. 8 membr., saec. XIV, a. 209, l. 140 [L. I, LX]. O.

Biblia foliorum 411, in Gallia exscripta, ut denotant tractus litterarum longiores, aliaque externa testimonia, de quibus infra. Litterae initiales librorum deauratae lineis simplicioribus rubri et caerulei coloris ornantur.

Ordinem librorum indicat rhythmus fol. 410 inscriptus:

» Biblia quos capit hii sunt omnes ordine libri :
» Lex, Iosue, Iudicum, Ruth, Regum, Paralipomenon,
» Esdra, Neemia, Tobias, Iudith, Hester, themata Iob,
» Psalterium, Salomon, Prophete, Machabeorum,
» Evangeliste Mathe, Mar, Luc, Io, Paulus et Actus,
» Septem canonicas, subiungitur Apocalypsis. »

Esdrae sunt libri tres, quorom duo canonici unum efficiunt nomine *primi*, ut apud Hebraeos: tertius appellatur *secundus*. Machabaeorum libris praeposita est duplex Rabani Mauri epistola in codd. 9, 17, 20, 21 lectu. Ea Ludovico Francorum regi inc.: *Cum sim promptus animorum* ..., haec Geroldo sacrii palatii archidiacono: *Memini me Urangionum in civitate constitutum*, quae praefationum loco ad commentaria eiusdem Rabani in Machabaeos leguntur tomo IV eius operum. Coloniae Agrippinae, 1836, f.º Capiti vigesimo octavo Actorum Apostolorum deest versiculus vigesimus nonus. Foliis 374-408 sunt *interpretationes*, sub quarum fine legitur: « Expliciunt interpretationes hebraicorum nominum secun» dum Remigium. » Series Epistolarum et Evangeliorum in festis mobilibus et Sanctorum per annum legendorum extat f. 1-3; folio autem quarto calendarium ecclesiasticum ipso saeculo XIV scriptum, in quo Sanctorum, qui apud Gallos culti sunt, nomina bene multa se se offerunt; eorum praecipue quos ecclesia senonensis honore solemnius prosequuta est, ita ut calendarium senonense appellaverim. Festa reapse occurrunt illius ecclesiae episcoporum; sancti Saviniani martyris, X cal. febr.; sancti Ebbonis episc. et confess., XV cal. martii; sancti Ulfranni episc. et confess., XIII cal. aprilis; sancti Leonis episc. et confess., X cal. maii; sancti Arthemii episcopi, IV cal. maii; s. Aldrisci episc. et confess., VIII idus iunii; aliaque quae ecclesiae senonensi Andreas Saussayus in

martyrologio gallicano tribuit. Septimo idus ianuarii *Inventio sanctarum reliquiarium* recolitur, quam ecclesiae quoque illi Saussayus ad eam diem adscribit. Decimoseptimo cal. aprilis mentio fit s. Colloquilli regis, cuius de cultu apud Senones tantum constat (1).

Codicem iampridem e Gallia ad nostrates delatum evincit nota fol. 411 : « Anno domini MCCCLX in Este circa festum » beati I. Baptiste incepit mortalitas in buvadia. » Serior manus fol. 408 exscripsit. « Honor sit Deo trino et uno et beatae Mariae » semper virgini, beato Matthie apostolo, Luce evangeliste, » Prosdocimo prothoepiscopo Padue, Maximo secundo episcopo » eiusdem, beatissime Iustine virgini et martyri atque filie regis, » sanctisque Iuliano, Felicitati et Innocentibus, monachisque » congregationis unitatis, alias sancte Iustine sub regulari ob- » servantia sanctissimi a Deo acceptissimi atque gloriosissimi » . . . . (2), Sanctorum precibus et meritis, et aliorum » multorum Sanctorum, quorum corpora in prefati monasterii » ecclesia collocata sunt, et per omnium Sanctorum merita, sit » perpetua salus, et gratia augeatur in virtute Spiritus sancti per » Iesum Christum dominum ac salvatorem nostrum qui est super » omnia Deus benedictus. Amen. Detque nobis legem suam et » mandata atque beneplacitum, que in hoc libro scripta sunt per- » fecte implere eique qui hoc [sic] monasterio et societati donavit » det Dominus, similiter et nobis, vitam eternam. Amen. » Vertit laudi Iacobi Morellii quod ex numero 180 inscripto foliis 5,408, 411 ac ex nota fol. 299. *Biblia monasterio s. Iustine deputata* 189, eorum monachorum bibliothecam lustraverit, omniumque eius librorum enumerationem anno 1453 factam offenderit, in eaque nostrum Bibliorum codicem hisce descriptum : « 189. Bi- » blia integra cum expositione nominum hebreorum secundum » Remigium, portatilis, littera parisina, in columnis, carta bona, » tabulis et corio rubeo obvoluta. » Ligneum in chartaceum operculum vitulino corio obductum codex immutavit quo tempore bibliothecae Nanianae accessit.

(1) *Acta ss. Bolland.* t. II, martii, p. 444.
(2) Nomen abbatis expunctum.

Cod. 9 membr., saec. XIV, a. 210, l. 143 [Z. L. III]. B.

Biblia foliis 504 membranae tenuissime, duabus columnis, charactere minutiori exscripta per compendia. Litterae initiales, tituli librorum, capitulorum numeri atramento rubro et caeruleo, alterna vice, exhibentur. Coloribus et auro nitentes imagines praeeunt epistolae Hieron. ad Paulinum initio Geneseos, capitulo primo Geneseos, Parabolis: primo loco monachus legit; secundo septem viri circulis conclusi imaginem septem dierum creationis exhibent: prope est Christi crucifixi effigies; tertio rex in throno sedens iuvenem genuflexum verberat.

Octoteuchum excipiunt *Regum quatuor* et *Paralipomenon libri duo.* Librorum quatuor *Esdrae* secundum *Neemias* inscribitur, tertius *secundus*, quartus *Esdrae prophetiae secundus apochriphus;* divisione capitulorum in tertio et quarto libro turbata. Idem ac in editis reliquorum librorum ordo, nisi quod *Epistolae Pauli Actibus Apostolorum* praeferantur. Psalmi habent partitionem versiculorum.

Prologo in libros Machabaeorum praemittitur duplex epistola Rabani Mauri. Versiculo octavo capituli quinti primae epistolae Joannis desunt verba: *Et hi tres unum sunt,* quo loco animadvertendum clausulam hanc ineunte saeculo decimoquarto plerumque reiectam; quod tamen perperam factum ostendit Bernardus de Rubeis, qui in opella hac de re edita et in *Dissertatione prima variae eruditionis,* de sinceritate commatis uberrime, atque adeo exquisitissime disputavit. *Prologi* plures; minori numero ac in antiquioribus *argumenta.*

Interpretationes verborum hebraicorum sine titulo, fol. 460-500, lectionem castigatiorem ac in cod. 8 offerunt.

Folio 500 leguntur graece versiculi capituli primi Epistolae Pauli ad Hebreos: Ολλυμερῶς χαί πολλυ τρόπῶς usque χαί τά ἔτη σου οὒκ ἐχλάψον σῖν. Foliis 501-504 loci in bibliis indicantur *ubi iacent Epistolae et Evangelia tam de tempore quam de Sanctis.*

Cod. 10 membr., saec. XIV, a. 184, l. 133 [Z. L. V]. B.

Biblia foliis 518 digesta, charactere minuto cum compendiis. Convenit cum codice antecedenti: manus ferà eadem, fere idem numerus linearum, colorum modus, ornamentorum distributio. Folium 74 dimidio exsectum.

Foliis 1-5 exstant index librorum cum anecephalaeosi: *Omnes isti libri bibliorum sunt* 79 *inclusive: summa omnium capitulorum bibliorum* 1373; ut et *Tabula Evangeliorum et Epistolarum in Evangeliis et Epistolis tocius anni.*

Ordo librorum, fol. 6-464, non idem prorsus ac in editis bibliis recentioribus. Ubi Esdrae libri numerantur, secundus venit nomine *Neemie* tertius *secundi;* quartum ita partitus est amanuensis ut duo priora capitula librum tertium; tertium usque decimum constituant quartum. *Epistolae Pauli* praeeunt *Actibus Apostolorum*. Psalmi versiculorum partitiones admittunt. Quae notatu digna occurrit est lectio capituli vigesimi octavi Actuum Apostolorum a versiculo vigesimonono ad finem: *Et cum non essent intelligentes, egressi sunt Iudaei multi secum conquirentes. Mansit autem Paulus biennio toto in suo conducto disputans, et suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad eum.* In cap. V Epist. primae Ioannis versiculum octavum excipit septimus. Extant prologi et argumenta ut in Bibliis antiquioribus.

Manus diversa grandioribus litteris exscripsit fol. 470-517, duplici columna, interpretationes solitas vocum hebraicarum, sine titulo.

Sub fine legitur: *Ego Taddeus de Bononia generalis ordinis Cruciferorum, prior venetus emi Venetiis hanc bibliam die* 15 *februari* 1464. Folio 518 legitur fragmentum tractatiunculae piae, que inc: « Absit, Domine, absit a corde servi tui qui con- » fitetur te . . . . » finit vero: « Ve adversitatibus secli semel et » iterum et tercio a desiderio prosperitatis, et quoniam adversi- » tas dura est naufragat tollerantia. »

Cod. 11 membr., saec. XIV, a. 238, l. 168 [L. Z. VI]. B.

Biblia fol. 561 duplici columna, charactere paulisper grandiori ac in codice praecedenti, iisdem litterarum compendiis. Codex membranae tenuissimae, litteris initialibus formae oblongae luculentur picturatis auroque illitis insignis: expressam praecipue tabulis septem creationis historiam principio Geneseos advertas, cui imago Christi cruci affixi coronidem imponit.

Ordo librorum ut in editionibus recentioribus, si excipias quod duobus libris Esdrae tertius deuterocanonicus additus est, capitulorum tamen ordine turbato; ac Epistolae Pauli Actibus Apostolorum praeponuntur. Versiculorum partitiones in Psalmis ut et obloquentium nomina in Cantico, litterae initiales vel lineae rubrica notatae significant. Ioannis locus missus est: *Et hi tres unum sunt.* Non desunt prologi et argumenta vel Hieronymo tributa vel sine titulo.

Interpretationes nominum hebraicorum triplici columna, fol. 517-553, excipiunt: a. index festorum, f. 554-558, cum principio Epistolarum et Evangeliorum quae in iis recitantur; b. decem canonum doctrina per versus leoninos expressa, f. 558-560,; c. calendarium antiquum, f. 560-561. De duobus extremis aliquid. Primum inc: « Decem sunt canones Evangeliorum.
» Canon idem est quod regula. Regula dicitur convenientia plu-
» rium in aliquo . . . . » Doctrina haec finit: . . . . « hac exclusa
» decem remanent, unde versus:

» Quatuor est primus · primus tribus alter opimus.

» Quinto vir mugit · sexto vir canone rugit.

» Marcus abit terno · Luca canone cede quaterno.

» Septimus est vir avis · octavus bos leo maius.

» Bos volat in nono · decimo sua cumque repono. »

Exinde habes rhythmos quatuor canonum singulorum Evangelistarum Matthaei, Marci, Lucae, Ioannis capitibus inservientium, puorum primus incipit: I. *Hic generat.* II *magos vocat, egyptum petit, exit.*

secundus: *Baptizat Christum sed predicat ante Iohannes.*

tertius: I. *Ad Zachariam Gabriel venit inde Mariam.*

quartus: I. *Principio verbum testis baptistam probatum.*

Calendarium dat unoquoque mense numerum dierum solarium et lunarium; horas noctis et diei; indicationes astronomicas; litteras dominicales; distributionem nonarum, iduum et calendarum; festa praecipua, solemnioribus rubricatis. Refero versus, non sine notis, mensibus apposita.

Ian. 6. » A festo stelle numerando perfice lunam;
» Et si bisextus fuerit, superadditur unus,
» Si cadat in lucem Domini suprapone sequentem.
29. » Claves XL.e

Febr. A princ. » Alterius mensis post quartum tertius ensis,
7. » Post VII.a idus februarii ubi inveneris lunam, serva sequenti dominica die XL.a
21. » Preveniens cathedra dat tardius alle vacare.
22. » Cedit yēps [hiems] retro cathedra simone petro.
23. » Locus bisexti.
28. » Nullus ut octave vel dene dixerit ave.
» Bisextum sexte martis tenuere kalende.
» Postereaque die celebratur festa Mathiae.

Mart. A princ. » Martius in prima cum quarta dividit ad ima.
7. » Post nonam martis vel prima luna notatur,
» Inque dies domini tertia pasca tene.
11. » Claves pasce.

Apr. A princ. » Cui decimus cedit undecimus aprilis obedit.
23. » Extrema pasce tua decet pasio marce.
Sub fine » Prima petit tellus quem nona requirit aprilis.

Mai. A princ. » Tercius hic aptat madii quem septimus aptat.
Sub fine. » Sexta minus sordet cum vulnera dena remordet.

Iun. A princ. » Cui vildena dabit vinum quindena negabit.
Sub fine. » Dedit quinta cutem, nullam dat quarta salutem.

Iul. Sub init. » Ter decimus fortis. Iulii sextam via mortis.
19. » Quarto decimo calendis augusti vel nona septembris non minuas sanguinem.
Sub fine. » Est lupus undena paritur quoque nona leena.

Aug. In princ. » Sexti prima furit. a fine secunda perurit.
23. » Regnat in autumpno festum elementis ad usum ordinis de gḡ · p̄p.

31. » Cuspida prima ferit quem septima perdere querit.
Sept. In fine. » Tertia sept. et quarta dabunt mala membris.
Oct. In fine. » Quinta dat octubris quem neci venena colubris.
Nov. In princ. » Quinta novembris obest nulli. lux tercia prodest.
Dec. In princ. » Est octava canis et quarta videtur inanis.
» Hoc dat bis sena decimique septima dena.
Sub fine. » Prima parat luctum, nullum dat septima fructum.

Addas calendariis Ambrosiano et Sitoniano, de quibus Muratorius in *Script. rer. ital.* tom. II, part. II, p. 1021-1041.

Cod. 12 membr., saec. XIV, a. 182, l. 132 [Z. L. VII]. B.

Biblia foliis 399, charactere minutissimo cum compendiis, codicibus octavo et undecimo respondent.

Idem fere librorum ordo ac in recens editis, nisi quod libri tres primi Esdrae post Regum quatuor, Paralipomenis praeponuntur, ac Psalmi desunt. In Canticis nomina adsunt obloquentium. Novi foederis libri aeque ac in codicibus praecedentibus distribuuntur. Verba: *Et hi tres unum sunt* desiderantur in noto loco Iohannis. Iidem prologi, eadem argumenta ac in ceteris. Foliis 371-398 exstant solitae interpretationes verborum hebraicorum sine titulo.

Folio 2 *verso* manus serior inscripsit elenchum ex bibliis rhythmicum epulantium, hospitalium, superborum, iracundorum, invidorum; accidiosorum, avarorum, gulosorum, luxuriosorum, humilium, mansuetorum, fortium, piorum, abstinentium, castorum; qui incipit:

« Mon Iudea nati Iob Lotb Godolia »

finit vero:

« Hester cum Sara cum Iuda casta Susanna
» Virtus septena talibus est appropriata. »

Cod. 13 membr., saec. XIV, a. 270, l. 185 [Z. L. VIII]. B.

Biblia foliis 311, duabus columnis linearum 72-73, perpaucis litterarum compendiis, litteris initialibus pictis rubro et caeruleo colore alterno.

Libros cum solitis prologis, non vero argumentis, amanuensis sic distribuit: parte prima, f. 2-250, dedit Octoteuchum; Reges; Paralipomena; Prophetas; Psalterium; Sapientiae libros quinque; Iob; Tobiam; Iudith; Ester; Esdrae libros duos priores iu unum more Hebraeorum digestos, divisione capitulorum paulisper turbata; Machabaeorum libros. Altera, f. 254-309, Evangelia quatuor; Actus Apostolorum; Epistolas canonicas; Apocalypsim; Epistolas Pauli. Desideratur versiculus vigesimus nonus capite vigesimo octavo Actuum Apostolorum; octavus praeit septimo in capite quinto epistolae primae Ioannis. Notae marginales breviores magis memoriae iuvandae quam rei explanandae veniunt.

Foliis vacuis a principio et sub fine quaedam sine ordine inscripta leges quae, aevi gratia quo sunt exarata, praetereunda minime censeo. Ea sunt: medicamina *ad omnem dolorem et puntam, ad usum equorum* — elenchus vestium sacerdotalium reficiendarum, cum nominibus *frisum* nempe opus phrygium, *samitum* i. e. pannus holosericus, *grammata* seu fimbriae, *disprum* [deest Duchangio] quidam pannus. *Planetae* nominantur *de pallio ad leones, ad aves, ab avibus grifis,* ad *ratos.* — Memoria terni operis sacri iudici Nicolao Pichulo de Iuvenacio commodati. — Fragmentum ex Sallustio. — Excerpta sine cohaerentia ex scripturis et patribus. — Folio 310 opusculum de solatio in infortunio quaerendo, ab anonimo cuidam poeseos academiae perlectum incipit: « Licet cunctorum poetarum carmina gre-
» mium vestrum sepe illustrant, hoc tibi opusculum pro acciden-
» tibus casibus dirigere curavi . . . . » finit vero: « Felix est qui
» non aliis videtur, sed qui sibi. Vides autem quantum domi sit
» ista felicitas. »

Reliquis, ratione temporis quo codex exaratus, praestat elenchus cardinalium coaevorum Guidonis de Bononia, Aegidii Albornotii, Nicolai Capocii, Raimundi de Canilliaco, Ioannis de Blandiac, Willelmi de Agrifolio senioris et iunioris, Aegidii Aiscellini, Andoini, Stephani Alberti, Willelmi Bragose, Ugonis de Sancto Martiale, Nicolai de Bessa, Petri Rogerii, Arnaldi de Ursinis, Marci de Viterbo, Matthaei massiliensis ordinis Praedicatorum, Anglici; unde constat hanc notam anno 1367 conscriptam.

Folio *verso* cardinalis Bessario scripsit manu propria: « Iste li- » ber est mei b. cardinalis tusculani, legati bononiensis, emptus » Bononiae anno domini 1443.

Cod. 14 membr., saec. XIV, a. 177, l. 125 [L. I, VI]. Ma.

Biblia foliis 370, duabus columnis, numero linearum vario, litteris initialibus ac capitulorum numeris atramento rubro ac caeruleo diversimode pictis, maximis vero sub initio Psalmorum, Epistolarum novi foederis ac Actuum apostolorum per lineas egregiae formae ductis. Manus exscribentis multiplex. Volumen paulisper mutilum incipit versiculo decimo octavo capituli trigesimi Geneseos, desinit octavo capituli vigesimi octavi Actuum Apostolorum: mendis pluribus laborat, ita quandoque ut sensum corrumpant, quemadmodum capitulo extremo Actuum Apostolorum *Mitilene* loco *Melita*.

Ordo librorum hic: Octoteuchum, Reges, Paralipomena, Psalmi, libri sapientiales, Iob, Tobias, Iudith, Ester, Esdrae libri duo priores, Prophetae, Machabaei, Evangelia quatuor, Epistolae Pauli et canonicae, Actus Apostolorum. Solitis prologis et argumentis adduntur capitulorum indices praepositi libris primo, tertio et quarto Regum, Ecclesiastes, Sapientiae, Ecclesiastici, Machabaeorum primo et alteri, Actuum Apostolorum.

Libri quarti Regum singula fere vigintiquinque capitula in plures sectiones partitus est amanuensis. Post Psalterium, cuius versiculorum partitiones litterae maiores indicant, exstant Cantica sacra ut in codicibus primo et secundo, ac Litaniae Sanctorum cum precibus: has quidem in usum Fratrum Minorum sancti Francisci haec verba suadent: *Oremus pro Ministro nostro* ec. Ante librum Baruc legitur rubrica: *Incipit prophetia in libro Baruc, Liber iste qui Baruc nomine prenotatur, in hebreo canone non habetur, sed tamen in vulgata editione, sicut epistola Ieremie, per notitiam autem legentium hec scripta sunt quia multa de Christi temporibus ac novissimis indicant.* Post Epistolas omnes Pauli ea quoque exstat quae ad Laodicenses sub eius nomine conficta est, ac in Bibliis tum manuscriptis, tum etiam impressis quandoque occurrit. Quidam proxime elapso saeculo mar-

gini inscripsit: *Hec epistola missa fuit a Xisto Senensi, qui eam transcripsit ac in Vaticana bibliotheca, cuius erat custos, reposuit. Habemus traditionem et insuper testatur idem Lomeierus in sua Bibliotheca, p.* 264, *et ipsam diu ante Lomeierum Gabriel Perenotus in sua Tripartita, p.* 630, *col.* 2, § *licet.* Epistola prima s. Ioannis inscribitur: *Incipit epistola s. Ioannis ad Parthos* [ex opinione d. Augustini]. Passim habes notas marginales varii generis.

Etsi qui in praefectura bibliothecae me praecessit, spectabilis Petrus Bettio, codicem asserat ex scrimniis basilicae d. Marci Venetiarum anno 1748 ad nos delatum, contrarium evinco ex nota folio secundo, saeculo proxime elapso, adscripta:

« Canonicis patribus deseruit pagina presens
» Quos tenet in patava sede reposta domus. »

quae verba ad canonicos regulares s. Ioannis de Viridario Patavii, ex quorum reapse bibliotheca codices plures mss., reipublicae voluntate, nostrae accesserunt, certo referuntur.

Cod. 15 membr., saec. XIV, a. 310, l. 223 [L. I, V]. Ma.

Biblia foliis 515, duabus columnis, charactere grandiori litteris maioribus pictis, maxime quae libri cuiusque initium facit. Prima Geneseos ante alias, coloribus vividioribus auro insignibus, repraesentat creationem Adam et Evae, tentationem serpentis, expulsionem a Paradiso terrestri: insunt Pater aeternus, angeli duo, pavo, flores margines exornantes.

Distributio librorum haec: Octoteuchum, Reges, Paralipomena, Esdrae libri tres, [secundus nomine *Neemias,* tertius desinit: *Explicit liber Esdrae apocrifus*], Tobias, Iudith, Esther, Iob, Parabolae, Ecclesiastes, Cantica [cum nomine obloquentium] Sapientia, Ecclesiasticus, Prophetae, Machabeaorum libri duo, Evangelia, Epistolae Pauli, Actus Apostolorum, Epistolae canonicae, Apocalypsis. In celeberrimo Ioannis commate praeit: *Tres sunt qui testimonium dant in terra* ec. Exhibentur prologi et argumenta ut in ceteris.

Fol. 485-513 exstant interpretationes sine auctoris nomine. Foliis 513-514 serior manus ordinem Epistolarum et Evangelio-

rum per annum inscripsit. Folio 515 lego: « Hunc librum dona-
» vit venerabilis presbiter et eximius grammaticae latinae, grae-
» cae ac hebraicae doctor, dominus Petrus de Montagnana con-
» gregationi canonicorum regularium Lateranensium sancti An-
» gustini, ita ut sit tantum ad usum dictorum canonicorum in
» monasterio sancti Ioannis in Viridario Padue commorantium,
» quare omnes pro eo orent 1478.

Cod. 16 membr., saec. XIV, a. 138, l. 90 [L. I, LIX]. O.

Biblia foliis 609, membranis nitidioribus litterisque minutissimis, cum figuris et ornamentis pictis.

Ordo librorum ut in editis cum prologis et argumentis. Trium librorum Esdrae secundus appellatur *Neemias*. Actis Apostolorum epistolae Pauli praeponuntur. Clausula noti lemmatis ex Ioanne: *Et hi tres unum sunt* desideratur, ut et in codice sequenti. Foliis 586-606 exstat interpretationum breviarium; 606-607 vero ordo Epistolarum et Evangeliorum in festis; 608-699 nota Epistola apocripha Pilati ad Claudium imperatorem.

Cod. 17 membr., saec. XV, a. 340, l. 238 [Z. L. II]. B.

Biblia foliis 601 nitidioris membranae in binas columnas digesta: characteres romani compendiis lectu facillimis: idem unaquaque pagina linearum numerus i. e. 46: lectio universe mendosa. Quod eximum commendat voluminis pretium sunt picturae centenae colorum vi, auri copia, castigato linearum usu tum in figuris, tum in ornamentis per margines frondescentibus, praestantes. Argumenta principio librorum adpicta rem de qua agitur in textu, adeo minutatim attingunt ut eius aevi, quo liber exaratus, architectura, consuetudines, cubilia, mensae, vestes, arma, instrumenta vel musica vel artium repraesententur. Quod singulare pictoris ingenium revelat sunt humanae figurae in flores vel frondes desinentes, cornubus vel auribus abnormibus adpictis, belluae palliatae vel earum partes, alis longioribus, falculis ultra modum promissis instructae.

Distributio librorum eadem est ac in Bibliis recentioribus

editis, nisi quod, loco duorum librorum Esdrae, tres priores offeruntur, quorum secundus *Neemiae* nomine inscriptus, tertius: *Incipit liber Esdrae;* huius tamen capitula, turbatim partita, tredecim numerantur. Item liber *Actuum Apostolorum* epistolas Pauli excipit. Series capitulorum nulla. Etsi prologi et argumenta minori numero habeantur ac in codicibus praecedentibus, tamen libro Amos praeunt prologi: 1. *Ozias rex cum Dei religionem.* 2. *Amos propheta et rusticus.* 3. *Amos propheta non fuit pater Isaie,* quorum extremus in illis desideratur. Praeit Machabaeorum libris duplex epistola Rabani Mauri, ut in codd. 8, 9, 20, 21. Deest in *Actuum Apostolorum* capitulo XXVIII versiculus 28: *Et cum haec dixisset.* Iacobus et Iudas Epistolarum titulis *apostoli* vocantur. In prima Ioannis epistola capit X, versiculus septimus octavum excipit. Foliis 560-601, *Interpretationes super vocabula biblie,* terna columna distributae perperam Hieronymo tribuuntur; in iis vitia lectionis quamlibet excedunt fidem.

Codd. 18-19 membr., saec. XV, a. 272, l. 190 [Z. L. IV]. B.

Biblia voluminibus duobus comprehensa aequalis et teretis membranae, belle duplici columna exscriptis; utinam et bene, quod in desiderio est, plura enim ex textu, amanuensis oscitatione, desunt quae postmodum marginibus apposita sunt. Litteris initialibus communibus pictis praestant quae libris dant initium, figuris et frondibus auro illitis insignes.

Volumen primum foliis 353 continet libros a Genesi ad Ecclesiasticum, eo ordine quo in editis. Esdrae libro secundo nomine *Neemiee* additur tertius nomine *secundus* in capitula vigintiseptem, loco novem, distributus. Nomina obloquentium in Canticis. Volumen alterum comprehendit foliis 301 Prophetas, Machabaeorum libros, Evangelia, Epistolas Pauli, Actus Apostolorum, Epistolas canonicas, Apocalypsim. Noto lemmati Epistolae primae Ioannis deest: *et hi tres unum sunt.* Adsunt prologi et argumenta. Foliis 304-326 interpretationes nominum hebraicorum quadruplici columna exhibentur.

Cod. 20 membr., saec. XV, a. 135, l. 82 [L. I, XC]. E.

Biblia foliis 591 membranae tenuissimae, cum ornamentis, columna duplici. Ordo librorum aeque ac in editis. Trium librorum Esdrae secundus venit nomine *Neemias*, tertius *secundus*. Machabaeorum libro primo praeit duplex Rabani Mauri epistola, ut in sequenti; Evangelia excipiunt Epistolae Pauli, has Actus Apostolorum. Foliis 544-591 exstat index inscriptus: *Hic incipiunt interpretationes hebraicorum nominum.*

Volumen egregie compactum.

Cod. 21 membr., saec. XV, a. 192, l. 132 [L. I, XCVI].

Biblia foliis 443 cum bicolori ornamento lineari, rubro et caeruleo. In veteri testamento idem ordo librorum ac in recentioribus editis. Principio libri secundi Esdrae deest locus: *Verba Nehemiae filii Helchiae.* Ante Machabaeos legitur epistola duplex Rabani Mauri, quam habent quoque codices octavus, nonus, decimus septimus, vigesimus. Distributio librorum novi Testamenti haec: Evangelia, Epistolae Pauli [eam ad Titum excipit epistola ad Laodicenses, de qua vide codicem decimum quartum], Actus Apostolorum, Epistolae canonicae, Apocalypsis. Capite octavo super vigesimum Actuum Apostolorum deest versiculus 29: *Et cum haec dixisset* ec. Missum est *et hi tres unum sunt* versiculo septimo capituli quinti primae Ioannis Epistolae. Foliis 435-443 alia manus inscripsit librum tertium Esdrae.

Textus generatim mendosus, cum omissionibus ab eo suppletis qui notas parvi momenti hac illac adiecit.

Interioribus libri operculis inscripta nomina mensium hebraica, notae in historiam sacram, rude poemation in arcam Noe, quod sequitur:

« Hec mensura fuit geometrica que facit archam,
» Non aliter caperet tanta tot illa simul.
» Hic cubitus quo mensor habet geometricus uti
» Senos sive novem fertur habere pedes.
» Sed cubitus dicitur quem communis tenet usus
» Ex uno constat dimidioque pede. »

Codd. 22-23 membr., saec. XV, a. 498, l. 352 [L. I, XVI-XVII].

Bibliorum libri aliquot duobus voluminibus folior. 269, 228 turbate comprehensi. Paginas, duplici columna linearum novem supra triginta, crassiori scriptura exaratas ornant litterae librorum initiales, coloribus et auro affabre pictae cum imaginibus virorum plerumque fasciolas ἀνεπίγραφας tenentes. Exstant primo volumine Parabolae Salomonis [pericopen cap. extremi, versic. 10-31 in laudem mulieris, per litteras hebraicas partitus est amanuensis ab Aleph usque Sin], Ecclesiastes, Sapientia, Ecclesiasticus [cuius ad finem *Oratio Iesu filii Syrach* seorsim data est], Iob, Tobias, Ester, Iudith, Machabaeorum libri duo: volumini alteri insunt Paralipomena, Reges nomine hebraico *Malachim*, Epistolae Pauli, Actus Apostolorum, Epistolae canonicae, Apocalypsis, cum prologis. Versiculo vigesimonono, capit. 28 Actuum Apostolorum, loco *Et cum haec dixisset, exierunt ab eo Iudaei multam habentes inter se quaestionem,* legitur: *Et cum non essent intelligentes, ingressi sunt multa secum conquirentes;* ut versic. 30 qui finit *ad eum,* in codice legitur *ad eum Iudeos atque Grecos.* Sic notus Ioannis versiculus octavus pracit septimo. Lectio, quandoque errata, in multis a textu edito differt, non ita tamen ut sensum immutet.

Codicem utrumque in usum monachorum Cartusiensium a Caspare *cremonensis nationis* ann. 1456-1457 excriptum testautur notae sub fine librorum Machabaeorum, Regum, Apocalypsis. Marginibus litterae maiusculae accedunt [si excipias libros Paralipomenon, Danielis, Naum, Aggaei], quae quonam tempore sacri textus segmenta essent legenda designant, quod declarat rubrica libris Machabaeorum apposita: « A kalendis novembris » usque ad Adventum Domini, Ezechielem et XII Prophetas le- » gimus. Item quando kalende predicte veniunt feria IIII, tunc » et non alias terminantur lectiones feriales in libro Ezechielis » duabus ebdomadibus per a. b. c. *de açuro,* et per illud spatium » duarum ebdomadarum ille terminationes *de rubeo* vacant. Omni » autem tempore quo predicte calende veniunt extra quartam » feriam, ille *de açuro* vacant. Et non quia in tali termino tem- » poris non legitur terminatio aliqua in refectorio » ec.

Unum et alterum volumen ligneo tegumento obductum: illud exornant bullae ex aere miri operis conflatae, inscriptae: *Ave Maria gratia plena: Dominus tecum.*

Cod. 24 membr., saec. XIV, a. 300, l. 214 [Z. L. XVIII]. B.

Postillae Nicolai Lyrani in Pentateuchum. Codex folior. 222, bina columna per compendia oscitanter exscriptus, habet litteram initialem primi prologi inauratam, ac in Exodo picturas lineares, flavo colore obductas, arcae cum et sine propitiatorio; panium propositionum; candelabri septem lucernarum; operimentorum et unius lateris tabernaculi; altaris iuxta *magistrum P. Commestorem et Rabi Salomonem,* Aaronis sacerdotali veste induti, tabularum legis *secundum doctores catholicos et hebraeos;* tabernaculi. His repraesentationibus, quae in plures *Lyrani postillarum* editiones ex manuscriptis codicibus irrepsere, splendidiorem romanam anni 1471 carere deprehendo, spatio tamen opportuno pictoribus dato.

Habent sua fata libelli. Folio 222 sub fine leges: *Anno Domini MCCCC nono ser Henricus de Berchingen ec.,* infra: *Iste liber est domini Ioannis de Berchingen canonici novi collegii Spald* [Spalt in Bavaria]: *hunc qui abstulerit vel ablatum emere presumpserit anathema sit . . . . . anno decimo.* Folio vero primo: *Iste liber est fratrum Cartusianorum in Nuremberga, quem legavit eis cum aliis tribus consimilibus voluminibus honorabilis dominus Iohannes de Berchingen canonicus novi collegi in Spalt et plebanus in Abenberg, anno Domini* 1458 *in die Gervasii et Protasii martyrum* [19 iunii], *et dictus Iohannes habet apud predictos Cartusianos perpetuum anniversarium.* Folio secundo propria manu Bessarion scripsit; *b. cardin. tusculani emptus Nuremberge de Cartusiensibus.*

Cod. 25 membr., saec. XIV, a. 304, l. 222 [L. II, VII]. Ma.

S. Augustini. *De Genesi ad litteram libri duodecim.*

Volumen folior. 91, duplici columna habet pictos titulos librorum, capitulorum numeros, litteras initiales. Margines vero

folii secundi et litterae initiales cuiusque libri ditioribus ornamentis insigniuntur frondium, fructuum, imaginibus s. Augustini, ac avium cum serpentibus pro ingenio iunctorum. Libris praeest caput XXIV libri II *Retractationum* eiusdem Augustini, quo de ratione tituli, de ordine et ambitu operis disputatum.

Extremo folio lego: « Iste liber est Canonicorum regula-» rium sancti Augustini, qui vocantur congregationis latera-» nensis, deputatus ad usum dictorum Canonicorum tantum, qui » morantur in monasterio sancti Ioannis in Viridario Padue, quem » videlicet emit venerabilis pater d. Lanfrancus de Mediolano » prior dicti monasterii ex denariis librorum in medicina quon-» dam magistri Ioannis Marchanove venditorum. Quare omnes » pro magistro Ioanne nec non pro emptore Deum pie orent. » MCCCCLXVIII. »

Cod. 26 membr., saec. XV, a. 342, l. 240 [Z. L. LXXV] P.

1. Cassiodori senatoris, *liber de anima*, f. 1-18. Folio primo avulso inerat prologus fere universus.

2. S. Augustini *de Genesi ad litteram libri duodecim*, fol. 14-146.

Codicem splendidiorem tereti membrana ornant litterae initiales coloribus et auro conspicuae, ex quo causam abscissionis primi folii coniicio.

Cod. 27 chart., saec. XV, a. 290, l. 216 [L. I, XLIV]. Mk.

Candiani Bollani, *libellus super principium Genesis*, et quidem libri octodecim in tria prima capita eius libri. Codici foliorum 115, cum notis marginalibus adfixa est epistola: « Patri » suo ac domino fratri Andree Pannonio Cartusiensi Candianus » Bolanus sal. pl. Nuntius iste tuus letificavit animam meam, » cum iam te ex hac vita migrasse ex nonnullorum relatu cre-» derem, quamquam et in Christo letus essem, qui te crederem » ex hac mortali vita ad supernam illam Hierusalem avolasse. » Sed rogo te ut ores pro me, qui ad preturam cretensem voca-» tus sum, ut Dominus nos custodiat et bonorum operum finem

» largiatur. Librum super Genesim ad litteram propter te ac tuo » nomini dedicatum manuque mea exscriptum per latorem pre- » sentium tui ordinis virum ad te mitto. Interim vero ora pro » me peccatore. Vale. Proficiscar usque ad dies octò decemve ad » plus ad preturam cretensem. Ex urbe, die XIIII martii 1466. » Epistolam edidit Ioannes degli Agostini in *Scrittori veneziani,* II, 160 ; qui de auctore fuse disseruit ac operis mentionem ex codice nostro dedit, pariter ac Mazzuchellius.

Ex nota folii extremi : 1498, *adi* 21 *mazo. Io Pietro Bollani,* coniicio volumen serius bibliothecae ss. Ioannis et Pauli [cui Iacob. Philippus Tomasini pag. 28 *Bibliothecae venetae,* anno 1650 Utini editae, adscribit] accessisse. In monasterio ss. Ioannis et Pauli ut et apud cardinalem Grimanum vidit opus Apostolus Zeno, qui de eo, illiusque operibus *de signis caelestibus, in Aristotelis meteora, in Ciceronis rhetoricam,* ac *de laudibus Francisci Sfortia mediolanensis* disserit in *Lettere.* Ven., 1785, III, p. 231-232.

Codd. 28-29 chart., saec. XVII, a. 231, l. 170 [L. I, XLVI-XLVII].

Constantii Rusconi, *enarratio in Genesim.* Auctor brixiensis, ubi dedit volumine primo *praefationem generalem in libros Mosis de modo interpretandi scripturas,* fol. II-XI, et *enarrationem in libros Mosis,* fol. XI-XXII, sic fol. 1 universi operis distributionem orsus est : « Genesis octo partibus absolvitur. Prima pars » solius creatoris opera enarrat. Secunda primi hominis texit hi- » storiam. Tertia Noah cui post obitum primi Adam sermo Dei » factus est. Quarta describitur Abraham iustitia fidei probatus, » cui certior promissio regni perpetui in Christo facta est. Isahac » filius promissionis quinta parte explicatur. Sexta vero in scala » pastor ecclesiae Iacob constituitur, cui adhuc viventi adiutor » et successor electus Ioseph pluribus virtutibus insignis, septi- » mam partem, conficit. Octava vero testamento Israel ordines » ecclesiae perpetuae usque ad dies novissimos instituuntur. » Primam libri partem quam auctor appellat *de principiis* vel *de opere sex dierum,* continet volumen primum, et quidem diei primi seu lucis tractationem fol. 1-108 ; secundi usque septimum

fol. 1-170. Volumen alterum folior. IV 157, quo septem reliquae partes pertractantur, dicat auctor *Canonicus Augustinianus, Margaritae regiae sorori ex Ravenna, ad Deiparae Virginis in portu, anno ab eiusdem partu* 1457. Operis maioris continuationem innuunt verba sub fine: « Populus electus a Deo, Iosepho defun- » cto, sine pastore relictus, maximis calamitatibus et angustiis » afflictus est, donec rursum summus pastor electum pastorem » et prophetam mitteret, de quo in sequentibus dicendum erit. » Gabriel Pennotus in *Sacra ordinis Clericorum Canonicorum historia tripartita* [Romae, 1624, f. p. 615] laudat auctorem *vitae integritate et linguarum peritia conspicuum, qui inter alia ingenii sui monimenta scripsit commentarium in Genesim octo in partes divisum:* de eo quoque Leonardus Cozzando in *Libreria bresciana*. Brescia, 1694, part. sec., p. 224; ac Vincentius Peronius in *Bibliotheca bresciana*. Brescia, 1823, vol. III, p. 172.

Codices non quos Peronius in bibliotheca monasterii s. Afrae Brixiae saeculo proxime exacto servatos esse suspicor, sed qui Patavii in monasterio s. Ioannis in Viridario. Hanc sententiam roborant notae codici cuidam eiusdem auctoris additae, de quo mihi alibi agendum.

Cod. 30 membr., saec. XII, a. 280, l. 184 [L. I, X]. E.

Exodus mutilus ad extremum finit versic. 29 capit. XXXV: *Omnes viri et mulieres mente devota obtulerunt donaria ut fierent opera* . . . Glossis interlinearibus accedunt amplis marginibus ordinariae, sanctorum patrum ac scriptorum aevi sequioris, Origenis, Augustini, Gregorii, Bedae, Rabani Mauri, aliorumque quorum contracta nomina leguntur. Lectio textus grandioribus litteris, sine divisione capitulorum exarati, mendosa est. Glossae non una manu exscriptae quandoque repetuntur vel sensu, vel iisdem verbis, ut plagae aegyptiae versibus recitatae:

Sanguis, rana, culex, muscae, pecus, ulcera, grando,
Brucus, caligo, mors pignora prima necando.

Prima rubens unda, ranarum plaga secunda,
Inde culex istis, post musca nocentior illis,

Quinta pecus stravit, vescicas sexta cavavit,
Pone subit grando, post brucus dente nefando,
Nona tegit solem, primam necat ultima prolem.

Volumen folior. 144, linearum octodecim unaquaque pagina.

Cod. 31 membr., saec. XIII, a. 352, l. 236 [L. I, XI]. Ma.

Pentateuchi libri tres, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, cum glossis ordinariis ac rarius interlinearibus. Triplicis columnae media dat scriptura crassiori textum biblicum, ceterae commentaria propria, moralia, allegorica, tropologica, mystica ex Septuaginta, Origene, Hieronymo, Augustino, Ambrosio, Hesychio Hierosolimorum episcopo, Gregorio Magno, Isidoro, Beda, Rabano Mauro, Alberto.

Volumen foliorum 238, litteris coloribus et auro belle illitis, scatet mendis lectionis. Extremum folium inscribitur: *Habui Paduae pro ducatis quinque et solidis viginti a.* 1437.

Cod. 32 membr., saec. XIII, a. 208, l. 145 [L. II, XXXIII]. Mk.

S. Gregorii magni, *Moralium in Iob libri* XXXV. Codex foliorum 235, duplici columna, litteris minutissimis, tenuiori membrana. Amanuensis sub fine exscripsit: « Laus tibi sit Christe . » quoniam liber explicit iste . Tebaldus dictus . cum a Christo » sit benedictus . Qui scripsit scribat divino numine vivat. » sub initio vero serior manus: « Iste liber est archipresbyteri sancti » Fidencii de Meliadino quem emit a ser Antonio da Cap. vini » notario episcopalis curiae paduane de anno 1450. »

Cod. 33 membr., saec. XII, a. 386, l. 283 [L. II, LXXXI]. Mg.

Gregorii Magni, *in Iob partes quatuor ;* i. e. libris I-XXII. Codex egregius, foliorum 321, duplici columna, Lutetiam Parisiorum anno 1797 ex monasterio s. Mich. de Muriano armorum vi, delatus est, ibique splendide compactus cum aquila imperii et littera N sub corona; inde anno 1816 Venetiis restitutus Marcianae accessit.

Cod. 34 membr., saec. XII, a. 442, l. 327 [Z. XXIV]. B.

S. Gregorii Magni, *Moralium sive expositionum in Iob* libri sexdecim priores, partes primam usque tertiam offerentes. Codex egregius foliorum 204, duplici columna, cum litteris librorum initialibus affabre pictis; nexus linearum pro ingenio compositos, frondes, flores, hominem nudum, canes, aviculas, serpentes, dracones, pisces referentibus. Librorum tituli rubricati litteris uncialibus abundant. Praeest titulus litteris colligatis: « Incipit » prologus beati Gregorii pape urbis Rome ad Leandrum sedis » ispalensis. » Lectionem castigatam, ut huius ita et duorum codicum proxime insequentium, commendat cura ab Ioanne Baptista Galliccioli adhibita in iis ac in reliquis Bessarionaeis excutiendis (1), pro editione operum s. Gregorii exornanda (2).

Cod. 35 membr., saec. XII, a. 385, l. 276 [Z. XXVI]. B.

Gregorii Magni, *in Iob expositionum partes tertia et quarta* sive libri undecimus usque vigesimum secundum. Codicem foliorum 174, si picturas excipias, eundem dicas ac proxime praecedentem.

Cod. 36 membr., saec. XIII, a. 269, l. 262 [Z. XXV]. B.

Gregorii Magni, *in Iob expositionum pars quinta et sexta*, scilicet libri vigesimus tertius usque tricesimum quintum, nomine *partis tertiae* in codice oblatorum. Codex foliorum 228, venuste, non una manu, exscriptus, cum litteris librorum initialibus

(1) « Primo quidem s. Gregorium iterum cum mss. codicibus ipsemet » contuli, quotquot potissimum in Marciana nostra bibliotheca invenire po- » tui. Hi pro maiore parte ex bibliotheca cardinalis Bessarionis in Marcia- » nam emigrarunt . . . . » . . . « Neque cassum hunc laborem existimabit is » cui notae sint querelae Simonii de veterum monachorum in exscribendis » codicibus oscitantia et temeritate . . . . » . . . . « Variantes igitur ex iis ali- » isque codicibus lectiones in subiectis notis exhibeo . . . » Gallicioli in proaemio operis seq. I, VI.

(2) S. Gregorii papae ec., *Opera omnia* ec. *ad codices praesertim Marcianos iterum exacta.* Venetiis, 1768-1770, tom. XVII, vol. VIII, 4.º

ineleganter depictis, sub fine habet monogrammata intellectu difficiliora, nomen auctoris verosimilius referentia.

Cod. 37 membr., saec. XIII, a. 326, l. 237 [L. I, XV]. Mk.

Glossae in Iob. Codex foliorum 147, columnis duabus vel tribus, quarum una vel binae textum biblicum grandioribus litteris offerunt.

Praeeunt prologi duplicis versionis Hieronymianae: « Cogor » per singulos divinae scripturae libros . . . » [Hieron. a Vallarsio, IX, 1096-1102]: « sicut fiscellam iunco texerem aut palma- » rum folia complicarem . . . . . » [Ibi, X, 47-48]; nec non alius prologus, Hieronymo tributus, edito ditior, quem Meibomius ex suo commentario ms. dedit primus in *Actis erudit. lipsiens.* anni 1711; Veronae Vallarsius [ibi, III, 903-905, 913-914]. Glossae interlineares rariores aliquid commune habent cum *expositione in Iob,* Philippi praesbyteri, discipuli s. Hieronymi, quam primus ex codice Corbeiensi Martianaeus in editionem parisiensem [II, 70-114], serius Vallarsius in veronensem [III, 833-901] invexit; magis vero cum postillis cardinalis Hugonis a S. Caro. Glossis ordinariis amplioribus, sensu litterali, morali, allegorico, mystico ab anonymo exhibitis, fragmenta ex codice Meibomiano [III, 905-912] edita inserta sunt. Lectio codicis omnino vitiata praesertim in glossis. Dominicus Maria Berardelli, codicem saeculo proxime exacto, in bibliotheca ss. Ioannis et Pauli servatum descripsit: « Liber Iob cum glossis, ordinaria a Walafrido Strabo » fuldensi et interlineari ab Anselmo Laudensi [Laudunensi], ut » fertur, collectis. » (1).

Folio 147 inscriptum: « Gregorius . hoc mihi opere pre- » tium credo quod fraternis auribus hoc quod in me latenter re- » prehendo incunctanter aperio . Explicit Iob. » Extremo folio deducto hanc idem Berardellus notam legit: « In nomine Iesu Chri- » sti . amen . 1425 . die V octobris solvi pro hoc libro Iob glos- » sato ego frater Petrus Contareno de Venetiis, ordin. frater. prae- » dicat. ducatos auri novos quatuor praesbytero Antonio Grade-

(1) *Nuova racc. d'opuscoli letterarj ec.* — Venezia, 1778, t. XXXII, p. 10.

» nicho quondam domini Petri de contrata sanctorum Aposto-
» lorum. »

Cod. 38 membr., saec. XIII, a. 230, l. 150 [L. I, LXXXII]. X.

Psalmi cum calendario ecclesiae gallicanae et canticis ex veteri et novo foedere. Codex foliorum 188 summa diligentia exaratus, cum imaginibus Sanctorum coloribus et auro fulgentibus, ac ornamentis, quibus volumen universum vel in litteris initialibus vel in vacuis linearum spatiis mire coruscat. Foliis 1-6 pictor rudiori linearum ductu expressit divos Christophorum, Catherinam, Margaritam, Stephanum, Laurentium, Eustachium, carnificem caput regi cuidam obtruncantem, ac episcopum monasterium monalium instituentem. Area vero picturae, crassioris auri superpositione, sic est expolita ut ab ea quasi a speculo lucis radii replicenter.

In calendario, f. 7-12, aureis characteribus notantur defectus numeri aurei; litterae dominicales; verba *Kalenda, Nonas, Idus;* nomina mensium ac caelitum in mense praecellentium; marginibus emblemata mensium plerumque ex agricultura sumpta, et zodiaci figurae appinguntur. Primo cuiuslibet mensis diei praeest versus:

Ianuar. Prima dies mensis et septima truncat ut ensis.
Februar. Quarta subit mortem, prosternit tercia fortem.
Martius. Prima necat flentem dum mutat quarta bibentem.
Aprilis. Denus et undenus est mortis vulnere plenus.
Maius. Tercius occidit et septimus ora relidit.
Iunius. Denus pallescit, quindenus federa nescit.
Iulius. Tredecimus mactat, iulii denus labefactat.
Augustus. Prima necat fortem perditque secunda cohortem.
September. Tertia septembris et denus fert mala novembris.
October. Tercius et denus est sicut mors alienus.
November. Scorpius est quintus et tercius est nece cinctus.
December. Septimus exanguis, virosus denus ut anguis.

Innuunt calendaria Europaee septentrionalis, maxime vero ecclesiae gallicanae, nomina quae sequuntur: Adelvuldus, Aidanus, Alphegus, Amandus, Arnulphus, Bonifacius, Botulfus, Bri-

cius, Caprasius, Cuthbertus, Dunstanus, Eadmundus, Ethelrida, Evurcius, Fides, Fritheswida, Genesius, Germanus, Kenelmus, Leodegarius, Leufredus, Macutus, Olavus, Petronilla, Ricardus, Swertchunus, Syla, Vedastus, Vilfridus, Wolstanus, quorum aliquot in martyrologiis gallicano, germanico, scotico desiderantur.

Foliis 13-26 eodem penicillo exprimuntur mater misericordiae, annuntiatio b. virginis Mariae, visitatio Elisabeth, partus virginis, nuncium pastoribus factum, caedes innocentium, adoratio regum, praesentatio, fuga in Egyptum, coena extrema, delatio crucis, crucifixio, resurrectio, coronatio virginis, Christi triumphus.

Psalmi cum figurarum ornamentis praeeuntibus et in textum quoque passim insertis, belle exscripti exstant foliis 26-161. Habentur foliis 161-174 cantica ex veteri et novo foedere, quemadmodum in codd. 1, 14 ec., cum hymno sanctorum Ambrosii et Augustini, nec non symbolo s. Athanasii. Litaniae Sanctorum, cum precibus leguntur foliis 177-178. Volumen absolvit officium mortuorum foliis 179-185.

Codicem in usum cuiusdam ex Gallia ecclesiae exaratum fuisse facile evincunt pars potior Sanctorum ; nomen Genovefae litaniis additum; longior litterarum tractus, ante saeculum decimumsextum in Italiam delatus ; foliorum compages, quae enim membranae in principio et sub fine erasae sunt, fragmenta quaedam itale data de foedere inter pontificem et electores imperii, de antipapa anonymo referunt. Liber anno 1816 Parisiis redux habet insigne bibliothecae Regiae parisinae.

Cod. 39 memb., saec. XVI, a. 168, l. 118 [L. I. XIX]. Mk.

Psalterium ad usum fratrum Praedicatorum, cum canticis et hymnis, sic distributum :

1. Calendarium, fol. I-VI.

2. Psalterium , fol. 1-99. Psalmorum centum quinquaginta ut in vulgata editione; centesimus decimus octavus in sectiones duas supra viginti divisus est, idem qui in duodecim in *Horis* officii de tempore. Notae musicae adduntur vel sub initio, vel antiphonis quae eorum plures excipiunt. Singulare est quod antiphonae post Trinitatem rhythmis sequentibus exarantur :

Pro fidei meritis vocitatur iure beatus
  Legem qui Domini meditatur nocte dieque.
Juste Deus, judex fortis, paciensque benignus,
  In te sperantes muni miserando fideles.
Surge et in aeternum serva munimine sacro,
  Custodique tuos astripotens famulos.
Naturaè genitor conserva a morte redemptos,
  Facque tuo dignos servitio famulos.
Pectora nostra tibi tu conditor orbis adure,
  Igne pio purgans atque cremando probans.
Tu populum humilem salvasti a morte redemptor
  Atque superba tuo colla premis iaculo,
Sponsus ut e thalamo processit Cristus in orbem
  Descendens caelo iure salutifero.
Auxilium nobis salvator mitte salutis
  Et tribuas vitam tempore perpetuo.

Litteras initiales psalmorum 1, 26, 38, 52, 68, 80, 97, 109, historiolis biblicis aliisque belle adpinxit qui fol. 110 inscripsit : *Frater Adrianus de Quintiano Carmelita scripsit et notavit litteris rubeis celestinisque ornavit hunc librum, anno Domini millesimo quingentesimo trigesimo nono.* Titulum praeterea exornant Spiritus sanctus sub specie columbae, David citharam pulsans, caelites, homines bini in frondes desinentes qui tenent insignia gentis B [F]. Quod frater Carmelita psalterium ad usum ordinis Praedicatorum exaraverit nil mirum, tunc enim temporis Carmelitae divinae rei, ritu ejusdem ordinis, operam dabant.

3. Cantica ex Bibliis et patribus, ut codicibus, 1, 14, 37 ec., exceptis hymno angelorum, oratione dominica, salutatione angelica, fol. 99-107.

4. Litanie majores cum precibus, fol. 107-110.

5. Hymni ecclesiae centum decem in festis diebus de tempore, vel Sanctorum canendi, cum notis musicis ad initium, aeque ac in psalmis, f. 111-154. Mone (1) minime inscripsit sequentes: *Vox clara ecce intonat* in adventu ; *Sermone blando angelus* tem-

(1) *Lateinische Hymnen des Mittelalters, aus Handschriften herausgegeben und erklärt.* Freiburg, 1853-1855, t. III, 8.°

pore paschali; *Caterva matrum personat* in festo ss. Innocentium; *O doctor egregie Paule, mores instrue — Et mente polum nos trasferre satage* in conversione s. Pauli; *Laudibus virgo nimis efferenda* in festo s. Catherinae senensis; *Ut Antonini gloriam* ec., *Atrae noctis obscuritas* ec., *Cum sol ad cursum properat* ec., in festo s. Antonini archiep. florent; *O quam mirum spectaculum* ec., *Cui plaudet chorus caelicus* in festo s. Afrae; *Olivae binae pietatis unice* in festo ss. apostolorum Petri et Pauli; *Exultet laudibus sacrata contio* in festo Transfigurationis; *Jesu salvator saeculi* in festo omnium sanctorum; *Caelum resonat laudibus* in festo ss. Ursulae et sociarum.

Manus recentior addidit: *ad usum f. Zachariae Rotini.* Volumen eleganter compactum cum capitibus angelorum et avibus habet litteras initiales auratas T F.

Cod. 40 chart., saec. XVI, a. 300, l. 200 [L. I, XXXIII]. Ma.

Catena seu *expositio graecorum patrum in psalmos,* interprete Marco Dandulo patritio veneto, doctore et equite. Prooemium incipit: « Proposita nobis sanctorum psalmorum expositione, oportet prius quaedam praefari quae ad eius operis intentionem pertinere videntur. »

Versionem Dandulus latinae linguae peritissimus (1) dedit ex codico graeco Marciano DXXXXVI, quod innuit schedula manu interpretis folio 376 eius codicis apposita; non quidem integram, desinit enim vers. tertio psalmi XXVIII (2) verbis καὶ ἐπὶ Μωϊσῆ *et apud Moysem.* Schedulam alteram a Dandulo eodem exscriptam codicis operculo, comparationis gratia, opportune apposuit Jacobus Morellius. Versionis, quam perperam Petrus Angelus Zeno (3) italam dixit, partem codici deesse testatur Franciscus Sansovi-

(1) « Marco Dandolo stando presso a Ferdinando il cattolico, innanzi a lui perorò con sì fatto applauso in lingua latina, che se ne rallegrò tutta Italia, quasi in quel punto l'arte oratoria ricuperato avesse l'antico splendore. » Foscarini, *della nobiltà veneziana.* Ven. 1826, p. 101.

(2) *Graec. d. Marci bibl.* Ven. 1740, pag. 290.

(3) *Memorie dei scrittori veneti patrizj,* cap. 39.

nus (1) scribens: « Marco Dandolo p. dottore e cavaliero, padre di » Matteo e della principessa Prioli, tradusse cinquanta salmi con » la loro esposizione da una catena greca de' più nobili et anti- » chi theologhi. » Ceterum Danduli vitam et opera illustrant Joannes degli Agostini (2) et Emmanuel Cicogna (3).

Cod. 41 chart., saec. XVI, a. 320, l. 200 [L. I, LXII]. O.

Catena graecorum doctorum in undesexaginta priores psalmos, interprete Daniele Barbaro electo patriarcha aquileiensi. Incipit: « Psalterium David. Beatus vir qui non abiit in consilio » impiorum. Eusebii Cesariensis. Natura omnes beatitudinis ap- » petentes sumus... » Quae codicem egregie, uti solet, illustrant a Jacobo Morellio libens sumo: « Catenam graecorum patrum in » priores quinquaginta psalmos Barbarus anno 1569 Venetiis » latine vulgavit ac reliquam eius partem editurum se recepit; » quam ad Franciscum Barbarum patriarcham aquileiensem per- » venisse Possevinus in *Apparatu sacro* [p. 147] prodidit. Aliam » in codicem nostrum Barbarus idem e graeco transtulit, haud » tantis doctorum testimoniis, quantis edita constat, refertam: » quam idcirco quum ampliorem postea nactus esset, totam non » interpretatum fuisse coniicio. Doctores, quorum e scriptis est » conflata, sunt *Apollinarius*, *Asterius*, *Athanasius*, *Basilius*, » *Cyrillus*, *Didymus*, *Eusebius Caesaraeensis*, *Gregorius Nazian-* » *zenus*, *Gregorius Nyssenus*, *Hesychius*, *Joannes Chrysostomus*, » *Origenes*, *Severus*, *Theodoretus*, *Teodorus Antiochenus* ac *Vi-* » *ctor*. E multis in priores quinquaginta psalmos commentariorum » fragmentis quae expendi, vix ullum inveni quod in Catena a » Barbaro edita non sit. Ex iis autem, quae novem alios psalmos » declarant, multa in catena corderiana, vel inter patrum opera » edita sunt; nonnulla praesertim *Hesychii Hierosolimitani*, *Di-* » *dymi Alexandrini et Teodori Mopsuesteni*, adhuc fere omni-

(1) *Venetia descritta*. Venetia, 1581, f. 255.

(2) *Notizie degli scrittori Veneziani*. Venezia, 1754, vol. II, pag. 381-393.

(3) *Iscrizioni veneziane passim*.

» no latent. Codicem, folior. 440, interpres clarissimus totum
» recensuit partimque ipse exaravit » (1).

Codd. 42-43 membr., s. XV, a. 381, l. 262 [Z. L. LVII-LVIII]. B.

D. Augustini episcopi hipponensis, *enarrationes in psalmos.* Codices binos manuscriptos ipsius cardinalis Bessarionis iussu exaratos puto, quod utriusque tituli elegantioribus praestantes picturis, praeter capita humana, canes, vulpes, cuniculos, mures, aves, referunt infantulos ejus insignia portantes. Littera initialis prooemii: *omnis scriptura,* belle exprimit imaginem d. Augustini sedentis: Catenae non carent ornamentis. Primum volumen foliorum 308 continet psalmos 1-74, alterum foliorum 335 psalmos 75-150.

Cod. 44 membr.-chart., s. XV, a. 178, l. 152 [L. I, XXXV]. Ma.

1. *Expositio in psalmos,* fol. 1-279. Praeit duobus foliis index ordinalis psalmorum. Prooemium inc: « Cum istud dignissi-
» mum opus totum in prophetia continetur, considerandum est
» in primis quid sit, scilicet quid significet prophetia . . . » pluribus ex Cassiodoro commodatis. Prooemium alterum inc: « iste
» liber apud Hebraeos propter diversas causas tribus modis in-
» titulatur: liber hymnorum, liber soliloquiorum, liber psalmo-
» rum . . . . »

2. Pauli Orosii quaestio de visionibus, Augustino magistro facta, ac huius responsum. Aliae plures quaestiones ex veteri foedere, ad modum s. Augustini, fol. 280-298.

Codicem folior. II, 299 dono dedit *B.* [Baptista] *de Lignamine de Padua, concordiensis episcopus congregationi s. Ioannis in Viridario Padue,* 1455. Membranae, ita dispositae ut binae quodlibet quaternum chartaceum concludant, fere omnes rescriptae sunt. Etsi opportunioribus adhibitis modis, antiquos characteres in lucem revocare tentaverim, hoc tantum deprehendi textum gallicum esse.

(1) *Codd. lat. bibl. Nan.* Ven., 1776, p. 4.

Cod. 45 membr., saec. XI, a. 380, l. 262 [Z. I, XCIV]. D.

Expositio psalterii, non ea Cassiodori, cui perperam tribuit amanuensis. Illius siquidem prologum in *expositionem* codex exhibet fol. 1-7; ut et fol. 7-8 quarundam notarum in textu explanationem; Damasi epistolam Hieronymo: « Dum multa » corpora librorum in meo arbitrio . . . . , » cum versibus; epistolam Hieronymi Damaso: « Legi litteras apostolatus vestri » ut secundum simplicitatem . . . . ; » prologum de origine psalmorum: « David filius Iesse cum esset in regno suo . . . . ; » interpretationem variam verbi *alleluja*; interpretationem psalmi centesimi octavi per litteras hebraicas; versus Hieronymi: « Psallere qui docuit dulci modulamine sanctis . . . . . . ; » praefationem: « Psalterium ita est quasi magna domus quae » unam quidem habet exteriorem clavem in porta . . . . . . » Expositio sic incip.: « Quidam putant istius psalmi clavem » super Christi domini nostri personam esse referendam . . . . » Expositioni ut et praecedentibus, quae non sunt ex penu Cassiodori, illustrandis, confer quae de *Breviario in psalterium* praefatus est Vallarsius in *Operibus divi Hieronymi*, VII, I-XXXII, 1-426.

Codex duabus columnis, depravatae lectionis, ex Petri Cornelii anno 1505 in Benedicti Cornelii bibliothecam translatus est, serius in domum Contarenam.

Cod. 46 membr., saec. XII, a. 227, l. 133 [L. I, XVIII]. Mk.

1. *Psalterium cum glossa interlineari, ordinaria, abbreviata*, ex Augustino, Hieronymo, Cassiodoro, f. 1-212. Praeest elenchus psalmorum ordine alphabetico. Idem psalterium cum glossis habes tomo tertio operis: *Bibbia sacra cum glossa interlineari, ordinaria* [Venetiis, 1588, vol. VI, f.°] cui adduntur Nicolai Lyrani postilla atque moralitates, Burgensis additiones et Thoringi replica.

2. Cantica ex veteri testamento, usque ad Moysis morituri, f. 213-223.

Codex egregius membrana splendidiori, cum picturis, tripliei distributus columna, habet litteras textus biblici, formae majoris: quae glossas offerunt marginales, longioribus ductibus originem, ut puto, gallicam nuntiant.

Cod. 47 membr., saec. XIII, a. 277, l. 160 [L. I, LXXXII].

1. *Psalterium* cum glossa ordinaria et interlineari abbreviata, eadem ac in codice praeced., f. 1-203. Quare antiquus codicis possessor titulum membranaceum codicis tergo appositum sic inscripserit: *Snoygoudanii Rainerii scholion in psalmos,* sum nescius: error, puto, irrepsit, quod toto caelo distet ab opere eiusdem: *Psalterium paraphrasibus illustratum.* Lugduni, 1456, 8.°

2. Cantica varia ex veteri testamento, ut in aliis codicib. huius classis, usque ad Moysis morituri; ac symbolum s. Athanasii, f. 203-217.

Codex, triplici columna, refert media textum biblicum belle exscriptum litteris grandioribus.

Cod. 48 membr., saec. XIII, a. 270, l. 200 [L. I, XX]. Ma.

1. *Psalterium* cum glossa ordinaria abbreviata, praesertim interlineari, f. 1-202. Amanuensis inscripsit ornatioribus litteris: *Incipit liber hymnorum vel soliloquiorum prophetae de Christo.*

2. Cantica ex veteri testamento, usque ad Moysis morituri, ut in codd. 1, 39, 46, 47, cum glossa item ordinaria, f. 203-211.

3. Symbolum s. Athanasii cum glossa interlineari et commentario marginali, f. 212-215.

Codicem triplici columna, litteris duobus initialibus psalmorum et canticorum affabre pictis, sub fine annotavit quidam Paganinus novariensis, memoris animi gratia erga equitem Banfo, de sibi restituta salute. S. Ioanni in Viridario dono dedit Petrus Montagnana anno 1478.

Cod. 49 membr., saec. XIII, a. 242, l. 160 [L. I, XXI]. Ya.

Psalterium cum glossa ordinaria et interlineari, sicut in

codd. praecedd. Codex egregius, foliorum 212, belle triplici columna exscriptus, cum ornamentis, littera maxime prima initiali auro coruscanti, ex monasterio s. Ioannis in Viridario ad ecclesiam d. Marci Venet. translatus est. Adduntur foliis 201-211 cantica ex veteri testamento, ut in aliis codicibus, excepto *trium puerorum*.

Cod. 50 membr., saec. XIII, a. 283, l. 163 [Z. L. XIV]. E.

1. *Psalterium* cum glossa ordinaria, quae in multis ab edita [Venetiis, 1588, vol. VI, f.] discrepat, f. 1-161.

2. Cantica ex veteri et novo foedere ut in pluribus codd.; hymnus sanctorum Ambrosii et Augustini ac symbolum s. Athanasii, f. 161-176.

3. *Sermo in psalmos*, a tardiori amanuensi inscriptus: *Istud revocavit Augustinus ut dicitur in sermone communis*. Inc: « Sanctus spiritus videns filiis Ade grave iugum impositum non posse » dissolvi aliter, providit hoc dominicum hominem...; » fol. 176-177. Sermo ceterum in editis s. Augustini operibus desideratus.

4. S. Anselmi archiepiscopi cantuariensis, *de tribus Waleranni quaestionibus* ac praesertim de azymo et fermentato, fol. 177-178. Tractatus mutilus incip: « Anselmus servus ecclesiae » cantuariensis Waleramno nuenburgensi episcopo. Scienti breviter loquor. Si certus essem prudentiam vestram non favere » successsori Iulii Caesaris et Neronis et Iuliani apostatae... » finit vero dimidio capitulo quinto: « Quod in epistola ad Romanos » idem aperte demonstrat apostolus dicens . . . . . » Editum leges in *S. Anselmi opera*. Venet. 1744, f.° p. 200-202.

5. Venerabilis Hildeberti archiepiscopi turonensis, *poema* vel potius, si mavis, *versus de mysterio missae*, f. 178-189. Exstat tantum pars potior a disticho primo:

« Scribere proposui que mistica sacra priorum
» Missa repraesentet, quidve minister agat. »

ad biscentesimum trigesimum primum:

« Angelus is cuius manibus sacer ille minister
» In sublime geri munus utrumque rogat. »

Edidit Beaugendre in *Ven. Hildeberti opera*. Parisiis, 1708, fol. 1135-1146.

Codex foliorum 179, triplici columna, charactere maiori pro textu, minutissimo pro glossis adhibito, cum initialibus ad animalium formam effictis, folio 177 adnotatus: *Anno domini* 1439, *tempore fuge Pape* ec.

Cod. 51 membr., saec. XII, a. 340, l. 215 [L. I, LVII]. Ma.

1. Petri Lombardi *commentarii in psalterium* sive *glossa magistralis* [maior glossatura] *ex selectis et orthodoxis auctoribus*, fol. 1-215. Prooemium inc: *Cum omnes prophetas spiritus sancti revelatione constet esse locutos, David eximius prophetarum quodam digniori atque excellentiori modo.* Edi sunt Nurembergae, anno 1478, fol. litteris goticis: alibi quoque.

2. Accedunt commentarii in cantica ex veteri testamento, usque ad Moysis morituri. Inc: « Isaias de Aegypto, quem Deus percusserat, flumen idest Nilum versum calcitrans...», f. 215-223.

Codicem duplici columna distributum, textu biblico rubricato, non sine litterarum aliquot initialum ornamentis, exscripsit anonymus, *anno millesimo centesimo nonagesimo secundo, die XII mensis februarii exeuntis.*

Petri Lombardi notitias ingessit Fabricius operi *Bibliotheca latina mediae et infimae latinitatis.* Patavii, 1754, tom. V, p. 262-264.

Cod. 52 membr., saec. XIII, a. 260, l. 176 [L. I, LVIII]. Ma.

Petri Lombardi *commentarius in psalmos*, fol. 2-238.

Marginibus superioribus insunt nomina breviata Cassiodori, Augustini, Hieronymi, Remigii antissiodorensis, ex quibus maxime ab auctore sumpta commentaria in psalmos. Praeeunt manu sequiori foliis I-XII: a. epistola Hieronymi ad Paulam de alphabeto Hieronymi: *Nudius tertius cum centesimum octavum decimum psalmum* (1); b. prooemium perperam Hieronymo tributum: « Prophetiae spiritus non semper prophetarum mentibus praesto

(1) S. Hieronymi, *Opera.* Veronae, II, 44-148.

est.... » c. praefatio Hieronymi: « Psalterium Romae dudum positus emendaram » (1); d. *quid cuique psalmo intellectus pertineat secundum beatum Hieronymum presbyterum et quis titulus praeferatur secundum septuaginta,* seu regesta psalmorum; e. eorum index alphabeticus.

Cod. 53 membr., saec. XIV, a. 286, l. 240 [Z. L. XXIII]. B.

Postillae Nicolai Lyrani *in psalmos,* pluries editae.

Codicem foliorum 168, duplici columna, cum ornamentis litterarum initialum, structor librarius compegit fragmento documenti alemannici, scilicet litterae testimonialis qua quidam biscentum florenis haeredis domini Conradi *Domprobst ze Rebdorf* se gravatum fatetur, anno domini 13 . . . . . Librum *cum aliis* Henricus de Berchingen legavit Joanni de Berchingen canonico novi collegii Spaldi et plebano in Abenberg, hic vero, *cum aliis tribus voluminibus consimilibus* Chartusiensibus Cellemarie in Nurimberga, *die* 19 *iunii, anno domini* 1458, a quibus emit Bessarion.

Auctoris gesta illustrat Fabricius in *Bibliotheca latina mediae et* inf. latin, p. 114-118.

Cod. 54 membr., saec. XIV, a. 288, l. 193 [L. I, LXXV]. Z.

1. *Psalterium* cum compendio *expositionis* Nicolai de Lyra. Prooemium fol. II incip: « Propheta magnus surrexit in nobis, » *ut in scriptura,* quare David non solum propheta, sed ut glos- » sa dicit super libro psalmorum, eximius prophetarum est... » Textus psalmorum grandioribus characteribus habet glossam interlinearem, fol. 1-176.

2. Cantica ex veteri et novo foedere ut in aliis codd., exceptis hymno *Gloria in excelsis* et salutatione angelica, sine ulla expositione, fol. 177-186.

3. *Liber de spirituali exercitio, seu vitae spiritualis,* capitulis undecim digestus, fol. 187-190. Incipit: « De fervida exhorta-

(1) Ibi, VII, XV-XVI

» tione ad virtutem. Capit. I. Renovamini autem spiritu mentis
» vestre ait beatus Paulus apostolus. Solent boni religiosi habere
» devota exercitia . . . . »

Ex pluribus rhythmis ad normam psalmos canendi fol. 1. hunc do:

« Cum Domino psallis psallendo haec tria serves :
» Erige cor sursum, recte profer, respice sensum.
» Quod dicas, ubi, de quo, vel quomodo, quando
» Est grata vox chori cum mens consonat ori.
» Absque sono mentis nil prosunt verba canentis. »

Codicem Apostolum Zeno in Germania sibi comparasse suadent et forma litterarum et verba alemannica operculorum foliis inscripta.

Cod. 55 chart., saec. XV, a. 216, l. 148 [L. I, LXVII]. Mg.

Emmanuel, *Super libro psalmorum.* Auctor fusiori, quam par est, sermone, dat peculiarem ex fontibus hebraicis, litteris uncialibus, versionem, cum expositione litterali ac paraphrasi. Suis tantum viribus fisus, nullo patrum aut veterum vel recentium scriptorum testimonio adhibito, homo hic iudaeus, qui Florenrentiae, sub initio saeculi decimiquinti, Iannotium Manettum lingua syria erudiit (1), modico latinae linguae usu, psalmos ita interpretatus est ut quandoque nescii, num sensum illustret vel tenebris magis obscuret, expositionibus deprehendendis Aedypo egeamus. Specimen sumo ex versiculo duodecimo psalmi sexagesimi septimi fol. 395-396 : « Dominus dabit edictum enunciantium exercitus magnus, reges exercituum vagabuntur, vagabuntur et habitans in domo dividet praedam, si iacueritis inter sitropedes, pennae columbae coopertae argento et alae eius sub viride auro, cum fregerit omnipotens reges in ea, ninget in umbra mortis mons Dei, mons Basanis, mons gibositatum, mons Basanis, quare tumescitis montes gibositatum, montem desideravit Deus in mansionem suam etiam Dominus . . . . »

(1) Naldus Naldius, *Vita Iannotti Manetti.* Lugduni Batavor. f. vol. 6. — Muratori, Rerum ital. scriptt., XX, fol. 535.

Codicem ceterum autographum [quod evincunt emendationes et liturae eiusdem manus] folior. 994, saeculo XVI incipiente possederat Dominicus Grimanus cardinalis, ut ex folio 1.

Cod. 56 chart., saec. XVI, a. 260, l. 140 [L. II, XCIV]. N.

Homelia s. Ioannis Chrysostomi *desuper scriptione* psalmi quinquagesimi : *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam.*

Codex foliorum 25 belle exscriptus a Iustiniano Bernardo.

Cod. 57 membr., saec. XII, a. 196, l. 132 [L. I, LXI]. O.

1. *Psalmi* a dimidio versiculo tertio sexagesimi sexti ad quintum centesimi vigesimi tertii, fol. 1-47.

2. Fragmenta orationis Habacuc prophetae : *Domine audivi auditionem tuam,* cantici Moysis : *Audite caeli quae loquor* ec.; capitis tertii Danielis : *Nabuchodonosor rex* ec. ; hymnus Zachariae : *Benedictus Dominus* ec.; hymnus s. Mariae *Magnificat* ec.; canticum Simeonis : *Nunc dimitte* ec. ; hymnus Evangeliorum : *Gloria in excelsis* ec.; oratio dominica; symbolum Apostolorum; Fides catholica s. Athanasii : *Quicumque vult* ec., f. 48-53.

3. Litaniae Sanctorum. In iis inter paucos exorantur sancti Donatus, martyr Zenobius et Romulus episcopi, Minias et socii martyres, Reparata virgo, quibus in Etruria et Florentiae praesertim cultus adhibitus est ; ut proinde in usum alicuius ex ea regione ecclesiae codicem descriptum fuisse pateat, f. 53-54.

4. Hymni ultra quinquaginta in festis mobilibus et b. Mariae virginis ac Sanctorum canendi, f. 55-77. Opus F. I. Mone (1) ceterum diligentissimum, habes quod suppleas hymnis : *Laus regi plena gaudio* in nativitate s. Antonii de Padua ; *Iesu lux vera mentium et Deus morum, dux minorum* in nativitate s. Francisci ; *Nardi Maria pistici* in festo s. Mariae Magdalenae ; *Petrus beatos catenarum laqueos* in festo s. Petri ad vincula; *Tu Christe*

(1) *Lateinische Hymnen des Mittelalters aus Handschriften herausgegeben und erklärt.* Freiburg im Breisgau, 1853-1855, vol. III, 8.º

splendor patris in festo s. Michaelis arcangeli; *Angularis fundamentum* in Dedicatione ecclesiae; *In maiestatis solio — O lux beata Trinitas — Festi laudes hodierni* in festo s. Trinitatis; *Crucis Christi mons alumne* in festo stigmatum s. Francisci.

Codici foliorum 77, vetustate exeso, quoquò modo restituto, desunt folia.

Cod. 58 membr., saec. XI, a. 280, l. 200 [Z. L. XXI]. B.

1. S. Ambrosii *expositio in psalmum centesimum decimum octavum: Beati immaculati in via*... fol. 1-103.

2. *De Trinitate,* alias in Symbolum Apostolorum tractatus, perperam d. Ambrosio tributus, fol. 104-121. Inter spurias *opellam ingenio styloque ambrosiano plane destitutam* patres Maurini reiecerunt (1).

Codicem foliorum 122, duplici columna, lectio corrupta fatigat. Folio 121 legitur: « Iste liber est mei Baptistae de Man» zolis, decretorum doctoris canonici bononiensis, constitit ducat. » quinque. »

Cod. 59 membr., saec. XIV, a. 210, l. 147 [Z. L. XXII].

Ioannis Lemovicensis monachi de Claravalle, *expositio in psalmum centesimum decimum octavum: Beati immaculati in via.* Incip: « Alleluia, laus et gloria et virtus Deo nostro. Ap. XIX. Quis » titulus, quis ornatus, quis fructus astruatur psalmi presentis, » apostolicis instruimur documentis... » finit vero: « nos dignetur » beatus immaculatus Dominus beatis et immaculatis spiritibus » aggregare, amen. » Auctor opus in undecim capitula, unumquodque capitulum in quatuor articulos partitus est. Fol. 148-152 habentur operis concordantiae.

Diligentissimus Fabricius dum in *Bibliotheca latina mediae et infimae latinit.* [tom. IV, p. 90] de Ioanne a Laünha seu Leonicensi disserit, hoc opus silentio obruit.

(1) Ambrosii, *Opera*. Parisiis, 1690, II, 319-344.

Cod. 60, chart., saec. XIV, a. 275, l. 193 [Z. L. DV]. Ya.

Bibliorum sacrorum pars, scilicet *Iob, Sapientia, Ecclesiastes, Cantica canticorum.* Codex foliorum 51, oscitanter exscriptus: libris Sapientiae et Ecclesiastes praeit capitulorum series ut in codicibus antiquioribus. Quaedam ex logica, sententiae morales, loca ex bibliis et iure canonico explanata passim occurrunt in libro.

Cod. 61 membr., saec. XIV, a. 250, l. 162 [Z. IX].

Sapientiae libri, videlicet *Parabolae Salomonis, Ecclesiastes, Cantica canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus,* cum prologis. Fol. 73 legitur *Oratio Salomoni* tributa: « Et inclinavit Salomon ge- » nua sua in aspectu totius ecclesie . . . . » Lectionem textus parum castigatam serior manus quandoque emendavit.

Rude carmen, Sibillae falso tributum, quo vaticinia de universi anni constitutione ex feria diei kalendarum ianuarii sumuntur, sic incipit:

» Ut lector noscat quod tempus duxerit annus
» Scriptum longeve sat pandet rite sibille.

Membra autem septem sic:

» Si feria prima sint Iani forte kalende »
» Sane secunda dies dederit si forte kalendas »
» Tertia si dederit lux Iani rite kalendas »
» Si feria quarta fuerint tibi Iane kalende »
» Et si quinta dies dedit tibi Iane kalendas »
» Si lux sexta novum rite produxerit annum »
» Septima si dederit lux Iani forte kalendas. »

Cod. 62, membr., saec. XIV, 273, l. 190 [L. I, XXXIX]. Mk.

Hugonis cardinalis de Sancto Caro, *postillae in librum Ecclesiastici,* sine textu, cum initiis versiculorum, quibus commentarius addictus est. Postillis praeit prooemium eiusdem ac duplex

expositio in prologum Ecclesiastici, data ab Hugone et Rabano Mauro, aeque ac in opere edito.

Codex bonae notae, folior. 97.

Cod. 63, membr., saec. XII, a. 278, l. 178 [L. II, LXIX]. Mg.

1. Iusti episcopi orgelitani, *tractatus in Cantica canticorum*, fol. 1-36. Postillis moralibus et mysticis notae accedunt alterius amanuensis vel interlineares, vel marginales. Praest epistola ad Iustum diaconum, non quae ad Sergium papam [episc. toletanum]. Initio legitur rhythmus operi pluries edito deficiens :

» Hunc cecinit Salomon mira dulcedine librum
» Quem tenet egregias sponsi sponseque camenas
» Ecclesie Christi laudes hinc inde canentes,
» Et thalami memorat socios sociasque fideles.
» Has rogo tua mente iuvenis mandaro memento
» Canticas nimium falsi haec meliora Maronis.
» Haec tibi vera canunt vitae praecepta perennis
» Auribus ille tuis male frivola falsa sonabit. »

De auctore et opere vide Fabricium in *Bibl. med. et inf. latin.* sub voce : *Iustus episc. urgellensis.*

2. S. Augustini hipponensis, *in epistolam Ioannis* [primam] *tractatus decem*, fol. 37-96 : « Incipit tractatus primus Aurelii » Augustini episcopi super epistola sanctis Iohannis apostoli, ubi » facile cognosci potest quid est charitas vel dilectio Dei. » Epistola in opere pluries edito venit nomine *ad Parthos.*

3. *Hypomnesticon seu Hypognosticon liber sextus, in quo de praedestinatione contra Pelagianos disputatur*, f. 97-101. Opus Augustino falso tributum, quod in nostro, aeque ac in codicibus antiquioribus, manu seriori inscriptum est : *Iste liber est responsio IV Yponosticon.* Lege inter Augustini opuscula subdititia [S. August. *opp.* Venetiis, X, append. parte prima, 42-50].

4. Sancti Augustini, *de disciplina christianorum*, fol. 102-107. In impressionibus [S. August. ec. VI, 581-590], inscribitur quoque *de disciplina christiana.*

5. *De Symbolo et fide contra paganos et haereticos vel iudeos,*

f. 208-119. Opella inter subdititias [Ibi, VIII, append. 11-20] desinit dimidio capitulo vigesimo primo: « ibi intelligemus quod cor humanum comprehendere hic non valuit. »

6. *Sermo in die natalis Domini,* f. 119-123, inter suppositi-tios s. Augustini [Ibi, V, Append. 212-216].

7. S. Hieronymi, *sermo de vita beatae Paulae matronae,* f. 124-141. Est epistola Hieronymi ad Eustochium virginem, quam leges cum variantibus lectionibus in eius operib. [S. Hieron. *opp.*, I, 684-719].

8. Eiusdem *commentarii in Ecclesiastem* pars capituli primi usque ad verba: « per occultas venas ad capita fontium regredi » et de matrice . . . », f. 143-145. Editam leges [Ibi, III, 381-389].

9. *Visio Witini,* f. 146-152. Inc: « Cum predictus frater » Witinus sabbato cum aliquibus fratribus nostris potionem ad » providendam salutem corporis accepisset ec. » Visionem hanc quam Witinus seu Wettinus monachus sangallensis [m. 824] habuit de cruciatibus damnatorum in inferno, Haito vel Hatto episcopus prosa oratione descripsit, carmine Strabo Walafridus. Omnem excedit fidem referre quo vehementissimi terroris sensu animos coaevorum ea narratio perculerit. Pluribus codicibus mss. Bruxellis, Florentiae, sancti Galli, Romae, Montis Cassini, Oxonii, Parisiis insertam ediderunt Mabillonius in *Act. Benedictin.* I, 265, et Migne in *Patrolog.* CV, 769. Confer Fabricii *Biblioth. mediae et inf. latinit.* verbo *Witinus.*

10. Sermo sancti Bedae *de monachis,* f. 153-154. Incip.: « Omni enim ex parte scriptum a nobis propositum violatur et » pene nichil nobis superest . . . », finit vero: « Ubi charitas in » singulis regnabit et Deus omnia in omnibus erit, qui in trini-» tate perfecta vivit et regnat. » Vel ineditum vel Bedae male tributum puto.

11. Passio beatae Reparatae virginis et martyris, f. 156-160. Ex actis sublestae fidei s. Reparate virginis et martyris caesa-raeensis, editis a Martene tom. V, *Thesauri scriptt. veter.* col. 741, et in AA. SS. Boll., 8 oct. IV, p. 39-41, anonymus sex lectiones amplificatione rhetorica confecit, et adnotavit: « Rogatus sum » sex lectiones de ista passione componere, quae congruere pos-

» sent canonicis conventus. Sed quia nos aliqua verba ex nostris » addidimus, obsecramus vos per Christum Iesum istam scriptu- » ram cum antiqua conferre, et prudenter inspicite, et si aliquid » hic invenietis quod mihi in mendacium vel in peccatum debeat » reputari, omnino delete. » Incipit autem: « Rogas me venerab. » pater Lamberte per equivocum tibi priorem Classensis mona- » sterii, cui te preesse divina dispositio voluit, ut libellum de » passione beate virginis Reparate . . . . » Lectiones ex hoc co- » dice Mittarellus et Costadonus ediderunt *Annal. Camaldul.* [Venet. 1756, tom. II, append. 28-35]. Lambertus abbas s. Apollinaris in Classe Ravennae, floruit saeculo fere dimidio undecimo.

Codex foliorum 160 pravam plerumque habet lectionem. Initio exstat folium cum fragmentis antiquae grammaticae latinae, ex saeculo XV.

Cod. 64 membr.-chart., saec. XIV, a. 285, l. 200 [L. XX]. E.

S. Bernardi, abbatis, *sermones octoginta sex in Cantica canticorum.* Folia 180, duplici columna, ita distributa sunt ut extima et intima cuiuscuiusque quaterni membranacea sint, reliqua chartacea. Lectionem mancam serior manus pluries supplevit. A principio et sub fine folia quatuor scripturae paulo antiquioris referunt fragmenta rubricarum pro Officio et Missa recitandis.

Cod. 65 membr., saec. XIV, a. 280, l. 198 [L. II, XVII]. Ma.

1. Eiusdem, *in Cantica canticorum sermones octoginta duo,* quorum extremus non integer desinit verbis: « et frondium suc- » cinctoriis et verbis excusatoriis », fol. 2-156.

2. Eiusdem, *ad papam Eugenium de consideratione libri sex,* sine capitum divisione, fol. 157-182.

3. Guigonis prioris quinti majoris Chartusiae, *epistola seu tractatus ad Fratres de Monte Dei.* Libri duo perperam d. Bernardo tributi; fol. 182-200. Ab edito opere [S. Bernardi, opp. Venetiis, 1750, III, 223-266] differt codex in titulo sic oblato: « Incipit liber sancti Bernardi ad fratres de Monte Dei. R. Do-

» minis et amicis et fratribus. B. priori et sabatum delicatum », ac in nulla capitulorum divisione.

4. Fragmenta tractatus *de interiori domo* seu *conscientia aedificanda* Hugoni a S. Victore perperam tributi [liber tertius ex *quatuor de anima*], fol. 200-203. Auctorem habet liber quendam monachum ex ordine s. Benedicti. Legere est inter opera s. Bernardi supposititia [p. 379-414].

5. S. Bernardi clarevallensis, *epistola ad parentes,* quae inc : « Sola causa qua liceat parentibus non obedire, Deus est. . . . », fol. 204.

6. Meditatio B. Bernardo clarevallensi tributa, quae incipit: « Fortitudo mea, Domine, firmamentum meum Dominus et re- » fugium meum . . . . », fol. 205.

Codicem foliorum 205, duplici columna, lectio mendosa fatigat. Sub initio et fine legitur nota : « Liber canonicorum regu- » larium commorantium in monasterio sancti Ioannis de Verda- » ria Padue. »

Cod. 66 membr., saec. XV, a. 258, l. 189 [Z. XIX].

S. Bernardi abbatis, *sermones octuaginta in Cantica canticorum.* Codex foliorum 161 politioris membranae cum picturis, egregio opere frondes, flores, fructus auro illitos referentibus. Figurae patris aeterni, Iesu Christi, prophetarum et monachorum libri initium exornant, ut et insignia ordinis Chartusiensis, quod aliquando eius ordinis monasterio pertinuerit; nec non *scutum blasonicum,* uti dicunt, familiae venetae Barocciae cum pileo episcopali : verosimile est quemdam ex episcopis Paulo, Francisco, Ioanne, Petro, Bessarioni codicem dono dedisse.

Cod. 67 membr., saec. XV, a. 170, l. 117 [L. I, XXXVI]. Ma.

Expositionum in Cantica canticorum libri duodecim, plerumque asceticarum quae adeo producuntur ut foliis duobus supra sexaginta characteris contracti et minutissimi caput primum illustretur. Plura sumpta ex *Septuaginta,* quod innuit numerus LXX articulo praepositus. Ceterum animadversiones fere sem-

per ad ternum numerum, rare quaternum reducuntur, ut abundent sexcenta: *triplex accubitus sponsi, adventus Christi, affectus, afflictio, ager, altare, anima* ec. *tres bases, canales, cellae, civitates, coronae,* ec. Expositiones, glossarum modo, lemmati ex Canticis subiunguntur. Incip.: « Osculetur me osculo oris sui. » Distinctio prima. Tria sunt epithalamia, historicum, phisicum, » theologicum: quod agit de legitima copula maris et femine; » quod exprimit coiunctionem rationalis eloquentie et quadruvii » sapientie; quod coniunctionem sponsi et sponse, Dei et anime, » Cristi et ecclesie . . . . »

Non desunt versus in expositione, ut:

» Tunc virgo venit arcanis pudibunda tenebris
» Progrediens, facili patuerunt cardine valve.
» Obstupuit primo aspectu pulcherrima virgo.
» Hic locus est quo, si verbis audacia detur,
» Haud timeam magni dixisse palatia regis. »

Codex folior. 347, duobus extremis fragmentum antiqui lexici refert, cuius segmenta tria integra: *Hec sunt verba neutra prime coniungationis in* i; *Verba deponentia prime coniugationis in* i; *Verba activa prime coniugationis incipiencia in* l.

Cod. 68 chart., saec. XV, a. 283, l. 203 [L. I, XLIII]. Mk.

1. B. Ioannis Dominici florentini, cardinalis ordinis Praedicatorum, *Sermones seu prima pars itinerarii super Cantica canticorum, scripta thematibus a versibus Psalterii, ad sorores monasterii corporis Christi.* Inc.: « Audi filia et vide et inclina au» rem tuam et obliviscere populum tuum et domum patris tui » . . . », fol. 1-36. Opus, ceu autographum habitum, auctor Arimino *venerabilibus sororibus in monasterio corporis Christi* [cuius fundator exstitit] Venetias mittebat epistola 16 decembris a. 1402, quae incipit: « Dilecte sorelle in Christo. Povero di virtù, » di senno, et di Dio, di mia inopia per lo portatore della pre» sente vi mando per buona mano il primo volume dell' Itinera» rio mio, et forse ancora il secondo, se la barca soprastà alcun » dì a partirsi, del quale sono presso alla fine . . . . », paucis autem interiectis lineis: « Tre cose vi demando . . . . la prima si

» compia di miniare per la miniatrice et non si perda tempo....
» .... » Codicis tamen nostri opellam auctori manui abiudico et ex allatis a conlega meo Ioanne Veludo (1), et maxime quod desint rubricae in margine, de quibus in citata epistola: « Tre cose vi domando: la prima si compia di miniare per la mi-» niatrice ec. .... Ancora sotto le citationi o allegationi .....
» nelle margine faccia un fregho rosso come io ho cominciato...» Prooemium, utpote partem vitae auctoris continens, edidit Flaminius Cornelius (2). Ceterum expositio in Cantica ad sextum versiculum primi capitis tantum producta est. Ad opere differt aliud eiusdem auctoris in codice bibliothecae Barberinianae: *Humilis contemplatio in Cantica canticorum gloriosae virginis.*

2. Eiusdem lectiones viginti septem in novem priores psalmos, sic ab Echardo (3) inscriptae: « Quadragesimale unum re-» collectum, in quo cum themate occurrenti proponit versus » psalmorum unum vel duos a I *Beatus vir* ad IX *Confitebor* » *tibi Domine,* simul Evangelii expositionem includens. » Prooemium inc: « Quid vobis videtur de Christo. Sicut heri in sermo-» nali principio .... », f. 37-106.

Codicis duplici columna exarati, tegumento adscriptum est: « Plures sermones super quosdam versus psalmorum procurati » a fratre Thoma de Senis, conventus s. Dominici Venetiis. »

Qui de auctore plura scire desiderat, adeat praeter iam citatos, Cicogna. *Iscrizioni veneziane,* II, 5, 7, 11, 12; VI, 84, 139-145, 910.

Cod. 69 membr., saec. XV, a. 475, l. 330 [L. I, VII]. Ya.

Bibliorum sacrorum pars a libro Esther ad Machabaeos, cum prologis. Codex crassioribus litteris belle exscriptus foliis 258, ex *Procuratia de supra* Venetiarum, iussu senatus anno 1786, ad bibliothecam nostram delatus est: puto esse alterum ex bibliis

(1) Dominici. *Regola del governo di cura famigliare.* Firenze, 1860, p. CXLVII.

(2) Cornelius Flamin., *Eccles. venetae decas prima,* p. 137-139.

(3) *Scriptores ordinis Praedicator.,* 770, n. 9.

sacris universis volumen in usum ecclesiae d. Marci, quod evincit nota sub fine apposita: *Hic finit vetus testamentum.*

Cantica habent nomina obloquentium. Annotatiunculae quaedam criticae accedunt, charactere eodem [litteris minoribus] quo textus exaratae. Sic ad Tobiae cap. VI, vers. 9. « Et fel valet ad » ungendos oculos, in quibus fuerit albugo et sanabuntur » qui a librario primum omissus fuerat, ac postea insertus est, haec adscripta sunt: « Quidam libri non habent hunc versum, sed de» bent habere, ut patet in alia translatione. »

Cod. 70 membr., saec. XII, a. 378, l. 290 [L. II, CVI].

S. Hieronymi presbyteri, *expositionum in Isaiam prophetam* (1). Accedunt notulae. Folio extremo, charactere saeculi decimitertii, legitur commentarium in versic. primum capitis XVI Evang. secundum Marcum, quod incip: « Maria Magdalene ec. » Beate iste mulieres lacteo nectare perfuse dominum Jesum un» guentis optimis perungere cupientes, paraverunt aromata... »

Codex, duplici columna, grandioribus litteris exscriptus habet folia 221.

Cod. 71 membr., saec. XIII, a. 263, l. 172 [L. I, XIV]. Ma.

Glossae interlineares et marginales in *Isaiam prophetam*, potiori parte editae in *Biblia sacra cum glossis,* Venet 1588, t. IV, 1-108.

Codicem foliorum 135, triplici plerumque columna [quarum mediam occupat textus biblicus maioribus litteris], dono dedit anno 1478 monasterio s. Ioannis *de Viridario Padue vir venerabilis ac devotus Christi sacerdos et bonarum artium cultor, lingue grece, latine, hebraice eque peritissimus d. Petrus Montagnana optima fide, pietatis studio . . . . , quem quisque legens proficiat primum deinde sit gratus.*

(1) Editae in Hieronymi operibus. IV, 832.

Cod. 72 membr., saec. XIV, a. 330, l. 237 [L. I, LXXIV]. Ma.

Ioachimi Florensis, *scriptum super Isaiam prophetam, plurimis internis ac mysticis intellectibus sacras litteras penetrans, maximaeque partis orbis terrarum civitatum vaticinia.* Titulum ex opere edito [Venetiis, per Lazarum de Soardis, 1517, fol. 60, 8.°] profero.

Foliis 2-4 exstant *praemissiones* de a. *statu ecclesiae,* b. *mysterio ecclesiae quod annuatim revolvitur in dracone insertum,* c. *temporibus,* d. *tuba et sigillis,* e. *dracone altero,* f. *psalterio decem chordarum,* g. *mysterio notarum Ezechielis I,* cum figuris. Operis universi, in sex partes distributi, prima complectitur scriptum in Isaiam et *onera sexti temporis,* scilicet undecim secundum Isaiam, quatuor secundum Nahum, Habacuc, Zachariam, Malachiam; onera *tangunt populum gentium saeculi,* de quibus minutatim auctor vaticinatur. Partes secunda usque sextam de septem temporibus ecclesiae agunt.

Ioachimus abbas de Curatio in Calabria, ordinis Cisterciensis, fundator monasterii Florensis, pluribus operibus eiusdem furfuris clarus, obiit anno 1201.

Codex folior. 65, duplici columna, habet lectionem prorsus vitiatam.

Cod. 73 membr., saec. XIII, a. 342, l. 225 [L. I, XIII]. Ma.

Glossae interlineares et ordinariae in Ezechielem; hae quadruplicis generis, uti solet, editae fere omnes in *Biblia sacra cum glossis* ec. IV, 208-292.

Codex foliorum 115 triplici columna [media cum textu biblico maioribus litteris].

Cod. 74 membr., saec. XII, a. 330, l. 213 [L. I, XII]. Ma.

Duodecim prophetae minores cum glossis interlinearibus et ordinariis, per compendium excerptis ex glossis editis [Ibi, IV, 332-428].

Codex folior. 171, triplici columna [media textum biblicum exhibente].

Cod. 75 membr., saec. XIV, a. 300, l. 208 [Z. XIII]. B.

Duodecim prophetae minores, cum glossis ut in praecedenti. Accedunt et notae aliae in marginibus, charactere recentiori.

Codex foliorum 143, triplici, quandoque etiam quadruplici columna, habet litteras librorum initiales coloribus et auro ornatas.

Cod. 76 membr., saec. XII, a. 154, l. 94 [L. I, VIII]. Ma.

Biblia sacra novi testamenti. Codici foliorum 210, bonae notae, insunt Evangelia, Actus Apostolorum, Epistolae canonicae, Apocalypsis, Epistolae d. Pauli, quo ordine habentur in editis, cum litteris librorum initialibus rubro et caeruleo atramento ac auro pictis. Librarius sub fine Evangeliorum annum notavit quo liber exaratus: *M. CLXXII, V. nonas madii.* Ex hoc ipso codice, ut puto, quo tempore in bibliotheca patavina s. Ioannis in Viridario servabatur, Sixtus Senensis epistolam Pauli supposititiam ad Laodicenses vulgavit in *Biblia sancta,* Venetiis edita ann. 1566 (1), antea vero sub fine *Expositionis Brunonis in epistolas Pauli* [Parisiis, 1509, 4.°, p. CXC], nostro aevo in Ios. Blanchinii *Vindiciae canonicar. scriptur.,* p. CXCV. In fine siquidem eam olim exstitisse index ad initium positus ostendit: at modo duo folia quae eandem continebant, omnino desunt (2). Desideratur in *Actibus Apostolorum* notus versic. 29, capitis XXVIII: *Et cum haec dixisset.* Comma Ioannis celeberrimum legitur: « Tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua et san- » guis, et tres unum sunt. Et tres testimonium perhibent de » caelo, Pater, Verbum et Spiritus: et tres unum sunt. »

(1) « Extat, ut audivimus, epistola haec Lutetiae in pervetusto codi- » ce bibliothecae Sorbonicae: ipse quoque eam vidi Patavii in bibliotheca » d. Ioannis a Viridario, ex qua etiam subiectum exemplar descripsi. » p. 151.

(2) Vide codicem ms. 14, p. 89.

Cod. 77 membr., saec. XIII, a. 320, l. 217 [Z. L, X]. E.

Biblia sacra novi testamenti. Codex foliorum 247, quadruplici columna, continet Evangelia, Epistolas d. Pauli, Apocalypsin, Actus Apostolorum, Epistolas canonicas, cum versione gallica ad sextum usque Apocalypseos caput. Binae intimae columnae latinum, textum gallicum extimae exhibent. Epistola Hieronymi Damaso papae sic incipit: « Tu me contrains faire » nouvele oeure de anciene. que apres le exemples des escri- » ptures esparses en tout le monde ic siee ausi conmeuns iuges... » Epistolam excipiunt prologus in Evangelia ut et singuli in unumquodque Evangelium. Ornamenta initio librorum excellunt non tam castigato picturae linearis stylo, quam colorum et auri fulgore, varietate rerum, usu vestium et instrumentorum eius aevi quo codex exaratus: in Epistolis praesertim d. Pauli, huius momenta historica multimodis repraesentationibus evolvuntur.

Cod. 78 membr., saec. XIV, a. 120, l. 73 [L. I, IX]. Ma.

Biblia sacra novi testamenti. Codex foliorum 237, duplici columna, quamplurimis scatet erroribus. Libri sic distribuuntur: Evangelia, Actus Apostolorum, Apocalypis, Epistolae canonicae, Epistolae d. Pauli. Extremo capitulo Actuum Apostol. loco versiculi vigesimi noni legitur: « Et cum non essent intelligentes, » egressi sunt multa secum conquirentes. » Ioannis comma legitur: « Quia tres sunt qui testimonium dant, spiritus et aqua » et sanguis, et tres unum sunt, et tres sunt qui testimonium » dant in celo, pater, filius et spiritus sanctus. »

Cod. 79 chart.-membr., saec. XIV, a. 220, l. 143 [L. I, XXXII]. F.

1. Plura ex sacris Scripturis et sanctorum Patrum scriptis quae ad Evangeliorum loca se referunt, f. 2-32.

2. Passio Domini nostri Iesu Christi, ex Matthaeo, Marco, Luca et Ioanne. Narrationem Ioannis excipiunt orationes solemnes feria sexta in parasceve cauendae, f. 33-44.

3. *Apocalypsis b. Ioannis apostoli* cum prooemio b. Hieronymi, f. 45-58.

4. *Evangelia quatuor* cum prooemiis s. Hieronymi, excepto s. Matthaei, f. 58-113.

5. Capita extrema quatuor Evangeliorum quibus narrantur Christi resurrectio et apparitiones, f. 114-117.

6. Explicatio verborum quibus benedicuntur palmae, f. 111-118.

Cod. 80 membr., saec. XV, a. 400, l. 283 [Z. L. LIX]. B.

1. S. Augustini, *in Ioannis Evangelium tractatus centum viginti quinque,* sic distributi uti codice praecedenti, nisi quod editorum seriem excedit decimus octavus primae partis in idem subiectum ac proxime antecedens, qui incip: « Hec auribus et » cordibus vestris nota sunt, reparant tamen dicentis affectum » et quodammodo commemorata innovant nos », f. 9-216.

2. Eiusdem, *sermones viginti tres super quibusdam sententiis s. Matthaei.* In editorum serie desiderantur duo unum in octava ss. Apostolorum Petri et Pauli : « Cum sanctum Evange» lium legeretur, crudele spectaculum ante oculos nostros . . . », alterum de quinque virginibus. « Inter parabolas a Domino » dictas solet querentes multum movere ista que de decem vir» ginibus posita est », f. 217-254.

3. Eiusdem, *sermones quindecim de verbis Domini super Lucam.* Deest in editis sermo de filio prodigo : « In lectione evan» gelica quam audivimus de homine dictum est qui habuit duos » filios . . . . », f. 254-260.

4. Eiusdem, *sermones super Ioannem evangelistam.* Horum omnium sermonum [quibus fol. 1-7 praest capitulorum tabula cum initiis] ordo idem est ac in antiquioribus editionibus sub titulo generali: *Sermones de verbis Domini;* recentioribus vero partitio concinnior et accuratior servata est, unde factum ut eorum quidam non in eandem classem referendi, quidam suppositititii sint, f. 269-308.

Cod. 81 membr., saec. XIV, a. 317, l. 218 [Z. L. XXVII]. B.

Nicolay de Lyra. *postillae in Evangelia.* Folia 1-18 chartacea, serius addita, referunt tabulam alphabeticam eorum quae potiora in Lyrani opere occurrunt, non quidem numeris [qui deerant] foliorum allatis, sed locis Evangelistarum et litteris ordinis; quam tabulam sua manu scripsit Bertholdus de Grünningen, anno 1351, *ne forsam legenti vel praedicare volenti ipsa dicta essent studiosa.* Foliis 183-193 exstant *canon tabularum super Evangelia,* ac *series Evangeliorum legendorum per annum tam de tempore quam de Sanctis* [quorum aliquot nuntiant ecclesiam germanicam].

Codicem duabus columnis distributum anno 1409 possederat Joannes de Berchingen canonicus novi collegii Spaldii qui, ut ex analogia coniicio, monacis Chartusiensibus Nurembergae dono dedit, ex quibus emit cardinalis Bessario, pretio ducatorum triginta.

Cod. 82 membr., saec. XV, a. 286, l. 210 [L. I, LXVI]. Ma.

Eiusdem, *postillae in Evangelia.* Codex foliorum 294, diligenter satis duplici columna exscriptus, finit: *Expliciunt lecture super Evangelistas quatuor. Finito libro, omnipotenti Deo sit laus et iubilacio. Hoc opus Nicholay de Lira fuit finitum secundo die mensis madii ad honorem sancte trinitatis anno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo sexto.*

Gratias tibi Christe quia liber explicit iste
Didacus vocatur qui scripsit, benedicatur.

Serior manus notavit *librum hunc* donasse *B. de Lignamine de Padua, episcopum concordiensem, sancto Joanni de Viridario anno* 1455.

Cod. 83 membr., saec. XV, a. 323, l. 240, [Z. III, CXV]. Mg.

Raphaelis de Pornaxio, *de consonantia naturae et gratiae liber*, Nicolao papae quinto [anno 1447].

Operis argumentum exponit auctor in littera dedicationis : « Thomas de Aquino . . . . . quatuor Evangelia miro et exquisito » studio, sanctorum dictis et auctoritatibus exornavit. Subiit ita- » que animum eadem Evangelia in unum collecta sanctitati ve- » strae dirigere, philosophorum ac gentilium dictis, licet impari » valde studio, similiter exornata, ut in nova creatione vestra, » inter maiora et pretiosiora offerentes, saltem postremus inve- » niar, cum paupercula vidua offerens aera duo. » Capitula sexaginta quatuor in *paraphos* distributa, quorum quilibet in nomina auctorum. Mediam paginam occupat textus evangelicus; partes loca ex auctoribus.

Fol. 3 subiunguntur epistolae duae, prima Gabrielis Sfortiae archiepiscopi mediolanensis [Mediolani, 5 maii, 1455] eidem Raphaeli pro elucubratione hac ad transcribendum obtinenda, altera auctoris librum mittentis.

Textum excipit index rerum *completus die* 14 . . . . , 1457; *et tabula ad inveniendum Evangelia quae per anni circulum in missis leguntur.*

Sub fine legitur: « Explicit volumen de concordia naturae » et gratiae, compilatum per reverendum patrem et virum evan- » gelicum magistrum Raphaelem de Pornaxio [in Liguria], » filium nativum conventus ianuensis, ordinis Praedicatorum, » theologum in Italia singularem, propria manu scriptum, qui » ex huius mundi ergastulo solutus est anno Domini 1467, die » 30 februarii, hora noctis quasi undecima, aetatis vero suae 79 » completo, tempore prioratus magistri Ioannis Mutii, discipuli » sui, a quo devotissime suscepit ecclesiae sacramentum. » Opus prorsus ignorant quotquot de auctore egerunt.

Codex duplici, triplici et quandoque quadruplici columna, habet folia 180.

Cod. 84 membr., saec. XIII, a. 372, l. 230 [L. I, XXIII]. Ma.

Evangelia ss. Lucae et Ioannis, cum glossa ordinaria abbreviata, et prooemiis s. Hieronymi, eo tantum in Ioannem glossato.

Codicem foliorum 128, triplici columna, grandioribus litteris pro textu biblico, initialibus rubri et caerulei coloris, sub fine inscripsit: *Lucas et Ioannes glossati secundum glosam Magistri sententiarum,* qui memoriam ingessit Baptistae a Lignamine episcopi concordiensis, codicem anno 1455 monasterio s. Ioannis in Viridario donantis.

Cod. 85 membr., saec. XIII, a. 243, l. 160 [Z. L. XV].

1. S. Matthaei *Evangelium,* cum glossa ordinaria et argumento ac prologo s. Hieronymi, f. 2-73.

2. *Epistalae canonicae septem,* cum glossa ordinaria et argumento ac prologo s. Hieronymi, f. 74-113. Ommissa est glossa in Epistolam Iudae.

3. Quaedam ex ritu administrandi baptismatis, f. 114-115.

Folio primo quidam saeculo decimo sexto inscripsit; « *Iste* » liber est Leonardi Contareno quondam domini Dominici de » contrata sanctorum Apostolorum, qui emptus fuit Burgis pro » pretio . . . . »

Cod. 86 membr., saec. XV, a. 307, l. 215 [L. I. XCV].

1. S. Matthaei *Evangelium,* cum glossis marginali ordinaria et interlineari, f. 1-145. Folio secundo serius addito exstat primus prologus s. Hieronymi, qui legitur quoque folio septimo. Foliis 3-6 habetur prooemium, quod incip: « Nomen libri Evange- » lium grece, bonum nuntium latine, quod etsi sit commune pro- » prium hoc nomen habet *annuntiatio salvatoris in carne* . . . . »

2. S. Marci *Evangelium,* item cum glossis et prologo s. Hieronymi, f. 147-331.

Codex splendidus, triplici columna, cum ornamentis colore et auro affabre pictis, praesertim in litteris initialibus.

Cod. 87 membr., saec. XIV, a. 210, l. 147 [Z. L. XVII].

1. S. Ioannis *Evangelium,* initio mutilum, nempe a versiculo 2 capitis II usque ad finem, cum glossis abbreviatis ordinaria et interlineari, f. 1-94.

2. S. Matthaei *Evangelii* fragmentum, scilicet a fine versiculi 10 capitis primi ad versiculum nonum capit. III, item cum glossis abbreviatis. Fragmentum hoc cum Evangelio anteriori serius consarcinatum evincuut fragmenta ex Patribus ut et notae historicae pontificum ac lemmata ex iure canonico. Singulare est quod librarius testatur Leonem papam octavum decrevisse : « Ego Leo, servus servorum Dei, episcopus cum cun- » cto clero ac populo romano constituimus, firmavimus et corro- » boravimus, et per nostram apostolicam auctoritatem concedimus » atque largimur domino Otoni primo Teutonicorum eiusque suc- » cessoribus huius regni Italie imperium vel in perpetuum, tam » cum facultate eligendi successorem, quam summe sedis aposto- » lice pontificem ordinandi, ac per archiepiscopos seu episcopos » ut ab ipso investituram suscipiant, consecrationem autem unde » debent, exceptis his quos imperator pontifici et archiepiscopis » concessit; et ut nemo deinceps certumque dignitatis vel religio- » nis eligendi patricium sive pontificem summae sedis apostoli- » cae aut quemcumque episcopum ordinandi habeat facultatem, » absque consensu ipsius imperatoris, quod tamen fiat absque pe- » cunia omni . . . . », f. 94-100.

Cod. 88 membr. saec. XIV, a. 458, l. 298 [Z. L. CVI]. Ya.

Tractatus in Evangelium s. Marci, cuius prooemium incipit: « Beati Evangeliste Marci, superna favente clementia, nunc le- » gere aggrediemur Evangelium, unde necessest ut nostre men- » tis oculus omnis expurgetur inanis gloriae sordibus . . . . »

Auctor anonymus ante saeculum, puto, decimum quartum, stilo ornatiori dedit opus, in quo Hieronymi et Augustini nomina profert frequenter, non autem Bedae, ex quo plura ad litteram mutuatus est. Singulare occurrit ad cap. Marci sextum: « *Et un-*

» *gebant oleo multos aegrotos et sanabant.* Iacobus apostolus di-
» cit: *Infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros ecclesiae, ut*
» *orent super ipsum, ungentes illum oleo in nomine Domini et si in*
» *peccatis sit, dimittentur ei.* Sciendum est ergo quia his verbis
» aperte monstratur quod sancta ecclesia hunc morem tenet ab
» ipsis apostolis traditum ut non solum ecclesiae ut orent super
» ipsum ungentes illum oleo in nomine Domini, sed etiam alii qui-
» libet aegroti oleo perungantur: quo pontificali quidem bene-
» dictione consecrato *non solum presbyteris sed omnibus fidelibus*
» *uti licet in sua suorum necessitate.* » Ad idem caput legitur narratio de sacris lipsanis Ioannis Baptistae, nempe de secunda translatione capitis, de qua apud Bollandistas.

Codex foliorum 111, duplici columna, bonae notae, cum exquisitis ornamentis colore et auro pictis, flores plerumque et belluas pro ingenio effictas referentibus.

Cod. 89 membr., saec. XV, a. 247, l. 170 [L. I, XXII]. Mk.

S. Marci, *Evangelim,* cum glossa ordinaria et prologo s. Hieronymi.

Codice folior. 102, triplici columna, lectionis vitiatae, usus est Sanctus de Rubertis venetus, ordinis Praedicatorum.

Cod. 90 membr., saec. XII,. a. 270, l. 178 [Z. L. IX]. B.

1. S. Augustini, *in Ioannis Evangelium tractatus,* a primo usque ad quadragesimum, initio et fine mutili, f. 1-185.

2. Eiusdem, *tractatus decem in Epistolam Ioannis ad Partos,* seu eius primam canonicam. Deest aliquid ab initio, f. 186-233.

Cod. 91 membr., saec. XIV, a. 287, l. 200 [L. II, 102].

Sancti Augustini *in Ioannis Evangelium tractatus centum viginti tres,* in duas partes divisi, quarum prima quatuor supra quinquaginta numerat, altera sexaginta novem.

Codex foliorum 329, duplici columna, compactus est qua-

tuor foliis membranaceis, *quaternum inbreviatorum Albertini filii quondam Ioannis Ruçi de Bagnolo notarii, qui moratur Padue ad ecclesiam sancte Margarite,* referentibus. Acta data sunt *sub porticu ecclesie s. Margarite, antianorum, de scholis magistri Marchiboni, sancti Martini de Pianiga* anno 1303.

Cod. 92 membr., saec. XIII, a. 248, l. 150 [Z. L. XVI]. E.

S. Ioannis, *Evangelium,* cum glossa marginali ordinaria et interlineari, ac prologo s. Hieronymi.

Codex foliorum 42, triplici columna digestus est.

Cod. 93 membr., saec. XIV, a. 212, l. 138 [L. I. XXIV].

1. Folium saeculi XI, referens professionem fidei adversus Berengarii haeresim. Inc: « Credimus corde et animo confitemur » panem illum et vinum illud quod in altari ponuntur . . . », fol. 1.

2. *Varia breviter dicta de virtute et vitiis,* tribulationibus, rerum vanitate, iudicio extremo, inferno, sine ordine, f. 2-36.

3. *Actus apostolorum mutili,* a primo capitulo ad versiculum undecimum capituli vigesimi, f. 37-60.

Cod. 94 membr., saec. XV, a. 200, l. 140 [L. I, LIII]. Ma.

Aratoris subdiaconi, *de Actibus apostolorum,* versu hexametro redditis, una cum epistolis Floriano et Vigilio datis. Notitia auctoris praeeit quae in codicibus manuscriptis saepe occurrit, eadem, saltem ex parte, quam Aldus Manutius in Aratoris vita ex variis libris sumptam in bibliothecis venetis s. Georgii Maioris et s. Mariae ab Horto se invenisse prodidit. Initium est: « Arator » iste cardinalis fuit subdiaconus sanctae romanae ecclesiae, tem- » pore Vigilii papae qui considerans Iuvencum et Sedulium ... » Poema frequenter editum non in duos libros, uti solet, sed in sectiones varias partitus est librarius, titulo contentorum singulis superaddito, sub fine inscribens: *Liber Aratoris de Actibus apostolorum explicit. Lege frequenter quia Dei est.* Codex raro

admodum Arntzenii, qui anno 1769 Zutphaniae denuo opus edidit, emendationes confirmat, quippe qui veterem lectionem ut plurimum habeat.

Librum folior. 62 dono dedit monasterio s. Ioannis in Viridario anno 1478 Petrus Montagnana sacerdos.

Cod. 95 membr., saec. XIV et XII, a. 218, l. 155 [L. I, XXIX]. Mk.

1. B. Pauli, *Epistolae omnes,* quae ad Romanos, Corinthios, Galatas, Ephesios, *cum glossis recollectis ex diversis Patribus :* reliquae sine glossis. Pars haec codicis egregie exscripta est saeculo decimo quarto, f. 1-127.

2. *Epistolae septem canonicae,* sanctorum Iacobi, Petri, Ioannis, et Iudae, cum glossis, sub initio notatae : « In his epi» stolis expositores sunt Beda, maxime Didimus et Clemens, » sed rarius Augustinus in epistolis Ioannis. » Pars codicis ex saeculo decimosecundo cum ornamentis, praesertim in litteris initialibus, f. 128-175.

Cod. 96 membr., saec. XIII, a. 280, l. 187 [L. I, XXVIII]. Ma.

D. Pauli *Epistolae omnes, cum glossis,* praefatione d. Hieronymi in omnes, prooemio et argumento in epistolam ad Romanos, argumentis in ceteras.

Codex egregius, folior. 218, cum ornamentis colore et auro pictis in litteris initialibus.

Cod. 97 membr., saec. XIII, a. 273, l. 187 [L. I, LXXVI]. Z.

D. Pauli, *epistolae,* cum glossis brevioribus marginalibus et interlinearibus. Codici foliorum 196 cum ornamentis, praeest prooemium quod incip : « Astitit regina a dextris tuis in vestitu deurato . . . . . . » finit : « Quamobrem vicissim eos humilians ad » pacem et concordiam cohortatur. » Prooemium excipiunt folia duo ex saeculo XV, quorum primum inscriptum epistolis Senecae supposititiis d. Pauli ; alterum prologo d. Hieronymi : « Primum » nos intelligere oportet. »

Cod. 98, membr., saec. XIII, a. 298, l. 193 [L. I, XXVI]. F.

D. Pauli, *Epistolae,* cum glossis ex sanctis Patribus, maxime Augustino.

Codex foliorum 182, cum indice, f. 180-182.

Cod. 99 membr., saec. XIII, a. 298, l. 177 [L. I, XXV]. P.

D. Pauli, *Epistolae,* cum glossis, mutilae, finiunt enim versiculo 35 capit. X Epistolae ad Hebraeos.

Codicem folior. 231, cum ornamentis, possederat die 4 februarii anni 1446 Iacobus de Bonazoli *ufficiale di gabella grossa.*

Cod. 100 membr., saec. XIV, a. 422, l. 270 [L. I, XXVII]. Ma.

D. Pauli, *Epistolae omnes,* cum spatiis glossis inserendis paratis.

Codicem folior 196 litteris maioribus belle exscriptum, egregiae conservationis, donavit monasterio s. Ioannis in Viridario anno 1466, *Magister Caietanus de Tienis vicentinus, canonicus patavinus* (1), cuius initio exstant insignia familiae depicta.

Cod. 101 membr., saec. XV, a. 367, l. 260 [Z. L. XXIX]. B.

Petri abbatis tripolitanae provinciae compilatio super epistolas beati Pauli apostoli, teste Cassiodoro viro doctissimo, qui in libro primo de institutione divinarum scripturarum, capitulo octavo ita refert : post tria paria commentariorum quae diximus, Petrus abbas tripolitanae provinciae sancti Pauli epistolas ex dictis opusculorum beati Augustini subnotasse narratur, ut per os alienum sui cordis declararet arcanum, quae ita locis singulis competenter aptavit ut hoc studio beati Augustini credas esse perfectum.

(1) Idem archigymnasii patavini professor, moriens [a. 1465] reliquit *ecclesiae sancti Ioannis de Viridario omnes libros in theologia.* Angiolgabriello di Santa Maria. *Storia degli scrittori di Vicenza.* Vicenza, 1772, vol. II, p. II, p XXVIII.

Sic Bessario sua manu codicem inscripsit. Prologus incipit: « Primum quaeras post Evangelia, quae supplementum legis sunt » et in quibus nobis exempla et praecepta vivendi plenissime digesta sunt, cur voluerit apostolus has Epistolas ad singulas » quasque ecclesias destinare ... », quem excipiunt a. argumentum Epistolae ad Romanos, b. index capitulorum, c. versus Damasi: « Iamdudum Saulus procerum praecepta secutus », d. Cassiodori effatum, e. expositiones Epistolarum.

Opus inter Bedae scripta [*Operum*. Colon. 1688, tom. VI] impressum, a Mabillonio [*Analector.*, t. I], Floro Magistro tributum. Vide Bedam ad calcem *historiae Anglorum* [*Opp.*, tom. III], Baronium ad ann. 731, Bellarminium *de scriptor. eccles.* p. 253, Caveum tom. I, p. 335, Du Pin t. VI, p. 88.

Codex foliorum 359 duplici columna, mandato Bessarionis, ut puto, exscriptus, cuius insignia fol. 4: litterae initiales belle ornatae passim.

Cod. 102 membr., saec. XV, a. 394, l. 292 [L. I, LV]. Ma.

1. S. Thomae Aquinatis, *expositio in Epistolas d. Pauli ad Romanos, Corinthios, Galatas, Timotheum, Titum, Philemonem,* f. 1-224, *Ephesios,* f. 263-288.

2. *Postillae in d. Pauli Epistolas ad Philippenses,* f. 226-237, *Colossenses,* f. 237-248, *Thessalonicenses* utramque, f. 248-262.

3. Pars prooemii in *Epistolas d. Pauli* f. 288-289.

4. *Postillae in d. Pauli Epistolas ad Romanos, Corinthios duplicem, Galatas, Ephesios, Timotheum binam, Titum, Hebraeos,* f. 289-332, 224-225.

5. S. Thomae Aquinatis, *tractatus contra errores Graecorum,* ad Urbanum papam quintum, f. 333-340.

Codicem duplici columna, pessimae notae, Baptista de Lignamine episc. concordiensis dono dedit canonicis regularibus s. Ioannis in Viridario, anno 1455.

Cod. 103 membr., saec. XV, a. 338, l. 238 [L. I, LIV]. Mb.

S. Thomae Aquinatis, *Expositio in Epistolas divi Pauli omnes*. Codex unius manus, duplici columna, chartae crassioris cum insigni fabricationis, i. e. corona regia.

Cod. 104 membr., saec. XIV, a. 320, l. 223 [Z. L. XXX]. B.

Nicolai de Lyra, *postilla in Epistolas omnes d. Pauli*. Codicem fol. 114, annis 1336-1337, ut passim ex notis, exscriptum, Henricus de Berchingen canonicus cathedralis ecclesiae aichstettensis ac vicarius in spiritualibus eius episcopi Friderici comitis de Ottingen, legavit anno 1409 Ioanni de Berchingen canonico novi collegii Spaldi; hic vero Chartusiensibus Cellemariae in Nuremberga anno 1458 in die Gervasii et Protasii [19 iunii], a quibus sibi coemit Bessario. Singulare est quod libro consarcinando structor librarius documento alemannico usus est quo Henricus [de Schenk] episcopus aichstettensis convenit anno 1334, cum canonico aichstettensi Perchtoldo de Hagel, circa permutationem aliquot praediorum suae ecclesiae [Gotzhaus].

Cod. 105 membr., saec. XV, a. 271, l. 183 [Z. L. XXVIII]. B.

Commentarium Epistolae ad Romanos editum per Origenem libris quindecim, translatum per eundem Hieronymum et reductum in decem ad Heraclium requirentem. Hunc titulum perperam inscripsit librarius, constat enim ex opere edito (1), Rufinum presbyterum fuisse interpretem. Sub fine, ubi in typis impresso peroratio : *Hactenus urbis* ec. Rufino tribuitur, in codice ms. legitur : *Deinceps verba Hieronymi gloriosissimi traductoris presentis operis Origenis.*

Codicem folior. 249, egregie scriptum cum ornamentis colore et auro appictis, tempore Bessarionis exaratum puto.

(1) *Origenis, opera omnia.* Parisiis, 1759, tom. IV, p. 458-689.

Cod. 106 chart., saec. XVI, a. 303, l. 210 [L. I, LXXI]. Mr.

Antonii Riccoboni, *in epistolam d. Pauli ad Romanos commentarius, quo universa ars rhetorica ecclesiastica a Spiritu sancto profecta in hac una epistola ex doctrina Aristotelis explicatur. Opus summe utile nostrorum temporum concionatoribus qui facillime possunt in eo totam concionandi ideam intueri, ad clarissimum virum a secretis serenissimae reipublicae venetae Laurentium Massam.* Dedicationis epistola data Patavii incip: « Cepi » consilium ex tua sententia et cohortatione, Laurenti Massa, » vir clarissime, ut artificium spiritus sancti . . . . . » Auctor, humanitatis, uti aiebant, in patavino archigymnasio professor, materiam ita partitur ut primo a. res de qua agitur, b. genus ad quod reducitur epistola, c. status, d. argumenta, e. mores, f. affectus, g. elocutio, h. dispositio [f. 1-18] tractentur; postea in singula capita [f. 19-67] inquiratur. Riccobonus manu sua, uti ex lituris et emendationibus facile coniicio, volumen conscripsit, eique obtulit, « qui cum rei litterariae triumviris esset a secre- » tis, ad res invisendas, post vacationes autumnales anni 1583 » Patavium missus, de anatomico theatro construendo egit; » idemque encyclicas disputationes, quae frigere coeperant, di- » sputandi tempore atque ordine constituto, rursus excitavit ra- » tasque fecit. Statuta quoque ad saeculi mores refecta sunt, » operam suam in primis conferente Riccobono . . . . » (1).

Cod. 107 membr., saec. XIII, a. 273, l. 180 [L. I, LII]. Ma.

1. *Expositio epistolae* d. Pauli apostoli *ad Hebraeos*, f. 1-49.

Breve prooemium inc: « Moris est habitatoribus provinciae » censeri generali nominis [sic] suae metropolis; unde apostolus » scribens ecclesiis provinciae Galatiae . . . . . »; expositio vero primi versiculi: « Vel non ab hominibus dicit ut intelligantur » illi pseudoapostoli qui missi a Iudaeis ad istorum subversio- » nem, vel ut arguat . . . »

(1) Facciolati, *Fasti gymnasii patavini*. Patavii, 1757, t. II, p. 216.

2. Eiusdem *Epistolae ad Hebraeos* expositio, f. 49-124. Incipit: « *Multifarie* ec. Scribit apostolus ad eos qui erant Iero-» solimis et credebant Iudaeis, et eis qui non credebant .... » Declaratio mutila explicit versiculo octavo capit. XI.

Loca utriusque epistolae plerumque ex Hieronymo et Augustino sumpta. Codex duplici columna, non una manu, exscriptus lectione vitiata laborat.

Cod. 108 membr., saec. XIV, a. 290, l. 212 [L. I, XL]. Mk.

1. *Postilla supra Epistolam ad Titum, valde utilem ad praedicandum.* Auctor frater Ioannes de Hisdinio, ordinis domus hospitalis sancti Ioannis Ierosolimitani, doctor theologiae, dicat opus Philippo de Alençonio archiepiscopo rothomagensi [patriarchae aquil. ann. 1381-1387], cuius se dicit humilem cappellanum et devotum oratorem. Postilla inc: « Erudi filium tuum et » refrigerabit te et dabit delicias animae tuae. Prov. 29, quia ut » dicit Ciprianus epist. 2 ... » Sub fine fol. 101 legitur: « Fi-» nitur lectura fratris ..., et fuit completa anno Domini 1364, » in die exaltationis sanctae crucis, de mense septembris. » Fol. 103-112 exstat duplex *tabula* verborum *super lecturam ad Titum.* Pauca de auctore eiusque operibus obtulit Fabricius in *Biblioth. mediae et inf. latinit.*, III, p. 83.

2. Petri Berchorii pictaviensis, monaci benedictini, *liber reductorii moralis bibliae figurarum,* f. 114-153. Incipit: « Deus » in mundi creatione ante omnia tanquam magis necessariam » primo dierum omnium lucem fecit ... »; finit vero: « Expli-» cit labor reductorii moralis quod in Avenione fuit factum, Pa-» risiis vero coreptum [sic] et tabulatum, anno Domini 1362. » Exstant tantum moralitates in Genesim, Exodum, Iudith, Hester, Isaiam, Hieremiam, Ezechielem, Danielem, Ionam, Zachariam, Machabaeorum libros duos, Evangelia quatuor, Actus Apostolorum, Apocalypsim. Reductorium integrum pluries editum est.

3. Incipit liber 15 *reductorii moralis* editus a patre Petro Berchorio, in quo moralizantur fabule poetarum, f. 154-181. Incipit prooemium: « A veritate quidem auditum avertent, ad » fabulas autem convertentur .... » Opus in quindecim libros

divisum [unde puto errorem titulo inesse] incip: « Cum quicum-
» que plures Deos posuerunt, quasdam virtutes rerum Deos cre-
» diderunt et appellaverunt . . . » ; desinit: « Expliciunt fabu-
» lae poetarum moralizatae notabiles per magistrum Petrum et
» dominum priorem salutiensis monasterii, de ordine sancti Be-
» nedicti in Francia. »

Confer Fabricii, *Biblioth. mediae et inf. latinit.* V, p. 245.

Coc. 109 membr., saec. XV, a. 287, l. 208 [L. I, XLII]. Ma.

1. D. Thomae Aquinatis, *expositio in d. Pauli Epistolam ad Hebraeos*, f. 1-99.

2. Fragmentum *expositionis in Evangelium s. Ioannis*, fol. 99-104.

Cod. 110 chart., saec. XVI, a. 310, l. 208 [L. I, XLV]. Mk.

Hieronymi Vielmi, *De novo et prisco Melchisedeco libri tres, hoc est excursiones* [decem] *scolasticae et commentarii in septimum caput Epistolae d. Pauli ad Hebraeos,* quod ad versiculum usque vigesimum septimum deduxit. Excursio prima incipit: « Theophilactus Bulgarorum quondam episcopus et inter sacra-
» rum scripturarum interpretes non postremi nominis, admiratus
» profunditatem sensuum huius epistolae . . . . . » Auctor ex ordine Praedicatorum, Patavii publicus sacrarum scripturarum [1565-1570] interpres (1), episcopus aemoniensis [1570-1582] sua manu opus descripsit liturisque frequentioribus emendavit, ita sub fine primae excursionis de eo disserens: « Decerpsi iam
» vero hanc partem ex meis in hanc Epistolam commentariis olim
» in patavino gymnasio e suggestu in scholis a me editis, ac a
» subiecta quam Paulus tractat materia *de novo et prisco Mel-*
» *chisedeco* tribus libris partitos inscripsi, ut si reliquos ob sene-
» ctutem et crebras gravesque meas aegritudines non absolvero,

(1) Contarini Giamb. *Notizie storiche circa li pubblici professori, nello studio di Padova, scelti dall' ordine di san Domenico.* Venezia, 1769, p. 112-115.

» vel saltem hi tamquam dominici panis fragmenta quaedam » non pereant. » Ex hoc, maxima qua fieri potuit diligentia exemplar typis paratum descripsit lector ex eodem ordine Ioannes Maria de Moschenis (1).

Codicem foliorum 232, auctoris manu passim recensitum et emendatum, cum universa sua bibliotheca Vielmus moriens legavit monasterio ss. Ioannis et Pauli Venet.

Cod. 111 membr., saec. XIV, a. 222, l. 151 [L. I, XLI]. Mk.

1. Augustini Triumphi anconitani, ordinis s. Augustini, *Dubitationum* [quaestionum] *super omnes Epistolas canonicas* [exceptis s. Pauli] *glossatas ex glossis Sanctorum*, fol. 27, 29-30. Inc.: « Iacobus Dei et domini nostri Iesu Christi ec. Sed hic possunt esse tres dubitationes, prima utrum perfectorum sit semper gaudere in tribulationibus . . . . »; finit vero: « corrigi » nequeunt sine maiori malo. » *Tituli dubitationum* exstant foliis 27-29. Anecdotum puto.

2. *Philobiblon seu de amore librorum ac de institutione bibliothecarum*, f. 35-55. Prooemium incip.: « Universis Christi » fidelibus ad quos tenor scripturae praesentis pervenit, Richardus » de Bury miseratione divina dunelmensis episcopus salutem in » Domino sempiternam. . . . » Tractatus viginti capitulis digestus inc.: « Thesaurus desiderabilis sapientiae et scientiae, quem » omnes homines pro instinctu item desiderant, cunctas mundi » transcendit divitias . . . . » Cum de Bury, oxoniensis bibliothecae fundator, operi a Roberto Kolkot anglo, eius iussu, conscripto epistolam anno 1344 praefixerit, libellus pluries eius nomine editus, a librario nostro, qui sub fine scripsit: *Explicit philobiblion magistri Roberti Kolchot ordinis Praedicatorum*, germano auctori vindicatus est.

3. Raymundi Lulli *liber super psalmum: Quicumque vult salvus esse*: Sunt sermones quadraginta quatuor, quos auctor

(1) *De Hieronymi Vielmi vita et scriptis commentarius*, Seraph. Marc. Maccarinelli in Vielmi, *de d. Thomae Aquinatis doctrina et scriptis*. Brixiae, 1748, p. 31-32.

in prooemio sic definit: « Multum enim est negotium aptum et
» adoptabile nec non valde salutare tractare modum per quem
» Deus gloriosissimus cognoscatur ab ignorantibus eum et dili-
» gatur .... Ideo ego pauper et peccator indignus, laude et ho-
» nore circa istud negotium laborans ferventer et assidue a lon-
» ginquis temporibus, mediante auxilio illius sine quo nihil reor
» boni esse factum, refero per parabolas et metaphoras hos sermo-
» nes. » Sermo prim. incip. « Quidam Tartarus in finibus Sara-
» cenorum habitans ..... », f. 57-82. Expositio psalmi facta est cuidam Tartaro qui prius a Iudaeo edoceri voluerat, postea a Saraceno, inde a Christiano heremita paupere et indocto, qui eum ad Blaquernam remisit. Completa expositione enarratur quomodo Tartarus Romam accesserit cum hoc libro, baptizatus fuerit, nomen Largi accipiens a pontifice, qui ipsum destinavit ad praedicandam religionem catholicam infidelibus. Aliunde scimus Bonifacium papam octavum capitula fidei christianae Tartaro maiori transmisisse. Exstat quoque in codice [L. III, 116]. Vide Wadingum, *Scriptt. ordinis Minorum*. Romae, 1650, p. 299, 300.

4. Quaestiones tres sine auctoris nomine, f. 85-92.
   - I. Utrum corpora caelestia sint animata.
   - II. Utrum caelum sit compositum ex materia et forma.
   - III. Utrum beatitudo principaliter consistat in voluntate quam in intellectu.

Codex ex diversis fasciculis non una manu exscriptis consarcinatus, habet numero 1. membranas rescriptas, quibus inerant fragmenta Epistolarum canonicarum glossis inserendis parata, ex saeculo XIII; item quasdam lectu difficiliores num. 3; quarto vero duplicem in paginis columnam.

Cod. 112 membr., saec. XII, a. 269, l. 178 [L. I, XXX]. Mk.

Epistolae canonicae ss. Iacobi, Petri, Ioannis et Iudae, cum glossis ordinariis.

Codex folior. 29, triplici columna, litteris grandioribus pro textu biblico.

Cod. 113 membr., saec. XIV, a. 215, l. 150 [Z. L. XXXI].

Venerabilis Bedae, *expositiones super Apocalypsim s. Ioannis.* Quas perperam Bedae septem visiones in Apocalypsim tribuit librarius, codices antiquiores divo Ambrosio, monachi ex congregatione s. Mauri Berengaudo vindicant, quod nomen ex auctoris admonitione [in codice nostro desiderata] sub fine operis coniiciunt: « Quisquis nomen auctoris scire desideras litteras expo- » sitionum in capitibus *septem visionum* primas adtende. Nume- » rus quatuor vocalium quae desunt, si graecas posueris, est » LXXXI. » Editas *visiones* leges in *s. Ambrosii Opp.* Parisiis, 1690, II, 499-590.

Quem codicem folior. 129 Franciscus de Zabarellis die 15 aug. 1409 sibi coemerat, Baptista de Lignamine patavus congregationi Canonicor. s. Ioannis in Viridario dono dedit anno 1455.

Cod. 114 membr., saec. XII, a. 276, l. 180 [L. I, XXXVII]. Ma.

Epythoma succinctae expositionis super librum Apocalypsis. Opus Remigii antissiodorensis libris septem in plerisque codicibus digestum, uno tantum in nostro, cuius prooemium inc.: « Legimus in ecclesiastica historia beatum Ioannem a Domicia- » no impiissimo caesare in Pathmos insula relegatum, exilio » deportatum, metallo damnatum . . . . » Opus editum sub nomine Haymonis, Coloniae anno 1531, Remigio recte vindicat Fabricius in *Bibl. med. et inf. latinit.* VI, 65.

Cod. 115 membr., saec. XIII, a. 317, l. 226 [Z. L. XXXII]. B.

1. Haymonis episcopi halberstatensis, seu Remigii antissiodorensis, *expositionum in Apocalypsim libri septem,* f. 1-143.

2. Gregorii papae, cognomento Magni, *dialogorum fragmenta,* f. 144-175, nempe a principio ad capitulum decimumquartum libri tertii; et a capitulo decimoquarto ad trigesimum octavum libri quarti. Dialogi ex integro habentur [L. II, 31].

Codicem lectio prava fatigat.

Cod. 116 membr., saec. XIV, a. 255, l. 160 [L. I, XXXVIII]. Ma.

Remigii antissiodorensis, *expositiones super Apocalypsim beati Ioannis*. Libri octo, quorum duo extremi septimum in aliis codicibus offerunt.

Codex folior. 183, duplici columna, finit: « Explicit expo» sitio beati Remigii eximii super Apocalypsim . . . . . . » Folio primo, nomine scribentis deleto, legitur: *unum auratum emi* 1487.

Cod. 117 membr., saec. XVI, a. 212, l. 144 [L. I, XCIII]. D.

Expositionis in Apocalypsim libri septem. Prologus incip.: « Apocalypsis Ioannis tot habet sacramenta quot verba. Parum » dixi et pro merito voluminis laus omnis est inferior. In verbis » singulis multiplices latent intelligentiae. His enim paucis ver» bis Hieronymus . . . . . » Perperam quidam titulo adscripsit: *Expositio Beati Remigii super Apocalypsim*, a quo toto caelo codex noster differt. Ex loco prologi: « Et prius quidem quam ad » episcopatus dignitatem, Christo domino, non meis meritis, me » vocante conscenderem, in Gomastensi episcopatu psalterium, » senensibus vero canonicis cum quibus et ipse qualiscumque ca» nonicus victitabam, Cantica canticorum exposui. Post episco» patum autem hanc beati Ioannis Apocalypsim, propter causam » superius memoratam, et ante hanc prophetarum nobilissimum » Isaiam, rogatu Damiani venerabilis abbatis, satis compendiose » lucideque disserui..... » coniicio auctorem esse Michaelem Pelagalli senensem, ex ordine quidem Praedicatorum, anno 1384 a senensi capitulo, eius ecclesiae episcopo renuntiatum (1), quam tamen nominationem pontifex minime probavit. His consonat codex bibliothecae publicae senensis sic inscriptus: « Michaelis » episcopi senensis qui fuit de Senis et ordinis Praedicatorum,

(1) Cappelletti. *Chiese d' Italia*, t. XVII, p. 490-491.

» ex familia de Michelibus, aurea expositio in Apocalypsim s.
» Ioannis Evangelistae» (1). De eo Eckard ne verbum quidem.

Codex habet folia 177.

Cod. 118 membr., saec. XIV, 334, l. 234, (L. II, LVI). Mk.

Rabani Mauri, monachi, archiepiscopi moguntini, *sapientissimi* appellati, *liber de veteri et novo testamento, ac de origine omnium rerum, sive de universo.* Ex viginti iam editis numerantur tantum libri novem priores et pars decimi cap. V, usque ad verba: « Vespera ergo finem mundi significat quoniam iam » tempus operandi finitum est; unde dicitur: *venit nox quando* » *iam* . . . . »

Codice, duplici columna, lectionis vitiatae usus est qui primo folio inscripsit: « Iste liber est conventus sanctorum Iohannis et Pauli ordinis Praedicatorum, concessus mihi fratri Thomae [Paruta-Tomasini] episcopo aemoniensi [1410-1420] ad » usum in vita mea. »

Codd. 119-138 chart., saec. XVIII, a. 250, l. 188 [L. III, CCIII-CCXXII].

D. Dionysii cartusiani, *opera in biblia, sive enarrationes in sacram scripturam, iuxta vetus exemplar nunc denuo recusae, atque in meliorem formam redactae, studio et labore cuiusdam eiusdem ordinis monachi.* Venetiis, 1777-1786. Volumina viginti eleganter exscripta. Praeeunt volumine primo vita, elenchus operum, ac testimonia eius.

Opera non una vice tantum edita.

Dionysius de Leevvis, patria Ryckelius, belga, in ditione leodicensi, magister artium coloniensis inter Cartusianos Ruremundae apud Geldros nomen professus suum, *doctoris ecstatici* cognomen adeptus, ibi diem obiit anno 1471. Eius operum numero fere biscentum quaedam edita sunt pluries.

(1) Ilari, *La bibliot. pubblica di Siena*, Siena, 1845, V. p. 56.

Cod. 139 membr., saec. XIV, a. 153, l. 110
[Z. L. CCCCXCIV]. P.

1. Tabula rerum ex aliquot codicis foliis per alphabetum digesta, f. 1-16.

2. Tractatus homileticus titulo *Convertimini*, pluribus capitulis, f. 17-38.

3. Fratris Thomae Walleys, *super Isaja propheta*, f. 39-50.

4. — *Supra Iob*, f. 50-64.

5. — Excerpta de fontibus et aliis diversis, f. 64.

6. — *Expositio in libros Numerorum*, f. 65-69.

7. — — *in Deuteronomium*, f. 69-75.

8. — — *in librum Iosue*, f. 75-79.

9. — — *in librum Iudicum*, f. 79-84.

10. — — *in librum Ruth*, f. 84-85.

11. — — *in librum Exodi*, f. 85-94.

12. — — *in Leviticum*, f. 94-97.

Thomas Walleis, alias *Guallensis* et *Anglicus* dictus, cambrobritannus, doctor oxoniensis vixit anno 1330. Scripsit commentaria in libros biblicos, inque alia plura de religione. V. Quetif et Eckard, *Scriptt. ord. Praedicat.*, tom. I, p. 597.

13. Senecae, *declamationum libri quatuor*, f. 98-109.

14. *Extracta de lectura fratris Ioannis Rydelbast super Apocalypsi, ordinis Minorum*, f. 110-119. Auctor idem est ac Ioannes de Rupella, gallus, theologus parisiensis a. 1242. V. Wadingum in *Annal.* 1242, n. 2, ac Trithemium. c. 459.

15. Fulgentii, *mithologiae expositae a fratre Ioanne de Ridelbast, ordinis Minorum*, f. 121-136. Ut expositionem ita et extracta anecdota puto.

16. Index botanico-pharmaceuticus.

Codex foliorum 139, duplici columna, cum notis marginalibus aevi sequioris, principio inscriptus est: *Iste liber est fratris Petri Augryni ex dono fratris Ioannis Aytini magistri anno Domini millesimo quatuorcentesimo quarto.*

Cod. 140 membr., saec. XIV, a. 240, l. 162 [L. I, LI]. Mk.

1. Willelmi Britonis, anglici, ordinis Minorum, *Expositio prologorum s. Hieronymi in libros Bibliorum*, f. 1-84. Editam legimus in *Bibliis cum glossa interlineari, ordinaria*, ec. [Venet. 1588, vol. 5, f.]. Praeest prooemium in editionibus desideratum:

» Partibus expositis textus, nova causa cor angit
» Et fragiles humeros honus importabile frangit.
» Biblia praetendit obscura prhemia quaedam,
» De quibus ignoro qui ut expedit et decet edam.
» Mens opus hoc horret sensus ignara, laborem
» Iussa subit, sed iussa nequit removere timorem.
» Cur? Qui nota sibi metuit succumbere moli.
» Plus aliis de te quam tu tibi credere noli.
» Immoror obscuris, leve transvolo; sic brevitati
» Haereo, quod brevitas non deroget utilitati.
» Omnipotens opifex operis dator huius et actor,
» Ut stet opus, fer opem, calamum rege, sis mihi fautor. »

Librarius ad versum extremum margine annotavit: « Opus » dicitur *stare*, quando completum est, unde Ovidius in XI Me» tamorphoseon: Stabat opus, pretium rex inficiatur et addit

« Perfidiae cumulum falsis periuria verbis. » Unde inferas necesse est auctorem, mandato superiori, sacrorum Bibliorum textum exposuisse, quod reapse, teste Casimiro Oudino *Commentarius de scriptoribus ecclesiae antiquis*. [Lipsiae, 1722, III, 1018], obtinuit, cum anno circiter 1350 *Summam vel expositionem vocabulorum biblicorum* scripsit, quae incipit:

» Difficiles studeo partes quas Biblia gestat
» Pandere, sed nequeo, latebras nisi qui manifestet . . . »

Auctor, cuius nomen deest ex editionibus *Bibliorum* cum glossis Lyrani innotescit.

2. *Correctiones Bibliae*, ut codice praecedenti, num. 1, fol. 85-206.

3. *Opusculum* in quo verba sacrae Scripturae secundum alphabeti ordinem digesta sunt, et a quibus deriventur et quomodo pronunciari debeant docetur, f. 206-235. Incip.: « *Abba* syriacum

» est secundum Hieronymum, et in latino sonat *pater* et accuit » *ba* . . . . » finit vero: « unde in legenda sancti Thome apostoli » invenitur *zetas* hiemales et *zetas* estivales. Explicit hoc opu» sculum. » Differt omnino ab indice verborum ab *a* incipientium codicis antecedentis, f. 2-15.

Inter primum et secundum opusculum quaedam Bedae sunt nimirum *de loquela per digitos, de ratione unciarum,* et libri *de temporibus* capita ultima quinque.

Codicem, cuius initio folia tria glossarum fragmenta in Iudith et Machabaeos complectuntur, duplici columna, litteris initialibus rubris et caeruleis, ut in antecedenti, cooperiunt tabulae corio purpureo obductae.

Cod. 141 membr., saec. XIV, a. 252, l. 118 [L. I, L]. Kk.

1. *Correctiones Biblie et varietates diverse textus littere,* f. 1-119. Hunc titulum manus posterior apposuit operi cuius prooemium a Berardello vulgatum [N. Raccolta Calogerà, tom. XX, p. 27-30] incip.: « Literarum sacrarum, latino interprete » beato Hieronymo in epistola ad Sunniam et Fretellam fratres, » de graeci correctione psalterii attestante . . . . » Opus vero inc: « Genesis cap. a. Terra autem erat inanis et vacua, et tenebrae » sunt super faciem abyssi, et spiritus Dei ferebatur. Item a. Et » divisit Deus lucem a tenebris. Hebraeus et antiquiores et graecus » habent *Deus.* » Ex opere maiori sumptas has correctiones fuisse, verba huiusmodi, quae passim occurrunt, declarant: *Require de multis in maiori opere. Cetera require in originali tractatu. Ut in originali huius operis.* Opus vero illud maius Biblia sacra esse apparent, saeculo XIII Parisiis ab Hugone de Sancto Caro aliisque fratribus ordinis Praedicatorum recensita, emendata et illustrata: de quibus Natalis Alexander in *Dissertatione de versione Bibliorum vulgata adversus Frassenium,* Eckardus in *Scriptt. ord. Praed.* t. I, p. 197, Richardus Simon in *Nouvelles observations sur le texte et les versions du nouveau testament,* part. II, cap. I, et Gabriel Fabricy: *Des titres primitifs de la revelation,* tom. I, p. 132 fuse disserunt. Ex dictis patet cur Thomasinus opus ineditum eidem Hugoni de Sancto Caro tribuat [Hist.

scriptt. ord. Praed. I, 198]. Marginibus foliorum 2-15 inscriptus est index verborum sacrae scripturae ab *a* incipientium, cum eorum origine.

2. Principia aliquot hymnorum, cum glossis, fol. 120.

3. *Correctiones Bibliae* et varietates litterae textus et expositiones vocabulorum, *ex glossis beati Hieronymi et aliorum doctorum, ex libris Hebraeorum et antiquissimis exemplaribus, et quae etiam ante tempora Caroli scripta fuere*, fol. 121-350, ut auctor in prooemio ab eodem Berardello vulgato [ibi, p. 21-22], ac partim a Bandinio [Catal. bibl. Laurent. t. IV, p. 215]. Idem opus, cuius specimen dederunt *Acta erudítor. lipsiensia* [1690, p. 94] habet codex membranaceus octodecim plagularum, iamdiu in bibliotheca Paulina ordinis Praedicatorum Lipsiae [Feller, *Catalog. bibl. Paulinae*, p. 66, n. 6]. Fol. 121 quoad auctorem amanuensis inscripsit: « Videtur quod fratres Minores fecerunt » istas correctiones », fol. 171: « Sicut patet in regula nostra, » ubi dicitur: *Et eo magis de bono et aequo.* »

4. *De penultimis primus tractatus*, seu *de accentu penultimarum syllabarum*, fol. 351-358. Incip.: « A ante *b* in penulti» mis brevis, ut *archaba, syllaba, barnabas, barsabas, ligabas,* » *carsaber, agabus* et similia . . . . . » Sequuntur vocabula, quorum penultima est *ac, ad, af, ay, al* ec., quae norma eadem est et pro aliis alphabeti litteris usque ad *zz*.

5. *De mediis syllabis* seu *penultimis secundus tractatus*, f. 373-397. Incip.: « Quoniam correptio et productio syllabarum » via est ad cognoscendum . . . . » Eadem ac in primo tractatu alio modo repetuntur, exemplis additis ab auctoribus latinis cuiusque temporis. Utrumque ad usum Bibliorum sacrorum refertur ac notis vocum origines declarantibus instruitur. Ex loco fol. 374: « *Acrocordines* sunt quae gallice *Glaunders* dicuntur, anglice » *Wennes*, » licet inferre codicem in Gallia exaratum.

6. *De triplici pausacione*, f. 369-373. Operis partitionem sic tradit auctor: « Sicut indistinctio seu inordinata pausacio » impedit, sic distinctio seu ordinata pausacio audiencium pro» movet et dirigit intellectum. Propterea in parte ista primo tra» ctabimus in generali de triplici pausacione: secundo de relatio» ne, interrogatione et negatione; tertio de differencia inter per-

» contacionem et interrogationem, secundum b. Augustinum ; » quarto de adverbiali seu consimili in constructione determina- » cione; quinto de figurativa in sacra scriptura locucione ; sexto » de cognoscenda, secundum b. Augustinum, dubia sentencia seu » locucione. Etsi autem utilia interseruimus, nulli per haec iniu- » riabimus. Sciant ergo primo correctores quod non est licitum » in sacra Scriptura grammaticam antiquam corrigere, ut multi » consueverunt facere . . . . . »

7. *Tractatus de accentu*, mutilus in fine, f. 397-418. Inc. : « Vocalis ante vocalem in latinis dictionibus corripitur, ut *apreu*, » *framea, tubea, contumelia, continentia, mantua, visio, doleo...* »

8. Index verborum ab *a* et *b* incipientium, f. 418-421.

Codex, duplici columna, litteris initialibus, ut et divisionis indicibus, rubro et caeruleo colore pictis, tabulis corio purpureo obductis compactus est.

Cod. 142, chart., saec. XV, a. 296. l. 215 [L. II, XXXVII]. P.

1. *Interpretatio hebraicorum nominum, secundum Hieronymum*. Inc. : « Philo vir disertissimus Iudaeorum . . . », fol. 1-34. Edita in Hieron. Opp. III, col. 1-120.

2. *Descriptio librorum veteris et novi testamenti*, f. 35-43. Inc.: « In principio videlicet quinque libri Moysis, Genesis, Exo- » dus, Leviticus, Numerus et Deuteromium. »

3. *Liber hebraicarum quaestionum*, [in Genesim] *secundum Hieronymum*, f. 45-77, editus in *Opp*. l. c. 301-380.

4. *De decem tentationibus populi Israel in deserto*, falso Hieronymo opusculum tributum, f. 77-79, editum l. c., 741-746.

5. *Commentarius in Canticum Deborae*, ex libro Iudic. cap. V, falso Hieronymo tributus, f. 79-82, editus l. c., 745-752.

5. *Quaestiones hebraicae in libros Regum*, perperam Hieronymo tributae, f. 83-105, editae l. c. 755-788.

7. *Quaestiones in libros Dabrejamin, seu Paralipomenon*, falso Hieronymo tributae, f. 105-127, editae l. c. 789-822.

8. *Quaedam de prophetis*. Incip. : « Ubicunque onus verbi » Domini ponitur, gravedo in prophetia illa signatur . . . . . Haec

» dicit Dominus exercituum: ieiunium quarti, ieiunium quinti » . . . . . », f. 127-129.

9. *De litteris hebraicis.* Inc.: « Hebraicarum litterarum » formae duae sunt, una antiqua . . . . », f. 130.

Codicem lectionis corruptissimae dono dederat anno 1478 Canonicis regularibus s. Ioannis in Viridario presbyter Petrus de Montagnana.

Cod. 143 membr., saec. XIV, a. 372, l. 268 [L. I, LXIII]. O.

Concordantiae Bibliorum. Prooemium incip.: « Cuilibet vo» lenti requirere concordantias in hoc libro, unum est primitus » attendendum, videlicet quod cum in primis concordantiis, quae » dicuntur concordiantiae s. Iacobi, quodlibet capitulum in se» ptem particulis distinguitur . . . » Opus ab Hugone de s. Caro ante dimidium saeculum decimumtertium, Parisiis in domo Iacobaea [exinde *concordantiae s. Iacobi* appellatae], evincit Iacobus Eckard in *Scriptt. ordinis Praedicat.* Parisiis, 1719, I, 203-206. Desunt tamen particulae vocesque fere omnes indeclinabiles, quas in Hugonis opus ab aliis postea illatas fuisse Fabricius in *Biblioth. med. et infimae latinit.* [tom. I, p. 143] annotavit.

Codicem foliorum 405, quorum unaquaeque pagina sex columnis digesta est, emit Bessario Venetiis, ut ipse notavit, ducatis venetis quadraginta quinque, anno 1453.

Cod. 144 membr., saec. XIV, a. 152, l. 99 [Z. L. XXXVII]. B.

Exempla ex sacris Scripturis, in sacrorum oratorum commodum et emolumentum, ut innuit auctor prooemio quod inc.: « Tanta pollet excellentia praedicationis officium quod salvator » noster Iesus Christus non confunditur se asserere fuisse mis» sum ad id salubriter exercendum. Praedicatores ergo, assum» pto tantae dignitatis opere, totis studiis laborare conentur ut » id sicut oportet et expedit exsequantur . . . » Liber unus constat capitulis 134.

Codex foliorum 165, duplici columna.

Cod. 145 membr., saec. XIV, a. 268, l. 179 [Z. L. XXXVI]. B.

Testimonia ex sacra Scriptura ad varia aptabilia. Libri quatuor, quorum primus habet capita 179, alter 128, tertius 84, extremus 36. Prologus incip.: « Incipit liber testimoniorum » editus a fratre ..... Omnia poma nova et vetera, dilecte mi, » servavi tibi. Gaudet sponsa et gloriatur se nova et vetera » sponso poma servasse. »

Codex folia habet 92, duplici columna.

Cod. 146 membr., saec. XII, a. 140, l. 88 [Z. L. XII]. B.

Collectio glossarum veteris et novi foederis, quas Bessario sub titulo *Bibliorum vocabulista* notavit, quod cae ad vocum explanationem se referant. In codice mutilo praeit verborum declaratio. Folio 3 *verso:* « Incipit collectio glossarum novi et ve- » teris Testamenti. Prologus idest praefatio, et dicta praefatio » quasi praelocutio ...... » Inferius: « In principio fecit Deus » caelum et terram. Plerique aestimant, sicut in altercatione quo- » que Iasonis Papisci scriptum est ...... » Hic opportune animadvertimus Papisci nomen, cuius disceptatio cum Anastasio monacho, *de fide Christianorum* exstat codice graeco 505 [*Graeca d. Marci bibl.*, p. 269] diligentissimo ceteroquin Fabricio deesse.

Foliis 64-65 legitur brevis declaratio nominum quorundam ex historia romana; 31 et 68 divinationes de spe vitae in infirmo concipienda ex ovo notis inscripto et ante solis ortum rupto, ut et de ratione noscendi omnia circa infirmos, ex sphaera Pytagorae descripta ab Apulejo. Sub fine [fol. 65-68] sunt tabulae indictionis, septuagesimae et paschatis ab anno 1145 ad 1303.

Cod. 147 membr., saec. XV, a. 183, l. 134 [L. I, XXXIV]. Ma.

1. *Collectio glossarum novi et veteris foederis,* quibus interpretatio vocum singularum, non autem locorum sensus oblatus est, fol. 1-80. Folio primo explanantur verba usus potioris in glossis. Hic ordo librorum: *Octoteuchum; Reges; Paralipomena;*

Psalmi ; Proverbia ; Ecclesiastes ; Cantica ; Sapientia ; Ecclesiasticus ; Iob ; Tobias ; Iudith ; Esther ; Esdrae libri duo ; *Prophetae*, missis *Baruch, Iona, Sophonia, Malachia ; Evangelia, Actus Apostolorum, Epistolae canonicae, Apocalypsis, Epistolae d. Pauli*, excepta ad *Colossenses*.

2. *De differentiis Ciceronis in dubiis rebus*, fol. 80-97. Inc : « Inter metum et timorem et pavorem . . . . » Sunt autem verba synonima quorum differentiae ex Cicerone inferuntur. Opella mutila finit : « Tumidus, corruptus, inflatus. »

Cod. 148 membr., saec. XII, a. 162, l. 113 [L. II, XIV]. Ma.

1. Fragmenta *de modo orandi*, f. 28-34. Folia antiquitus numerata denotant foliorum 1-27 avulsionem.

2. *Libellus de divinis scripturis collectus ad eorum presertim utilitatem qui contemplative vite sunt amatores*. Primam partem *de contemplatione*, f. 35-45, excipiunt altera, *theoretice speculationis, de Christi amore*, f. 45-59 ; tertia, *ubi mens devorando ad altiorem contemplationis gradum ascendit*, f. 59-78.

3. *Excerptum de libro scintillarum*, f. 78-79. Capita duo non absoluta, *de charitate* et *de patientia*, quae leguntur principio operis [L. II, V, f. 105].

Cod. 149 membr., saec. XIV, a. 268, l. 180 [L. I, LVI]. Ma.

1. *Liber historiarum veteris Testamenti, cum allegoriis et moralitatibus*, f. 1-77. Incip : « In principio, idest in filio, vel » omnium temporum, vel omnium creaturarum, creavit Deus » caelum et terram : terra autem erat inanis et vacua, et spiritus » Domini ferebatur super aquas ; et hoc factum est in prima die » . . . . . » Moralitas Bernardi : « Solaris radius aliquando latet » sub nebula et de luctuosis nonnunquam preciosa eligitur mar- » garita . . . . » Margine inferiori leguntur rhythmi pentatenci :

« Intrat in Egyptum genesis, liber exodus exit,
» Sacrificat Domino leviticus, in numeris fit
» Pugna gravis. legem replicat tum quintus et addit. »

et creationis :

« Prima facta die : duo, caelum, terra leguntur.
» Fit firmamentum spera sequente die.
» Tercia praebet aquas pelago, dat gramina terrae.
» Stellarum speculo quarta videre datur.
» Quinta dies pisces et aves producit ad ortum,
» In sexta fit homo, septima complet opus. »

Historiis veteris Testamenti universi, ad verbum minime sumptis, allegoriae et explicationes morales accedunt, ad litteram exscriptae ex *Adamantino* [Origene], Hieronymo, Augustino, Orosio, Remigio, Gregorio Magno, Hesychio, Beda, Isidoro, Rabano, Walafrido, Strabone et Bernardo.

2. *Expositio orationis dominicae,* f. 78. Inc : « In hoc sermone promittuntur septem virtutes quae et beatitudines dicuntur . . . » Saeculo XIV puto exaratum opusculum.

3. *Excerpta ex Sanctis patribus varia,* f. 78-81, nempe : a. *Gregorio :* De infusione gratiae spiritus sancti in mentem ; — duabus commotionibus corporis ; — operatione ianuae caelestis non solum iustis sed et iniustis et peccatoribus ; — iis qui in contemplationibus lumen intendunt ; — cibo panis vitae et intellectus ; — consideratione electorum in humilitate ; — consideratione Dei et sui ; — tentationibus in moralibus ; — verbis otiosis inmoralibus ; — Super illud [illegible]bum Evangelii : *Sic luceant opera vestra coram hominibus,* [illegible]rum : *Attendite ne iustitiam vestram faciatis* ec. — Quid sit detractio vel derogatio ; b. *Bernardo :* De tentationibus in moralibus ; c. *Hieronymo* contra Vigilantium haereticum ; d. Hugone de sancto Victore : De detractione vel derogatione.

4. *Quodam opusculum ad laudem, honorem et gloriam Domini nostri Iesu Christi nec non ad devocionem, consolacionem cuiuslibet anime fidelis et devote in Christo,* f. 81-86. Troparium in sex partes distributum, quarum unamquamque versiculi et oratio propria concludunt. Haec themata cuiusque : 1. *Iesus lumen de lumine — Deus patrum nostrorum.* 2. *Iesus Deus homo factus.* 3. *Iesus dux certans strenue.* 4. *Iesus triumphans mortuus — Et resurgens beatus.* 5. *Iesus iudex tremendus.* 6. *Iesus dulcedo pauperum — Et primus et novissimus.* Partitio prima incip : *Benedicimus te, Domine, — O splendor, lux de lumine, — Deus*

patrum nostrorum cum rhythmo intercalari totius hymni: *Tu solus es laudabilis, — Totus desiderabilis, — Spes nostra Iesu Christe.* Librarius sequior, antiquo auctoris nomine in membrana eraso, hymnum a Mone ommissum (1) d. Bonaventurae perperam tribuit.

5. *Ad Paulum et Eustochium, de assumptione beatae virginis Mariae,* f. 87-97. Inc: « Cogitis me, o Paula et Eusto- » chium, imo charitas Christi me compellit ut qui vobis dudum » tractatibus loqui consueveram . . . » Sermonem perperam a librario Hieronymo tributum, inter supposititios a Vallarsio [Opp. d. Hieron., XI, 92-109] iure editum evincit institutio festi *Assumptionis* octavo tantum saeculo in Occidentis ecclesiis facta.

6. *Sermo sancti Ioannis episcopi in decollatione sancti Ioannis Baptistae,* f. 97-98. Inc. « Hodie nobiscum Iohannis virtus, » Herodis feritas refertur. Confusa sunt viscera, corda tremue- » runt, caligavit visus . . . »

7. *Sermo sancti Ioannis Chrysostomi in decollatione sancti Ioannis Baptistae,* f. 98-100. Inc: « Heu me quid agam? Unde » sermonem vel sermonis exordium faciam? Quid dicam vel ta- » ceam ignoro. » Uterque in operibus vel genuinis, vel dubiis, vel spuriis b. Ioannis Chrysostomi desideratur.

8. *Benedictio cerei in sabbato sancto,* f. 100-101.

9. *Vitae activae et contemplativae definitio,* fol. 101. Inc: « Activa enim vita est panem esurienti tribuere, verbum sapien- » tiae nescientem docere . . . »

Codex, duplici columna cum rubricis, lectionis scatet vitiis.

Cod. 150 membr., saec. XVI, a. metr. 5,260, l. 440 [L. I, XLIX].

Compilatio historiarum totius Bibliae et historiarum scholasticarum, compilata a fratre Ioanne de Utino vel de Mortegliano ordinis Fratrum Minorum, seu schema hystoriae biblicae per compendia exhibitae, cum figuris res enarratas declarantibus. Auctor, qui sua manu volumen universum diligentissimo opere exaravit [« Et hanc cartam propria manu anno Domini 1346 in

1) *Lateinische Hymnen*, cc.

» civitate Utini aquilegensis dioecesis conscripsi et pinxi »] inscripsit ex Utino die 6 octobris anni 1345 patriarchae aquileiensi Bertrando. Figurae colore vario et auro pictae referunt: a. *descriptionem orbis et planetarum in orbibus suis et elementorum in locis suis;* b. *Strabi et Bedae descriptionem archae Noe;* c. *urbes Ninivem, Hierusalem, Babiloniam;* d. *turrem Babel;* e. *altare holocaustorum, panes propositionum, archam foederis, candelabrum;* f. *mansiones populi in deserto, urbem Romam;* g. *portas Hierusalem aedificatas a Neemia et Esdra;* lineas genealogicas; nomina regum Israel, Iudae, Babiloniae, Persarum, Aegypti, Macedoniae, Assyriae, Syriae, Iesu Christi, Mariae Virginis, pontif. usque ad Clementem VI, imperat. usque ad Henricum.

De codice a se viso et auctore plura refert Apostol. Zeno (1) eius historiam sic attingens: « Trivisani l'altro jeri ha fatto » acquisto di una cartapecora assai curiosa, della quale non pos- » so contenermi di non darvi esatta notizia. Quegli che prima la » possedeva, ne dimandava per prezzo dugento doppie, e poi si è » risoluto di darla al sig. Bernardo, che ridendo gli offerse quat- » tro ducati. Essa è lunga nove braccia incirca e larga due quar- » te e mezza. È tutta miniata con figure curiose, quantunque » rozzamente delineate. » Fusius de auctore et opere Lirutus (2) qui rite suspicatur nostrum codicem eundem esse ac qui in catalogo bibliothecae monasterii s. Dominici Utini anni 1369 exstat; idem ab archetypo tria exemplaria notat sumpta, apud se, in bibliothecis Othoboniana Romae ac Colbertina Parisiorum.

Cod. 151 membr., saec. XV, a. 300, l. 207 [L. I, LXXII]. Mt.

1. *Figurae veteris et novi Testamenti,* calamo ineleganter depictae ita ut illarum typus harum veritatem seu contratypum, uti dicunt, exprimant, f. 1-6. Praeest comparatio virorum illustrium ex utroque foedere, in circulo.

2. *Loca ex veteri foedere parallela,* f. 6-7.

3. *Epistolae Lentuli, Mardochei, Iesu Christi et Abgari,* f. 7-9.

(1) *Lettere.* Venezia, 1785, v. 1, p. 284-289.
(2) *Letterati del Friuli.* Ven., 1760, t. 1, p. 294-297.

CLASSIS II.

LITURGICA

Cod. I membr. saec. XI, a. 29, l. 208 [Z. L. DIX]. Ya.

Missale, ad usum cuiusdam monasterii in Gallia. Praceunt folia 1-4 saeculi sequioris, quibus insunt mensis decembris ex calendario oratio: ***summe sacerdos et vere pontifex qui te obtulisti . . . .***; fragmenta missarum ***in paganos, ad sepulcrum in die resurrectionis Domini;*** pro defunctis ***quorum corpora in hoc monasterio vel in cunctis cemiteriis fidelium requiescunt.***

Foliis 5-6 habentur hymni seu troparia saeculo XII exscripta, quorum desunt Mone (1): s. Laurentii: ***Laurenti David magni — martyr milesque fortis;*** Assumptionis b. Mariae virginis: ***Congaudent Angelorum — chori gloriosae virgini;*** Nativitatis eiusd.: ***Stirpe Maria regia — procreata regem;*** s. Michaelis archangeli: ***Ad celebres rex celice laudes cuncta — summi regis archangele Michael;*** dedicationis ecclesiae: ***Psallat ecclesia mater illibata;*** omnium Sanctorum: ***Omnes sancti Seraphim — Cherubim, throni quoque;*** sancti Andreae: ***Dominus in tua virtute — sanctus Andreas;*** natalis Apostolorum: ***Clare sanctorum — senatus Apostolorum.*** Desideratur quoque sequentia b. Mariae virginis, cum notis musicis: ***Clare chorus dulci pungat — voce nunc alleluia.*** Nota quod in tropario s. Martini ***Sacerdotem Christi — Martinum*** legitur: ***Et Galliae trina divisio, — sacro certet litigio — cuius esse debeat praesul. — Sed pariter habere se patrem — omnes gaudeant, Turoni — soli eius corpus foveant.***

Foliis 7-8 exstat ordo praeparationis et ministerii sacerdotalis ad altare, ex saeculo pariter duodecimo.

(1) *Lateinische Hymnen* cc, III.

Folio nono incipit *Missale* cum praefatione aureis litteris membranea purpurea inscriptis, quam ornant imagines sanctorum Rutperti episcopi, Quirini martyris, Amandi episcopi. Canonem excipiunt missae de tempore et de Sanctis, quos inter Felicula, Zeno, Florianus, Iuvenalis, Maria ad martyres, Odalricus, Corbinianus, Caesarius, Nicodemus, Gamaliel, Aliba ec.

Desunt epistolae, tractus, sequentiae, evangelia, quod antiquitus aliis libris continerentur. Ex benedictionibus una tantum exstat uvae et fabae novae in die s. Xisti, f. 66.

Animadvertendum puto quod feria sexta in parasceve exstat oratio pro papa G. [Gregorio] ubi legitur *Oremus et pro christianissimo rege nostro N.* : manus posterior addidit *imperatore fe* [Friderico]; nec praetereundum puto *benedictioni cerei* in sabbato sancto notas musicas antiquas punctis et accentibus expressas adiectas esse.

Codex foliorum 132 situs udore male actorum praestat litteris initialibus egregie colore et auro pictis.

Cod. 2 membr., saec. XI, a. 240, l. 183 [L. III, CXXIV]. MI.

Missale benedictinum, in usum monasterii eius ordinis Salisburgi.

Primo loco habentur *introitus missarum de tempore et de sanctis, tractus, graduales, offertoria* et *antiphonae post communionem*, superius inscriptis notis musicis vetustissimis, f. 1-50. Proxime sequuntur cantus multiplices cum iisdem notis musicis, precationis *Kyrie eleison*, hymni angelici *Gloria in excelsis Deo*, ac deprecationis *Agnus Dei*, orationes *matutinae et vespertinales*, f. 51-55. Tertium locum occupant *prosae* seu *sequentiae de tempore et de sanctis*, quarum modulationem denotant notae musicae margini adscriptae, f. 56-66. Quas profero praetermisit Mone (1).

1. « Eia recolamus laudibus piis digna
2. » Natus ante saecula Dei filius invisibilis, interminus,
3. » Laus tibi Christe patris optimi nate, Deus omnipotentiae.
4. » Festa Christi omnis christianitas celebret.

(1) *Lateinische Hymnen*, III.

5. » Concentu parili hinc te, Maria, veneratur populus teque piis colit cordibus.

6. » Grates salvatori ac regi Christo domino solvant

7. » Summi triumphum regis prosequamur laude.

8. » Petre summe Christi pastor et Paule gentium doctor

9. » Laurenti David magni martyr milesque fortis

10. » Congaudent angelorum chori gloriosae virgini.

11. » Stirpe Maria regia procreata regem generans Iesum

12. » Alma festa lucis gaudia odi lectores Christi

13. » Omnes sancti Seraphin, Cherubin, throni quoque dominationesque, principatus, potestates, virtutes

14. » Deus in tua virtute sanctus Andreas gaudet et laetatur eadem comitatus.

15. » Clare sanctorum senatus Apostolorum princeps orbis terrarum rectorque regnorum.

16. » Virginis venerandae de numero sapientum festa celebremus socii.

In calendario, f. 67-75, duplex apparet manus: quae recentior novos Sanctos adiecit. Succedunt praefationes, f. 77-79, quibus deest de b. Maria virgine antiquissima ab Urbano II papa. in synodo placentina anno 1095, serius folio 76 inscripta. Canonem, f. 79-80, excipiebant folia quatuor fere ex integro resecta. Missis *de tempore et sanctis,* f. 81-155, 160-173, accedunt *communes, votivae* et *pro necessitatibus* occurrentes, f. 155-160, orationes variae, f. 173-212, missae et orationes pro defunctis, f. 212-229. Desunt *lectiones* et *evangelia* quae in aliis legebantur codicibus.

Cupidus pretiosum hoc volumen penitius perscrutari adeat *dissertationem de vetustis liturgicis foroiuliensibus* (1) qua Io. Fr. Bern. Maria de Rubeis librum sibi a sacerdote Dominico Guerra dono datum rite illustrat, ac argumentis, uti dicunt, internis, lectorem edocet saeculo undecimo esse adjudicandum ac in usu fuisse apud Benedictinos salisburgenses, quo tempore episcopi monasterii praefecturam gerebant.

(1) Venetiis, 1754, p. 169-174.

Cod. 3 membr., saec. XII, a. 413, l. 280 [L. III, CXXVI]. Mg.

Ordo missalis fratrum ordinis s. Benedicti, ut coniicio ex orationibus ss. Benedicti et Columbani, ac pro diversis in fine.

Missas de tempore, f. 1-85, excipiunt Sanctorum, f. 85-118; de communi, f. 118-125; variae, f. 125-134; pro defunctis, f. 134-138; rubricae, f. 138-141. Calendarium et sequentiae omnino deficiunt.

Codici, duplici columna, pravae lectionis, usu attrito desunt folia sub principio et in fine.

Cod. 4 membr., saec. XIV, a. 358, l. 240 [L. III, CXIX]. Mg.

Ordo missalis fratrum Minorum, secundum consuetudinem romanae curiae, cum notis musicis. Calendario, f. 1-6, cum mensium nominibus hebraice quoque et graece datis [ut in codice L. III, XLV] a Mittarellio edito (1), aevo sequiori adiecta sunt nomina ss. Ignatii ep. et mart., Apolloniae virg., Guniemae *ordinis s. Augustini,* Thomae *de ordine Praedicatorum,* Patricii confessoris, Vincentii *ordinis Praedic.*, Petri mart. *de ordine Praed.*, Monicae *matris s. Augustini, conversionis beati Augustini,* Victoris martyris, Bernardini *ordinis Minorum, visitationis v. Mariae,* Annae, Germani, Dominici *de ordine Praedicatorum,* Alberti *de ordine Carmelitarum,* Nicolai de Tolentino *ordinis Heremitarum s. Augustini,* Crescentii mart., Savini mart., Ansani *patroni Senarum,* Galgani *episc. de Senis;* unde liquet missale aliis quoque ordinibus quandoque inservisse, et in dioecesi senensi adhibitum, quod confirmant missa propria s. Ansani, f. 349, et folia impressa servandis imaginibus intus saeculo decimoseptimo locata.

Die septima iulii signatur *anniversarium fratrum, propinquorum et benefactorum ordinis nostri.* Missas de communi, fol. 280-342, excipiunt s. Ludovici ord. fratr. Min., Visitationis s. Mariae virg. et solemnitatis corporis Christi, f. 342-345. Cum

(1) *Bibliotheca codicum mss. s. Michaelis Venet.* Venet. 1779, column. 567-574.

autem in solemnitate visitationis a manu recentiori addita ea appelletur *novum festum*, liquet codicem ante annum 1389 exscriptum, quo de ea constituenda decretum a pontifice Bonifacio nono editum. Desunt sequentiae *Dies irae* et *Victimae paschalis*.

Codicem foliorum 353, usu attritum ornant picturae rudioris artificii, quas inter annotandi Evangelistae induti vestibus propriis, cum capite vero animalis symbolici hominis, bovis, leonis, aquilae, de quorum usu vide Costadonium (2). Membranis quae tegumentis adhaerent inscribuntur orationes propriae *d. Hieronymi, d. Annae, decem millium martyrum, s. Mariae ad Nives*, ac charactere recentiori: *Vivat Vitellia domus per omne seculum*, quae familia civitati castellanae in *Etruria dominabatur*.

Calendarium.

Ianuarius.

	» Prima dies Iani timor est et septima vani.
In festo Epiph.	» A festo stelle mirando perfice lunam.
	» Post quadraginta dies et septuagesima fiet.
	» Et si bisestus fuerit, superadditur unus.
	» Si cadit in lucem Domini suppone sequentem.

Februarius.

	» Alterius mensis post quartum tertiùs ensis.
	» Mense brevis lune februs est ars dicito gange.
Ad diem 21-22.	
	» Preveniens cathedra dat tardius alle vacare.
	» Cedit hyems retro cathedrato Simone Petro.

Martius.

	» Martius in prima cum quarta descendit ad yma.
Ad diem 8.	» Post nonas Martis ubi sit luna prima require,
	» Tertia lux Domini proxima pascha tenet.
Ad diem 23.	» Si cadit in lucem Domini suppone sequenti.

Aprilis.

	» Cui decimus cedit undenus aprilis obedit.
Ad diem 24.	» Extrema pasce tua docet passio Marce.

(2) *Raccolta d' opusc. scientif.*, t. XXXIX, p. 161.

Madius.

» Tertius hic aptat madii quod septimus aptat.

Ad diem 24. » Ver fugat urbanus estatem simphorianus.

Iunius.

» Cui nil dena dabit Iunii quindena negabit.

Iulius.

» Terdecimus fortis iulii sedentis via mortis.

Ad diem 19. » A 14 kal. aug. usque ad nonas septembris non minuas sanguinem.

Augustus.

» Sexti prima furit, a fine secunda perurit.

Ad diem 22. » Regnat in autumno festum Clementis ad usque.

September.

» Tertia turbatur septembris, dena minatur.

October.

» Tertius octubris nulli decimusque salubris.

November.

» Quinta novembris obest, nulli lux tertia prodest.

Ad diem 23. » Festum Clementis hyemis caput est orientis.

December.

» Hoc dat bis sena decem quod septima dena.

Cod. 5 membr., saec. XV, a. 385, l. 282 [L. III, XCVII]. Mk.

Missale secundum consuetudinem fratrum ordinis Praedicatorum, praeeuntibus rubricis, f. 1-11, et calendario, f. 12-17. Ante Canonem, f. 66, sub imagine Crucifixi affabre picta, cui adstant virgo Deipara et s. Ioannes, legitur: *Nicholaus de Bononia F.* Utpote singularem, adnoto praefationem de s. Petro martyre, f. 94: « Equum et salutare, te quidem, Domine, omni » tempore sed in hoc potissimum die devotissime predicare, quo » viva Christi hostia, predicator egregius, immolatus est Petrus. » Ipse enim pudicitie speculum, expugnator heresum, vere fidei » propagator. O vas in honorem Dei manu sapientiae conditum, » nunquam mortali contagio vitiatum. O lucerna ardens et lu- » cens, super quem duplex Helie spiritus requievit. Cuius impe- » rio ignis e celo veniens sacras sui corporis reliquias perlustra-

» vit. O fidelissimum Christi collegam, qui dum sceleratis ma-
» nibus atrociter gladio pro defensione fidei feriretur, exposito
» pro sacra religione corpore, in manus Domini verbo et animo
» spiritum recommendans, terre prostrato virginei corporis gra-
» no purissimo, celo sublatus est; sicque mortifera dogmata pro
» fide eodem tempore moriendo destruxit, quo vero vita Christus
» vitam nostram resurgendo reparavit. Et ideo ec. » — Sermonem s. Ambrosii episc. qui incip: *Summe sacerdos et vere pontifex*, f. 158-160, excipiunt plures sequentiae, f. 160-166, quarum nonnullae propriae insunt pro festis b. Mariae virginis, ad calcem positae, una cum missa s. Vincentii Ferrerii. Exstant quoque normae dandae sacerdoti in celebratione missae, f. 167-168.

Codex foliorum 172, cum ditioribus ornamentis in litteris initialibus figurarum nexibus insignibus, habet in fronte imagines sanctorum Petri et Pauli, pro quorum monasterio liber exaratus est: folio primo legitur: « Istud missale est conventus san-
» ctorum Ioannis et Pauli de Venetiis, Praedicatorum fratrum
» ordinis. »

Cod. 6 membr., saec. XV, a. 214, l. 148 [L. I, LXV]. Ma.

Excerpta ex *Missali ad usum fratrum s. Augustini*. Praecunt foliis 1-11 praefationes, rubricae missae, canon. Missae exstant Nativitatis Iesu Christi; Spiritus sancti; sanctae Crucis; communium Apostolorum, Evangelistarum, Martyrum, Confessorum, Doctorum, Abbatum, Virginum; dedicationis ecclesiae; Corporis Christi; Visitationis b. Mariae virginis; ad postulanda suffragia Sanctorum. *Orationes* cum *Secretis* et *Postcommunionibus* de communi excipiunt orationes in festis ss. Augustini ac Modesti et Crescentiae, nec non formula ritualis *ad faciendam aquam benedictam*.

Codex folior. 48 habet rubricas rubro colore expressas et notas musices communes in principio.

Cod. 7 membr., saec. XV, a. 344, l. 250 [L. III, CXX]. Mg.

Ordo missalis fratrum Servorum s. Mariae, secundum consuetudinem romanae curiae.

Calendarium, f. 1-6, editum a Mittarellio (1) excipiunt missae in festis **a**. de tempore, f. 8-217, ex quibus quae in festis paschalibus habet sequentiam: *Victimae paschali;* in Pentecoste: *Sancti spiritus adsit nobis gratia;* in Ascensione. *Sursum sonet laudis melos;* **b**. Sanctorum, f. 218-277; **c**. de communi Sanctorum, f. 278-322; **d**. pro defunctis, cum sequentia *Dies irae*, f. 322-328; **e**. variae, f. 328-338, quas inter *contra pestem, quam papa Clemens quintus cum collegio instituit et concessit omnibus dictam missam legentibus sive audientibus ducentos dies indulgentiarum*, f. 331-333; **f**. *corporis et sanguinis Christi,* cum sequentia *Lauda Sion,* f. 341-344. Insunt benedictiones *salis et aquae, agni, panis, vini, ad omnia quae volueris, planetae poderis, cinguli, oratorii* [orarii seu linteoli, qui hodiedum in usu apud catholicos batavos] *stolae, corporalis, heucaristialis pixidis, crucis, incensi, capillorum, ovorum, novae domus,* f. 338-341, 344.

De codicis ornamentis sic disserit Mittarellius (2): « In » fronte huius missalis visitur pulchra pictura b. Mariae virginis » quae a Iesu Christo corona redimitur, astantibus hinc inde an- » gelis. Ad canonem vero imago Crucifixi cum suppedaneo, et in » octo circulis circa imaginem picti sunt octo prophetae tenen- » tes in manu volumina aperta, cum textu alludente ad passio- » nem dominicam. In altera proxima pagina sacerdos ad altare » elevans hostiam cum fratribus ordinis Servorum genuflexis; » porro sacerdos casula est indutus rubri coloris, quae antiquo- » rum more a brachiis hinc inde elevatur, unde apparent tunica » violacea cum fimbria coloris viridis et alba subtus ipsam tuni- » cam fluens super pavimentum. In festo Assumptionis, b. Maria » virgo defuncta conspicitur, nigro habitu ordinis Servorum. Et » ante missam in honorem ss. Trinitatis visitur imago viri cum

(1) *Biblioth. codic. s. Mich.* ec. col. 574-580.
(2) *Biblioth.* ec. col. 788.

» tribus capitibus, sed duo capita lateralia de industria sunt cor-
» rosa. Profecto s. Antoninus in *Summa theologica*, part. III, tit.
» 8, c. 4, § 2, *reprehendit pictores cum faciunt Trinitatis imagi-*
» *nem cum tribus capitibus, quod monstrum est in rerum natura.*
» Anno 1628, iussu Urbani papae VIII, combustae fuerunt hu-
» hiusmodi picturae. Vide hac super re epistolam summi ponti-
» ficis Benedicti XIV scriptam Iosepho episcopo augustano, 1745,
» 15 octobris. »

Missale fratribus ordinis Servorum Venetiis commorantibus inserviisse puto ex inaurato leone alato, d. Marci symbolo, f. 158 et missis translationis ac apparitionis d. Marci; certe sanctimonialibus d. Andreae de Zirada, ex quo asceterio prodit, cum terna eius apostoli imago non item aliorum sanctorum, ad eius festum affabre appicta sit, nempe Iesus apparens Petro et Andreae piscantibus; Andreas e cruce, cum podere ad talos, pendens; Andreas stans cum cruce humero imposita. Codicis tegumentis sericeo villoso panno rubro coopertis argentea ornamenta avulsa sunt.

Versus calendario appositi iidem fere sunt ac in codice 4 huius classis, pag. 277-278 , nisi quod
ad diem 18 ianuarii legas :

» Ante diem Priscae nunquam deponitur alle.

ad 7 martii :

» Deme dies Domini, tertia pascha fiet.

ad primam aprilis :

» Prima petit talis que nona requirit aprilis.

ad primam iunii :

» Ledit quinta cutem, nullam dat quarta salutem.

ad primam decembris :

» Prima parit luctum, multum dat septima fructum.

Cod. 8 membr., saec. XV, a. 238, l. 186 [L. III, CXXV]. MI.

Missale iuxta ritum ecclesiae aquileiensis, de quo sic Io. Fr. Bern. Mar. de Rubeis (1) : « Codicem alium ego possideo qui o-

(1) *De sacris foroiuliensibus*. Venet., 1754, p. 160.

» lim ad ecclesiam eandem civitatensem spectasse videtur. Ha-
» bentur 1. Praefationes cum canone; 2. Orationes, lectiones et
» evangelia; 3. Introitus, tractus, graduales, prosae, antiphonae
» ad offertorium et post communionem, et haec quidem omnia
» hodiernis notis musicis consuetis insignia. » Latius illustravi ego in ***catalogo codicum mss. de rebus foroiuliensibus*** (1), quem adeant lectores.

Codex foliorum 60, 55, initio et in fine mutilus, De Rubeis demortuo, bibliothecae monasterii ordinis Praedicatorum, vulgo *Gesuati*, Venetiis adiunctus est.

Cod. 9 membr., saec. XIV, a. 348, l. 255 [L. III, CXI]. Ya.

Missale romanum, in principio et fine mutilum, ad usum ecclesiae s. Marci exaratum, cum imaginibus pluribus, praesertim in litteris initialibus, ditiori figurarum compositione, arte pictoria haud conspicuis. Praeit calendarium fol. 1-6. *Missas de tempore*, f. 7-82, excipiunt, *ordo missae* cum notis musicis, f. 82-117, *canon missae*, f. 117-130, *missae Sanctorum*, f. 131-177, *officia duo corporis Christi*, f. 177-182.

Quae animadversionem quandam merentur sunt picturae **a.** fol. 7, quo littera initialis psalmi *Ad te levavi animam meam* habet superius Redemptorem sedentem cum duobus angelis adorantibus, infra pastores duos genuflexos qui depositis pedis, duos infantulos fasciis obvolutos, scilicet *animas*, elevant. Margines ornant imagunculae Iesu Christi, Mariae virginis, aliquot Sanctorum. **b.** fol. 131, in littera initiali missae s. Andreae, idem sistitur funibus cruci aversae ligatus, circumiectis Sanctorum et Evangelistarum imaginibus. **c.** fol. 136, *in festo translationis s. Marci*, exstant picturae quibus depositionem eius corporis in cryptoporticu ecclesiae s. Marci, adstantibus praelatis et duce, significari quidam dixerunt (2). Qui vero rem diligentius scrutetur,

(1) *Archiv für Kunde österreich. Geschichtsquellen*, XVIII, f. 365-366.

(2) « In un antico messale scritto a penna in carattere gotico, che ha
» diverse miniature e che si trova nel Tesoro, vedesi in una di esse rap-
» presentato il fatto della deposizione del santo corpo di s. Marco sotto

nominaque adscripta legat, historiam translationis ab Alexandria necessest interpretetur. Sane sub templo tetrastylo *Alexandria* inscripto, *Rusticus, Tribunus, Stauracius, Teodorus* corpus d. Marci ab arca extrahunt: inferius duplici tabula viri dicti, nominibus repetitis, corpus in fiscinam inducunt, quod *Rusticus* et *Tribunus* lauro et suilla conteguut. d., fol. 168. **d.** Lucas imaginem b. Mariae virginis depingit. **e.** Nec ommittam f. 107, ubi *Communicantes* in festo Pentecostes habetur, legi *in igneis linguis apparuit* loco *innumeris*, cuius dictionis exempla occurrunt.

Codicem foliorum 183, situs udore in thesauro marcescentem, claudunt opercula ex ligno, laminis argenti inaurati obducta ex saeculo XII. Eaedem ac in aliis encausticae picturae auro puro, modo quem Galli *cloisonè* appellant, cum loculis unionum ac vitris obsidianis uno supra octoginta. Operculi superioris occupat centrum imago Christi stantis cum libro et siglis I͞C X͞C; in circuitu distribuuntur rectangulis decem, protome sanctorum Petri, Andreae, Pauli, Matthaei, Iacobi, Lucae, Procli, Ioannis, Bartholomaei. Alterius operculi simili modo occupat medium Virgo stans manibus explicatis cum siglis M͂P Θ͂Υ; circuitum vero quadrangulis sex sancti Eugenius, Magdarus, Orestes, Marcus Auxentius, Simon; quatuor vero in angulis, ex saeculo decimosexto, argentei, cum encausto perlucido egregii operis, Evangelistae sine emblematibus. Quadraginta vitra obsidiana remanent in loculis, margaritae nullae. Opercula, vi lucis, protulerunt, illustrarunt quoque **a.** Ioseph Valentinelli in *Atti dell' Istituto veneto*, ser., III, vol. XII, p. 335-352; **b.** eques Eitel de Eitelberg ac Iacobus Falke in: *Die byzantinische Buchdekel der St. Marcus Bibliothek in Venedig*. Wien, 1867, f.°

Cod. 10 membr., saec. XIV, a. 358, l. 252 [L. III, XLVIII]. Ya.

Ordo missalis, secundum consuetudinem romanae curiae, iam in usum ecclesiae d. Marci, ac propterea adscriptas habet missas, charactere saeculi XV pro festis Transfigurationis Domini, Visita-

» questo altare per mano di alcuni prelati alla presenza del Principe. » *Chiesa di s. Marco* [auctore Meschinello] part. II, p. 101.

tionis b. Mariae virginis, sancti Danielis, sancti Raphaelis archangeli [cuius frons inscripta: *Hoc est repertum in annalibus romanae curiae per dominum Gregorium papam*]; et orationes missarum in festis ss. Gregorii, Hieronymi, translationis s. Marci ac pro bono statu Venetiarum: « supereedifica, custodi et defende civi- » tatem istam cum habitatoribus suis, ut sit in ea domicilium » stabilitatis et pacis. »

Codex foliorum 328, duplici columna, cum ornamentis colore et auro pictis, praesertim in litteris initialibus, quarum prima Davidem animam elevantem [*Ad te levavi animam meam*] repraesentat; sic inscribitur fol. 335: « Explicit missale scriptum » in Servallo per me fratrem Petrum de Praga, ordinis sancti » Benedicti, de consensu et voluntate egregii militis et nobilis » dom. dom. Iacobi Delphini potestate [sic] dicti Servalli anno » 1392. »

Cod. II membr., saecc. XIV-XV, a. 354, l. 256 [L. III, CLXX].

1. Pars *missalis romani*, a dominica prima *de adventu* ad feriam sextam post dominicam *Passionis*, f. 27-96.

2. Pars item *missalis romani*, a prima usque tertiam dominicam *adventus*, quae incip: *In nomine* ec. incipit *missale scriptum in monasterio sancti Mathiae de Muriano, sub prioratu domini Nicolai, ordinis Camaldulensium* [anno 1428], f. 97-100. Canon missae, f. 100-102. Symbolum nycaenum itale miserrime redditum, uti ex specimine:

» Io credo in Dio, un padre onnipotente,
» Factore del celo alto, ed della terra con niente.

ac hymnus angelorum, f. 102.

3. Praemittuntur, f. 1-26, varia, sine ordine, soluta vel ligata oratione, latine et itale, minoris pretii, aevi sequioris, quorum sufficiat praecipua, historiae gratia, annotare. **a.** Magistri fratris Philippi Papiensis. Poemation contra typographiae inventum [hexam. fere biscentum] incip: « Scriptura est equidem ve- » neranda bonisque vocanda. » **b.** Eiusdem epistolae latinis versibus exaratae, quarum quaedam Petro Delphino, Ludovico Sandello, priori Lucano de Hybernia; carmina in laudem d.

Thomae Aquinatis, fratris Roberti *famosi Praedicatoris ordinum Minorum ;* versiones itale hymnorum ecclesiastic. : *eiusdem quadragesimale versiloquium solum litteralem sensum epistolarum et evangeliorum colligens* [hexametris 480]. **c.** Scripta prosa oratione et versu latine et itale Thomae Donati ex ordine Praedicat., patriarchae Venet. renuntiati [a. 1492], ut et confratrum congratulantium. **d.** In Carolum VIII Galliae regem, Italia excedentem [a. 1494] dira versibus itale et latine expressa. **e.** *Deputatio facta per spiritum contra carnem, sicut cuidam theologiae magistro fuit revelatum Parisiis per visionem, propter quod dimisit saecularia, faciens se optimum religiosum claustralem.* Poemation [vers. 356] incip : *Noctis sub silentio tempore brumali — Corpus carens video spiritu vitali.* **f.** *Consideratio mortis nos humilians facta a tribus vivis* [vers. 96] inc : « Cum apertam sepulturam vivi tres » aspicerent — Ac orribilem figuram intus esse cernerent. » **g.** *Latini versus* [250] *declarativi conflictus de concepta virgine Maria* incip : « Semper laudari debet dulcissima virgo. » **h.** *Compendium omnium virtutum in matre Dei Maria, versus* [146] inc : « Celica virgo monet quidquid nos ornet honestis. » **i.** *Eloquentissima oratio ad clerum in die s. Mathiae apostoli, de commendatione ordinis sacerdotalis in conficiendo corpore Christi,* prosa et ligata oratione, partim latine, partim itale, cum monito ad versus italos : *Pone mente che la è in terza rima.*

Ceterum, diligenti collatione instituta, haec omnia auctorem habere credo laudatum Philippum quem abbas s. Cipriani de Muriano loculentissimo documento donavit, fol. 21 ; hoc profero libentius quod historiam viri et monasterii ex qua codicis pars deducta, illustret : « Noverint universi praesentes inspecturi » qualiter plenissimam benedictionem praesentium lator frater » Philippus de Mediolano de la Strata, ordinis Praedicatorum, ob- » tinuit a me d. Victore Trivisano abbate s. Cipriani Muriani » situati, discedendi ad tempus a monasterio isto cui praesideo, » et in quo ipse dictus frater Philippus moratus est pacifice et » religiose cum litteris suis boni testimonii circiter annos XL, » eundi quoque in patriam suam et ad conventus suos ordinis » praenominati, fine pietatis et honestatis religiosae, ut scilicet vi- » deat quid contingat in praesentiarum circa suae nationis at-

» que generantum consilia meliora. Volumus quoque nos abbas » et monaci qui mecum sunt, si res ibi domesticae suadebunt et » prioribus ordinis sui placuerit, quod evolutis aliquot mensibus » opportunis ad ea expedienda quae incumbunt, si eidem dein- » ceps videbitur accommodum et opportunum, possit ad nos ite- » rato cursu redire, ratificatis pristinis ipsius gratiarum litterulis » a maiore cui imminet autoritas, quem gratiose tanquam inti- » mum fratrem nostrum admittemus, ut diversetur nobiscum quo- » ad eidem placuerit, sicut prius. Legendo enim, cantando, cele- » brando divina, composite se habuit, adeo ut nemini insolens » exstiterit, quinimo sollicitus adiuverit, sicut decet virum bonum » et Dei ministrum, ubilibet circumspectum in agendis. In quo- » rum omnium benefactorum fidem praesentes scribi mandavi et » sigillo parvo nostri officii communiri. Humanitatis et solitae » beneficentiae fuerit eorum praesidentum ad quos accesserit cum » exhibitione harum litterarum, eundem laeto visu suscipere, » mercedem a redemptore Iesu sic sperando quam promisit cle- » mentiam fungentibus in proximum quemque fratrem. » Quare abbas ordinis Benedictini s. Cipriani de Muriano monachum ex ordine Praedicatorum exceperit, innuit Flamin. Cornelius (1).

Cod. 12 membr., saec. XV, a. 260, l. 193 [L. III, XLIV]. Ya.

Missale pro quadragesima, olim in usum ecclesiae d. Marci Venetiarum. Praeeunt orationes quaedam pro variis missis et *canon*, f. 1-9. In fine, f. 271-278, orationes propriae sunt pro missis : s. Barbarae ; s. Pauli primi eremitae ; s. Antonii abbatis ; s. Ioannis Chrysostomi ; translationis s. Marci ; s. Blasii ; s. Simeonis phophetae ; ss. Fuscae et Maurae ; s. Gerardi archiepiscopi ; s. Helenae reginae ; translationis ss. Nicolai, Nicolai magni et Theodori ; ss. Cantii, Cantiani, Cantianillae et Proti ; apparitionis s. Marci ; ss. Hermacorae et Fortunati ; s. Marinae ; s. Fantini ; ss. Euphemiae, Dorotheae, Teclae et Erasmae ; ac missae Transfigurationis Domini et quinque Plagarum Corporis Christi.

Codex foliorum 175, bonae notae, cum rubricis et litteris

(1) *Eccles. torcellanae*, part. III, p. 173.

initialibus rubro et caeruleo colore alterna vice pictis, nec non terna Sanctorum imagine ac Davidis animam elevantis, in fronte libri.

Cod. 13 membr., saec. XV, a. 353, l. 254 [L. III, XLV]. Ya.

Missale secundum consuetudinem romanae curiae, cum notis musicis in praefationibus, olim ad usum ecclesiae s. Marci Ven.

Hoc inest singulare cal. praeposito, f. 2-7, quod nomina mensium apud Hebraeos et Graecos habeantur, ex gr. *Flaminius apud Hebraeos dicitur Sebath, apud Graecos dicitur Hendicos.* Manu recentiori accedunt missae de Visitatione Mariae virg., in honorem quinque Plagarum Iesu Christi, de Transfiguratione Domini; ut et praefatio ac orationes pro missa in apparitione s. Marci, ac in translatione corporis eius. Item habetur foliis 340-342 denunciatio futuri pascatis, cum notis musicis, quae inc: « Plebs sancta » Deo deserviens . . . . »

Codex foliorum 344 cum rubricis et litteris initialibus ornatissimis inscribitur fol 342: « Egregius et venerabilis pater do- » minus presbyter Iacobus Iohannis, capelanus egregii et specta- » bilis domini Michaelis Venerio procuratoris sancti Marci, scri- » psit manu sua propria 1456, prima marcii. »

Cod. 14 membr., saec. XV, a. 354, l. 253 [L. III, XLVI]. Ya.

Missale romanum, olim in usum ecclesiae s. Marci Venetiarum, cum notis musicis, et praeeunte calendario, f. 1-6. Foliis 276-279 insunt missae Coronae Domini, de quinque Plagis Christi, de Transfiguratione Domini, et orationes pro missis s. Ludovici ac translationis corporis d. Marci. Non abs re puto notare quod sequentia propria missae quinque Plagarum, quae incip.: « Coenam cum discipulis Christe celebrasti. » deest diligentissimo Mone (1).

Codex foliorum 279 belle scriptus excellit picturis splendidioribus praesertim in litteris initialibus: nota quod in littera

(1) *Lateinische Hymnen,* I.

initiali introitus missae dominicae primae adventus, repraesentatur David infantulum elevans ad locum illustrandum : *Ad te levavi animam meam,* quod et in aliis missalibus habes.

Cod. 15 membr., saec. XV, a. 348, l. 233 [L. III, XLVII]. Ya.

Missale secundum consuetudinem romanae curiae, olim in usum ecclesiae d. Marci Venetiarum.

Codex foliorum 281, cum figuris auropictis in litteris initialibus, et Christo cruci affixo, f. 132, astantibus Maria et Ioanne ac angelis sanguinem ex plagis manuum et lateris in vasibus recipientibus, ad annum 1410-1411 referendus est, cum in oratione pro imperatore feriae sextae in parasceve littera I, scilicet Iosse, caesarem designet.

Cod. 16 membr., saec. XV, a. 247, l. 172 [L. III, CXLI]. Z.

Ordo missalis secundum consuetudinem romanae curiae.

Exstant **a.** calendarium, f. 1-7; **b.** missae de tempore ab adventu usque ad sabbatum sanctum, f. 9-134 ; **c.** ordo missae et praefationes, f. 134-143; **d.** canon, f. 143-147; **e.** missae de tempore a die paschatis ad domin. extremam post pent., f. 147-195; **f.** missae sanctor., f. 196-248; **g.** missae de comuni, f. 249-274 ; **h.** variae, f. 275-312 ; **i.** *Benedictiones salis et aquae, panis, ovorum, casei, agni et aliarum carnium, pomorum, omnium quae volueris, sportae et baculi,* f. 312-314. Folio 306 legitur missa peculiaris *pro febricitantibus ad honorem sancti Sigismundi,* 308 *contra pestem* cum 200 diebus indulgentiarum, ac addita schedula : *Et nota quod omnes audientes istam debent unam candellam in manu sua tenere, et debet continuari missa ista per quinque dies sequentes immediate, et mors subitanea non nocebit illis probatum est in curia romana.*

Codicem nitidissimum, duplici columna, fol. 319, valde comendant margines spatiosi lineisque distincti, characterum forma, rubricae frequentes ex cinnabare, litterae initiales variis coloribus et auro effictae. Foliis pictis 143 cum Christo cruci affixo, adstantibus Maria virgine et Ioanne, 196 et 249, antecellit folium

nonum, puerorum ludentium, animalium, florum, fructuum, frondium ornatu cum Davide genuflexo et insigniis familiae venetae ducalis Mocenicae. Cum in calendario exstent nomina archiepiscoporum ravennatensium Agapiti, Sperantii, Martiani, Apollinaris, puto librarium volumen exscripsisse ex missali eius ecclesiae exarato annis 1447-1455, quod in orationibus pro pontifice et imperatore in feria sexta in parasceve habeantur litterae initiales N. et F, scilicet Nicolai V papae et Friderici III imperatoris: pictorem autem miniarium pro duce veneto ex familia Mocenica Petro [1474-1476] vel Ioanne [1478-1484] librum exornasse facile crediderim. Tegumentis primigenis egregii operis avulsae sunt argenteae fibulae.

Cod. 17 membr., saec. XIV, a. 295, l. 214 [Riserv. LV].

Pars *Evangeliorum* legendorum in missis *de tempore* et *de Sanctis*. Plura desunt non tantum in principio et sub fine, verum etiam introrsus. Evangelia *de tempore* a secunda dominica post Epiphaniam ad dominicam vigesimamquartam post Pentecostem, f. 1-60, excipiunt *de Sanctis*, f. 63-86, quorum tantum habentnr Evangelistae Matthaeus, Marcus, Lucas, Apostoli Petrus et Paulus, Mattheaus, Philippus et Iacobus, Simon et Iuda. His adduntur Inventio et Exaltatio s. Crucis, Annunciatio b. Mariae virginis; dedicationes ecclesiarum s. Michaelis et Marci, cum huius *apparitione;* sancti Gerardus, Georgius, Vitus et Modestus, Ioannes Baptista, Victor. Imagines variae auropictae, etsi artem rudiorem redoleant, tamen ditiori figurarum compositione mores et consuetudines aevi quo liber Venetiis exaratus referunt: vestes, aedificandi ritus, columnarum capitula, aulaea et coria aurea aularum parietibus haerentia.

Codicem loci situ male actum concludunt opercula saeculi XII, lignea, lamella argenti deaurati cooperta, ornata imaginibus ex encausto. Partem mediam operculi superioris referentem lamella auri imaginem Servatoris stantis, benedicentis ac librum laeva tenentis, duodecim circumstant scutula aeque aurea cum protomis angeli Gabrielis, dd. Eliae, Andreae, Pauli, Lucae, Iacobi, Ioannis, Marci, Thomae, Philippi, Matthaei, Simonis Zelo-

tes; inferioris item partem mediam cum imagine virginis Mariae stantis, manibus expansis circumstant scutula eodem numero cum protomis ss. Michaelis, Ioannis Baptistae, Ioanni Chrysostomi, Bartholomaei, Petri, Gregorii, Nicolai, Annae, Elisabeth, Basilii, Zaccariae, Ioachimi. Uniones numero nongentae viginti septem cum loculis octoginta, quorum partem ornant duodecim plasmata [uti dicunt] smaragdina, triginta sex carchedonii, quaedam vitra obsidiana. Quinque lamellae ex argento aurato, coclearum serie mobiles factae, libri usum expediunt. Opercula huius ut et codicum 9, 19 lucis opere, protulit eques Eitel de Eitelberg in: *Die byzantinische* ec., illustrarunt vero Iacobus Falke ac Ioseph Valentinelli, uti dictum cod. 9, p. 283.

Cod. 18 chart., saec. XVII, a. 138, l. 103 [L. I, LXXXVIII]. MI.

Evangelia Missarum, a prima Adventus dominica ad sabatum Passionis Domini, cum versione graeca, charactere latino coloris rubri interposita.

Codicem foliorum 164, eleganter exscriptum anno 1689 a. d. M. H.[co] in proprium usum convertit frater Ambrosius Racoli ordinis Praedicatorum, conventus sanctorum Martini et Rosae de Coneglano.

Cod. 19 membr., saec. XIV, a. 260, l. 175 [Riserv. LVI].

1. *Epistolae missarum,* latine legendae in festis de tempore f. 1-89.

2. Eaedem, in festis Sanctorum, f. 92-145.

Codicem foliorum 155, mutilum, pluribus foliis sub fine situs udore absumptis, characteribus grandioribus exscriptum, figuris ac ornamentis varii generis coloribus et auro adpictis, in usum ecclesiae s. Marci exaratum fuisse evincunt picturae singulares in dedicatione ecclesiae s. Marci, nec non sub fine nomina ac imagines sanctorum Leonardi cum compedibus et Theodori.

Opercula saeculi XII ex ligno, argenti aurati lamella obducto, referunt linearum nexus musivo opere pro ingenio ductos, ac figuras crucibus et scutulis encausto pictas. Unionum [1324]

series ornamenta circumstant. Dimidio operculi superioris apparet Christus veste indutus, quatuor clavis cruce affixus, sole et luna superius lucentibus. Scutula in circuitu imagines referunt Apostolorum sex ac trium angelorum: omnia lamellis aureis encausto, vulgo *cloisonè*, iniecto. Eadem ex adverso repetuntur: in medio Crucis b. Maria virgo stat manibus expansis, cum monogrammatibus ad extrema Crucis brachia. Scutulorum in circuitu septem vacua, tria habent imagines ss. Procli, Ioannis, Philippi. Vide codices 9, 17, pagg. 283, 290.

Cod. 20 chart., saec. XVII, a. 135, l. 104 [L. I, LXXXIX]. MI.

Missae hebdomadae sanctae, iuxta ritum romanum, cum versione graeca, charactere latino coloris rubri, interposita, ac tabulis aeneis cum figuris adpictis.

Codex foliorum 183, sub fine inscriptus *d. M. H.* 1691 et in principio: *ad usum fratris Ambrosii Racoli, ordinis Praedicatorum, filii conventus ss. Martini et Rosae de Coneglano.* Vid. Cod. 18, p. 290.

Cod. 21 membr., saec. XIV, a. 183, l. 128 [L. I. LXXXI]. N.

Breviarium romanum, sub fine mutilum, ita distributum.

1. Officia de tempore, f. 3-164; 2. Lectiones ex veteri foedere, legendae in officiis de tempore, ac responsoria, f. 164-186; 3. Officium s. Trinitatis et Mariae virginis, f. 186-195; 4. Officium defunctorum, f. 195-200; 5. Officium corporis Christi, f. 201-208; 6. Calendarium, f. 209-214; 7. Psalterium, f. 215-286; 8. Litaniae, f. 286; 9. Hymni, f. 287-304; 10. Officia in festivitatibus Sanctorum, f. 305-450.

Codicem Venetiis exaratum evincit litania: *Ut populum Venecie regas et protegas;* possederat Franciscus Zeno quondam Marci equitis. Hi mensium rhÿthmi:

Ianuarius.

» Altitonans dominus divina gerens, bonus extans.
» Iam prima dies et septima fine tenetur.
» Prima dies mensis et septima turma mensis.

Februarius.

» Ast februi quatuor est, precedit tertia finem.
» Quarta subit mortem, prosternit tercia fortem.
» In finem octava februarii lupus et leo dena.

Martius.

» Martis prima necat cuius in cuspide quarta est
» Primus mandentem disrumpunt et quarta bibentem
» Mars habet infestam dubius primam adque secundam.

Aprilis.

» Aprilis decima est, undeno a fine salutat.
» Denus et undenus fit mortis molimine plenus.
» Et acus aprilis in primis adque novenis.

Maius.

» Tertius in maio lupus est et septimus anguis.
» Tertius occidit et septimus ora relidit.
» Maius habet septimam decimamque perustam.

Iunius.

» Iunius in decimo est et quindenam a fine salutat.
» Denus palescit, quindenus federa nescit.
» Est vinum in quinta spens en quarta sagitta.

Iulius.

» Gratuito celi fert aurea dona fideli.
» Terdecimus melius Christo minuit ante kalendas.
» Terdecimus mactat, iulii denus labefactat.

Augustus.

» Augustus necat prima, fugat de fine secunda.
» Prima necat sortem, prodiditque secunda coortem.
» Augusti sed pes prima est et septima vulpes.

September.

» Tertia septembris unipis ferit a pede dena.
» Tertia septembris deno medo fert mala membris.
» Tertia septembris et quarta est maxima pestis.

October.

» Tertius octubris gladium Christo in ordine nectit.
» Tercius et denus sicut mors est alienus.
» Octubris quinta nonam simul aspis oberrat.

November.
» Quinta novembris acus, nix tercia mansit in urna.
» Scorpius est quintus et tercius est nece cintus.
» Languet in octava et quarta sub peste novembris.
December.
» Dat duodena coors septem in decemque decembris.
» Soptimus est anguis virosus denus in agnis.
» Condemnat primam et sextam clade decembris.

Cod. 22, chart., saec. XIV, a. 148. l. 103 [Z. L. CLXII].

Breviarium romanum, sine fere ulla rubricarum divisione a textu.

Codicem foliorum 271, ex Germania nobis allatum evincunt Sancti alemanni in calendario, Gothardus, Walpurges, Gangolfus, Medardus, Lampertus, Wenceslaus, Remigius germanus, Vedastus, Leodegarius, Udalricus, Willibaldus, Killianus, Arnolfus, Arsenius, Ferreolus, Fides, Burchardus, Leonardus, Othmarus abbas, Elisabeth cum octava. Adde scripturam alammannicae proximam, fragmentum lingua alammanica exaratum, notam f. 261: *Iste liber est doctoris Urbani Iohannis Lochner in medicina practica in Nurnberg.*

Cod. 23 membr., saec. XV, a. 283, l. 208 [L. III, CI]. O.

Breviarium secundum consuetudinem romanae curiae in usum ecclesiae urbinatis.

Codicem foliorum 455, cum figuris et ornamentis auropictis Morellius accurate adeo illustravit ut quae in eum protulit hic loci repetere opportunum censeam (1).

« In hoc ab hodierno differt, quod sex priores lectiones offi-
» cii nocturni, diebus dominicis, tempore Adventus et Quadrage-
» simae excepto, e sacris Bibliis sumuntur: in Sanctorum vero
» festis eorum gesta uberrime iis enarrantur, fabellis plerisque
» immixtis, quas romani pontifices iamdiu libris ecclesiasticis

(1) *Codices mss. lat. biblioth. Nanianae.* Venetiis 1766, 4.° p. 5-6.

» exclusere. At lectiones omnes quandoque solam Sanctorum historiam continent; ut in festo sancti Thomae archiepiscopi cantuariensis, cuius officium a s. Pio V in breviarium primum inductum fuisse, falso Grancolasius putavit. » [Com. in brev. roman. lib. II, cap. 21].

« Tria codex habet officia, de Visitatione b. Mariae virginis, » de Transfiguratione Domini nostri Iesu Christi et de sanctissima Trinitate; quae loco suo minime sunt. Primum pro die » festo et octava *Adam Estonius* londinensis cardinalis et episcopus herefordiensis scripsit; cuius in lectionibus quaedam » sunt ex Ambrosii libris et Bonifacii IX bulla de festo Visitationis iam edita desumpta, aliaque adiecta de eiusdem festi, per » Urbanum VI, facta institutione. Et de ipso officio nonnulla » habentur, in antiquis breviariis editis haud mihi visa; quae » partim Benedictus XIV summus pontifex in libro *de festis b. Mariae virginis* attulit [cap. V, num. 9] ex Cornelio Schultingo » mutuatus. Totam profero narrationem. Huius siquidem Visitationis virginis gloriosae compositionem idem Urbanus domino Adae cardinali Angliae, doctori in theologia commisit, » ut ex Scripturis evangelicis, sanctorumque patrum editionibus, » doctorum approbatorum assertionibus historiam huius festi » Visitationis adscriberet et dictaret, et eidem officio notam » congruam applicaret. Volens quoque praefatus cardinalis vestigia Patrum sequi et mandatis apostolicis obedire, iuxta dictamen domini Bonaventurae bonae memoriae de officio beati » Francisci, praedictum officium compilavit, et notam fere consimilem sibi sumpsit. Dictum insuper officium coram diversis » doctoribus et praelatis, ut confirmaretur, saepius fuit lectum, » correctum et ab eodem Urbano finaliter approbatum, et per » orbem multipliciter publicatum. Veruntamen quando tempus » pervenit dictum officium celebrandi, idem Urbanus recepit » officium domini archiepiscopi pragensis; et certis de causis, » ne copia eius per mundum transiret, sub poena anathematis » impedivit. Quapropter praedictus cardinalis cupiens beatam virginem honorare, et perpendens quod dominus Urbanus praefatus » morte praeventus nullum officium effectualiter approbavit, nec » indulgentiam, ut proposuit, ordinavit; supplicavit sanctissimo

» domino nostro domino Bonifacio nono, Urbani legitimo succes-
» sori, ut praedictum officium Visitationis virginis gloriosae per
» *diversa miracula probatum, et per orbem amplius publicatum*
» *confirmaret, aut illud officium de multis, quod magis ad hono-*
» *rem virginis congruit, applicaret. Unde domino Urbano papa*
» *sexto sublato de medio, voluit eiusdem immediate successor do-*
» *minus Bonifacius nonus, de consilio fratrum, praedicti cardina-*
» *lis officium prae aliis officiis approbare, et fecit coram eo sole-*
» *mniter decantari.* Officium Transfigurationis domini nostri
» Iesu Christi idem est quod Callixtus papa III edidit, utque in
» tota ecclesia recitaretur, praecepit: exceptis autem hymnis et
» lectionibus, adhuc in breviario romano est; constabant quippe
» sex priores lectiones ex Origenis homilia duodecima in Exodum,
» iuxta *Rufini* interpretationem. Trinitatis demum officium ab
» hodierno parum differt: sex attamen lectiones priores ipsa
» *Petri Lombardi* verba constituunt, de libro *Sententiarum* pri-
» mo, distinctione secunda sumpta.

» Ad Primam formula confessionis haud plane communis
» exstat, cui aliam fere similem Bona cardinalis praestantissimus
» ex Missali romano manuscripto bibliothecae Barberinae dedit
» libro secundo *Rerum liturgicarum*, cap. II, n. 5. Haec omnino
» est: *Confiteor Deo omnipotenti et beatae Mariae semper virgini*
» *et beato Hieronymo, et omnibus Sanctis, et tibi Pater, me gra-*
» *viter peccasse per superbiam in lege Dei mei, cogitatione, dele-*
» *ctatione, omissione, consensu, visu, verbo et opere, mea culpa,*
» *mea maxima culpa. Ideo precor beatam Mariam semper virgi-*
» *nem et beatum Hieronymum, et omnes Sanctos et Sanctas Dei,*
» *et te, Pater, orare pro me.*

» Nec praetermittendum in litaniis, quae hodiernis plerum-
» que respondent, licet rogatio fiat: *Ut domnum apostolicum et*
» *omnes ecclesiasticos ordines* ec. in subiunctis tamen precibus
» esse: *Oremus pro episcopo nostro.* ℟. *Dominus conservet eum*
» ec. et aliam quoque orationem, quae pro summo pontifice ad
» Deum fundi solet, pro episcopo fieri: *Omnipotens sempiterne*
» *Deus miserere famulo episcopo nostro* ec.

» Urbinatem ecclesiam codice hoc usam ex eo coniicio quod
» in calendario ad initium descripto, ad calendas iunias, rubris

» litteris, quae nisi ad solemnitates denotandas adhiberi non so-
» lent, festum sancti *Crescentini martyris* designatur. *Crescen-*
» *tiani* scilicet, quem eo nomine Urbinates appellant. Adde die
» 30 aprilis *Sanctorum martyrum Mariani et Iacobi de Ugubio*
» [Gubbio] (1), ac tanquam civitatis patronum praecipue co-
» lunt (2). »

Calendarii rhythmi hi habentur :

Ianuarius.

6. « A festo stellae . . . . » ut codice 4, p. 277.

Aprilis.

24. » Extrema Pasce tua docet passio Marce.

Madius.

24. » Ver signat Urbanus, aestatem Simphorianus.

Cod. 24 membr., saec. XV, a. 108, l. 74 [L. I, LXXIX]. N.

Breviarium secundum ritum romanae ecclesiae, praeeunte calendario, eadem ac in caeteris distributione.

Codex folior. 477, duplici columna, cum foliis qua appendice additis a principio et sub fine. Folio primo legitur: *Die vigesima quinta februarii prodiit in lucem Sorterius hora . . . . MDXXXIII.*

Cod. 25, membr., saec. XV, a. 132, l. 93 [L. I, LXXX]. N.

Breviarium romanum, in usum Eugenii papae IV [Gabrielis Condulmerii veneti].

Calendarium, f. 2-7, habet unicuique mensi appositos versus, qui occurrunt codicibus quarto et septimo huius classis pagg. 277, 281, cum lectionibus variantibus, pro mense ianuarii.

» Prima die Iani et septima fine timetur.

» Nona parit bellum, sed quinta dat hora flagellum. »

Febr. additur: » Nullus ut octave vel dene dixerit ave.

Martio vero: » Deme dies Domini tertia, pasca fiet

» Prima nocet multum, nullam dabit altera cultum.

(1) Giacomelli. *Vita de' Santi e Beati dell' Umbria*. I, p. 588.

(2) Dom. Riverius apud Ughellum. *Ital. sacra*, II. 781.

Aprili : » Prima petit telis quam nona requirit aprilis.
Maio : » Sexta minus sordet cui ultima dena remordet.
Iunio : » Ledit quinta cutem, nullam dat quarta salutem.
Iulio : » Est lupus undena, pariterque nona leena.
Augusto : » Cuspide prima ferit quam perdere septima querit.
Septembri : » Tertia septembris et quarta dabit mala membris.
Octobri : » Quinta dat octubris que nona venena colubris.
Novembri : » Est octava canis, forte quarta videtur in annis.
Decembri : » Prima parit luctum, nullum dat septima fructum. »

Rubricas, f. 8-17, excipiunt **a.** *Ordo breviarii secundum consuetudinem romanae curiae* in festis de tempore, f. 18-199; **b.** lectiones ex veteri foedere recitandae in dictis festis, f. 199-220; **c.** tabula alphabetica psalmorum, f. 220-221; **d.** psalterium, f. 222-293, cum lemmate sub fine:

» Ter quinquaginta fecit David ordine psalmos :
» Versus bis mille sexcentos canit ille.

e. missae variae, f. 293-311; **f.** officia de festivitatibus Sanctor. et alia ut in ceteris breviariis, f. 312-487. Folium extremum inscriptum: *Hoc breviarium fuit pape Eugenii* 4.[i]; *multi autem nostrorum patrum eundem possederunt; nunc vero mihi domino Angelo Lippomano largitus fuit et ipsum pro maxima devotione ob ipsius antiquitatem et pulchritudinem teneo, quem post mortem p. d. Lazari de Asulo habui* 1568.

Codicem fol. 286 inscriptum *Eugenii IIII* a primo librario, Iacobus Morellius aere suo sibi comparaverat anno 1782.

Cod. 26 membr., saec. XV, a. 136, l. 100 [L. I, LXXXIV]. MI.

Liber diurnus, pro celebratione divini officii, sic distributus: **a.** Calendarium, f. 1-8; **b.** Psalterium, f. 9-52; **c.** *Ymnarium tocius istius libri*, f. 52-64; **d.** *Commemorationes dominicales per circulum anni, videlicet ad Benedictus et ad versus, capitula et orationes*, f. 65-79. Indicatio psalmorum et hymnorum, antiphonae, versus, capitula, orationes et lectiones in festivitatibus Sanctorum, f. 81-185.

Cod. 27 membr., saec. XV, a. 126, l. 95 [L. III, CXLV]. Z.

Breviarium monasticum, sic distributum : **a.** Calendarium, f. 1-6 ; **b.** Psalmi et hymni, f. 7-77 ; **c.** Rubricae. f. 77-78, 251-253 ; **d.** Proprium de tempore, f. 79-250 : **e.** Proprium Sanctorum, f. 254-259 ; **f.** Commune Sanctorum, f. 259-281 ; **g.** Officium b. Mariae virginis, f. 281-287 ; **h.** Agenda mortuorum, f. 287-290 ; **i.** Benedictio mensae, f. 290-292.

Codicis, duplici columna, litteris initialibus pictis, operculo inferiori adhaeret folium membranaceum saeculo XV impressum cui inest principium *ordinis breviarii secundum consuetudinem monasterii Vallisumbrosae.*

Cod. 28 membr., saec. XV, a. 138, l. 101 [L. III, CXLVI]. Z.

Breviarium monasticum, puto, *ordinis fratrum Minorum.* **a.** Calendarium, cui desunt menses ianuarius et februarius, habet rhythmos plures qui codic. 4, 7 insunt, f. 1-5; **b.** Proprium de tempore, f. 6-156 ; **c.** Rubricae, f. 156-159 ; **d.** Festa et ieiunia in anno praecepta, f. 159-160, 273-275 ; **e.** Psalmi et hymni, f. 161-236 ; **f.** Commune Sanctorum, f. 237-252 ; **g.** Officium b. Mariae virginis, f. 252-258 ; **h.** Ordo ad communicandum et ungendum infirmum ut et officium defunctorum, f. 256-281 ; **i.** Benedictio mensae, f. 271-273 ; **k.** De coloribus sacrarum vestium ec., f. 273 ; **l.** Proprium Sanctorum, f. 276-344.

Codici, tenui membrana, duplici columna, cum aliquot litteris initialibus auro pictis, avulsa sunt folia ornamenta figurarum maiora referentia : Folium 344 inscribitur : *Deo gratias et matri eius. Explicit proprium. Per me Gerium Lazarii de Beccis de Certaldo, die penultimo mensis novembris MCCCCLXXI.*

Cod. 29 membr., saec. XV, a. 153, l. 104 [Z. L. CLXI].

Breviarium fratrum Heremitarum ordinis s. Augustini, secundum consuetudinem sancte romane curie, praeeunte calendario.

Codex foliorum 487, duplici columna, praestat litteris initialibus ornatis, praesertim a principio fol. 7.

Cod. 30 membr., saec. XV, a. 150, l. 100 [L. III, CXCI].

Breviarium monasticum secundum consuetudinem monachorum congregationis de observantia sanctae Iustinae seu unitatis ordinis sancti Benedicti.

a. Speculum historicum ordinis s. Benedicti, f. 1; **b.** Tabula ad inveniendam lunae aetatem, f. 1; **c.** Tabula ad invenienda festa mobilia, f. 2; **d.** Calendarium, f. 3-8; **e.** Prospectus dierum ieiuniorum, festorum et quorum celebrantur festivitates stationum in urbe Roma, f. 9; **f.** Diei paschalis tabula annis 1453-1600, f. 9-11; **g.** Rubricae, f. 12-19; **h.** Officia de tempore, f. 23-220; **i.** *Psalterium gallicum secundum consuetudinem monachorum* ec. cum hymnis et litaniis, f. 221-291; **k.** Proprium Sanctorum, f. 298-422; **l.** Commune Sanctorum, f. 427-462; **m.** Ordo ad communicandum infirmum; officium mortuorum; benedictiones mensae aquae, corporalium, omnium quae volueris, vestium sacerdotalium; ordo ad induendum novitios, f, 462-478.

Codex membrana tenuiori, duplici columna, praestat pluribus litteris initialibus pictis et auratis, praesertim vero ornamentis titulorum *officiorum de tempore et psalterii,* cum insigniis familiae alicuius habentis duo crura hircina decussatim posita: monasterio s. Iustinae de Padua pertinuisse liquet ex verbis in titulo prolatis *sanctae Iustinae seu unitatis* quod Cassinensis congregationis membrum indivisum haberetur. Libri operculis antiquis adhaerent fibulae et bullae argenteae.

Cod. 31 membr., saec. XIV, a. 170, l. 110 [Z. L. CLIX].

Diurnum in usum, crediderim, *monialium ordinis ss. Benedicti et Bernardi,* nempe series psalmorum, canticorum ex veteri et novo foedere, ac hymnorum, cum antiphonis et orationibus diversimode insertis.

Notandum occurrit in calendario, f. 2-10, celebrari diebus

11 ianuarii *anniversarium episcoporum et abbatum ;* 4 aprilis *s. Ambrosium ;* 4 iulii *translationem s. Martini ;* 16 novembris *depositionem b. Edmundi ;* 20 eius mensis *commemorationem parentum nostrorum ;* ac litteris rubris notari praeter solitos, sanctos Willelmum, Matthiam apost., Benedictum, Vincentium, Petrum martyrem, Margaretham, Mariam Magdalenam, Dominicum, Laurentium, Michaelem arcangel., Dionisium, undecim millia virginum, Catherinam, Nicolaum, Luciam. Nec mitto quod in litaniis Sanctorum, f. 260-264, litteris aureis scripta sunt nomina *ss. Matthaei et Ursulae cum sodalibus suis,* ac rubris ss. Marci, Bernardi, Dominici, Margarethae.

Foliis 287-317 exstant preces italo sermone, et sub fine laus : *Laudemo el bon Iesu — Ch' è nostro redemptore, — Laudemo lo eterno — Pare creatore.*

Codicem foliorum 317 possederat *madona Zezilia Gradenigo.*

Cod. 32 membr., saec. XV, a. 156, l. 110, [L. I, LXXXIII]. MI.

Liber diurnus, pro celebratione divini officii, iuxta ritum ordinis Praedicatorum. Calendarium, f. 1-6, excipiunt **a.** psalterium cum canticis utriusque foederis, ac symbolis s. Athanasii et Apostolorum, f. 7-149 ; **b.** Officia corporis Christi, s. Dominici et Mariae virginis, f. 149-154; **c.** Officia de tempore, f. 155-252. ; **d.** Officia Sanctorum, f. 252-364. Nota quod fol. 351 exstat officium festi Trasfigurationis Iesu Christi *noviter instituti per papam Callistum tercium,* nempe anno 1457. Exinde errat Bernardus Maria de Rubeis qui opere *De rebus congregationis sub titulo beati Iacobi Salomonii* [Ven., 1751, p. 326] de codice scribit: *Nostri ritus breviarium est, quod saeculo quartodecimo scriptum videtur.* Idem in suos usus codicem vertit ubi quaedam de *Festo et Octava sanctae Agnetis virginis et martyris,* a Ioanne Dominici in suo de monasterio Sororum *Corporis Domini* opusculo indicato, adnotavit, opere eodem, p. 52-55.

Codicem eleganter exscripti litteras initiales mire exornant caelitum et florum imagines auro pictae.

Cod. 33 membr., saec. XIV, a. 140, l. 100 [Z. L. CLX].

Diurnum ad usum fratrum ordinis Praedicatorum, ut innuunt in calendario dies quartus augusti: *Sancti Dominici patris nostri,* et orationes speciales pro sanctis Dominico, Petro martyre et Thoma. Psalmos et cantica excipiunt litaniae Sanctorum cum orationibus, ac litaniae M. virginis singulares, puta *mater inupta, angelorum domina, scala caeli, porta paradisi, nostra refectio, salus vera, praeclarior luna, solem lumine vincens, peccati carens.* Foliis 155-263 exstant hymni cum notis musicis.

Codex elegans cum ornamentis, quae inter f. 13 David cum instrumento musico quod antiquiores appellant *trigonum.*

Cod. 34 membr., saec. XV, a. 110, l. 74 [L. III, CXLVII]. Z.

Breviarium ordinis fratrum Minorum, secundum consuetudinem romanae curiae, et quidem **a.** Calendarium cum mensium nominibus latine, hebraice, graece, f. 1-6; **b.** Psalmi et hymni, f. 7-86; **c.** Officia a primo sabbato Adventus ad dominicam quartam novembris, f. 87-250; **d.** Rubricae, f. 250-254; **e.** Officia de comuni, f. 257-306; **f.** Benedictiones et ordo commendationis animae, f. 308-311; **g.** Officia Sanctorum, f. 312-501. **h.** *Vita beati patris nostri Francisci* in lectiones distributa exstat fol. 467-482.

Codex membranae tenuioris, duplici columna, post annum 1431 exscriptus est.

Cod. 35 membr., saec. XV, a. 173, l. 143 [L. III, CXXXV]. Z.

Breviarium ordinis fratrum Minorum, secundum consuetudinem romanae curiae.

1. Officia de tempore, f. 1-99. 2. Rubricae rubro atramento notatae, cum historia earum rubricarum, f. 199-210. 3. Series gratiarum datarum *ordini Minori a sanctissimo domino nostro Sixto papa IIII anno Domini* 1484, quod serius additum est, f. 214. 4. *Rota aurea numeri* et *litterae dominicalis, calendarium*

ac tabula ad sciendum per multos annos dies pascae ab anno 1474 ad 1524, f. 214-221. 5. *Ordo psalterii David,* f. 222-291. 6. *Hymni per circulum anni,* f. 292-307. 7. *Festivitates Sanctorum per anni circulum,* f. 308-484. 8. *Commune Sanctorum,* f. 488-514. 9. *Agenda mortuorum,* f. 514-525. 10. *Benedictio mensae,* f. 525-527.

Codex cum picturis auro illitis, accurate exscriptus, haec habet in fine: « Anno Domini 1474, die vero decima mensis » decembris completum fuit presens in civitate tergestina quem » fieri scribique fecit dominus presbyter Dimitrius Ferrugius » plebanus sancti Cantiani, in quo idem tam in cartis quam la» bore ac mercede scriptoris ceterisque necessariis ipsi pertinen» tibus expendidit ducatos viginti octo auri. Ad laudem ec. »

Cod. 36 membr., saec. XV, a. 280, l. 214 [Ris. LIV].

Breviarium secundum consuetudinem romanae curiae.

Codex foliorum 831 politiori membrana exscriptus, ac diagrammatibus, coloribus et auro obductis, ita ornatus ut omnes facile in admirationem trahat. Characteres semigothici nigri pro textu, rubei pro rubricis; foliis numerus appositus recentius, duplex columna.

Breviarium ita distributum est, ut calendarium, f. 1-13, excipiant antiphonae, responsoria, lectiones officiorum de tempore, f. 14-274; rubricae generales per annum ut et speciales aliquantisper mutatae, quod innuit titulus: *Incipiunt quaedam rubricae, ad informandos pusillos et eliminandos errores qui quotidie fiunt circa divinum officium, ex ignorantia vel falso intellectu rubricarum authenticarum breviarii, tam antiquarum quam novarum, procedendo ordinate per notanda de mense in mensem,* fol. 275-285; psalterium, hymni et preces, f. 287-400; commune Sanctorum, f. 401-448; agenda mortuorum precesque pro morientibus, f. 440-467; proprium de Sanctis, f. 468.

Liber, dubio procul, usui fratrum s. Francisci deputatus est, quod caelites eius ordinis rubro colore, non secus ac dies festi notentur; martyres Bernardus, Petrus, Accursius, Adiutus et Otho ex ordine s. Francisci in Sanctorum album a Sixto papa IV

a. 1481 relati sint; festa occurrant cum octavis ss. Bernardini, Antonii, Margarethae, Clarae, Ludovici, Eligii; item Portinnculae et Stigmatum. Identidem quoque in rubricis sic: *festum celebratur maxime a fratribus Minoribus — sic enim faciunt fratres Minores — ideo fratres Minores debent transferre.*

Ornamenta minutulis picturis in universo volumine expressa, numero, varietate, artis excellentia, omnem excedunt fidem. Ex imaginibus centum decem maioribus, viginti quatuor calendarium exornant; octo supra sexaginta libri argumentis respondentes veteris et novi foederis historias, nec non Sanctorum effigies referunt: octodecim Sanctorum classis sequioris imagunculas. Adde quod marginibus hinc inde ad folii cuiusque latera, splendidiori penicillo adpinguntur intexta frondibus et imaginibus ornamenta, flores, fructus, aediculae, hortuli, formae vasorum variae, sacra supellex, genii, pueri, puellae, quadrnpedia, aves, pisces, insecta, monstra: nec desunt scripta breviora ex locis biblicis vel aliunde.

Ceteris missis, in calendarium id adverto: ea per figuras efficta quae in mense geruntur; Sanctorum, qui ceteris praestant, nomina rubro colore et scita lucis et umbrae compositione expressa; signa zodiaci; item et prospectus aedificiornm qnae ad Rhenum conspicua sunt, exhibita; versus singulis mensibus igienicos; quos miror Salvatorem De Renzi erroribus scatentes *collectioni Salernitanae* [Napoli, 1852, I, p. 446-448] inseruisse, ac variantes lectiones ex codice nratislaviensi dedisse, dum missalibus, breviariis, officiis b. Mariae virginis, non tantum mannscriptis sed et typis editis castigate leguntur. Eapropter operis pretium existimo eos pnblico iuri ideo quoque committere, quod codicis huiusce descriptor Franciscns Zanotto (1) iis errata datos a De Renzi, nescio cur, praetulerit.

Ianuarius. » In Iano claris calidisque cibis potiaris,
» Atque decens potus post fercnla sit tibi notus.

(1) *Fac-simile delle miniature contenute nel Breviario Grimani conservato nella biblioteca di s. Marco, eseguito in fotografia da Antonio Perini.* Venezia, 1862, p. XLVI, 300, 4.°

» Ledit enim medo tunc potus, uti bene credo.
» Balnea tute intres et venam findere cures.

Februarius. » Nascitur occulta febris Februaria multa.
» Potibus et escis si caute vivere velis.
» Tunc cave frigora, de pollice funde cruorem.
» Sugge favum mellis, quo morbum pectore pellis.

Martius. » Martius humores gignit variosque dolores.
» Sume cibum pure. cocturos, si placet, ure.
» Balnea sunt sana, sed queque superflua vana.
» Vena nec abdenda, nec potio sit tribuenda.

Aprilis. » Hic probat in vena vires aprilis habere.
» Cuncta renascuntur, pori tunc aperiuntur.
» In quo sculpescit corpus, sanguis quoque crescit.
» Ergo solvatur venter, cruorque imminuatur.

Maius. » Mayo secure laxari sit tibi cure.
» Scindatur vena, sed balnea dentur amena.
» Cum calidis rebus sint fercula seu speciebus.
» Potibus astricta sit salvia cum benedicta.

Iunius. » Potio que gentes turbat ceu medo bibentes.
» Iunius ut suadet fugitur tibi : te quoque tardet.
» Ne noceat colera : valet ista refectio vera.
» Lactuce frondes ede : ieiunus bibe fontes.

Iulius. » Cui vis solamen, suades iulii medicamen.
» Venam non scindat, nec ventrem potio ledat.
» Somnum compescat et balnea cuncta pavescat.
» Sitque recens unda, simul allia, salvia munda.

Augustus. » Quisquis in augusto vivat medicamine iusto.
» Raro dormitet : estum, coitum quoque vitet.
» Balnea non curet, nec multum comestio duret.
» Nemo laxari debet, nec fleubothomari.

September. » Fructus maturi septembri sunt valituri.
» Et pira cum vino, panis cum lacte caprino.
» Aqua de urtica tibi potio fertur amica.
» Tunc venam pandas, species cum semine mandas.

October. » October vina probet : cum carne ferina,
» Nec non avicina caro tunc valet ut volucrina.
» Quamvis sint sana, tamen ipsa repletio vana :

» Quantum vis comede, sed non precordia lede.
November. » Vis sanus fieri : curetur reuma novembri.
» Quidquid nocens vita : tua sit servata dieta.
» Balnea cum venere tunc nulli prosit habere.
» Potio tunc sana nec iusta minutio vana.
December. » Sane sunt membris res calide mense decembris.
» Frigus vitetur : capitalis vena secetur.
» Lotio sit vana, nec plurima potio sana.
» Sit tepidus potus nam frigus abhorreo totus.

Pretiosum volumen quod pictoriae artis peritissimi Ioannes Hemelink, Gerardus de Gandavo, Livienus antuerpiensis ad codicis nostri [I. XI, 67] coaevi fidem, post dimidium saeculum decimum quintum in Flandria absolverunt, quodque ab Antonello messinensi Venetias delatum, sibi, pretio quingentorum aureorum, Dominicus cardinalis Grimani coemit anno circiter 1489, hic idem tabulis extremis (1) patriae reliquit. Grata respublica, extremae testatoris voluntati indulgens, librum splendidius ex argento inaurato cum miri operis caelaturis iussit compingi, ac

(1) « 1520, 9 octobr. » — Omissis — « Et similiter volumus, dimittimus et ordinamus quod Breviarium nostrum scriptum in pergameno » et miniatum remaneat ot intelligatur perpetuo condictionatum sub predicto fidecomisso, ita quod remaneat penes prefactum dominum Vincentium fratrem nostrum quoad vixerit, et deinde, aut etiam ipso premoriente, perveniat ot devenire debeat in illum qui etiam de predictis possesionibus nostris fuerit pro tempore beneficiatus, et simul cum eisdem » de uno in alterum in perpetuum, ut supra, quod Breviarium, tanquam » rem nobilissimam et pulcherrimam, ostendere debeat personis honorificis, quandocumque opportunum fuerit, de quo Breviario ac numero chartarum, aliisque qualitatibus tam Breviarii quam singularum chartarum » fieri debeat inventarium, ad perpetuam rei memoriam. » Ex tabul. ven. *s. Antonio di Castello, Canonici regolari*, tom. X. Serius vero : « Romae, » in palatio meo s. Marci, die 16 augusti 1523. » — Omissis — « Item » relinquo Breviarium meum pulcherrimum emptum a prefacto Antonio » Siculo, rev. patriarchae aquileiensi, nepoti meo ex fratre, cum hac conditione quod illud quoquo modo aut ex quacumque causa alienare non » possit, sed utatur eo in vita sua, et post mortem eius volo quod perveniat ad illustriss. dominium Venetorum, tenendum per eos inter alia » nobilia preciosa ecclesiastica. Huiusmodi autem Breviarium intelligatur » quod debeat compleri cum suis ornamentis. » Ex tabularii veneti *libro commemoriali*, XX, f. 189.

primum in publicum thesaurum, dein anno 1797 in nostram bibliothecam reponi. De eius praestantia erudiri cupidus adeat opus Francisci Zanotto de quo supra; ac *Les Evangiles*, par Curmer. Paris, 1864, III, 4.°

Cod. 37 membr., saec. XV, a. 137, l. 95 [L. III, CII]. O.

Breviarium ad usum fratrum Minorum s. Francisci, principio mutilum.

Officia multo in hoc breviora quam Radulphus Tangrensis de Breviario Franciscano saeculo decimo quarto asseruerat. [De canon. observat. cap. 22].

Codicem foliorum 428, cum rubricis, ac litteris initialibus alterna vice rubris et caeruleis, usui alicuius monasterii lucensis deputatum fuisse putarim, quod frequens in calendario ad ecclesiam s. Fridiani Lucae innuatur.

Cod. 38 membr., saec. XIV, a. 156, l. 105 [Z. L. DX]. Ya.

Diurnum ad usum fratrum ordinis Minorum sancti Francisci, ut coniicio ex festis ss. Francisci et Antonii cum octava, ex translatione s. Francisci, ex Sanctis ordinis s. Francisci in calendario [f. 197-208] ac deprecationibus *Oremus pro ministro nostro, miserere famulo tuo ministro nostro* in litaniis et precibus. Familiam ravennatensem inuunt item in calendario sancti archiepiscopi ravennatenses Liberius, Marcellinus, Proculus, Petrus. Psalterium cum hymnis insertis ac canticis consuetis excipiunt: **a.** *officium mortuorum secundum curiam*, f. 184-190; **b.** litaniae sanctorum ac preces, f. 191-196; **c.** calendarium cum solitis rhythmis, f. 197-208; **d.** hymni, f. 209-235.

Codex foliorum 238, mutilus in principio; antiquo usu et situ detritus.

Cod. 39 membr., saec. XV, a. 153, l. 113 [L. III, CLVI].

Ordo Breviarii secundum consuetudinem romanae curiae, sic distributi: 1. Calendarium, f. 3-8, cum nominibus Sanctorum

serius additis *aquileiens*. vel *de Aquileja*, vel *de civitatae Austriae;* 2. *Psalmi et hymni*, f. 9-70; 3. Rubricae, f. 70-74; 4. *Officium de festo corporis Christi*, f. 74-79; 5. *Proprium de tempore*, f. 80-211; 6. *Proprium Sanctorum*, f. 212-319; 7. *Commune Sanctorum*, f. 320-336; 8. *Officium defunctorum*, f. 336-338; 9. *Officium b. Mariae virginis*, f. 338-341.

Tegumeuta lignea corio vitulino autiquitus obducta, fasciolis et scutulis, opere impressionis, referuut *Ave Maria* et *IHS*, iutus vero frustula chartacea adhaereutia cum uotis musicis autiquis.

Ceterum *Breviarium* ecclesiae aquileiensi inserviisse admoneut, praeter iu caleudario notata, folio 342 lectu digna:

» Ratioues cognitionis tonorum habeutur iu infrascriptis rhythmis.
» Sex pariter scandit, sub fine quatuor ymat
» Imparitasque novem, sed bassatur in yma.
» Impares ut plurimum semper asceudere debent,
» Et pares uuuquam sed infima petunt.
» De mediis tonorum super intonatione psalmorum.
» Septimus et primus cum sexto fa, mi, re, mi, datus:
» Sol, fa, mi, fa, ternusque ut, re, mi, re, ti quartus:
» Quintus et octavus fa, sol, fa, sicque secundus.
» De intouatione psalmorum.
» Primus cum sexto fa, sol, la semper habet,
» Tercius et octavus ut re, mi, fa, sicque secundus:
» Fa, sol, la quartus, ut, mi, sol sit tibi quintus:
» Fa, mi, fa, sol septimi, sic omnes esse recordor. »
« *Ad usum ecclesiae aquileiensis.* »

Cod. 40 membr., saec. XV, a. 108, l. 79 [L. I, LXXXV]. MI.

Breviarium secundum consuetudinem ecclesiae civitatensis, aquileiensis dioeceseos, et quidem **a.** *psalterium*, f. 7-92; **b.** *hymni*, f. 104-123; **c.** *officia de tempore*, f. 124-330 quibus iuterseruntur *Epistola Pauli ad Romanos* a principio usque ad versiculum decimum capit. octavi, f. 172-176; nec non lectiones ex veteris foederis libris, f. 271-305.

Foliis 1-6, 93-103, 331, rhythmi, de re sacra praesertim

dogmatica et morali, rubricae, preces, cantiuncula itala quae incipit:

» Grande regina colla Trinitade
» Mare de Christo, o verzene Maria,
» Tu che salvaste la christianitade
» Col to fiolo del inferno de compania . . . »

Cod. 41 membr., saec. XIII, a. 270, l. 198 [L. II. XCVI]. N.

Pars Breviarii ad usum ecclesiae Venetiarum, in principio et sub fine mutila, cui desunt psalmi et hymni, in psalterio et hymnario antiquiori ecclesiae propriis requirendi. Continet vero: 1. officia a sabbato de Adventu ad dominicam XVI post Pentecostem, f. 1-47; 2. officia Sanctorum a die vigesimo ianuarii ad extremum novembrem, f. 47-80; 3. commune Sanctorum, f. 80-93; 4. gradus aliaque sine ordine, f. 93-100. Folia 96-99 cum rubricis itale, manum recentiorem pandunt.

Cod. 42 membr., saec. XIII, a. 131, l. 92 [L. III, CXLIV]. Z.

a. *Officium b. Mariae virginis,* f. 1-43. **b.** Sermo in dolores b. Mariae virginis incip.: « Quis dabit capiti meo aquam et oculis » meis hymbrem lacrimarum . . . », f. 44-62. **c.** Explanatio loci ex Canticis: *hortus conclusus, fons signatus* in laudem b. Mariae virginis, f. 62-63. **d.** *Litaniae* in quibus b. Maria virgo septem supra septuaginta attributis invocatur, ut: *scala coeli, porta paradisi, charitas perfecta, fons dulcedinis, preclarior luna, premium nostrum, altior coelo, angelis mundior,* f. 64-66. **e.** Orationes viginti *ad adorandam sanctam crucem,* aliaeque *in elevatione corporis Christi, ad pacem suscipiendam,* b. Mariae virgini, sanctis Francisco, Antonio, Petro et Paulo, f. 66-76. **f.** *Litaniae Iesu Christi,* sex supra quinquaginta invocationibus, quibus pars potior historiae Christi contexta est, f. 76-78.

Codex folia 86 habet.

Cod. 43 membr., saec. XIV, a. 164, l. 108 [L. III, LXVII]. F.

a. *Officia b. Mariae virginis,* f. 13-61 ac *sanctae Crucis,* f. 62-68. **b.** *Psalmi poenitentiales,* f. 69-84. **c.** *Officium defunctorum,* f. 84-121. **d.** Antiphonae et orationes sanctae Trinitatis, ss. Michaelis archangeli, Iohannis Baptistae, Petri et Pauli, Iacobi, Antonii, Genovefae, Catharinae, Barbarae, f. 121-125.

Perelegantem codicem figuris pluribus litteris initialibus auropictis insignem in Gallia exaratum evincunt tractus scripturae, calendarium a principio gallice descriptum, nomina sanctorum ecclesiae gallicanae propria. Nomina Sanctorum gallicorum :

Saincte Geneuieve — Babille — Honorine — Eugenie — Foys.

Saint Franbout — Eloy — Godegrain
— Lomer — Fustin — Venisse
— Baudeaux — Maclou — Portin
— Metran — Magloire — Fiacre
— Blanchart — Capraise — Uffin
— Vulfran — Mellon
— Denis — Cerbon
— Bertin — Remy
— Nichaise — Fremin.

La nostre dame, diebus 25 martii, 15 augusti, 8 septembris, 8 decembris.

Cod. 44 membr., saec. XV, a. 68, l. 49 [L. II, XC]. N.

1. *Officia b. Mariae virginis, sanctissimae Crucis et defunctorum,* secundum ritum romanae curiae, cum calendario praeeunte, fol. 1-143. 2. *Septem psalmi poenitentiales et litaniae Sanctorum,* f. 143-168. 3. *Symbolum s. Athanasii,* orationes divis Hieronymo et Sebastiano, huius missa, f. 168-182. 4. *Epistala Iesu Christi Abgaro regi,* quam tardior manus exscripsit, f. 182-184.

Codicillum, cum ornamentis auropictis, decorant insignia familiae venetae Cappello.

Cod. 45 membr., saec. XV, a. 106, l. 73 [L. III, CXLIX]. Z.

1. *Officium b. virginis Mariae,* f. 1-66. 2. *Septem psalmi poenitentiales,* addito in litaniis Sanctorum, per manum tardiorem, nomine *Veneranda,* f. 67-88. 3. *Officium sacratissimae Crucis,* quod et *passionis* appellatum, f. 88-90. 4. *Officium in agenda mortuorum,* cum calvaria in littera initiali mirabiliter picta, f. 91-126. 5. *Isti septem versus habent multas virtutes ad expellendum demones, quos docuit demon sancto Bernardo.* Inc.: « Illu- » mina oculos meos . . . », f. 126-127.

Codici ceteroquin eleganter exscripto et ornato, etsi pravae lectionis, desunt folia passim.

Cod. 46 membr., saec. XV, a. 110, l. 78 [L. III, CXLVIII]. Z.

1. *Calendarium,* fol. 1-12. 2. *Officium b. Mariae virginis,* principio mutilum, quod imaguncula avulsa sit, f. 13-78. 3. *Officium defunctorum,* f. 79-122. 4. *Septem psalmi poenitentiales,* f. 123-144. 5. *Officium Passionis Domini,* f. 134-171. 6. *Officium breve sanctae Crucis,* editum per dominum Iohannem vigesimum secundum, cum magnis indulgentiis, f. 172-176. 7. *Missa b. virginis Mariae,* f. 177-182; **a.** *Spiritus sancti,* f. 183-213; **b.** *s. Crucis,* f. 213-217; **c.** *s. Luciae,* f. 217-221. 8. *Oratio devota,* quae inc.: « Dulcissime Domine, Iesu Christe, » qui de sinu patris immissus es . . . . », f. 221-227. 9. *Missae variae,* f. 227-252.

Codicillo belle exscripto quaedam folia picta avulsa sunt: quae supersunt, vel castigatos linearum ductus, vel colores vividiores, vel auri copiam, vel oblatarum imaginum veritatem spectes, omni laude commendanda sunt.

Cod. 47 membr., saec. XV, a. 114, l. 79 [L. III, LXIX]. F.

Officium mortuorum, f. 1-54; *Psalmi poenitentiales,* f. 55-

83; *Officium sancti Spiritus,* f. 84-104 *ac divinae sapientiae,* f. 105-127; *quindecim orationes vel meditationes passionis Iesu Christi,* f. 127-141; oratio subscripta: *Quicumque dixerit hanc orationem habebit tot annos indulgentiarum quot fuerunt vulnera Christi,* f. 141-142; oratio s. Bernardi, f. 142144; *officium s. Crucis* breve, f. 144-150; *officium passionis Iesu Christi,* f. 151-176; *officium b. Mariae virginis, de compassione dulcissimi filii sui,* f. 176-179; *officium b. sponsae Christi Iesu, sanctae Brigidae,* f. 179-184; *litaniae b. Mariae virg.* triginta novem invocationibus largioribus conclusae, ut: *Sancta Maria virgo perpetua, per dulcedinem filii tui qui tantum te dilexit ut exultaret super coros angelorum: exaudi me,* fol. 184-189; orationes variae, fol. 189-227.

Codicem, cui finis impositus die 15 maii 1488, lectionis errores ita obruunt, ut qui purgare tentaverint, Augiae stabulum verrere insumerent.

Cod. 48 membr., saec. XV, a. 108, l. 75 [L. III, XLVIII]. F.

Officia b. Mariae virginis, f. 14-86, *sacratissime passionis,* f. 87-117; *Crucis, compositum per dom. Iohannem XXII, qui singulis devote dicentibus indulsit pro una vice sive die qualibet qua dixerit, unum annum,* f. 118-125; *defunctorum,* f. 126-184; *psalmi poenitentiales,* f. 185-209; preces variae, f. 209-238; *litaniae b. Mariae virginis,* eaedem quae in codice [L. III, CXLIV], f. 238-247; preces itale ante et post communionem dicendae, f. 247-250. Sub principio exstat *calendarium,* f. 1-12.

Libello certe aestimando manus audax, turpi consilio, avulsit folia cum picturis.

Cod. 49 membr., saec. XV, a. 170, l. 123 [L. I, LXX]. Mr.

Officia de festis propriis sanctae Crucis, f. 21-25; *Spiritus sancti,* f. 26-32; *Annunciationis b. Mariae virginis,* f. 33-62; *Nativitatis,* f. 63-80; *Purificationis,* f. 81-86; *Innocentium,* f. 86-94; *Conceptionis immacul.,* fol. 95-102. His adduntur *septem psalmi poenitentiales,* f. 104-119; *litaniae Sanctorum,* f. 120-

127; *officium defunctorum*, f. 128-186; oratio duplex b. Mariae virgini, f. 187-197; fragmenta officiorum beator. Sebastiani, Antonii abbatis, Catherinae, Margarethe, Barbarae, omnium Sanctorum, f. 197-200.

Calendarium gallicanum, f. 1-12 [quo omnia festa b. Mariae virginis nomine *la notre dame* exprimuntur, excepta die Purificationis *la chandeleur* appellato] ut et scripturae oblongae typus librum in Gallia exaratum facile nuntiant.

Codicem ceterum eximiae pulchritudinis, in Gallia compactum exornant auropictae imagines, quas inter maxime praestant linearum nexus concinne oblati, flores, aves, belluae ex ingenio compositae.

Cod. 50 membr., saec. XV, a. 80, l. 60 [L. I, LXXXVI.] MI.

Officium b. Mariae virginis, cum *officio s. Crucis, Psalmis poenitentialibus, litaniis cum suis pertinentiis, officio defunctorum*, ac orationibus variis *contra pestem, contra sagiptas:* earum una itale: *Credo picholino. Omnipotente Iddio padre omnipotente.* Pars potior rubricarum itale data est.

Codicillum elegantiorem foliorum 225 cum picturis exaravit *Thomas Francisci Lottini de castro Prato veteri. Ad honorem virginis Mariae, rogate Dominum pro me.*

Cod. 51 membr., saec. XV, a. 90, l. 63 [L. I, XCII]. D.

Officium b. Mariae virginis, cum additis *psalmis poenitentialibus, officiis mortuorum, sanctae Crucis*, et *sancti Spiritus.*

In eleganti codicillo foliorum 267, singulorum officiorum paginas initiales quasdam ornamentis et figuris, spatiis caeruleo colore illitis, pinxit Iulius Clovius, quod et ex artis magisterio et ex nota sub fine: *Del Pre Clovio.*

Cod. 52 membr., saec. XV, a. 89, l. 64 [L. I, LXIV]. MI.

Officium b. Mariae virginis, cui accedunt *septem psalmi poenitentiales, officium s. Crucis* et *defunctorum.*

Codicillus foliorum 189 belle exscriptus, cum picturis.

Cod. 53 membr., saec. XV, a. 127, l. 90 [L. I, XCI]. D.

Officia b. Mariae virginis, f. 14-86; *mortuorum,* f. 86-127; *passionis Iesu Christi,* f. 127-166, cum *calendario* in principio. Item *septem psalmi poenitentiales* cum *litaniis,* f. 183-195.

Codicillum affabre pictum ornant imagines b. Mariae virginis, monaci calvariam elevantis, Iesu Christi, Davidis trigonum percutientis, infantulorum, avium ac litterarum initialium auro fulgentium.

Cod. 54 membr., saec. XV, a. 108, l. 77 [L. I, LXVIII]. Mr.

Officia sanctae Crucis, Spiritus sancti, Nativitatis, festorum b. Mariae virginis, f. 16-123; cum praeeunte calendario, f. 4-15. *Psalmi poenitentiales,* f. 124-149; *officium defunctorum,* f. 150-202; oratio b. Mariae virgini: *Obsecro te, domina sancta Maria, mater Dei . . . . .*, f. 203-207.

Codicem elegantiorem ornant picturae cum imaginibus ad singula festa.

Cod. 55 membr., saec. XV, a. 106, l. 72 [L. III. CIII]. O.

Officia b. Mariae virg., f. 14-87; *beatae Trinitatis;* f. 91-100; *Spiritus sancti, compositum per Dominum papam Benedictum, qui concessit dicenti devote centum dies indulgentiae quotiens dixerit,* f. 101-105; *Passionis Iesu Christi,* f. 106-129; parvum *sanctae Crucis,* f. 132-136; *defunctorum,* f. 140-180; *psalmi poenitentiales,* f. 182-208; *psalmi graduales,* f. 210-226. Praeit *calendarium,* f. 1-12.

Pictor certe peritissimus imagunculas quas demireris obtulit in libello pulcherrimas, ac litteras initiales cum historiolis insertis; folio autem decimoquinto scutum familiae Baduariae ex Venetiis, cui forsan opus dicatum.

Cod. 56 membr., saec. XV, a. 73, l. 52 [L. I, LXXXVII]. MI.

Fragmenta *officiorum b. Mariae virginis, defunctorum, Crucis,* cum *psalmis poenitentialibus,* simul adsuta, cum praeeunte calendario.

Codicillum folior. 254 ornant picturae litterarum initialium.

Cod. 57 chart., saec. XV, a. 186, l. 143 [L. III, CXXXVI]. Z.

Officia **a.** *sanctorum Hieronymi doctoris,* cum eius vita, ac *Augustini episc.* cum eius vita, f. 1-56; **b.** *Praesentationis et Conceptionis b. Mariae virginis,* f. 57-72; **c.** *Inventionis et Exaltationis sanctae Crucis,* f. 72-82; **d.** ss. Hermacorae et Fortunati, f. 82-90; **e.** *beatissimae Paulae,* f. 90-96.

Cod. 58 membr., saec. XVI, a. 157, l. 102 [L. II, XCIII]. N.

Officia in translatione corporis sancti Marci, in festo eiusdem, ac in apparitione corporis eiusdem, in usum ecclesiae d. Marci Venetiarum. Prologum festi *apparitionis,* f. 65-69, excipiunt acta atque miracula apparitionis, f. 69-104.

Codici eleganti cum rubricis, folior. 120, addidit titulum sub impressionis forma Iacobus Morelli biblioth. d. Marci custos, anno 1782.

Cod. 59 membr., saec. XV, a. 225, l. 167 [L. III, CLIV]. Ma.

1. *Libellus de divinis scripturis collectus, ad eorum praesertim utilitatem qui contemplantis vitae sunt amatores.* Libri quatuor, f. 1-21, quos supposititiis d. Augustini scriptis tribue. 2. *Liber supputationum s. Augustini,* eiusque *orationes* seu *preces,* f. 21-31, omnia conlata ex scriptis supposititiis eiusdem Augustini. 3. *Officia quatuor ss. Trinitatis, Crucifixi, sancti Spiritus, ac s. Michaelis.* Desunt Mone (1) hymni s. Trinitatis **a.** *Summe*

(1) *Lateinische Hymnen,* vol. III, 8°.

Deus potentiae — Rerum creator omnium ; **b.** *Aeternae lucis claritas — Tribus nos ornans viribus ;* **c.** *Ostensa monstrat visio — Quod almi nexus puritas ;* item Spiritus sancti : *Te nunc Deus piissime — Vultu precamur cernuo ;* ac bini s. Michaelis : *Michael eximiae caelestis dux curiae,* ac *Angelicae militiae nos hodie laudemus.*

Codicem folior. 39 dono dederat congregationi Canonicorum s. Ioannis in Viridario Patavii, anno 1455 Baptista de Lignamine episc. concordiensis, qui librum inscripsit : *Psalterium sanctae Mariae cum aliquibus orationibus gloriosissimi Augustini.*

Cod. 60 membr., saec. XVI, a. 203, l. 138 [L. III, CCXXIV].

Liber precum pro diversis, a quodam pio catholico pro ingenio lectarum, latine et itale vel Iesu Christo vel Mariae. Habentur autem orationes sanctorum Gregorii, Augustini, Hieronymi, Ambrosii, Bernardi, Anselmi, Bedae, Thomae, Pii papae ; rhythmi varii, ut **a.** de sudario : *O iubar nostrae specimen salutis — Omnibus qui te venerando credunt ;* **b.** *Iuste iudex Iesu Christe, rex regum et domine ;* **c.** *Mater digna Dei, veniae via luxque diei ;* **d.** salutatio Iesu Christi : *Ave Iesu Christe, verbum patris, filius virginis, agnus Dei ;* **e.** salutatio eius vulnerum : *Ave dextera manus Christi — Perforata plaga tristi ;* **f.** oratio Petri de Luxemburgo cardinalis : *Deus pater qui creasti — Mundum et illuminasti ;* **g.** *Ave Maria, vergine gloriosa — Più che ogni altra donna siete beata ;* **h.** *Languentibus in purgatorio — qui purgantur ardore nimio.*

Codicem folior. 63, Bassani sibi coemerat Ioseph Linaroli die 30 augusti, a. 1792.

Cod. 61 membr. saec. XV, a. 192, l. 140 [L. III, XXXII]. Z.

Hymni et preces ad usum monialium s. Servuli Venetiarum, ex ordine s. Benedicti. Desunt Mone (1) hymni Crucis : *O Crux*

(1) *Lateinische Hymnen,* vol III, 8.°

ave sanctissima — Spes nostra nobilissima ; s. Hieronymi : *Exultet caelum laudibus — Et omnis terra iubilet ;* Trinitatis : *Ave divina Trinitas — Pater, Verbum et Spiritus :* in ceteris plura sunt quae Mone emendent.

Codicem primo folio inscriptum *sancti Servuli Sagrestia,* ornant picturae auratae operis minutissimi.

Cod. 62 chart., saec. XV, a. 188, l. 66 [L. III, CXL]. Z.

Tractatus super Ave Maria, fratris Augustini [Triumphi] *de Ancona, ordinis fratrum haeremitarum sancti Augustini.* Incip : « Quatuor mihi timorem ac tremorem faciunt loquenti de » virgine Maria . . . » Capita octodecim quibus locutiones virginis et angeli exponuntur. Fol 67 legitur : *explicit tractatus super Ave Maria, fratris Augustini* ec. completus in *sancta Maria de Nazareth* [in insula s. Clementis] *Venetiarum diocesis.* Foliis 67-69 inest tabula titulorum.

Cod. 63 membr., saec. XI, a. 200, l. 135 [L. III, CXIV]. Me.

1. Amalarii Lugdunensis. *De officiis ecclesiasticis libri quatuor,* ad Ludovicum Pium imperatorem, f. 1-293. Editum opus in *Bibliotheca lugdunensi,* 1677, t. XIV, p. 934-1032. 2. *Ordo librorum catholicorum, quo in ecclesia romana ponuntur lectiones.* Inc: « In primis in septuagesima pascae ponunt eptaticum usque » in quintadecimam diem ante pascae . . . », f. 294-296. 3. *Ordo processionis ad ecclesias sive ad missiones.* Incip : « Primo omnium » observandum est septem esse regiones ecclesiastici ordinis urbis » Romae...» Agitur de pompis ad septem Romae basilicas, f. 296-304. 4. *Ordo vel denuntiatio ad electos, quod tercia ebdomada in quadragesima, secunda feria iniciatur.* Incip : « Scrutinii diem, » dilectissimi fratres, quo electi nostri divinitus instruantur in munere . . . », f. 305. Opella sub fine mutila.

Ternum opusculum Amalario eidem, chorepiscopo metensi [a. 816] tribuendum censeo, etsi ex editis eius scriptis nihil constet, nec Florus in *opusculo adversus Amalarium* [si Amalarius a

Floro memoratus idem est ac noster] (1), memoriam indiderit. Vide Fabricium in *Biblioth. mediae et inf. latinit.*

Cod. 64 membr., saec. XV, a. 325, l. 230 [L. III, XXIV]. Ma.

Guillelmi Durandi. *Rationale divinorum officiorum* libri octo, anno 1286 ad finem perducti, quod ex capit. nono libri extremi habes: « Verbi gratia hoc anno computamus annos Domini 1286, » quorum 1273 sunt recte per 19 divisi . . . » Auctor, ex ordine Praedicatorum, episcopus mimatensis. Opus pluries publici iuris factum, post editionem moguntinam *principem* anni 1459.

Codex egregius folior. 200, cum literis initialibus eleganter pictis, caret folio sub initio.

Codd. 65-66 chart., saec. XV, a. 293, l. 212 [Z. L. CLVII]. B.

Eiusdem. *Rationale divinorum officiorum.*

Codices duo, duplici columna, habent folia 241, 219.

Cod. 67 membr., saec. XV, a. 322, l. 216 [L. III, XXII]. Ma.

Eiusdem. *Rationale divinorum officiorum.*

Codex foliorum 218 duplici columna eleganter exaratus, cum rubricis, litteris initialibus pictis, et indice praeeunte, sub fine inscriptus est: « Explicit rationale divinorum officiorum ad » laudem Iesu Christi Domini nostri, amen, currente anno Do- » mini millesimo quadringentesimo quinquagesimo nono, indi- » ctione septima, die vero vigesimanona mensis augusti, in Por- » tunaonis »

Cod. 68 chart., saec. XV, a. 293, l. 211 [L. III, XXIII]. Ma.

Eiusdem. *Rationale divinorum officiorum.*

Codex sine litteris initialibus habet folia 410.

(1) Martene. *Veterum scriptorr. et monumentt. collectio*, t. IX, 641-668.

Cod. 69 chart., saec. XIV, a. 290, l. 210 [L. III, XIV]. B.

1. *Caeremonialia domini papae,* f. 14-87. Sine loco et anno. Praeit tabula capitulorum, f. 4-6. Fol. 34-36 exstat capitulum: *Caeremoniae et solemnitates solitae servari in creatione novorum cardinalium,* editum mutilum a Baronio (1) ex codice Vaticano 4737, p. 34, quod capitulum anno 1338 tribuit, ex memoria apposita cardinalium Ebredunensis et Montis Olivi eo anno renunciatorum. Hoc idem capitulum est XLVII ordinis romani a Iacobo Caietano cardinali conscripti: multa vero ex *ordine* illo, auctoris nomine diserte expresso, aliisque una cum eodem a Mabillonio editis [Mus. ital., tom. II] ad litteram exscripta sunt: multa quoque prout sunt in caeremoniarum libris tribus ab Augustino Patricio compositis, a Christophoro Marcello evulgatis, et a Iosepho Catalano commentario illustratis; qui Catalanus quidem hoc idem caeremoniale veluti opus manuscriptum Brunonis Ioannis de Daventria traiectensis offert tom. I, p. 363, et tom. II, p. 117, 383 ac alibi.

Ex locis historicis, ex bulla excommunicationis (2) in haereticos eisque faventes, falsarios bullarum papalium, piratas impedientes victualia ad usum ecclesiae romanae; in huius iurisdictiones et redditus denegantes, collectores qui pecunias camerae apostolicae furantur ec. [f. 2]; ex loco [f. 8]: « Martinus papa V intendit » in die Iovis futuro proxime instante conficere et consecrare » sacrum chrisma et sacros *Agnus Dei* », coniicio codicem foliorum 161 exscriptum tempore huius pontificis [1417-1431]; pro eo autem [Odone de Columna] exaratum a columna lineari pictura hac illac exhibita, cum superposita corona regia, addito lemmate: *Columna es immobilis.* Ceteroquin et memoriae Benedicti XIII antipapae passim frequenter occurrunt, ut f. 30: « Notandum quod dominus Petrus diaconus cardinalis, nunc papa...»; f. 28: « Nota quod anno Domini 1408 in vigilia corporis Christi » dominus Benedictus XIII exivit ad magnam capellam in Por-

(1) *Annales* a. 1338, p. 153-156.
(2) Baronius. *Annales* 1421, III.

» piniano, cum pluviali et mitra pretiosa . . . . . »; f. 83 exstat *Modus tenendus tempore d. Benedicti in ingressu regis Navariae, quando venerit Perpinianum ;* item, f. 84 exstat : *Modus tentus in adventu d. Ferdinandi regis Aragonum ad Dertusiam, ubi d. Benedictus papa cum sua curia residebat ; et hoc factum est prima vice dum venit ad Papam,* nimirum pro investitura regni Siciliae accipienda, qua de re sequitur Innocentii papae III bulla eadem quae apud Raynaldum ad annum 1204, n. LXX et alibi est. Unde liquet, ex Benedicti XIII quoque caeremoniali, pro Martino V exscriptum codicem.

2. *Thesaurus pontificum,* seu de doctrina collationis sacrorum, in quinque partes, f. 88-113. Incip : « Quemadmodum Con- » stantinus episcopus Cypri dixit in concilio meldensi . . . » Est commentarius in *caeremoniale episcoporum,* seu *pontificale romanum,* ex *Rationali divinorum officiorum* magna parte sumptum, ac nonnullis etiam de caeremoniali papae insertis. Auctor videtur fuisse discipulus cujusdam *Ioannis Andreae,* quem citat passim : *ut notat dominus meus.*

3. *De benedictionibus ; ecclesiasticis locis ; ornamentis et consecrationibus ; de sacris venatoriis,* f. 114-127.

4. *Officia principalia domus reverendissimorum cardinalium,* f. 128-133. Edidit Gatticus in *Actis selectis caeremonialibus.* Romae, 1753.

5. Ioannis Thomacelli, militis germani Bonifacii papae VIII, rectoris statuum quorundam ecclesiae romanae ec., mandatum civitatibus et castris et episcopis nonnullis de taxis impositis persolvendis. Datum Viterbii, 10 iunii, 1402.

Cod. 70 membr., saec. XV, a. 258, l. 170 [L. III, CL]. Yc.

Pontificale romanum.

Codex principio et sub fine mutilus, folior. 148, litteris maioribus cum rubricis exscriptus, corruptae prorsus lectionis.

Cod. 71 membr., saec. XV, a. 260, l. 190 [L. III, LXV]. X.

Pontificale romanum, turbato capitulorum ordine, si conferas cum typis impressis.

Codex foliorum 80 cum rubricis litteris initialibus ornatis et picturis splendidioribus folio primo oblatis, situs udore male actus.

Cod. 72 membr., saec. XV, a. 196, l. 135 [L. III, XV]. Ye.

1. *Caeremoniale episcoporum pro collatione sacrorum ordinum,* f. 1-28. 2. Dubia tria proposita circa materiam sacramenti ordinis, f. 31-55. 3. Dubia quatuor proposita circa materiam ordinum, fol. 60-78. 4. *De clerico excommunicato,* in quatuor partes, fol. 78-94.

Codex foliorum 95, membranae tenuissimae, belle exscriptus.

Cod. 73 chart., saec. XVI, a. 293, l. 220 [L. II, CXIV]. D.

Paridis Crassi, *de caeremoniis cardinalium et episcoporum in eorum dioecesibus libri duo.* Auctor canonicus bononiensis, apostolicarum caeremoniarum magister, serius episcopus pisaurensis, dicat opus Roma [1503-1510] Ioanni Stephano Ferreri, cardinali episcopo, seu perpetuo ecclesiae bononiensis administratori. Libri alterius exstant tantum capitulum primum usque ad verba : « hinc inde super altari extra corporalia et prius expurgata » voce » capituli quarti, ac trigesimum primum et secundum. Opus integrum Venetiis editum anno 1582 per Petrum Dusinellum, nuncupavit Franciscus Mucantius iurisconsultus romanus, cardinali augustano Othoni Truchses.

Codex folia habet 59.

Cod. 74 membr., saec. XIV, a. 273, l. 204 [Z. L. CLVI].

Ordo ritualis ad benedicendam ecclesiam. Insunt quoque : a. Missa in dedicatione ecclesiae, f. 52-69, et in anniversario,

f. 91 ; **b.** Benedictio lapidis itinerarii, f. 69-70 ; **c.** Consecratio et benedictio lapidis, f. 70-75 ; **d.** Benedictio Crucis novae, f. 75-81 ; **e.** Reconciliatio violatae ecclesiae, f. 82-91. Foliis primo et extremo serior manus inscripsit *ritum administrandi sacramentum confirmationis.*

Codex elegans arundine exscriptus, cum rubricis.

Cod. 75 membr., saec. XIV, a. 296, l. 219, [L. III, XX]. Ma.

Guidonis de Monte Rotherii, *Manipulus curatorum.* Partes tres, nempe de sacramentis, de sponsaliis, de confessione. De auctore et opere pluries edito disserit Fabricius in *Bibliotheca latina,* III, p. 133. Sub fine legitur : « Tu bene scis Christe quod » verax est liber iste. *Hic liber manipulus curatorum appellatus,* » *est Petri Bleda commorantis pro tunc Barchinone,* et fuit scri- » ptus prima die februarii, anno Domini 1375.

Codicem, folior. 101, duplici columna, cum litteris initialibus rubris, dono dedit anno 1455 s. Ioanni de Viridario Patav. Baptista de Lignamine, episcopus concordiensis.

Cod. 76 membr., saec. XVI, a. 175, l. 121 [L. II, CVIII]. Mi.

Rituale cum notis musicis, pro processionibus in diebus Purificationis b. Mariae virginis, dominica Palmarum et commemorationis omnium defunctorum peragendis.

Codex folior. 18.

Cod. 77 chart., saec. XVI, a. 301, l. 210 [L. III, CLXXII].

Caeremoniale rituum sacrorum ecclesiae s. Marci Venetiarum, partim latine, partim itale, ex pluribus libris accurate compilatum opera Bartholomaei Bonifacii caeremoniarum magistri (1).

(1) « Il terzo maestro delle cerimonie si chiamava Bartolomeo Bonifacio, che visse sino all'anno 1564. Questi fu quello che compose e » scrisse di suo proprio pugno, con molta sua lode, il libro del *Cerimo-* » *niale,* che contiene tutte le cerimonie che usar si sogliono in questa » chiesa. » Stringa. *Venezia descritta,* 1604, c. 82.

His accedunt quae aevo sequiori ad saeculum usque decimum octavum addiderunt caeremoniarum item magistri Georgius Minaccia, Bartholomaeus Duramanus, Nicolaus Faustus, Ioannes Stringa [cuius autographum, fol. 111], Pasqualinus Daniel, Iulius Caesar Vergaro, Ioannes Valier.

Plura in codice folior. 189 exstant quae obiter historiam domesticam egregie illustrant ita ut rite scripserit eruditus Brown: « The books of ceremonies of the Ducal Palace and of St. » Mark 's Church, which, under a restricted title, contain much » that is matter for history, and by recording the honours paid » to persons of distinction, ofter give information respecting » them, to be found nowhere else (1). »

Cod. 78 membr., saec. XV, a. 296, l. 217 [L. III, LXXIV]. X.

Rituale ad usum monialium s. Zachariae Venetiarum, cum notis musicis, sic distributum: **a.** de confirmatione et benedictione regulari abbatissae, f. 1-8; **b.** de benedictione et confirmatione virginum, f. 8-28. Sub fine legitur: « Istud opus factum fuit » in 1437, mensis die 25 maii, et in eodem M. die 26 dicti mensis consecrata fuit domina Ellena Foscari, abbatissa monasterii » s. Zachariae, cum quindecim virginibus. » **c.** Additiones rubricarum serius factae, f. 29-40. Folio 34 legitur: « Completum » fuit opus istud anno a nativitate Domini 1505, die 12 mensis » aprilis, tempore reverendae dominae dominae Benedictae honoratae abbatissae monasterii s. Zachariae Venetiis ec., nec » non et venerabilis dominae Brigidae Vallaresso priorissae dicti » monasterii benemeritae. »

Cod. 79 membr., saec. XV, a. 225, l. 160 [L. III, LXXII]. X.

Rituale ad usum monialium ex ordine s. Benedicti, in monasterio sancti Servuli de Venetiis, cum rubricis et imagine auropicta a principio, offerenti professionis formam in ecclesia s.

(1) *Calendar of State Papers and Manuscripts relating to english affairs* ec. London, 1864, p. XLVIII.

Servuli. Opus tripartitum agit **a.** de benedictione vestium, f. 2-6; **b.** de monaca profitenda, f. 6-11; **c.** de benedictione et consecratione virginum, f. 12-27.

Cod. 80, membr., saec. XV, a. 230, l. 172 [L. III, LXXIII]. X.

Rituale in usum earundem, continet **a.** ordinem ad communicandam infirmam, f. 2-3; **b.** ordinem ad ungendam infirmam, f. 3-7; **c.** ordinem commendationis animae, f. 7-42; **d.** ritus exsequiales sororis defunctae, f. 13-22; **e.** benedictiones ovorum, casei, panis, vini, carnis, uvae vel pomorum in die s. Blasii, f. 22-23; **f.** sequentiam: *Dies irae, dies illa,* f. 23-24; **g.** *formam absolutionis indulgentiae plenariae formatam in concistorio papae,* f. 25.

Cod. 81, membr., saec. XV, a. 128, l. 90 [L. II, LXXXVIII]. N.

Rogationum liber sive letaniarum, ad usum ecclesiae mediolanensis. Habentur antiphonae, orationes, litaniae, epistolae et evangelia recitanda in stationibus sanctorum Simpliciani, Carpophori, Protasii, Victoris ad ulmum, Victoris ad corpus, Martini, Vincentii, Ambrosii, Vitalis, Valerii, Naboris, Victoris et quadraginta martyrum, Fidelis, Dionisii, Babilae, Stephani in Brolio, Calimeri, Agatae, Alexandri, Ioannis ad concam, Euphemiae, Celsi, Nazarii in campo, Laurentii, Genesii, Viti, Quirini, Georgii, Sebastiani, Mariae Beltradis, Teglae, et usque ad flumen ac portus civitatis.

Codex folior. 228 inscriptus est sub initio: *est presbyteri Andreae Gazolae.*

Cod. 82 chart., saec. XVIII, a. 198, l. 141 [L. II, CIX]. MI.

Rationale caeremoniarum missae ambrosianae, ac explicatio eiusdem, cum aliquibus additionibus a pluribus auctoribus approbatis expositis; ad inflammandum corda audientium ac lectorum huiuscemodi ritus, ad venerationem sanctissimi antistitis Ambrosii, ecclesiae doctoris et huius ritus institutoris, nec non et bea-

tissimi Caroli, qui pastorali zelo eum illibatum servavit ac defendit. Inc: « Ritus sanctae mediolanensis ecclesiae ab ecclesia graeca veteri fuisse desumptos testatur sanctus Carolus in actibus » ecclesiae suae . . . » Tractatum exaravit suaque manu descripsit paginis 239 pater Carolus Lazzaronus mediolanensis.

Cod. 83 membr., saec. XV, a. 173, l. 126 [L. III, CXXXVIII]. Z.

1. *Caeremoniale domus Cartusiae prope Papiam,* octo capitulis digestum, f. 1-59.

2. *Liber de informatione novitiorum,* capitulis triginta tribus, f. 60-73.

3. *Liber de vita honesta monachorum et aliorum servorum Dei,* f. 73-79.

Sub fine legitur : *Libellus iste Cartusiensium dicitur esse.*
Prope Papiam de gratia sanctae Mariae.

Codex nitidissimus cum titulis capitulorum, litteris initialibus, pericoparum initiis rubro atramento ductis. Tegumentis primoribus desunt ornamenta ex argento, non vero antiqua schedula inscripta *Cerimonie ordinis cartu.*

Codd. 84-85 membr., saec. XV, a. 560, l. 393 [L. III, XVIII].

Graduale totius anni de tempore et de Sanctis, secundum ordinem Cartusiensem. Volumine primo exstant gradualia a prima dominica Adventus ad sabbatum sanctum ; altero a dominica resurrectionis ad vigesimamquartam post Pentecostem, f. 1-132; nec non gradualia de sanctis Antonio ab., Fabiano et Sebastiano, Agnete, Vincentio mart., Agata, Georgio et Marco, Philippo et Iacobo, Ioanne Baptista, Petro et Paulo, Maria Magdalena, Iacobo apost., Laurentio, Bartholomaeo, Augustino, Mauritio et sociis, Michaele, Martino ; ac de Exaltatione s. Crucis, Dedicatione ecclesiae, Purificatione, Annuntiatione et Assumptione b. Mariae virg., f. 133-203.

Codices duo quorum quisque constat foliis 204, cum ornamentis et figuris pictis magnitudinis eximiae, deputabantur usui monacorum Cartusiensium in monasterio s. Andreae de litore Ve-

netiarum. Quod ceterum pro chori usu libri hi essent, notis musicis a capite ad calcem instructi sunt.

Cod. 86 chart., saec. XVII, a. 171, l. 107 [L. II, CXVII].

Antiphonarium secundum usum et iuxta ritum sacri ordinis Cartusiani Montelli [in dioecesi tarvisina], anno 1606, in duas partes divisum, quarum prima *Commune Sanctorum etiam paschale* continet, altera *Feriale utriusque temporis.*

Codicem elegantem cum notis musicis, foliorum 124, ornant rubricae et litterae initiales affabre pictae.

Cod. 87 membr., saec. XV, a. 200, l. 134 [L. II, XCV]. N.

1. *Forma suscipiendi, exuendi et induendi novicios Cartusiensis ordinis in Montello,* f. 1-36. Ex notatis, fol. 13, 36, liquet hanc codicis partem anno 1422 exaratam.

2. *Excomunicatione la quale si debe fare la domenega delle palme, posta in vulgare acio che ogni persona possa intendere,* f. 37-39. Auctor dialecto veneta disserit de excommunicatione tum maiori tum minori quam subit monachus aliquid ex se possidens. Quaedam de eadem materia insunt foliis **a-b** in principio.

3. S. Bernardi abbatis. *De consideratione libri quinque,* ad Eugenium papam tertium, absque ulla capitulorum divisione, f. 41-79.

I.

INDEX PERSONARUM (*).

(*) *Ne sit qui indices, qua nimis productos, improbet; in rebus enim historicis [bibliothecae commentarium appello] nulla est quae redundet cura. Brevitatis desiderio indulgeant porro lectores, dum quaedam plus aequo contraxi, ut cum nomine* Marciae *bibliothecam s. Marci Venetiarum significari.* Marciae excussae, *eius usum factum*, edita ex Marcia *quae ab huius codd. mss. in luce prolata sunt*

II.

INDEX RERUM.

III.

INDEX LOCORUM.